This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Google

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

UC-NRLF
$B 173 930

Cholera-Epidemien

i

Kongeriget Danmark

i Aaret 1853.

Efter de til det kongelige Sundhedscollegium indsendte Lægeberetninger

ved

Dr. Th. Bricka.

(Med 5 Kort).

Kjøbenhavn.
Forlagt af C. A. Reitzels Bo og Arvinger.
Trykt hos J. C. Scharling.
1855.

Cholera-Epidemien

i

Kongeriget Danmark

i Aaret 1853.

Efter de til det kongelige Sundhedscollegium indsendte
Lægeberetninger

ved

Dr. Th. Bricka.

(Med 5 Kort).

Kjøbenhavn.

Forlagt af C. A. Reitzels Bo og Arvinger.

Trykt hos J. G. Scharling.

1855.

Medens den epidemiske Cholera til forskjellige Tider har hjemsøgt Nabostaterne og med større eller mindre Heftighed hærjet Egne i umiddelbar Nærhed af Rigets Grændser, har den hidtil kun paa et Par Punkter berørt Kongeriget Danmark, uden paa noget af Stederne at vinde betydelig Udbredning.

I Dragør paa Amager blev den 6te November 1848 en 60 aarig Mand, J. K., der ernærede sig med at assistere ved Lodsforretninger, pludseligen anfalden af stærk Brækning og samtidig Diarrhe, senere af smertefulde Kramper i Underextremiteterne. Denne Mand kom sig uden at bruge nogen Lægehjelp; men Natten mellem 11te og 12te November blev hans 60 Aar gamle Hustru angreben paa samme Maade, dog i endnu høiere Grad. Distriktslæge Feilberg blev kaldt til og fandt hende den 12te lidende af stærk Brækning, samtidig Diarrhe, beængstende Følelse i Hjertekulen og meget smertefulde Kramper i Underextremiteterne. Det ved Brækning Udtømte var hovedsagelig Næringsmidler, senere serøs Væske, dog indeholdende Spor af Galde, ligesom det ved Diarrheen Udtømte aabenbart var af excrementitiøs Lugt og Udseende. Hun var kold og blaa, klagede over indvortes Hede og tørstede stærkt; Stemmen var svag og hæs; Pulsen ikke følelig. Hun blev øieblikkelig tagen under kraftig Behandling og var næste Dag (den 13de Novbr) befriet for de omtalte

foruroligende Symptomer, men yderst mat og kollaberet. Under tiltagende Affkræftelse døde hun den 16de om Formiddagen, uden at de egenlige Cholera-Symptomer havde indfundet sig paa ny. Den 13de November havde den Nysanførtes Slægtning, Skomager P.'s Kone, et til Drik hengivet, 38 Aar gammelt Fruentimmer, været hos den Syge for at passe hende, og blev Natten derefter angreben paa en endnu voldsommere Maade end denne. Da Lægen saae hende den 14de, var hun iiskold og blaa over hele Legemet; den af Munden udstrømmende Luft kold; Stemmen mat og hæs; det ved Brækning og Diarrhe Udtømte af et Risvand lignende Udseende; Kramperne i Benene og Armene yderst heftige og smertefulde; Pulsen neppe følelig; Tørst og Fornemmelse af indvendig Hede meget stor. Under fuldstændigt Tab af Kræfter døde hun om Morgenen d. 15de efter nogle og tyve Timers Sygdom og endnu forinden J. K.'s Kone var afgaaet ved Døden.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Sygdommens Oprindelse maa det bemærkes, at ovennævnte J. K. vel havde været ombord i et Skib, der var afladet fra St. Petersborg, i hvilken By asiatisk Cholera herskede paa den Tid; men bemeldte Skib havde været 9 Dage om Reisen hertil, uden at der i denne Tid havde været Døde eller Syge med mistænkelige Cholera-Symptomer ombord, og desuden vare 3 Uger forløbne, inden noget Cholera-Symptom havde viist sig hos ham. Om der iøvrigt fra hans Side er begaaet noget Brud paa de dengang bestaaende Qvarantæne-Bestemmelser, er vel ikke oplyst; imidlertid er det meget muligt, at han i Smug har været Lods for et eller andet Skib fra en cholerasmittet Havn. Flere Tilfælde end de ovenomtalte viste sig imidlertid hverken i Dragør eller andetsteds paa Amager (see Stabslæge Mansas Beretning i „Hospitals-Meddelelser" Bd. 2, S. 497 fgg).

K-FC153

Den næste Gang, vi træffe paa ondartet Cholera her i Danmark, var i Aaret 1850 i **Bandholm** paa Lolland. Gastriske Uordener, især Diarrheer, der i Regelen ikke ledsagedes af Kneb, kun i enkelte Tilfælde af Brækning, men sædvanlig af Rumlen i Maven, Madlede og en særegen Beklemmelse, havde i flere Uger været almindelige i Egnen omkring Bandholm og Maribo, saavelsom næsten paa hele Lolland, da et $6\frac{1}{2}$ Aar gammelt Barn, en Søn af Handelsfuldmægtig L. i Bandholm, den 1ste August blev angrebet af heftig Diarrhe og Brækning med Krampe i Læggemusklerne, Kollaps, blaalig Farvning af Hænder, Fødder og Læber, Marmorkulde, brændende Tørst og lille, neppe følelig Puls. Diætfeil, Forkølelse eller nogen lignende Leilighedsaarsag kunde ikke eftervises. Barnet var iøvrigt svageligt og meget skrophuløst. Symptomernes Fremtræden vakte strax Mistanke om asiatisk Cholera. Imidlertid helbrededes Barnet, skjøndt langsomt, og i de paafølgende 14 Dage viste der sig intet nyt afgjort Tilfælde af sidstnævnte Sygdom. De før omtalte gastriske Tilfælde og især Diarrheerne vedvarede ikke blot i dette Tidsrum, men tiltoge i Hyppighed, saavelsom i Heftighed. Der forefaldt endog enkelte Tilfælde af samtidig Diarrhe og Brækning, som vare ledsagede af temmelig voldsomme Symptomer. Saaledes blev den 7de eller 8de August en Arbeidsmand, der havde stadigt Arbeide hos Handelsfuldmægtig L., angreben af Brækning og Diarrhe, hvortil kom smertefulde Krampetrækninger i Underextremiteterne. Omtrent til samme Tid blev en anden Arbeidsmand angreben af Brækning og Diarrhe med smertefulde Krampetrækninger i Underextremiteterne, især i Læggemusklerne, men uden kjendelig Kollaps, uden stor Kulde og med en ikke meget betydelig Aftagen af Pulsens Kraft. Gjentagne Recidiver holdt denne Patient i længere Tid paa Sygeleiet. Noget senere, den 9de eller 10de August, led og-

M374299

saa Skolelærer A., boende omtrent $\frac{1}{2}$ Miil fra Vandholm, af Diarrhe og Brækning, dog uden andre mistænkelige Symptomer. Da disse Sygdomstilfælde ikke syntes at medføre nogen Fare for Patienternes Liv, foruroligede de saameget mindre, som de antoges at være fremkaldte ved rigelig Nydelse af friskt Øl, som Flere af disse Folk havde kjøbt ved Stranden. Den 12te eller 13te August blev endnu et af Handelsfuldmægtig L.'s Børn, en $\frac{1}{2}$ Aar gammel Dreng, angrebet af Diarrhe og Brækning; men heller ikke dette Tilfælde ansaaes som foruroligende, da det ikke ledsagedes af andre heftige Symptomer.

Den 15de August viste sig imidlertid et nyt Tilfælde af saa heftig Beskaffenhed, at Sygdommen neppe længere kunde miskjendes. Dette traf Handelsfuldmægtig L.'s 29$\frac{1}{2}$ Aar gamle Tjenestepige, som havde alle charakteristiske Symptomer af den asiatiske Cholera, og som døde efter 21$\frac{1}{2}$ Times Sygdom. 37 Timer efter at Pigen var bleven syg, fik dernæst Handelsfuldmægtig L.'s 34 aarige Kone den 17de August om Natten pludselig meget heftig Diarrhe. Der indfandt sig snart tillige Brækning, Kollaps, Marmorkulde, heftige og smertefulde Krampetrækninger o. s. v., og hun døde efter 19 Timers Sygdom. Manden, som allerede et Par Timer inden Konens Død havde følt sig saa træt og deprimeret, at han havde maattet lægge sig til Sengs, fik nu ogsaa Sygdommen og døde den følgende Dag, den 18de August, efter 22 Timers Sygdom.

Ombord i en i Havnen liggende Skonnert blev Styrmanden Natten mellem den 18de og 19de August pludselig angreben af heftig Diarrhe og Brækning med senere paafølgende Kollaps, Marmorkulde, næsten ufølelig Puls, indvendig Brænden og Tørst, stor Oppression, hæs Stemme og Krampe i Læggene. Hos ham forløb Sygdommen iøvrigt heldigt, og den 30te August afgik han igjen med Skonnerten til England. Denne Skonnert var omtrent 6 Uger, forinden den kom til

Vandholm, afgaaet fra England og havde først anløbet Svendborg og udlosset Kul i Saxkjøbing. Ingen af Skibsmandskabet havde underveis lidt af nogetsomhelst Cholera lignende Tilfælde; ei heller senere, som det erfaredes af et Brev, efterat Skonnerten igjen var kommen til Liverpool, var Nogen af Mandskabet bleven angreben. Hverken Styrmanden eller nogen Anden af Besætningen havde under Opholdet i Vandholm Havn havt Samqvem med L.'s Hus, fra hvilket Afstanden til det i Havnen liggende Skib var omtrent 500 Alen.

I den samme Nat og næsten i samme Time, da Styrmanden havde faaet Cholera, blev et 2½ Aar gammelt Barn, en Søn af Former H., som boede oppe i Bondebyen (omtrent 800 Alen fra L.'s Bolig og 12—1300 Alen fra Skonnerten) angrebet paa lignende Maade og døde den 23de August. Dette Barns Forældre fik nu ogsaa Sygdommen, og Moderen døde, medens Faderen derimod helbrededes. Efterhaanden bleve nu Flere angrebne af Cholera, saaledes at der i Alt fra Begyndelsen af August til Slutningen af September forekom 28 Sygdomstilfælde, af hvilke de 15 endte dødeligt. Ugen fra 24de til 30te August frembød alene 14 nye Cholera-Tilfælde og 6 Dødsfald. Det sidste Cholera-Tilfælde indtraf den 21de September. Efter den i Begyndelsen af Aaret anstillede Folketælling fandtes i Vandholm med tilliggende Gaarde 581 Indbyggere.

Hvad angaaer Spørgsmaalet om Oprindelsen til denne Epidemi, da har man ved den nøiagtigste Undersøgelse i denne Henseende ikke kunnet eftervise, at Sygdommen er tilført andetstedsfra. Landværts fra har, saavidt man har kunnet bringe i Erfaring, Ingen fra Udlandet besøgt Stedet i Juli Maaned, og af ankomne Skibe kan der foruden hin Skonnert, om hvilken ovenfor er berettet, kun være Tale om et Skib fra Lübeck, som den 28de Juli anløb Havnen. Men Lübeck var dengang

hverken erklæret for smittet eller mistænkt*), Skipperen medbragte reent Sundhedspas, Ingen af Skibets Besætning havde hverken før eller senere lidt af Cholera lignende Tilfælde, Ingen af de Folk, der havde været beskæftigede med Skibets Udlosning, var bleven syg, og endelig havde — efter hvad man har kunnet erfare — aldeles intet Samqvem fundet Sted mellem Handelsfuldmægtig L.'s Familie og dette Skib. (see P. Panum: om Cholera-Epidemien i Bandholm 1850, i „Hospitals-Meddelelser" Bind 3, S. 548 fgg).

Iøvrigt iagttoges under den epidemiske Choleras Hersken paa Fastlandet i Sommeren og Efteraaret 1850 hyppige Tilfælde af Cholera rundt om i Landet. I Kjøbenhavn yttrede, efter Beretning af Stadsphysikus, den epidemiske Konstitution sig ved en ualmindelig Tilbøielighed til Diarrhe og andre Underlivstilfælde, især i August Maaned. Paa Dødelisterne findes i denne Maaned 12 anførte som døde af Diarrhe og 8 Dødsfald under Navnet Cholera.

Baade i det nordre og det søndre sjellandske Physikat forekom i Sommeren og Efteraaret Cholera ikke alene meget hyppigt, men tillige med usædvanlig heftige Symptomer. Men især var det i Korsør, at Sygdommen optraadte paa en faretruende Maade og gav grundet Anledning til Frygt. Den begyndte her i Juli Maaned og udbredte sig i August i et saadant Omfang, at neppe nogen Familie i Byen blev forskaanet for den. Hos de Allerfleste var den tilstede i en mild Grad, og de kom sig efter 3—4 Dage. Sygdommen syntes i September at ville ophøre; men i Oktober Maaned indtraf derpaa et Par dødelige Tilfælde, det ene hos en Matros P. Pedersen d. 16de Oktober og det andet hos en i samme Stue-

*) Lübeck erklæredes den 31te Juli for smittet

længe boende, fordrukken Skolelærer 2 Dage senere. Paa Grund af Sygdomssymptomernes charakteristiske Beskaffenhed i Forbindelse med den ved Obduktionen forefundne pathologiske Tilstand af Underlivsorganerne blev det førstnævnte Dødsfald anseet som hidrørende fra asiatisk Cholera, medens det derimod var tvivlsomt, hvorvidt Skolelærerens Sygdomstilfælde kunde henregnes under samme Kategori; men i alt Fald var det i høi Grad mistænkeligt. I Resten af Oktober og i Løbet af November Maaned viste sig flere Sygdomstilfælde, deels i samme Hus, deels i flere andre Huse i samme Gade og nogle tilstødende Smaagyder, og vel vare her baade Kramperne, Kulden og Kollapsen større end hos de haardest Angrebne i Juli og August Maaned; men Sygdommen antog dog ikke nogen særdeles stor Heftighed, og intet af disse senere indtrufne Tilfælde endte med Døden. Angaaende det ætiologiske Moment med Hensyn til ovenanførte Matros Pedersens Sygdom berettede Landphysikus Dr. Guldberg, „at der i Tidsrummet fra 1ste til 16de Oktober kun vare ankomne 3 Skibe fra mistænkte Havne, 2 nemlig fra Lübeck og 1 fra England; at de alle havde udholdt den befalede Observationsqvarantæne eller været saa længe undervejs, at der strax kunde meddeles dem Praktika; at Mandskabet paa dem alle havde befundet sig vel paa Reisen; men at Pedersen havde arbeidet ombord paa den ene Lübeckfarer den 12te Oktober og paa det fra England ankomne Skib den 15de s. M., paa hvilken Dag han erklærede, at han allerede en Dags Tid havde lidt af Cholerine. Med det første fra Lübeck den 1ste Oktober ankomne Skib havde han derimod aldeles intet Samqvem havt; men Kapitainen paa dette Skib, der, som anført, havde befundet sig meget vel paa hele Reisen, uagtet han havde udstaaet megen Kulde underveis, og som just laae skraas overfor P. Pedersen, blev, Dagen efter at være kommen iland, an-

greben af et heftigt Choleratilfælde, der først kunde ansees for hævet den 14de Oktober. Pedersen havde imidlertid aldeles ikke besøgt ham under hans Sygdom, og, da Sundhedstilstanden hos de 2 andre Skibes Besætning, med hvilke han havde havt Samqvem, havde været aldeles upaaklagelig, saa synes der ikke at være tilstrækkelig Grund til at antage, at det paagjeldende dødelige Choleratilfælde kan have havt sin Grund i et Smittestof, som var hentet fra et med asiatisk Cholera befængt Skib. Hvad derimod var vitterligt, det var, at Pedersen (ligesom den gamle Naboskolelærer) var noget hengiven til et uordenligt Levnet, og at han med sin gamle Fader, sin Stedmoder og 3 smaa Halvsøskende levede sammen i den største Skidenfærdighed, i et Rum, som neppe kan have indeholdt mere end 8—900 Kubikfod Luft; at der ligeledes i Gaardsrummet udenfor herskede en høi Grad af Ureenlighed, og at de til Madens Tillavning benyttede Vandet i en Brønd, der syntes at indeholde allehaande Uhumskheder."

Fra Bornholm er berettet om nogle i August 1850 i Rønne og Hasle forekommende Cholera-Tilfælde hos Mandskaber paa Skibe, der vare komne deels fra Lübek, deels fra Sverrig, samt om et Tilfælde, der udbrød hos den ene Matroses Kone. Alle disse Syge helbrededes. Til samme Tid indtraf i Rønne, Hasle og Omegn omtrent en halv Snees aldeles isolerede Tilfælde af Diarrhe med Krampe, Oppression, Brækning, Kulde og Mathed; men senere viste slige Tilfælde sig ikke mere.

I Aalborg Physikat omtales i August og September en meget heftig Cholera paa flere Steder at have været almindelig og navnlig i Aalborg By med foruroligende Symptomer (Sundhedskollegiets Forhandlinger for Aaret 1851, S. 25 fgg.)

Paa de i det Foregaaende anførte faa Undtagelser nær,

var Danmark saaledes hidtil blevet befriet for at hjemsøges af Choleraen, der i de fleste andre europæiske Lande endog gjentagne Gange har krævet saa talrige Offere, da der uventet i Sommeren 1853 udbrød en Epidemi, som tog sin Begyndelse i Kjøbenhavn og derpaa udbredte sig over Rigets forskjellige Egne. Om denne Epidemies Forhold med Hensyn til dens Fremkomst, Udvikling, Dødelighed o. s. v. paa de forskjellige Steder skal der i det Følgende gives en Beretning efter de fra Lægerne til Sundhedskollegiet derom indsendte Rapporter.

Kjøbenhavn.

Da Sygdommen udbrød her i Juni 1853, — hedder det i Stadsphysikus, Prof. Hoppes Beretning, som i det Væsenligste her er meddeelt — havde der ingen særlig Anledning været til at vente dens Komme. Naar Cholera i de tidligere Aar herskede epidemisk i Nord-Tydskland, nærmest i Hansestæderne, i Sverrig, nærmest i Malmø og langs den skaanske Kyst, og her i Monarchiet i Holsten paa Femern og paa Vandholm, havde den epidemiske Konstitution yttret sin Indflydelse i Kjøbenhavn ved en usædvanlig Tilbøielighed til Diarrheer og andre Underlivs-Lidelser. Denne Tilbøielighed havde været end større i 1852, da der i Kjøbenhavn var dødt det usædvanlige Antal af 90 Individer af Diarrhe og 13 smaa Børn af Brækning og Diarrhe; men den gik slet ikke forud for Epidemiens Udbrud i 1853. I April Maaned vare her kun døde 2 smaa Børn af Diarrhe; i Mai en gammel Kone af Diarrhe og et spædt Barn af Brækning og Diarrhe, og i den første Halvdeel af Juni forekom aldeles intet Dødsfald af Brækning eller Diarrhe. Sundhedstilstanden var i det Hele ikke afvegen fra det Sædvanlige. En Deel Koldfebre havde vel viist sig i Foraarsmaanederne, men ikke af den Hyppighed, at Sygdom-

men kunde kaldes epidemisk. Dernæst maa det bemærkes, at Cholera paa hin Tid, saavidt man dengang vidste og senere har kunnet bringe i Erfaring, intetsteds herskede nærmere Kjøbenhavn, end i St. Petersborg og Kronstad. Under saadanne Forhold er det ikke at undres over, at de først indtræffende Cholera-Tilfælde ikke strax erkjendtes og erklæredes for Begyndere af en udbrydende Epidemi.

Den 11te Juni blev en Tømmermand, 19 Aar gammel, som arbeidede paa en Mudderpram paa Nyholm, angreben af Brækning og Diarrhe. Han maatte forlade Arbeidet og gik til sit Hjem i Meriansgaden, hvorfra han Dagen efter indlagdes i Nyboders Hospital. Den Syges Udtømmelser vare voldsomme og havde Udseende af Risvand; men han kom sig og udskreves helbredet den 25de Juni. Den 12te Juni indlagdes i Hospitalet ved Siden af den forrige Patient en 59 Aar gammel Arbeidsmand, ligeledes fra Nyboder, med en Diarrhe, som havde varet nogen Tid, men som den 15de gik over til Cholera med Kollaps o. s. v., hvoraf han døde samme Dag. Den 18de angrebes en 57 aarig Kone, der laae i samme Hospital som Rekonvalescent efter Operation for indeklemt Brok, af lignende Tilfælde og døde den 22de. Den 20de fik 3 andre Patientinder paa samme Stue, resp. 24, 40 og 48 Aar gamle, Cholera, hvoraf de to Første efter nogle Dages Forløb vare helbredede, men den Sidste fem Dage efter døde under typhøse Symptomer. Den 20de indkom i Almindeligt Hospital en 62 Aar gammel Mand, Lem i Vartou, med charakteristisk udtalt ondartet Cholera, hvoraf han dog kom sig. Den 22de fik et 2½ Aar gammelt Barn i Søetatens Hospital paa samme Stue, som førstnævnte Patientinde, Cholera, men kom sig; paa denne Dag indlagdes desuden fra Nyboder en 35 aarig Mand, der døde samme Dag. Endvidere indkom i Almindeligt Hospital en svensk Matros, som

havde opholdt sig nogen Tid heri Staden og i de sidste Dage havde havt Diarrhe, fra Strandstrædet med Cholera, som endte dødeligt efter faa Timers Forløb. Den 23de blev en Kone i sit Hjem i Nyboder og en anden i Myntergaden syge og døde samme Dag. Endvidere indlagdes i Søetatens Hospital en Mand, der helbrededes, og angrebes Opvartningskonen paa Hospitalets Cholera-Stue og døde 2 Dage efter. Den 24de indlagdes 7 Cholera-Patienter i Søetatens, Garnisons og Frederiks Hospitaler fra forskjellige Steder i den nordøstlige Deel af Staden, hvoriblandt en Soldat fra Kastellet. De i de paafølgende Dage anmeldte Tilfælde vare mere spredte over hele Staden. Blandt disse Patienter vare en Skibskapitain og to Matroser fra et finsk Skib, som havde ligget ved Larsens Plads i flere Uger. Sygdommen udbredte sig nu i stadigt Tiltagende mere og mere indtil Midten af Juli, da den paa engang greb voldsomt om sig og henimod Slutningen af Maaneden naaede sit Høidepunkt, hvorpaa den, efter saaledes at have været i Tiltagende i omtrent 6 Uger, aftog i de paafølgende 12 Uger, da det sidste egenlige Cholera-Tilfælde, som ogsaa endte med Døden, indtraf den 13de Oktober i St. Pederstrædet.

Den ugenlige Tilvæxt af Syge var følgende:

I	1ste	Uge,	11te Juni	til	18de Juni, ...	5.
-	2den	—	19de —	—	25de —	35.
-	3die	—	26de —	—	2den Juli	94.
-	4de	—	3die Juli	—	9de —	305.
-	5te	—	10de —	—	16de —	1074.
-	6te	—	17de —	—	23de —	1907.
-	7de	—	24de —	—	30te —	1796.
-	8de	—	31te Juli	—	6te August	959.
-	9de	—	7de August	—	13de —	466.
-	10de	—	14de —	—	20de —	264.

I 11te	Uge,	21de August	til 27de August		157.
- 12te	—	28de —	— 3die September . .		76.
- 13de	—	4de September	— 10de — . .		30.
- 14de	—	11te —	— 17de — . .		33.
- 15de	—	18de —	— 24de — . .		11.
- 16de	—	25de —	— 1ste Oktober		7.
				Tilsammen	7219.

Grunden, hvorfor denne Tabel ikke er fortsat længere end til den 1ste Oktober, er den, at paa denne Dag erklæredes Cholera-Sygdommen ophørt som Epidemi, og Syge-Anmeldelserne bortfaldt. Sygeantallet er saaledes lidt større, end det her anførte Tal angiver, men hvor meget, kan ikke med Bestemthed siges.

Af de ovenanførte 7219 Syge vare 3355 Mandfolk og 3861 Fruentimmer.

Sygdommens Tiltagen og Aftagen var ingenlunde eens for de forskjellige Dele af Staden. Epidemien begyndte og greb i Førstningen om sig i Nyboder. Derefter udbredte den sig især i Myntergaden, Vognmagergaden og lille Brøndstrædet. Med Undtagelse af enkelte Tilfælde i Kompagnistrædet, ved Frederiksholms Kanal og maaskee paa flere Steder, holdt den sig i den Deel af Staden, som ligger nordenfor en Linie dragen fra Nørreport til Nyhavn. I de første Dage af Juli var Sygdommen i Aftagende i Myntergaden, Vognmagergaden og nærliggende Gader, men tog meget stærkt til i den af 5000 Mennesker beboede Adelgade. Nu forekom de første Tilfælde paa Christianshavn. I den anden Uge af Juli udbrød Epidemien voldsomt i Stokhuset, paa Ladegaarden og i Almindeligt Hospitals Lemmeafdeling*), og samtidigt viste den sig

*) Engelsted: Almindelig Hospitals Lemmeafdeling under Cholera-Epidemien. Bibliothek for Læger 4de Række, Bd. 3, S. 374 fgg.

blandt Patienterne paa Frederiks- og Garnisons-Hospitalet. Den tiltog stærkere blandt Mandskabet i Nyboder og blev meget heftig i den yderste Deel af Amaliegaden, navnlig paa Toldbodpladsen og Toldbodveien, og skaanede heller ikke Fødselsstiftelsen. Den tiltog stærkt paa Christianshavn over Vandet og paa Nørrebro, og begyndte nu i Peder Madsens Gang og nærliggende Smaagader. I Midten af Juli herskede Sygdommen yderst heftig i Nyhavn Charlottenborg-Siden, hvor den dog hurtig igjen aftog. Under dens Hærgjen af den Deel af Christianshavn, der ligger over Vandet, forskaanede den Straffe-Anstaltens Beboere paa et enkelt og ikke dødeligt Tilfælde nær. Epidemien udbredte sig imidlertid efterhaanden mere og mere i Stadens midterste Deel, navnlig Snaregaden og Nybrogaden. I de sidste Dage af Juli viste den sig i Vartou Stiftelse, hvor den i Begyndelsen af August rasede stærkt blandt de gamle Lemmer, omtrent med den samme Dødelighed, som i Almindeligt Hospitals Lemmeafdeling, dog kun i kort Tid, saaledes at den allerede var ophørt i Midten af August. I Begyndelsen af denne Maaned var den ophørt i den yderste Deel af Amaliegaden, navnlig paa Toldbodpladsen og Almindeligt Hospitals Lemmeafdeling, saavelsom i Stokhuset. Noget senere hørte den for det meste op i Nyboder, men blev igjen lidt hyppigere i Vognmagergaden og nærliggende Gader. De smaa Gader i Midten af Staden vare efterhaanden blevne mere hjemsøgte, skjøndt Sygdommen der aldrig naaede den Grad, som i de nordlige og østlige Dele. Nørrebro var den Deel af Stadens Territorium, hvor Sygdommen, skjøndt den havde været heftig, dog langsomst aftog. Paa Vesterbro, der, som bekjendt, har det allerslettefte Drikkevand og mange andre ugunstige hygieiniske Betingelser, Slagterier, Svinestier, Garverier, slet Vandafløb o. s. v., viste sig kun ganske enkelte Tilfælde. Efter Midten af August bleve de

hyppigere i Studiistrædet og Larsbjørnstrædet, i Slutningen af Maaneden i St. Pederstrædet og Teglgaardstrædet. I det Hele forekom paa denne Tid flere Tilfælde i Stadens søndre, end i dens nordre Deel, skjøndt ingenlunde i Sammenligning med, hvorledes det Omvendte fandt Sted i Epidemiens første Halvdeel. I September Maaned slæbte Sygdommen sig, saa at sige, hen. Henimod Midten forværredes den i nogle Dage i Nybrogade og nærliggende Gader. Imod Slutningen vare Tilfældene i hele Staden kun enkelte, og det sidste charakteristiske og dødelige indtraf, som ovenanført, den 13de Oktober i St. Pedersstrædet.

Det var en temmelig fast Regel, at i de Dele af Staden, hvor Epidemien optraadte med størst Voldsomhed, ophørte den snarest. Dette gjelder for det meste ogsaa om de enkelte Huse. Den Gade, i hvilken de fleste Sygdomstilfælde forekom, var Balsomgaden, og den, i hvilken de fleste Dødsfald indtraf, var Hjortelængen, forholdsviis beregnet efter Beboernes Antal. Begge ere, som bekjendt, Gader i Nyboder. Det er mærkeligt nok, at Nyboder ogsaa under Pesten i 1711, efter Mansas Beretning, var mest hjemsøgt af Epidemien. Blandt de Gader, som allermindst hjemsøgtes af Sygdommen, fortjene Vestergaden og Frederiksberggaden særlig at udhæves, fordi det netop var disse to Gader, hvori der den foregaaende Sommer havde viist sig en lille Typhus-Epidemi.

I det Hele forekom her i Staden de fleste Dødsfald i Kjelderne under Baghusene og dernæst paa disses Lofter. Den mindste Dødelighed var derimod paa de øverste Sale i Forhusene og dernæst i Kjelderne under disse. Grunden til denne forskjellige Dødelighed i Kjelderne synes med Rimelighed at forklares deraf, at i Kjelderne under Baghusene boe i Regelen de fattigste Familier, medens i Kjelderne til Gaden boer en Mængde næringsdrivende, tildeels velhavende Folk.

Foruden de egenlige Cholera-Tilfælde forekom overmaade hyppigen, ligesom under Epidemierne andetsteds, de saakaldte Choleriner. Herunder regnedes af nogle Læger lette og godartede Cholera-Anfald, af andre blot Diarrheer. Disse vare deels svagere, deels stærkere og ikke sjelden dødelige. Desuden vare Rumlen i Underlivet og andre Symptomer paa en sygelig Disposition i Fordøielsesorganerne saa almindelige, at de i større eller ringere Grad vare tilstede hos den allerstørste Deel af Stadens Indvaanere, medens Epidemien var paa sit Høieste.

Det er ikke muligt med Nøiagtighed at opgive de af Sygdommen Bortrevnes Antal, da de gjeldende Lovbestemmelser om Døds-Attesters Afgivelse gjennem Kirkebetjentene til Physikatet ikke bleve, og maaskee ikke kunde blive, overholdte for den store Mængde tildeels ubekjendte Lig, der baade fra Hospitalerne og private Huse afleveredes til Lighusene i Philosophgangen og paa Assistens-Kirkegaarden. Efterat der senere, saavidt som muligt, er bødet herpaa, beløber Tallet paa de for Physikatet anmeldte Dødsfald af Cholera under denne Epidemi sig til 4662 og paa dem af Diarrhe til 69. Det er imidlertid uden for al Tvivl, at Dødeligheden har været ikke ubetydeligen større. Ligesom Dr. Hübertz af de dagligen til Sundhedskommissionen indgivne Anmeldelser, sammenlignede med Hospitalernes og Anmeldelses-Bureauernes Protokoller m. m., har udbragt det ovenanførte Antal af 7219 Cholera-Syge eller omtrent 5½ pCt. af Kjøbenhavns Befolkning, foruden dem, der lede af Cholerine og Diarrhe, saaledes har han paa samme Maade udbragt et Antal af 4737 Døde. Da Dr. Hübertz imidlertid har sluttet sine statistiske Undersøgelser med den 1ste Oktober af den ovenomtalte Grund, at Sygdommen paa denne Dag ansaaes og erklæredes ophørt som Epidemi, maae til dette Antal endnu føies 5 Dødsfald for

Tidsrummet fra 2den til 13de October, efter hvilken Dag intet Dødsfald, ligesaalidt som noget characteristisk Sygdoms-tilfælde, indtraf. Døde-Antallet bliver saaledes efter denne Beregning 4742. Men det er dog aldeles rimeligt, at Dødeligheden endnu har overskeget dette Antal, og naar de, der ere anmeldte som døde af Cholerine og Diarrhe, medregnes, hvilket formeentligen bør skee, eftersom disse Dødsfald næsten uden Undtagelse maae tilskrives Epidemien, maae denne vistnok antages at have bortrykket imellem 4800 og 4900 Mennesker. Dette udgjør henimod 3¾ pCt. af Befolkningen, saaledes som denne var ved Epidemiens Udbrud, og omtrent 66 pCt. af Syge-Antallet. Dødsfaldene indtraf ugeviis i følgende Antal:

I den	1ste	Uge . . .	1.
- -	2den	— . . .	14.
- -	3die	— . . .	44.
- -	4de	— . . .	178.
- -	5te	— . . .	618.
- -	6te	— . . .	1291.
- -	7de	— . . .	1178.
- -	8de	— . . .	729.
- -	9de	— . . .	331.
I den	10de	Uge . . .	155.
- -	11te	— . . .	100.
- -	12te	— . . .	45.
- -	13de	— . . .	20.
- -	14de	— . . .	11.
- -	15de	— . . .	15.
- -	16de	— . . .	7.
- -	17de	— . . .	3.
- -	18de	— . . .	2.
		Tilsammen	4742.

Det største daglige Antal af Dødsfald indtraf den 20de Juli nemlig 236.

Sygdommens forskjellige Grad af Dødelighed under Epidemiens Gang sees af nedenstaaende, af Dr. Hübertz meddeelte Tabel, forsaavidt vedkommer de inden 1ste October indtrufne 4737 Tilfælde.

Uge	Syge	Af dette Antal døde	Der døde saaledes af 100 Syge
I den 1ste Uge	5	3	60,00
- - 2den —	35	25	71,43
- - 3die —	94	60	63,83
- - 4de —	305	227	74,43
- - 5te —	1074	789	73,46
- - 6te —	1907	1304	68,38
- - 7de —	1796	1210	67,37
- - 8de —	959	566	59,02
- - 9de —	466	257	55,15
- - 10de —	264	137	51,89
- - 11te —	157	79	50,32
- - 12te —	76	37	48,68
- - 13de —	30	15	50,00
- - 14de —	33	13	39,39
- - 15de —	11	10	90,91
- - 16de —	7	5	71,43
I Alt	7219	4737	65,62

Den Livsperiode, i hvilken Sygdommen krævede de fleste Offere, var Alderdommen. Saaledes døde uden Undtagelse Alle, som angrebes i en Alder af over 80 Aar. Dernæst fandtes den største Dødelighed hos Børn under 1 Aar. Mindst Fare var der for Ungdommen indtil 30 Aars Alderen.

Det har været berettet fra andre Steder, at Dødeligheden af andre Sygdomme har været betydeligen aftagen paa den Tid, da Cholera-Epidemier vare paa deres Høieste. Dette har imidlertid ikke været Tilfældet i Kjøbenhavn. Dødeligheden har i Juli Maaned 1853, naar de af Cholera og Diarrhe Bortrevnes Antal lades ude af Beregningen, ikke destomindre

været usædvanlig stor. Denne var saaledes i Juli i 1848 265, i 1849 317, i 1850 277, i 1851 279, i 1852 363, altsaa i de sidste 5 Aar i Middeltal 300; men i 1853 var den 420. Dette Overskud har ikke været en Følge af nogen anden samtidig herskende bestemt Sygdom; kun skyldes det for en Deel en usædvanlig Dødelighed af „Alderdom“, nemlig hos 61 Individer. Dette Forhold staaer sandsynligviis i Overeensstemmelse med, hvad Distriktslæge Whitte i sin Beretning i „Hospitals-Meddelelser“ Bd. 6, S. 590 fgg. anfører, at adskillige meget gamle Lemmer i Vartou døde pludselig, rimeligviis som Følge af Luftkonstitutionen, uden at have nogetsomhelst Sygdomstilfælde.

Af Garnisonens Styrke, som under Epidemien idetmindste kan anslaaes til 6500 Mand, angrebes af Sygdommen og behandledes i Garnisons-Hospitalet 116, af hvilke 68 døde, altsaa af Hundrede af den tjenstgjørende Styrke kun omtrent 2 Angrebne og 1 Død. Føies hertil endnu Syge, henhørende til mindre Afdelinger, saasom til Musikkorpset, Depoter, Justitsunderofficerer, Hospitalets tjenstgjørende Personale, Militæres Koner og Børn, samt 5, som behandledes udenfor Hospitalet, bliver Totalsummen af Landmilitæretatens Syge 150, hvoraf 93 døde. Angaaende de nærmere Details henvises iøvrigt til Beretningen i „Bibliothek for Læger“ 4de Række, Bd. 3, S. 329 fgg.

Med Hensyn til Søetaten skulle vi, til hvad der af Overlæge Müllertz er anført i „Hospitals-Meddelelser“ 6te Bd. S. 582 fgg., efter samme Læges Rapport til Sundhedskollegiet tilføie, at der, foruden de i Hospitalet døde 117 Personer, ere i Qvarteret døde 134 til Etaten henhørende Personer, ialt saaledes 251 Personer, af hvilke 104 hørende til 1ste og 147 til 2den Division. Mængden af de Qvarteersyge i Nyboder har været saa betydelig, at det ikke har været muligt

for Lægerne at føre nogen fuldstændig Liste over dem, af hvilken Grund deres Antal ikke er blevet optaget.

Hvad Epidemiens Aarsagelighedsforhold angaaer, opstaaer først Spørgsmaalet, om den maatte antages at være indbragt her i Staden ved Kontagium. Som anført, vides Cholera ikke paa den Tid, da den opstod her, at have hersket paa andre Steder, hvorfra der kunde være Tale om dens Indbringelse, end i St. Petersborg og Kronstad. Herfra ankom naturligviis jævnligen Skibe. Dersom nu Cholera havde hersket paa disse efter deres Ankomst, maatte der ogsaa være indtruffet Dødsfald, som i saa Tilfælde ikke kunde antages at ville være blevne skjulte; men saadanne bragtes ikke i Erfaring. De første Skibe her i Havnen, i hvilke Cholera viste sig, vare finske; men deels var denne Sygdom ikke herskende i Finland, deels blev disses Mandskab først sygt den 26de Juni, altsaa 14 Dage senere, end den første Patient af Stadens Indvaanere. Denne Patient, som arbeidede paa Nyholm, hvor man veed, at ingen fremmede Søfolk tilstedes Adgang, havde hverken været ombord i fremmede Skibe i Havnen eller paa Rheden. De næste i Søetatens Hospital indtrufne Sygdomstilfælde kunde muligen tilskrives Meddelelse fra den første Syge; men allerede den 20de angrebes et Lem i Vartou, den 22de indlagdes i Almindeligt Hospital en Matros fra Strandstrædet efter flere Dages Diarrhe, den 24de angrebes en Soldat i Kastellet og forekom andre Tilfælde paa forskjellige Steder i Staden. Denne Sygdommens Optræden og første Udbredelse kan formeentligen ikke med ringeste Sandsynlighed tilskrives en udenfra indbragt Smitte. Heller ikke kan dens øvrige Forløb siges at tale for en Udbredelse ved et egenligt Kontagium, og imod Antagelsen af et saadant have ogsaa alle Cholera-Hospitalernes Overlæger udtalt sig.

Hvad derimod angaaer Choleraens Evne til at meddeles Andre, som opholde sig i det samme Lokale, ved dettes Infektion, da afgav Epidemien mange Exempler herpaa. Saaledes angrebes og døde Mange af Opvartningspersonalet i de fleste Cholera-Hospitaler. At der Ingen af det qvindelige Opvartningspersonale i Hospitalet i Frelserens Arbeidshus døde, og kun Een angrebes, er saameget mere paafaldende, som dette Cholera-Hospital var i Brug under hele Epidemien, bestandig overfyldt og unægteligen havde de mindst gunstige Lokaler, og dette viser, at Infektionsevnen i det mindste ikke altid er stærk. At Infektionen heller ikke strækker sig udenfor de Lokaler, hvori den hersker, afgave Hospitalerne i Frue Arbeidshus og i Skolebygningerne i Suhmsgaden og Prinsensgaden paa Christianshavn, samt Vartou Stiftelse Beviser for. Navnligen var Nabolaget af det Førstnævnte netop den sidst og i det Hele mindst angrebne Deel af Staden. Saaledes synes den ofte udtalte Frygt for Hospitaler som Foci for Sygdommens videre Udbredelse ikke at være grundet. Fra de Hospitaler, som netop laae i den mest angrebne Deel af Staden, kan naturligviis ingen bestemt Erfaring haves. Med Hensyn til sin Meddelelses-Maade og Grad maa Cholera sandsynligviis sættes i Klasse med Typhus, Blodgang og deslige Sygdomme.

Det er neppe muligt at eftervise nogen bestemt lokal Aarsag, hvorfor Epidemien, der tidligere mange Gange havde været os meget nærmere og selv yttret sin Indflydelse her paa Stedet ved en cholerisk Disposition, netop udbrød i dette Aar. At tilskrive den et Miasma, der var os tilført gjennem Atmosphæren, synes dens hele Udbredelsesmaade og Forløb at tale imod. Den maatte i saa Fald være optraadt langt pludseligere og udbredt over hele Staden paa engang, saaledes som Influenza-Epidemier pleie at gjøre. Den Mening, at den maa tilskrives Indvirkninger fra Jordbunden, har vistnok mest for

sig; men man er neppe istand til nærmere at angive disse skadelige Potenser. Jordbunden har havt den samme Beskaffenhed i mange Aar; baade Opfyldningen over hele Staden af Renovation, Fugtigheden i den største Deel deraf o. s. v. have altid været der, og Cholera har dog ikke viist sig før. Dens Udbredelsesmaade, dens, saa at sige, Vandring omkring, saaledes at den herskede i nogle Dele af Staden, medens andre vare frie, og disse senere angrebes, da den ophørte i de første, synes at tale imod Antagelsen af en stedse tilstedeværende miasmatisk Potens, som hovedsageligen virkende, f. Ex. i Grunden udviklede Luftarter. Den herom fremsatte Hypothese*) har desuden paa adskillige Steder, navnligen paa Nørrebro, ikke staaet sin Prøve. Det kan vel ikke nægtes, at Grundens urene Beskaffenhed, ligesom anden Ureenlighed over Jorden, især i Husene, deres Overfyldning med Beboere og disses slettere Levemaade ere forværrende Momenter, hvor Cholera udbryder; men den egenlige Grund til, at den udbryder, kan vistnok ikke søges deri, deels fordi den i saa Fald maatte være saa godt som stationær paa visse Steder eller endemisk, deels fordi den, hos os ligesom paa andre Steder, hyppigen har raset heftigst, hvor hine Potenser ikke gjorde sig synderlig gjeldende og omvendt, f. Ex. i Warschau i 1852. Hvad her er sagt, gjelder ogsaa med Hensyn til nyopbyggede Vaaninger. I mange af disse, f. Ex. i Blankogaden og paa Nørrebro, var Sygdommen meget heftig, men i andre ikke. Saaledes skal der i det ganske nye Sted paa Nørrebro mellem Søen og den aabne Kloak hos de der boende ti Familier ikke være indtruffet et eneste Cholera-Tilfælde.

*) A. Colding og J. Thomsen: Om de sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke i de forskjellige Dele af Kjøbenhavn og om Midlerne til i Fremtiden at formindske Sygdommens Styrke. Kjøbenhavn 1853.

Da man den 24de Juni — efterat der til Physikatet var gjort Melding om flere i de sidste Dage forekomne Sygdoms- og Dødsfald af Cholera, og Stadsphysikus tilligemed Flere af Sundhedskollegiets Medlemmer havde overværet de paa Søetatens Hospital foretagne Obduktioner — saaledes var kommen til den Erfaring, at den epidemiske Cholera var udbrudt her i Staden, hvilket ogsaa blev erklæret af Sundhedskollegiet i et samme Aften afholdt Møde, traadte den overordenlige Sundhedskommission strax i Virksomhed. De ved Frdn. 19de Juni 1831 og 8de August 1832 anordnede specielle Sundhedskommissioner, som allerede efter Justitsministeriets Resolution af 2den Juli 1851 vare satte i Virksomhed i Stadens forskjellige Qvarterer, dengang nærmest for Tilsynet med Reenligheden, bleve forøgede med det fornødne Antal nye Medlemmer og erholdt Forholdsregler, hvorefter det specielle Tilsyn i hvert Distrikt, saavel med Reenlighed, som med Sundhedstilstanden, overdroges dem (s. S. 29). Paa samme Tid oprettedes i selve Kjøbenhavn 4 og paa Christianshavn 1 Anmeldelses-Bureau for Cholera-Syge, hvor der Dag og Nat vare deels lægekyndige Studerende, deels Medlemmer af Sundhedskommissionerne tilstede, for øieblikkeligen at give den første Lægehjelp, Anviisning til Optagelse i Hospitalerne, Transportmidler, Opvartningspersonale o. s. v. I Midten af Juli oprettedes et Anmeldelses-Bureau paa Nørrebro og endnu tvende i selve Kjøbenhavn. Endelig oprettedes ved Maanedens Slutning et saadant Bureau paa Vesterbro, der dog snart igjen ophævedes som unødvendigt, da en af Lægerne paa Broen paatog sig at modtage Anmeldelser om og besørge det Fornødne for de faa forekommende Cholera-Patienter.

En Afdeling af Frederiks Hospital paa nogle og tyve Senge blev, ifølge tidligere Bestemmelser, tagen i Brug for Cholera-Syge strax efter Epidemiens Udbrud. Den 27de Juni

tillod Marineministeriet, at civile Patienter optoges i Søetatens Hospital, og den 2den Juli bleve alle andre paa dette Hospital liggende Syge flyttede til Søqvæsthuset, der indrettedes til midlertidigt Hospital for de Syge af Søetatens Mandskab, som ei havde Cholera. I hint Hospital var Plads for omtrent 100 Syge. Den 28de Juni var et Cholera-Hospital i Frelserens Arbeidshus paa Christianshavn færdigt, først for henimod 30, senere for nogle og 60 Patienter. Der indlagdes imidlertid ingen Syge før den 2den Juli, fordi Christianshavn ikke blev saa tidligt angreben, som selve Kjøbenhavn. Den 2den Juli aabnedes ligeledes et Cholera-Hospital i Frue Arbeidshus ved Nørrevold, først paa 50, senere paa omtrent 90 Senge. I Gaarden paa Hjørnet af St. Annæplads og Amaliegaden, som den 5te Juli var indrømmet til Cholera-Hospital, var det først muligt at modtage Patienter den 16de Juli. Der var Plads for omtrent 100 Syge. Endvidere aabnedes den 21de Juli i Skolebygningen i Suhmsgaden et Hospital paa henimod 100 Senge, den 24de i Skolebygningen ved Blegdamsveien et paa 24 Senge og den 28de i Skolebygningen i Prinsensgade paa Christianshavn et paa omtrent 60 Senge. Desuden var der indrettet en Afdeling af Almindeligt Hospital for saadanne Patienter, som i Hospitalets Syge- og Lemme-Afdeling, samt Abel Cathrines Stiftelse bleve angrebne af Cholera. Det Samme var Tilfældet i Barton Stiftelse, paa Ladegaarden og for Landmilitær-Statens Vedkommende i Garnisons-Hospitalet, samt i Stokhuset. Da det imidlertid under Epidemiens voldsomme Tiltagen i Midten af Julimaaned ikke havde været muligt at faae alle de ovennævnte Hospitaler hurtigt nok indrettede, maatte en stor Deel Patienter i de mest angrebne Dele af Staden i længere Tid tilsees af det lægekyndige Personale fra Anmeldelses-Bureauerne.

Til Lighus indrettedes ved Epidemiens Udbrud det ledige Gymnastikhus ved Philosophgangen; men, da Opinionen yttrede sig meget stærkt derimod, blev det opgivet, efterat nye vare opførte paa Assistens-Kirkegaardene udenfor Nørre- og Amagerport. Sø- og Landmilitær-Etaterne lode for deres Vedkommende opføre Lighuse udenfor Østerport.

Efter et frugtesløst Forsøg fra den overordenlige Sundhedskommissions Side, paa at tilveiebringe et dagligt Eftersyn af de stærkest angrebne Huse ved Distriktslægerne, blev der snart efter Epidemiens Begyndelse af den da sammentraadte „Lægeforening mod Choleras Udbredelse“ ifølge Aftale med Sundhedskommissionen og paa dennes Bekostning indført en, saavidt muligt, almindelig daglig Visitation af Stadens Vaaninger indenfor Voldene ved Læger og Studerende.

Et af Lægeforeningen udstedet Reglement for Husvisitationen lyder saaledes:

1) „Hensigten med Husvisitationen er at efterspore alle Tilfælde af Cholera og dens Forløbere og, saavidt muligt, modvirke Sygdommen i dens Oprindelse og første Begyndelse.

2) Til dette Formaal maa enhver Visitator besøge de ham daglig anviste Bygninger og erkyndige sig om alle sammestedes forekommende choleralignende Tilfælde, navnlig Diarrheer. Disse Besøg vil han tillige benytte til at give Beboerne Raad til Sygdommens Forebyggelse, samt Anviisning til hurtig Hjelp i indtræffende Sygetilfælde, og til selv at blive bekjendt med saadanne Misligheder i de lokale Forhold, hvis Afhjelpning maatte ansees paatrængende nødvendig.

3) Mod simple Diarrheer og lette choleriske Tilfælde forordnes strax de nødvendige Lægemidler, hvoraf Visitator altid fører et lille Forraad med sig; de betydeligere Tilfælde maatte helst gjennem Bureauet strax besørges affendte til Hospitalerne, eller, om Patienterne skulde findes uvillige hertil, henvises til Distriktslægens eller en anden Læges Behandling. Alle uanmeldte Dødstilfælde besørger han uopholdelig anmeldte til Bureauet.

4) Hvor Trangen i en Familie er saa stor eller Forholdene af den Art, at den nødvendige Sygediæt ikke kan tilveiebringes, er Visitator bemyndiget til ved et Sygekort strax at give Anviisning paa en saadan. Ogsaa for de endnu uangrebne Medlemmer af saa trængende Familier vil han i denne Retning kunne virke, idet de efter Konference med Komiteemedlemmet kunne henvises til Bespiisningskomiteens videre Forsorg.

I denne Retning vil Foreningen først kunne begynde sin Virksomhed, naar de fornødne Foranstaltninger dertil ere iværksatte, hvorom nærmere Underretning vil blive meddeelt. Ligeledes hvad Udflytning fra de inficerede Huse angaaer.

5) De i ethvert Distrikt fungerende Visitatorer samles, tilligemed Distriktslægen, eengang daglig med Komiteemedlemmet, for til ham at afgive deres Visitationsrapport, efter det dem meddeelte Schema, med Bemærkninger om, hvad de ellers maatte have iagttaget Sundhedsforholdene betræffende, samt for med ham at overveie, hvilke Forholdsregler der nødvendigen ere at tage, og hvilke man, gjennem Indstilling til den overordenlige Sundhedskommission eller andre Autoriteter, maatte ønske iværksatte.

6) Enhver fungerende Visitator erholder et efter den Tjeneste, hans øvrige Forretninger tillade ham at yde, afpasset Honorar i Form af daglige Diæter".

Endvidere udstedede Lægeforeningen følgende Opfordring til Skibsførere:

„Til Forebyggelse af slige livsfarlige Sygdomstilfælde, som i den senere Tid ere forekomne flere Gange ombord i de her i Havnen liggende Fartøier, anbefales Skibsførerne følgende Forholdsregler:

1) At sørge for tilstrækkelig Udluftning af Kahyt og Folkelukaf, ved at aftage Skylightet over Kahytten, aabne Kahytsvinduerne, hvor saadanne findes, og lade Kahytsdøren staae aaben, samt bringe Kulseil ned i Folkelukafet, naar dette ikke paa anden Maade kan blive tilstrækkeligt udluftet.

2) At sørge for Luftens Reenhed i de ovennævnte Rum ved at bortfjerne alle ilde= eller stærktlugtende Gjenstande, saasom Gammelost, fordærvede Fødemidler, Klipfisk, Løg, smudsige Gang=

klæder, Skidenposer o. s. v., og hver Dag reengjøre Lukaferne, udlufte Køieklæder og Gangklæder, og i det Hele taget sørge for Reenligheds Overholdelse.

3) Hver Aften friske Pumperne med reent Vand, pumpe læns og opsvabre Vandet ved Kjølsvinet, saa at intet forbærvet Vand bliver staaende i Skibet Natten over.

4) Holde Mandskabet til Maadehold i Nydelsen af Spise og Drikke, og forsyne det med sund og forsvarlig Kost, og især see paa, at Øllet ikke er surt eller dovent.

5) Naar Veiret er varmt og tørt, bør Kahyts-Kappen ikke være over Kahytten og Lugen ikke over Folkelukafet om Natten.

6) Da Cholera-Sygdommen saagodtsom altid begynder med Diarrhe (Bugløb), bør denne strax tages under Behandling, og under alle Omstændigheder anmeldes for den visiterende Læge. De deraf Angrebne bør strax afholde sig fra at drikke Øl og spise den almindelige Skibskost, hvorimod Havresuppe og Grød ere at anbefale. Er Diarrheen meget stærk og vandagtig, bør han strax gaae tilkøis, drikke en Kop heed Chamillethee, tage 30 Kampherdraaber med 10 Opiumsdraaber i, i en Skeefuld Vand, og lade Lægen hente fra det nærmeste Bureau, som uden Betaling vil yde ham den videre fornødne Hjelp.

Da det er i enhver samvittighedsfuld Skibsførers, som i enhver Menneskevens Interesse, at de ovenstaaende Forholdsregler nøie overholdes, føler Foreningen sig overbeviist om, at enhver videre Paamindelse fra Autoriteternes Side angaaende denne Sag ikke vil være fornøden.

Husvisitationen lod sig imidlertid under Sygdommens stærke Overhaandtagen ikke behørigen gjennemføre og syntes heller ikke at gjøre den tilsigtede Nytte, tildeels fordi det viste sig, at Forløberstadiet for den egenlige Cholera ikke var saa almindelig tilstede, som man havde forudsat, og dets Behandling oftere var frugtesløs. Husvisitationen blev derfor i Slutningen af Juli forsaavidt opgiven, at den kun vedligeholdtes for enkelte stærkt angrebne Steder. Derimod an-

sattes ved hvert af Anmeldelses-Bureauerne nogle examinerede Læger, som paa bestemte Tider mødte paa Bureauerne og for offenlig Regning toge saadanne Cholera-Syge i Behandling i deres Hjem, som ikke kunde eller vilde indlægges i Hospitalerne og ikke havde deres egen Læge. Denne Foranstaltning vedligeholdtes til Epidemiens Slutning.

Den 24de Juli begyndtes en af Lægeforeningen besørget Udflytning af Beboerne af de mest befængte og usunde Baaninger paa Christianshavn til Telte, som vare udlaante af Krigsministeriet og opslagne paa den borgerlige Exerceerplads. Den 26de Juli og følgende Dage indflyttedes Beboerne af nogle af selve Kjøbenhavns Huse i den af Fodgarden rømmede Kaserne og i Brond-Anstaltens Lokale i Gothersgaden. Den 8de August tog Udflytningen til de ligeledes af Krigsministeriet udlaante og paa Glaciet ved Vesterport opslagne Telte sin Begyndelse. Endvidere vare nogle Familier fra et Sted paa Nørrebro anbragte i en af Major Kellermann ved Sortedams Søen opført og siden til det Offenlige skænket Træbygning. I Alt ere paa disse Maader 315 Familier blevne udflyttede. Omendskjøndt det ikke med Sikkerhed kan vides, om Resultatet af disse Udflytninger vilde have været ligesaa gunstigt, dersom de vare foretagne i Begyndelsen af Epidemien, istedetfor som nu efter dens overstaaede Kulmination, kan det dog ikke nægtes, at det har været saa gunstigt, at lignende Udflytninger under eventuelle Cholera-Epidemier visnok ville høre til de Foranstaltninger, der som snarest ville blive trufne. I den Leir, som opsloges paa den borgerlige Exerceerplads, forekom i Begyndelsen ikke ganske faa Sygdoms- og Dødsfald af Cholera; men de ophørte snart og tidligere end i den øvrige Deel af Christianshavn. I Fodgardens Kaserne indtraf kun nogle enkelte Tilfælde, og i Leiren paa Glaciet ved Vesterport, der rigtignok havde den gunstigste Beliggenhed,

baade med Hensyn til Terrainets Tørhed og Epidemiens Gang, slet intet. Heller ikke viste sig i disse Leire andre Sygdomme, som der vel kunde have været Grund til at befrygte, da Efteraaret begyndte at indfinde sig med kolde og fugtige Nætter. Da Teltleirene formedelst Aarstiden maatte opgives, og da Fodgardens Kaserne og Brønd-Anstaltens Lokale maatte fraflyttes ved Flyttedagen i Oktober, fik 180 af de udflyttede Familier Boliger i de ved Sortedams Sø opførte Huse, som først havde været bestemte til interimistisk Sommerophold, men senere, da det trak hen med deres Fuldendelse, og Tilladelse dertil erhvervedes, indrettedes til Vinterboliger. For de øvrige Familier har det ikke været vanskeligt at forskaffe sig Leiligheder i de fraflyttede og imidlertid rensede og efter Sundhedspolitiets Forskrifter tildeels forandrede Boliger, eftersom de fattige Familiers Antal ikke var ubetydeligen formindsket ved Sygdommen. Nogle af de sletteste Huses fremtidige Beboelse blev aldeles eller deelviis forbudt. Af disse ere nogle allerede nedrevne og opførte af Nyt, andre staae endnu (Novbr 1854) ganske eller tildeels ledige.

Under 30te Juni udgik en Bekjendtgjørelse fra Politiet, der opfordrede samtlige Stadens Indvaanere og Gaard- og Huseiere i Særdeleshed til at vise den største Omhu for Reenlighedens Vedligeholdelse i Boligerne med disses Tilliggende, saavelsom paa Gaderne, forsaavidt det vedkom dem, navnligen: a) „at rense deres Gaardsrum og strax bortføre det Opfeiede ligesaa ofte, som den offenlige Gadefeining finder Sted, og derefter udskylle deres Rendestene i Gaardsrummet og paa Gaden nogen Tid, forinden Renovationsvognene indfinde sig; b) i tørt Veirlig at bestænke deres Gadestrækning med reent Vand, før Gadefeiningen begynder; c) jævnligen at lade deres Latriner udføre paa lovhjemlet Maade, forinden de ganske

fyldes, og hvergang saavidt muligt at tømme dem". Denne Opfordring indskærpedes paany ved en Bekjendtgjørelse af 7de Juli.

Den 30te Juni tilstillede fremdeles Politidirektøren samtlige Distrikts-Sundhedskommissioner en Skrivelse med Opfordring til forøget Virksomhed fra Kommissionernes Side.

Den 1ste Juli udgik fra Politidirektøren et Cirkulære til Sundhedskommissionerne med nedenstaaende Forholdsregler af samme Dato og ældre do. af 5te August 1848.

„Forholdsregler for de Sundhedskommissioner, som ere oprettede i Anledning af en Cholera-Epidemi.

1) De her i Staden og i Forstæderne i Anledning af en Cholera-Epidemi oprettede Sundhedskommissioner skulle ikke blot hver i sit Distrikt føre et stadigt og nøie Tilsyn med den almindelige Reenlighedstilstand og enten foranstalte det Fornødne til Vedligeholdelsen af en saadan eller derom gjøre de fornødne Indberetninger til Politiet; men de have ogsaa, naar Cholera er udbrudt, at modtage Anmeldelser om Cholera-Syge og sørge for disses foreløbige Behandling i deres Hjem eller Indlæggelse i et Hospital.

Foruden de Borgere, som erklære sig villige til at indtræde i disse Kommissioner, og hvis Tal beroer paa Omstændighederne, bestaae de af et vist Antal Læger, som tilforordnes samme, hvorhos ogsaa Distrikternes Fattigforstandere kunne tilkaldes til Deeltagelse i Forretningerne; og forsaavidt fornødent gives dem Hjelp af Politipersonale. De udvælge af deres Midte en Formand, der leder Forretningerne og paaseer, at den nødvendige Orden og Form i samme iagttages. Til hver Kommission leveres en autoriseret Protokol til Brug ved Sammes Forhandlinger. De modtage fra Politiet de deres Virksomhed angaaende Underretninger og meddele det de fornødne Oplysninger om, hvad der maatte forefalde i denne Virkekreds.

2) Til Opfyldelsen af Kommissionernes Hverv at modtage Anmeldelser om Cholerasyge m. v. indrettes, naar Cholera er udbrudt, saamange Anmeldelsesbureauer og paa saadanne Steder i og

udenfor Staden, som det maatte findes passende; de bestyres af de Kommissioner, hvis Distrikter ligge samme nærmest, og foruden de dertil udsete Læger bør af Kommissionens Medlemmer 1, 2 eller efter Omstændighederne Flere stedse være tilstede tilligemed saamange af det til Opvartning antagne Personale, at den fornødne øieblikkelige Hjelp altid kan være ved Haanden. De skaffe sig Underretning om, hvor Sygeopvartere ere at erholde, for at kunne give Anviisning derpaa til dem, der have saadanne behov. Fremdeles ere de beredte paa at have et Forraad af de sædvanlige Lægemidler imod Cholera tilstede og at tilveiebringe de fornødne Transportmidler enten af Vogne eller Portechæser med Portører for Syge og Døde.

Det bekjendtgjøres i de offenlige Tidender, hvor Anmeldelsesbureauerne findes, hvilket Sted betegnes ved et Nat og Dag kjendeligt Mærke.

3) Alle for Kommissionerne anmeldte Sygdoms- og Dødstilfælde af Cholera skulle indføres paa dertil leverede Schemaer, der have følgende Rubrikker:

Løbe Nr., Patientens fulde Navn, Stand, Alder, Bopæl, naar anmeldt (Dag og Time), naar syg (Dag og Time), om indlagt i et Hospital og da i hvilket, Anmærkning.

Disse Schemaer sluttes hver Formiddag Kl. 10 og indsendes strax, underskrevne af et af Kommissionens Medlemmer, til Politiet.

4) Naar et Sygdomstilfælde anmeldes, uden at Kommissionen strax har Vished om, at den Syge betjenes af en selvvalgt Læge, maa ufortøvet en af de til Kommissionen hørende Læger undersøge den Syges Tilstand og medbringe den til øieblikkelig Anvendelse fornødne Medicin. Hvor Sygdommen er eller i høi Grad kan mistænkes for at være virkelig Cholera, bør Lægen strax yde den fornødne Hjelp, indtil Patienten kan tages under Kur af sin egen Læge eller Distriktslægen eller bringes til et Hospital. Hvorvidt dette Sidste bør skee, afgjør Lægen ifølge Omstændighederne, navnligen efter Beskaffenheden af Lokaliteterne, hvor den Syge findes, og af den Pleie, Denne der kan nyde, samt efter Aftale med Patienten eller Dennes Omgivelser.

5) I Almindelighed, og hvor ikke Omstændighederne tale for og uden

Skade tilstede en Undtagelse, bringes den Syge til det nærmeste eller dog det for det specielle Tilsyn mest passende Hospital; og ville Kommissionerne, naar alle Pladser i et enkelt Hospital ere belagte, derom erholde Underretning. Transporten til Hospitalet foranstaltes af Kommissionerne, enten i Vogne eller i Portechaise, som det maatte findes hensigtsmæssigst, og under Jagttagelse af de Forholdsregler, som Lægen maatte foreskrive. En Seddel, indeholdende den Syges Navn, Stilling, Alder, Bopæl og Tiden, naar Sygdommen har vist sig, afgives fra Kommissionen med Patienten paa Hospitalet. Hvor Lægen maatte finde Rensninger nødvendige af Lokaler, i eller i Nærheden af hvilke Syge have været, foranstaltes samme af Kommissionerne.

6) Ogsaa de, der paa Gader eller offenlige Pladser blive syge eller pludselig bortrykkes af Cholera, saavelsom Ligene af dem, som døe i Huse og ikke derfra kunne begraves, foranstalte Kommissionerne snarest muligt paa hensigtsmæssigste Maade resp. til Hospitaler eller Lighuse.

7) Hvor det maatte være fornødent, henlede Kommissionerne Vedkommendes Opmærksomhed paa de af Cholera Afdødes Efterladte, for at disse ikke skulle udsættes for Nød."

Ved Bekjendtgjørelse af 13de Juli forbød Politidirektøren al Indførsel eller Forhandling af umoden Frugt, og paalagdes det Politipersonalet at anholde og konfiskere saadanne Varer overalt paa Torvene, Gaderne eller, hvor de ellers maatte forefindes.

Under 14de Juli udgik fra Politiet et Cirkulære til Sundhedskommissionerne angaaende Uddeling af friskt Sengehalm til trængende Familier, og under 24de Juli et Cirkulære til Samme om, at Overfladen af Latrinernes Beholdning, saavelsom Rendestenene i Gaardene, bestrøes med Chlorkalk ved Choleras Udbrud i et Hus.

Heste- og Kogjødning fra Staden udførtes om Morgenen inden Kl. 7.

Al offenlig Dands i Staden og paa dens Grund blev

standset; Tivolis Etablissement lukkedes Kl. 9 om Aftenen; ligesaa Vertshusholderier og flere offenlige Beværtningssteder Kl. 10; Theatrets Aabning blev udsat indtil midt i September Maaned, og Skoleferierne udstrakte til 1ste September. Der sørgedes for midlertidig Forbedring af Kosten for Fangerne i Politi-Arresterne og Straffe-Anstalten paa Christianshavn, for Lemmerne i Fattigvæsenets Stiftelser, og oprettedes Bespiisnings-Anstalter for Stadens fattige Befolkning.

Under 5te Juli tilstedede Justitsministeriet efter Indstilling af Sundhedskollegiet, at der med Hensyn til Begravelse af Cholera-Lig maatte finde en Modifikation Sted af de hidtil gjeldende Bestemmelser i Frdn. 17de April 1782, hvilket imidlertid skal blive nærmere omtalt i det Følgende.

Skjøndt de af Landmilitær-Etaten trufne Foranstaltninger i Anledning af Sygdommen allerede ere bekjendtgjorte andetsteds, vil det formeentligen ikke være uhensigtsmæssigt at optage dem i denne Beretning, forsaavidt de vedkomme Kjøbenhavn, for at kunne give en samlet Fremstilling af samtlige heri Staden iværksatte Foretagender til Forebyggelse og Standsning af Epidemiens Udbredelse, og iøvrigt henvises til „Bibl. for Læger", 4de Række, Bd 3, S. 188 fgg., hvor ogsaa de Bestemmelser, der angaae de udenfor Kjøbenhavn værende Garnisoner, findes anførte.

Af den i Aaret 1850 approberede Instrux, betræffende Sundhedspleien i Kasernerne, blev strax besørget en Mængde Aftryk til Fordeling mellem vedkommende Autoriteter og Læger.

Denne Instrux lyder saaledes:

„Den hygieiniske Omsorg for det i Kasernerne værende Personale overdrages til en i den resp. Kaserne boende Officeer, til hvis Assistance beordres et til Kasernens Størrelse passende Antal Sergenter med underordnede Underofficerer.

Følgende vil i denne Henseende fornemmeligen være at iagttage:

Der maa haves stadigt Tilsyn med Sundhedstilstanden blandt Mandskabet og de i Kasernen værende givte Familier. Det paaligger derfor Sergenterne til tvende forskjellige Tider af Dagen at gaae igjennem alle Stuer, erkyndige sig om Mandskabets Befindende og fornemmeligen være opmærksom paa, hvorvidt Nogen lider af Diarrhe eller andre Mavetilfælde, sørge for, at der stedse er frisk Luft, dog saaledes, at der undgaaes Træk og især den kolde Natteluft igjennem aabne Vinduer, samt paasee, at Mandskabet holder sig reenligt, ikke gaaer med smudsigt Linned, og skifter dette, naar det kommer vaadt hjem. Om Natten mellem Kl. 1 og 3 gjør Brandvagten en Ronde igjennem alle Stuerne.

Der maa sørges for nøie Efterlevelse af, hvad det paa hver Stue opslaaede Kaserneereglement befaler.

Sergenterne maae nøie vaage over, at Mandskabet ikke i overdreven Mængde nyder Brændevin, og overhovedet advares imod al Umaadelighed i Spise og Drikke, især hvad Frugt og andre raae Vegetabilier angaaer, hvorhos det nøie maa paasees, at den Frugt, som falbydes i Kasernen, er moden og uforbærvet. Mandskabet maa ikke forlade Kasernen fastende. Bedst er det at nyde noget Varmt, og Marketenterne maae desaarsag tilholdes hver Morgen at have et tilbørligt Qvantum Kaffe eller varmt Øl kogt med Ingefær. Det maa nøie paasees, at Brødet saavelsom de øvrige Spisevarer ere af god Qvalitet, og navnligen maa Øllet uden Undtagelse dagligen undersøges.

Det er de resp. Afdelingers Læger, hvem det fortrinsviis paaligger at undersøge Næringsmidlernes Qvalitet.

Det Mandskab, som i fugtigt og koldt Veir kommanderes til Vagt eller anden strengere Tjeneste, gives en bitter Snaps daglig. Marketenteren skal derhos være forsynet med bitter Brændevin til Udskænkning istedetfor almindelig Brændevin. Denne bittre Brændevin tillaves paa følgende Maade: Karbendikt 2 Lod smaaskaaren, Angelikarod 1½ Lod og smaaskaaren Ingefær ¼ Lod sættes paa 2 Potter dansk Brændevin; man lader det staae i 2 Dage paa en Dunk og derefter sies og udpresses det igjennem et Stykke stærkt, dog ikke altfor tæt Lærred.

Saasnart der er Mistanke om, at En eller Anden af Mandska-

det eller af de i Kasernen boende Familier er angreben af Cholera, har Sergenten øieblikkeligen at henvende sig til nærmeste Cholera-Bureau, hvorfra Anviisning og Hjelp vil erholdes. Naar den Syge er affendt til Hospitalet, skal Værelset, i hvilket han har ligget, strax udluftes, og den Seng, som han har benyttet, bringes ud i Gaarden, hvorpaa Sengklæderne maae behørigen udluftes, og Sengestedet vaskes, inden de atter tages i Brug.

Skulde Nogen pludselig døe i Kasernen, da skal Liget ufortøvet bringes til Hospitalet.

Hver Sergent indleverer om Morgenen en efter nedenstaaende Schema *) affattet Liste over de Personer, som i den under hans Tilsyn staaende Afdeling af Kasernen ere blevne syge i det forløbne Døgn, og efter disse samtlige Lister fører den i Kasernen boende Officeer, hvem Sundheds-Tilsynet er overdraget, en paa samme Maade rubriceret Protocol for hele Kasernen.

Iøvrigt maa bemeldte Officeer sætte sig i Forbindelse med den civile Sundhedskommission for det Distrikt, i hvilket den resp. Kaserne findes, for at han kan blive bekjendt med de forskjellige Foranstaltninger, der tages betræffende Choleraen, og til samme Kommission bør han ogsaa uopholdeligen henvende sig i alle muligen indtræffende overordenlige Tilfælde, og konferere med den om, hvad der under saadanne Omstændigheder kan være at foretage **)."

Som Tillæg hertil udgik under 1ste Juli fra Krigsministeriet følgende Befalinger:

"Al Overanstrengelse ved de militære Øvelser skal søges undgaaet, og Øvelserne, saavel med den tjenstgjørende Styrke

---

*) Dette Schema indeholder Rubriker for Korps, Kompagni, Nr., Navn og Stilling, Etage, Værelse, naar meldt syg (Datum og Klokkeslet), naar affendt (Datum og Klokkeslet), Sygdomstilfælde, Anmærkning.

**) Disse Bestemmelser har man ikke kunnet følge, da de militære Cholera-Syge, deels af Mangel paa Plads ikke kunde optages i de civile Hospitaler, deels bleve angrebne af Sygdommen i selve Garnisons-Hospitalet.

som med Rekruterne, iøvrigt indrettes saaledes, at Mandskabet i den varmeste Tid af Dagen kan være fritaget for Exercits og Gymnastik. Naar der foretages Øvelser med samlet Mandskab, det være sig paa Fællederne eller i Exerceerhuset, skal stedse en Læge være tilstede.

De anordnede Svømmeøvelser foretages kun, naar Vandet har den befalede Varmegrad, samt naar Luften har en høiere Varmegrad end Vandet, og Veiret iøvrigt er gunstigt. Under Øvelserne iagttages den størst mulige Forsigtighed for at undgaae, at Mandskabet forkøles, og en Læge beordres stedse at være nærværende ved bemeldte Øvelser. Naar nogen Mand lider af mindste Ildebefindende, bør han fritages for Svømning.

Den Officeer, til hvem Sygetilsynet i Kasernerne er overdraget, sender daglig en efter det „Instruxen" vedføiede Schema forfattet Liste over de i det forløbne Døgn tilkomne Cholera-Syge til Armeens Intendantur og til Stabslægen. I Anmærkningsrubriken bør bemærkes, til hvilket Hospital den Syge er sendt, hvorom ligeledes vedkommende Troppeafdeling bliver at underrette.

Med Hensyn til Vagter og Arrester bliver Følgende at iagttage:

Angribes nogen af Mandskabet i Vagtstuen af Cholera, besørges han øieblikkeligen bortskaffet, og indtil dette kan skee, maa Vagtmandskabet, naar der ikke er et afsondret Lokale, hvor den Syge strax kan henbringes, træde ud i den frie Luft, og kun 1 à 2 Kamerader forblive til Hjelp hos ham.

I Kachoterne og Fængslerne maae, naar de ikke afbenyttes, Døre og Vinduer staae aabne.

De Fængsler, i hvilke der er Stank, maa gives frisk Luft, røges med Chlor-Dampe og, hvis de indeholde Arrestanter, blive disse at henflytte til andre Lokaler; ved mindste

Klage af Arrestanterne over Ildebefindende bør Fængslerne aabnes og vedkommende Læge tilkaldes.

Forinden nogen tilkjendt Vand- og Brødstraf exeqveres, vil der indtil videre være at gjøre Indberetning herom til Krigsministeriet, tilligemed Forslag om, til hvilken anden Straf den ovennævnte i det givne Tilfælde kunde konverteres, og ville derefter Ministeriets nærmere Bestemmelser om Straffens Fuldbyrdelse kunne forventes".

Den i det nysnævnte Befaling givne Bestemmelse, at en Læge stedse skulde kommanderes til at være nærværende, naar der foretoges Øvelser med samlet Mandskab, blev under 7de Juli modificeret derhen, at der, saalænge det fornødne Antal Læger ikke havdes til Disposition, kun skulde være en Læge tilstede ved Svømmeøvelserne, samt naar der afholdtes Øvelser paa Fælléderne.

Under 8de Juli lod Krigsministeriet samtlige herværende Jurisdiktionschefer tilkjendegive, at Vand- og Brødstraffen, hvor denne maatte tilkjendes Nogen, indtil videre i Regelen vilde være at forandre til Straf af mørkt og eensomt Fængsel, der ifølge Parolbefaling af 17de Oktober 1836 § 8 maa ansees lige i Strenghed med simpelt Fængsel paa Vand og Brød.

En ved Østervold beliggende Magasinbygning blev under Epidemien midlertidig belagt med Mandskab af Garnisonen, for at formindske Indqvarteringen i Byen udenfor Kasernerne.

Da Garnisons-Hospitalets Overfyldning med Syge og Epidemiens Udbredelse i selve Hospitalet gjorde et Reservelokales Tilveiebringelse nødvendig, blev efter Krigsministeriets Befaling det militære Klædeoplags Bolig ved Langebro rømmet og indrettet til Filial-Lazareth, som aabnedes den 16de Juli med 80 og senere udvidedes til 140 Senge.

Af **Søetaten** blev truffet følgende Foranstaltninger:

Den 23de Juni beordredes alle Søetatens Læger til, i Forening med tvende Officerer af Etaten, at foretage en Visitation af alle Nyboders Individer og Huse. Med Hensyn til Individerne skulde ikke alene optages en nøiagtig Optælling af dem, men tillige foretages en Undersøgelse af deres Sundhedstilstand, for i Tide at komme til Kundskab om Diarrheer og andet Ildebefindende; med Hensyn til Husene skulde bemærkes disses Tilstand, Reenlighed, Orden, Latriner, Rendestene, kort sagt Alt, hvad der kunde angaae de hygieiniske Forhold, og en Beretning derom indgives til Ministeriet. Saa besværligt dette Hverv end var (thi 1860 Boliger med omtrent 8000 Personer skulde undersøges), blev det dog tilendebragt og Rapporten indleveret den 25de Juni. Sundhedstilstanden fandtes i det Hele god; dog opdagedes 1 Syg, lidende af udtalt Cholera og 1 af høist betænkelige Mavetilfælde, hvilke Begge strax bragtes paa Hospitalet, ligesom 31 Syge med Diarrheer og 2 med Brækninger, hvilke øieblikkelig bleve tagne under Behandling. Kun enkelte Boliger vare overfyldte. Reenligheden i Husene var, paa enkelte Undtagelser nær, god; derimod fandtes Rendestenene, deels formedelst mindre god Nivellement, deels formedelst brøstfældig Brolægning, stagnerende og stinkende. Latrinerne vare af forældet og daarlig Konstruktion; men den kontraktmæssige Udførsel af deres Indhold upaaklagelig.

Den 27de Juni kommunicerededes, at alle Nyboders Beboere, saavel det faste Mandskab af Etaten, som de Logerende tilligemed deres Koner, Børn og Tjenestetyender skulde have Adgang til Indlæggelse paa Søetatens Hospital.

Den 28de Juni ansattes 2 Læger, som fik Bolig i Ulvegade, for at give Assistance ved Lægetilsynet i Nyboder og fremdeles daglig at fortsætte Visitationen af samtlige Beboere, og den 24de Juli blev det nødvendigt at ansætte endnu en 3die.

Det er i det Foregaaende allerede bemærket, at der den

2den Juli aabnedes et Lazareth paa Søqvæsthuset til Optagelse af de af Søetatens Syge, som ikke lede af Cholera.

Fra de Huse, hvor der havde været Cholera-Patienter, var man betænkt paa at udflytte de Sunde, og derfor bleve den 11te Juli Leiligheder indrettede til Familier i den forrige Seildugsfabrik i Rigensgade, hvor disse kunde hentye, medens deres forladte Huse bleve luftede, rensede og hvidtede. Desuden oprettede Ministeriet den 24de Juli en Bespiisningsanstalt, hvorfra enhver Enhver af Etatens Trængende daglig fik et godt Maaltid varm Mad.

Rendestenene i Nyboders Gader gaves bedre Afløb og skylledes flittigt ud. Alle inficerede Huse hvidtedes og rensedes. Latrinerne stænkedes daglig med opløst Jernvitriol, ligesom Tjære overalt i Nyboder anvendtes til Luftens Forfriskning.

Samtidig med hin ovenberørte Undersøgelse af Nyboder foretoges en Undersøgelse af de Drikkevarer, navnlig Øllet, som udsælges til Arbeiderne paa Holmene. Det fandtes af en reen og god Smag, ikke surt; men da det formedelst sin ringe Styrke og Humlegehalt under en høi Temperatur maatte antages let at kunne blive surt og dovent og desuden ikke at virke inciterende og styrkende nok paa Maven, bestemte Ministeriet, at det skulde ombyttes med en stærkere og mere Humle indeholdende Sort uden forøget Udgift for Arbeiderne, ligesom det blev paalagt de Inspektionshavende efter Mulighed at forhindre Umaadelighed i Nydelse af Drikke.

Slutteligen skal her endnu, foruden de allerede i det Ovenstaaende leilighedsviis skete Henviisninger til forskjellige offenliggjorte Beretninger, tilføies, at yderligere Oplysninger, den Kjøbenhavnske Epidemi vedkommende, blandt Andet navnligen om de paa Hospitalerne forekommende Tilfælde, findes i følgende Afhandlinger.

P. Knudsen: Nørrebro og dens Omgivelser i sanitær Henseende. Kjøbenhavn 1854.

Fenger: Udsigt over de Choleratilfælde, som i Aar ere forekomne paa Frederiks Hospital. „Biblioth. f. Læger“, 4de Række, Bd. 3, S. 356 fgg.

Ballin: Statistiske Opgivelser om Cholera-Hospitalet i Frue Arbeidshus. „Biblioth. f. Læger“ 4de Række, Bd 3, S. 371 fgg.

A. Buntzen og A. Brünniche: Cholera paa St. Annæ Hospital. „Hospitals Meddelelser“, Bd 6, S. 489 fgg.

Djørup: Om Cholera i Garnisons-Hospitalets første Afdeling. Sammesteds S. 566 fgg.

Müllertz: Beretning om Søetatens Hospital som Cholera-Lazareth. Sammesteds S. 582 fgg.

Whitte: Beretning om Cholera-Lazarethet i Frelserens Arbeidshus. Sammesteds S. 590 fgg.

R. E. Ravn: Beretning om Behandlingen af de Syge paa Cholera-Lazarethet i Skolebygningen i Prinsensgade. Sammesteds S. 600 fgg.

P. Knudsen: Cholera i udenbyes Klædeboqvarteer og paa Nørrebroes Hospital. Sammesteds S. 620 fgg.

Det nordre sjellandske Physikat.

Amager.

I sin Beretning om den her herskende Cholera-Epidemi skriver Distriktslæge Feilberg:

„Fra sidste Trediedeel af Mai indtil Begyndelsen af Juli

forefaldt en stor Mængde Tilfælde af Cholerine, hvoraf enkelte med temmelig voldsomme Symptomer, men uden at noget Dødsfald deraf indtraf. Dette var strax noget paafaldende, da Cholerine ikke forhen havde viist sig paa den Tid af Aaret her i Distriktet, men i de sidste 6 Aar regelmæssigen hjemsøgt især den nordlige, nærmest Kjøbenhavn liggende, Deel nemlig Sundbyøster og Sundbyvester, i August og September.

Det første Tilfælde af Cholera med dødeligt Udfald traf en 56aarig Enke i Sundbyvester, som pleiede daglig at gaae til Kjøbenhavn, hvor hun fra sit Stade udsolgte Grøntsager. Den 8de Juli kom denne Kone paa Hjemveien ind til mig omtrent Kl. 3 Eftermiddag og klagede over en usædvanlig Uro i Blodet, som hun sagde „bankede stærkt i hende", at hun følte sig „altereret", forsikkrende mig gjentagende, uden dertil fra min Side given Anledning, at hun aldeles ikke var bange for „den fæle Sygdom" i Kjøbenhavn, og gik derpaa hjem og lagde sig til Sengs. Nogle Timer efter blev jeg kaldet til hende, og jeg fandt hende liggende i komplet udviklet Kuldestadium af Cholera, næste Dag allerede med Hjernetilfælde i en komatøs Tilstand, og d. 10de døde hun. Den 12te bleve hendes Datter, 22 Aar gl., frugtsommelig i 5te Maaned, som ogsaa daglig gik til Kjøbenhavn, og hendes ældre Søster, 67 Aar gl. og ugift, men boende i Hus med den Afdøde, angrebne, hvoraf Datteren vel helbrededes, men blev afsindig, og fik først sin Forstand en Maaneds Tid efter Forløsningen af et sundt og velskabt Pigebarn, den ældre Søster derimod døde den 15de efter 3 Dages Sygeleie. Den 17de angrebes derpaa de Afdødes Søstersøn, boende i Sundbyøster, men daglig arbeidende paa en Skibstømmerplads i Kbhvn, og døde samme Dag, hvorefter igjen hele dennes Familie angrebes. Den 16de døde ogsaa en fattig Enke i Sundbyøster efter faa Timers Sygdom, og nu tilkom daglig Patienter i Sundbyerne,

som vare bragte syge fra Kbhvn. Den 15de blev en i Dragør hjemmehørende Matros kjørt hjem fra Skibet, han foer med, som da laae i Nyhavn i Kbhvn; han døde d. 16de, og Dagen derpaa døde hans Kone, som aldeles Intet feilede ved Mandens Hjemkomst, og vi havde saaledes Sygdommen i begge Yderpunkterne af Distriktet. Det er heraf aldeles klart for mig, at Cholera ikke opstod spontant her i Distriktet, — ikke en eneste af daværende Cholerine-Patienter fik Cholera paa den Tid — men at den er ført hertil fra Kjøbenhavn med Folk, som der ere blevne angrebne, som Syge bragte hjem til Familierne, hvor Sygdommen derefter ved den derved bevirkede Skræk, Bekymring, Uro og Sorg i Forbindelse med Nattevaagen og slette, saavel hygieiniske som diætetiske, Forhold har avlet Miasmaet, som igjen har angrebet de Syges Omgivelser, og udbredt sig videre og videre; thi uagtet her længe forud herskede Cholerine, og her, især i Sundbyerne, alle ønskelige Betingelser for Choleras spontane Optræden synes at være for Haanden, nemlig fugtige, tætbepakkede og slet ventilerede Boliger, stinkende Latriner, Møddinger og Svinestier, ofte lige udenfor Vinduerne, i Forening med Beboernes Ligegyldighed med Hensyn til Diæt og Reenlighed, saa viste dog intet dødeligt Cholera-Tilfælde sig her, førend den førstomtalte Kone kom syg fra Kjøbenhavn, og foranledigede flere Angrebne blandt hendes nærmeste Omgivelser, ligesom jeg maa bemærke, at denne Kone, hendes Søster og øvrige Familie levede under særdeles heldige Betingelser, saavel med Hensyn til Reenlighed baade i og udenfor deres Bolig, som til deres diætetiske Levemaade. Det var saaledes ikke i Armodens usle Vraa, at Sygdommen opstod af sig selv, men til den Velhavendes rene og hyggelige Bolig den blev tilført andetstedsfra."

„Som i det Foregaaende anført, tilførtes Sygdommen

næsten samtidig begge Yderpunkterne af Distriktet, nemlig den nordligste Deel: Sundbyerne i Taarnby Sogn, og den sydostligste Deel: Dragør i Hollænderby Sogn. Med Hensyn til Taarnby Sogn, da udbredte den sig, først engang bragt dertil, med en forbausende Hurtighed i Sundbyerne, Taarnby og Kastrup, og rasede der med uformindsket Heftighed indtil 25de August, hvorefter den igjen aftog gradeviis, var mindre heftig i September og ophørte med de sidste Patienter i Sundbyvester, hvor den først begyndte, og vare disse Sidste uden Fare den 8de Oktober, da Epidemien erklæredes for hævet. I Hollænderby Sogn gik det derimod anderledes; thi hvergang en af Cholera angreben Patient bragtes fra Kjøbenhavn eller andetstedsfra hjem til Dragør, det eneste Sted af Hollænderby Sogn, som Cholera gjæstede, havde dette ingen videre Følger med Hensyn til Udbredelsen, end at et Par af den Syges nærmeste Omgivelser angrebes, hvorefter intet nyt Tilfælde indtraf førend atter Een tilbragtes syg, saa at der undertiden hengik 8 a 14 Dage, hvori Byen var aldeles forskaanet for Sygdommen."

"Som en Parallel til denne "Indisposition" i Dragør til Udbredelsen af Cholera tillader jeg mig at bringe i Erindring de 3 Tilfælde af asiatisk Cholera, som behandledes af mig i Dragør i Novbr 1848, nemlig 1) Sømand Jan Kroyer, 2) hans Kone og 3) deres Slægtning, Skomager Anders Andersen Petersens Kone, hvoraf den førstangrebne Jan Kroyer helbrededes, men hans Kone og Skomagerens Kone, der havde pleiet den Sidste, begge døde. — — Der har i 1848, ligesom iaar, ikke været begunstigende Momenter for dens Udbredelse, og den har standset med de 3 Tilfælde, eftersom der dengang ikke tilførtes flere Patienter, som andetsteds havde hentet Sygdommen. Jeg kan vel ikke faktisk bevise, at Jan Kroyer, den først Angrebne i 1848, havde bragt Sygdommen til Dragør andetstedsfra; men jeg var allerede dengang moralsk overbeviist

om, at han, qua Fisker, havde givet sig af med at være Lods i Smug for fremmede Skibe i Sundet, og paa den Maade rimeligen havde været ombord i Skibe fra østersøiske Havne, hvor dengang herskede Cholera. Jeg er senere bleven bestyrket i denne Tro, uagtet Jan Kroyer altid gav mig undvigende Svar, naar jeg søgte at udforske Sandheden af ham, da han senere henfaldt til Melancholi og endelig i Mai 1850 endte sit Liv ved at hænge sig. Det er ikke usandsynligt, at denne simple Mand, efterat hans Kone og Slægtning vare døde, er bleven plaget af Samvittighedsnag over at have bragt Sygdom og Død i Huset ved Brud af de dengang bestaaende Qvarantæne-Love, og, efter i længere Tid at have grublet derover, uden at turde meddele sig til Nogen af Frygt for Straf, har aflivet sig i Fortvivlelse. Maaden, hvorpaa Cholera iaar fremtraadte i Dragør, saa ganske lignende den i 1848, har baade bestyrket min Overbeviisning om, at Tilfældene i 1848 vare asiatisk Cholera, og at Sygdommen dengang var ført dertil andetstedsfra ligesom iaar, uden at kunne udbrede sig videre paa Grund af Dragørs særegne Indisposition til videre Udbredelse og Fremavling af Sygdommen, samt at Forskjellen mellem 1848 og 1853 kun har været den, at der i 1848 ingen andre Steder i Danmark herskede Cholera, og Qvarantænen mod Søen overholdtes saa strengt som muligt, altsaa frisk Tilførsel dengang manglede, men iaar i Kjøbenhavn fandt den bedste Leilighed paa Grund af Dragørs Beboeres Samfærsel med denne Stad.

Der var altsaa en væsenlig Forskjel mellem Epidemiens Charakteer i Taarnby Sogn og i Dragør, idet Sygdommen, eengang bragt til hiint, saa at sige stod paa sine egne Been, derimod i denne bestandig maatte tilføres paauy, for at kunne holde sig.

Af medfølgende Kort over Amager (Tab. I) vil man faae

et Overblik over den Deel af Landet, som angrebes af Cholera-Epidemien, nemlig hele den Deel, som ligger norden for den punkterede Linie, samt Dragør. De understregne Byer vare alle angrebne. Den øvrige Deel af Distriktet var imidlertid ikke aldeles uberørt af den epidemiske Konstitution, da der paa samme Tid i denne herskede en Mængde Cholerine-Tilfælde, hvilke dog intetsteds udartede til Cholera.

Med Hensyn til de Momenter, som havde Indflydelse paa Epidemiens Charakteer i Taarnby Sogn, maa først og fremmest nævnes de ovenfor berørte slette hygieiniske Forhold, der i dette Sogn i Almindelighed og specielt i Sundbyerne gjøre sig gjeldende, og uagtet disse ikke synes ene at have besiddet Evne til at frembringe Sygdommen, er det udenfor al Tvivl, at Cholera, først indført, ved hines Tilstedeværen har truffet en velforberedt Jordbund at trives i og derved opnaaet den store Udbredelse her. Det er værd at lægge Mærke til, at Sygdommen, med een Undtagelse, slet ikke angreb Gaardenes Beboere i Sundbyerne, men udelukkende Husenes. Gaardene i begge Sundbyerne ligge i en lige Strækning Øst og Vest frit ud til Markerne mod Syd og paa den høiest liggende Strækning. Norden for disse, paa et lavere og imod Kjøbenhavn skraanende Terrain, ligge Husene, tæt sammenpakkede og uregelmæssige, med mange smudsige og snevre Gyder, byggede uden nogen hævende Grund, umiddelbart paa den fugtige Jord. Alle flydende Ureenligheder fra Stalde, Møddinger osv. kunne ikke løbe bort, men blive staaende i de smalle Gyder, ja oversvømme endog disse af Mangel paa tilbørligt Fald, og udsende deres raadne og giftige Dunster i Luften, samt nedsuges af Jorden og fordærve Drikkevandet i de lave Brønde. En af disse Gyder, der benævnes med det betydningsfulde Navn „Beenbrækkergaden“, var under hele Epide-

mien midt i Sommeren aldeles oversvømmet med en stinkende Væske af 8—10 Tommers Dybde. Den ovenomtalte Undtagelse var netop den eneste Gaard, som er beliggende midt mellem Husene, og udenfor hvis Port tvende krydsende Smaagader danne det Meste af Aaret en Dam af Regvand og Rendesteensvand fra hele Nabolaget."

Epidemiens Varighed her i Distriktet var 13 Uger, og Antallet af Angrebne og Døde i de forskjellige Uger vil sees af følgende Fortegnelse:

	Angrebne	Døde
i 1ste Uge fra 8de Juli til 16de Juli	9	5
i 2den — - 17de — - 23de —	23	10
i 3die — - 24de — - 30te —	144	63
i 4de — - 31te — - 6te August	119	85
i 5te — - 7de August - 13te —	118	72
i 6te — - 14de — - 20de —	85	58
i 7de — - 21de — - 27de —	26	20
i 8de — - 28de — - 3de Septb.	9	7
i 9de — - 4de Septb. - 10de —	10	8
i 10de — - 11te — - 17de —	5	4
i 11te — - 18de — - 24de —	8	4
i 12te — - 25de — - 1ste Oktober	5	2
i 13de — - 2den Oktober - 8de —	1	"
	562	338

Antallet af de hver Dag Angrebne og Døde erfares af nedenstaaende Liste:

Angrebne					Døde			
Dat.	Mdk.	Qvk.	I alt.		Dat.	Mdk.	Qvk.	I alt.
Juli					Juli			
8de	"	1	1	—	8de	"	"	"
10de	"	"	"	—	10de	"	1	1

	Angrebne					Døde		
Dat.	Mdf.	Qvf.	J alt.		Dat.	Mdf.	Qvf.	J alt.
Juli					Juli			
12te	"	2	2	—	12te	"	"	"
15de	3	"	3	—	15de	"	1	1
16de	1	2	3	—	16de	2	1	3
17de	1	"	1	—	17de	1	1	2
18de	1	"	1	—	18de	"	"	"
20de	4	2	6	—	20de	"	1	1
21de	5	1	6	—	21de	2	1	3
22de	3	1	4	—	22de	3	"	3
23de	4	1	5	—	23de	1	"	1
24de	5	6	11	—	24de	6	1	7
25de	22	10	32	—	25de	10	4	14
26de	26	16	42	—	26de	4	4	8
27de	17	13	30	—	27de	8	5	13
28de	5	5	10	—	28de	5	2	7
29de	5	5	10	—	29de	3	4	7
30te	6	3	9	—	30te	4	3	7
31te	3	8	11	—	31te	6	5	11
August					August			
1ste	5	5	10	—	1ste	6	10	16
2den	12	6	18	—	2den	7	9	16
3die	13	4	17	—	3die	2	3	5
4de	10	10	20	—	4de	4	3	7
5te	11	10	21	—	5te	4	6	10
6te	13	9	22	—	6te	7	13	20
7de	9	4	13	—	7de	5	6	11
8de	9	6	15	—	8de	5	6	11
9de	6	15	21	—	9de	2	3	5
10de	4	9	13	—	10de	3	7	10

Angrebne					Døde			
Dat.	Mdf.	Qvf.	I alt.		Dat.	Mdf.	Qvf.	I alt.
August					August			
11te	10	11	21	—	11te	5	7	12
12te	7	13	20	—	12te	7	5	12
13de	6	9	15	—	13de	6	5	11
14de	9	11	23	—	14de	5	11	16
15de	5	17	22	—	15de	2	10	12
16de	9	7	16	—	16de	2	5	7
17de	4	2	6	—	17de	5	1	6
18de	3	5	8	—	18de	"	10	10
19de	3	4	7	—	19de	"	2	2
20de	2	1	3	—	20de	5	"	5
21de	5	4	9	—	21de	3	1	4
22de	1	1	2	—	22de	1	1	2
23de	2	2	4	—	23de	1	"	1
24de	2	2	4	—	24de	3	2	5
25de	1	2	3	—	25de	3	2	5
26de	1	1	2	—	26de	2	"	2
27de	1	1	2	—	27de	1	"	1
28de	1	"	1	—	28de	2	1	3
29de	"	2	2	—	29de	1	"	1
30te	1	1	2	—	30te	"	"	"
31te	1	2	3	—	31te	1	1	2
September					September			
1ste	"	"	"	—	1ste	"	1	1
3die	1	"	1	—	3die	"	"	"
4de	1	1	2	—	4de	"	1	1
5te	"	"	"	—	5te	1	1	2
6te	"	1	1	—	6te	"	"	"
7de	1	1	2	—	7de	1	"	1

Angrebne					Døde			
Dat.	Mdk.	Qvk.	I alt.		Dat.	Mdk.	Qvk.	I alt.
September					September			
8de	"	"	"	—	8de	"	1	1
9de	"	1	1	—	9de	1	1	2
10de	3	1	4	—	10de	1	"	1
11te	"	"	"	—	11te	"	1	1
12te	"	1	1	—	12te	"	"	"
13de	"	1	1	—	13de	"	"	"
15de	"	"	"	—	15de	1	"	1
16de	"	3	3	—	16de	"	"	"
17de	"	"	"	—	17de	"	2	2
19de	"	1	1	—	19de	"	"	"
20de	"	2	2	—	20de	"	"	"
21de	"	2	2	—	21de	"	1	1
22de	1	2	3	—	22de	"	"	"
23de	"	"	"	—	23de	1	2	3
26de	1	"	1	—	26de	"	"	"
27de	1	1	2	—	27de	1	1	2
30te	"	1	1	—	30te	"	"	"
Oktober					Oktober			
1ste	1	"	1	—	1ste	"	"	"
2den	1	"	1	—	2den	"	"	"
	288	274	562			162	176	338

Epidemien var, som det sees af Ovenstaaende, paa sit Høieste i den 3die, 4de og 5te Uge. Efter den 2den Oktober indtraf intet nyt Tilfælde, og da de sidste Patienter vare Rekonvalescenter den 8de Oktober, erklæredes Epidemien for hævet.

Paa hvilke Dage Dødsfaldene ere indtrufne i de forskjellige Byer, sees af nedenstaaende Liste.

	Sundbyvester	Sundbyøster	Kastrup	Kastrupvært	Taarnby	Taarnby Sygehus	Maglebylille	St. Magleby	Dragør	Saltholm	I alt
Juli											
10de	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
15de	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
16de	1	1	"	"	"	"	"	"	1	"	3
17de	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	2
20de	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1
21de	1	"	"	"	"	"	1	"	1	"	3
22de	1	1	"	"	"	"	1	"	"	"	3
23de	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1
24de	"	4	"	1	2	"	"	"	"	"	7
25de	4	7	1	"	1	"	"	"	1	"	14
26de	2	3	"	"	2	1	"	"	"	"	8
27de	5	6	"	"	1	"	"	1	"	"	13
28de	2	3	1	"	"	"	"	"	1	"	7
29de	1	2	1	"	"	1	1	"	1	"	7
30te	2	4	1	"	"	"	"	"	"	"	7
31te	3	3	1	"	"	4	"	"	"	"	11
August											
1ste	3	7	3	"	"	2	"	"	1	"	16
2den	1	8	1	2	3	1	"	"	"	"	16
3die	1	3	"	1	"	"	"	"	"	"	5
4de	5	1	1	"	"	"	"	"	"	"	7
5te	4	2	2	1	1	"	"	"	"	"	10
6te	6	6	4	"	1	1	"	"	"	2	20
7de	1	3	3	"	1	1	"	"	"	2	11
8de	3	5	3	"	"	"	"	"	"	"	11

	Sundbyvester	Sundbyøster	Kastrup	Kastrupvært	Taarnby	Taarnby Sygehus	Maglebylille	St. Magleby	Dragør	Saltholm	I alt
August											
9de	3	2	"	"	"	"	"	"	"	"	5
10de	4	2	2	"	1	1	"	"	"	"	10
11te	8	1	"	1	2	"	"	"	"	"	12
12te	4	6	1	"	1	"	"	"	"	"	12
13de	8	2	1	"	"	"	"	"	"	"	11
14de	6	5	3	1	"	1	"	"	"	"	16
15de	6	1	"	3	"	"	"	"	2	"	12
16de	3	2	"	1	"	"	"	"	1	"	7
17de	2	1	1	1	"	"	"	"	"	1	6
18de	5	2	1	2	"	"	"	"	"	"	10
19de	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2
20de	2	"	1	1	1	"	"	"	"	"	5
21de	"	1	1	1	1	"	"	"	"	"	4
22de	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	2
23de	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1
24de	"	3	"	1	1	"	"	"	"	"	5
25de	2	1	"	1	1	"	"	"	"	"	5
26de	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	2
27de	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
28de	"	"	"	1	1	"	"	"	1	"	3
29de	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1
30te	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
31te	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	2
Septbr.											
1ste	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
4de	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
5te	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	2

Septbr.	Sundbyvester	Sundbyøster	Kastrup	Kastrupværk	Taarnby	Taarnby Sygehus	Maglebylille	St. Magleby	Dragør	Saltholm	I alt
7de	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
8de	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
9de	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	2
10de	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
11te	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1
15de	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1
17de	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	2
21de	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
23de	1	1	"	"	"	"	"	"	1	"	3
27de	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	2
	106	108	34	20	25	16	3	1	20	5	338

Med Hensyn til Antallet af de af Cholera Døde i hver enkelt By relativt til Folkemængden stiller Forholdet, naar man benytter sidste Folketælling, sig saaledes:

Sundbyvesters Folkemængde		1359,	hvoraf	døde	108,	ɔ: 7,94	pCt.
Sundbyøsters	—	1271,	—	—	109	- 8,58	—
Kastrups og Kastrupværks	—	636,	—	—	55	- 8,65	—
Taarnbys og Sammes Sygehus's	—	548,	—	—	36	- 6,57	—
Maglebylilles	—	230,	—	—	4	- 1,74	—
Hollænderbys	—	c. 800,	—	—	1	- 0,12	—
Dragørs	—	c. 1670,	—	—	20	- 1,19	—
Saltholmens	—	28,	—	—	5		

Det maa bemærkes, at Grunden, hvorfor de Dødes Antal for hver enkelt By her ikke ganske stemmer med de

tilsvarende Rubriker i den store Liste, (skjøndt der egenlig, som paa den store Liste anført, i Taarnby og Sygehus ere døde 41, men 5 af disse, nemlig 1 fra Sundbyøster, 2 fra Sundbyvester, 1 fra Kastrupværk og 1 fra Maglebylille, bragte til Sygehuset fra de respektive Byer) er den, at de her paa Stedet ere ansatte til de Byer, hvoraf de egenlig vare Indvaanere. Den ene for Hollænderby anførte Døde var en Gaardmand (Udflytter) af Samme, som blev angreben under sit Ophold i Kjøbenhavn den 27de Juli (en Torvedag) og kom ikke engang hjem, men maatte indlægges i Sundbyvester og døde der samme Dags Eftermiddag. Forresten var Hollænderby aldeles forskaanet.

Ved Saltholm staaer efter Folketællingen anført 28. Dette er imidlertid Antallet af Øens stadige Beboere; derimod om Sommeren, naar Kalkbruddene drives, ere der omtrent 70 Arbeidsmænd ved disse, og det var netop imellem disse Arbeidsmænd, at Sygdommen førtes dertil, rimeligviis fra Kastrupværk, og af hvilke den krævede 5 Offere. Af Øens faste Stok døde Ingen.

Af det samlede Antal Angrebne og Døde har der været 14 flere angrebne af Mandkjønnet (288) end af Qvindekjønnet (274), men derimod 14 flere døde af Qvindekjønnet (162 Mandfolk, 176 Fruentimmer).

I Aldersklasserne under 50 Aar ere døde 24 flere af Mandkjønnet end af Qvindekjønnet. I Aldersklasserne fra 50 til 90 ere døde dobbelt saa Mange af Qvindekjønnet som af Mandkjønnet, hvilket vil sees af følgende Tabel, ligesom at der i Aldersklasserne under 50 Aar ere 10 flere end i Aldersklasserne over 50 Aar:

Døde.

	Mandkjøn	Qvindekjøn	I alt		Mandkjøn	Qvindekjøn	I alt
under 5 Aar	24	19	43				
fra 5—10 Aar	13	5	18				
- 10—20 —	8	7	15				
- 20—30 —	18	23	41				
- 30—40 —	35	27	62				
- 40—50 —	26	19	45	under 50	124	100	224
- 50—60 —	18	22	40				
- 60—70 —	14	30	44				
- 70—80 —	6	17	23				
- 80—90 —	»	7	7	fra 50 til 90	38	76	114
					162	176	338

Slutteligen bemærkes endnu, at saadanne Individer, som enten før havde lidt af delirium tremens og under Epidemien fik den igjen, eller de, som i denne Periode fik den første Gang paa Grund af Indtagelsen af en større Mængde Spiritus paa den Tid, end ellers, bleve strax angrebne af Cholera, naar denne kom i deres Nærhed. De udmærkede sig da ved en høi Grad af Voldsomhed og Raseri, men faldt meget snart hen i en komatøs Tilstand og døde Alle uden Undtagelse.

Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrikt,

der grændser umiddelbart op til Hovedstaden og staaer i uafbrudt Kommunikation med samme, hjemsøgtes tidligt af Epidemien, idet denne allerede den 29de Juni viste sig i Frederiksberg og Hvidovre Sogne, hvor den vedvarede indtil 28de

September. Det den ovenmeldte Dag indtrufne første Tilfælde forekom hos en paa Ladegaardsveien boende Mand, som oftere havde aflagt Besøg i Kjøbenhavn paa et Sted, hvor en Tjenestepige var død og et Barn angrebet af Cholera; selv havde han nogle Dage tidligere lidt af Diarrhe, for hvilken han ingen Lægehjelp havde søgt. Han døde den 30te Juni. Hverken hans Kone eller Børn, som færdedes om ham i hans Sygdom, bleve angrebne; men derimod blev af en Familie, som boede i samme Hus, et Barn angrebet den 2den Juli og tvende Andre af samme Familie den 3die Juli. Den 7de Juli forekom et Tilfælde ligeoverfor paa den anden Side af Veien, og fra denne Dag af indskrænkede Sygdommen sig ikke til dette Qvarteer alene, idet den samme Dag viste sig ogsaa i Frederiksberg-Byes Smallegade hos en Arbeidsmand, som efter sit Sigende ikke skal have været i Berøring med nogen Cholera-Syg. Fra 7de til 10de Juli bleve 3 Personer angrebne i det Hus, hvor Arbeidsmanden logerede; fra 10de til 13de viste sig ingen nye Tilfælde; men efter denne Dag forekom Sygdommen samtidig i Byens forskjellige Gader.

Praktisk. Læge Prieme, hvem den offenlige Behandling af de Cholera-Syge i disse Sogne var overdragen, har anmeldt at have havt under Behandling fra Frederiksberg 48 Syge, af hvilke 30 døde, (desuden bleve 3 indbragte døde paa Lazarethet, og 1 døde uden Lægebehandling) og fra Valby 40 Angrebne, af hvilke 27 døde. Paa sidstnævnte Sted, hvor Sygdommen efter nogle enkeltstaaende Tilfælde toges under Behandling for offenlig Regning af ham d. 28de August, forekom i den første Uge af Epidemien, fra 28de August til 4de September, 19 Tilfælde af Cholera fordeelte i Byens forskjellige Qvarterer. Et temmelig stort Hus, beliggende omtrent ¼ Mil fra Valby ved Flaskekroen, blev da leiet, for deri at lade de mest Fattige og dem, som boede i de sletteste Qvarterer af Byen, udflytte.

Udflytningen paabegyndtes i de sidste Dage af den første Uge og var tilendebragt i den 2den Uge, til hvilken Tid da omtrent $\frac{1}{12}$ af Beboerne var udflyttet. Sygdomstilfældene dalede i 2den Uge ned til 15, i 3die Uge til 4 og i 4de Uge til 2, for dermed ganske at ophøre. Om Epidemiens Opkomst i Valby beretter Prieme, at Enken T., som havde været Sygeoppasserske ved et Cholera-Lazareth i Kjøbenhavn i længere Tid og befundet sig vel der, tog, efter at være bleven afskediget, til Valby til sine gamle Forældre, som levede i Fattigdom. Faderen havde i flere Dage før hendes Hjemkomst lidt af Diarrhe, hvorfor han holdt Sengen, men var dog, da hun kom hjem, i kjendelig Bedring. Enken T.'s 17 Aar gamle Datter opholdt sig hos Bedsteforældrene og havde indtil hendes Moders Hjemkomst fra Kjøbenhavn ikke lidt af nogen Sygdom. Dagen efter Moderens Hjemkomst blev Datteren angreben af Cholera, og faa Timer efter, at dette var skeet, gik Bedstefaderens Diarrhe over i asiatisk Cholera, hvorfor han indlagdes paa Cholera-Lazarethet. Enken T. passede sin cholerasyge Datter, indtil hun selv blev angreben af Sygdommen i høi Grad den 31te August. Hun blev bragt til Lazarethet og døde samme Dag. Bedstemoderen, som havde passet sin Datter, Datterdatter og Mand, gik fri for Sygdommen. Fra denne Familie kan Sygdommen forfølges til Nabohuset, hvor af 7 Personer 5 bleve angrebne, og saaledes videre. Iøvrigt bemærker Prieme, at Choleraen, saavel paa Frederiksberg som i Valby, har viist sin Forkjærlighed for at holde sig til Vandunddunstninger. Den begyndte saaledes paa Frederiksberg ved Ladegaardsveien og i Falkoneeralleen, nærmest grændsende til Ladegaardsveien, og fra disse 2 Steder forekom 21 Tilfælde. I Valby viste Sygdommen sig i sin største Udbredning i Nærheden af aabne Rendestene med tildeels stille-

staaende forraadnet Vand eller ved Gadekjær, indeholdende forraadnede dyriske Substanser fra Slagterierne o. s. v.

Blandt de Udflyttede, som alle bleve forpleiede paa Kommunens Regning, forekom ikke et eneste Tilfælde. En Bespiisningsanstalt blev samtidigt iværksat for Saadanne, som af Mangel paa Plads ikke kunde blive udflyttede, og tillige blev et Observationslokale (Byens Skole) indrettet for dem, som havde været i meer eller mindre umiddelbar Berørelse med Cholera-Syge. Af de her Indlagte fik 3 Cholera og 1 Cholerine. Lazarether oprettedes i Frederisberg og i Vigerslev Byer. Paa førstnævnte Lazareth behandlede Prieme 28 Patienter, af hvilke 20 døde, altsaa 71,4 pCt.; medens i Hjemmet paa Frederiksberg behandledes af ham 20, af hvilke 10 døde, altsaa 50 pCt. Paa Vigerslev Cholera-Lazareth, beliggende omtrent ½ Mil fra Valby, ere af ham behandlede 16 Syge, af hvilke 9 døde, d. e. 56,2 pCt.; medens af de i Valby hjemmebehandlede 24 Patienter ere døde 18, d. e. 75 pCt.

I det Hele have i Frederiksberg og Hvidovre Sogne efter de fra de forskjellige Læger indkomne Anmeldelser været Angrebne 112 Individer, af hvilke 69 ere døde, d. e. 61,61 pCt.

Men desforuden herskede her Cholerine i særdeles høi Grad; saaledes beretter blandt Andet Grupp, at han fra de sidste Dage i Juni indtil November Maaned har havt over 300 Patienter med Cholerine under Behandling; i Juli og August alene over 200.

Det næste Sogn, hvor Epidemien udbrød, var paa den nordre Side af Hovedstaden, nemlig Brøndshøi, hvor den viste sig den 10de Juli i Brøndshøi By hos en Indsidder, der dagligen havde Arbeide paa Kulskibene ved Wilders Plads paa Christianshavn. Han døde samme Dag, og 8 Dage efter blev hans Kone angreben og døde 2 Dage senere. Hos Ingen

af dem, som sidenefter bleve angrebne, kan det antages, at Sygdommen er forplantet til dem fra Rogen af hine Patienter. Den 13de Juli angrebes i Utterslev By en Indsidders Kone, der arbeidede hos en paa Nørrebro boende Gartner, i hvis Hus 7 vare døde af Cholera, og Flere endnu laae syge. Denne Patient døde den 14de. Efter hendes Død blev hendes Mand hentet hjem fra en By, som ligger 1½ Mil fra Utterslev, og hvor der ingen Cholerasyg havde været. Han blev angreben af Sygdommen den 16de og døde Dagen efter paa Lazarethet, som var oprettet i Utterslev By. 3 af disse Folks Børn angrebes derpaa, den Første den 19de, men bleve alle helbredede. Efter disse Tilfælde optraadte Sygdommen uden nogen bestemt regelmæssig Gang, snart hist, snart her i Byen. Epidemien varede i Sognet fra 10de Juli til 4de September og behandledes af Sognets Fattiglæge Thostrup, efter hvis Opgivelser der, foruden 400 af Cholerine Angrebne, have været 122 Cholera-Syge, af hvilke 38 døde, ɔ: 31,15 pCt.

Af dette	Antal	komme paa	Utterslev	90	Angrebne,	hvoraf	27	Døde
—	—	—	Brøndshøi	24	—	—	9	—
—	—	—	Husum	6	—	—	1	—
—	—	—	Vandløse	1	—	—	"	—
—	—	—	Islemark	1	—	—	1	—

Med Hensyn til det store Antal Sygdomstilfælde i Utterslev bemærkes, at Byen har en lav fugtig Beliggenhed, er omgiven af Høider, som forhindre en fri Luftstrømning, har i Midten et stort Gadekjær med Mosebund, der ikke har været renset i de sidste 14 Aar, er paa mange Steder forsynet med slet Drikkevand, og for største Delen beboet af Folk af den fattigere Klasse, der maae søge Arbejde i Kjøbenhavn og leve i slette Kaar.

Epidemiens Til- og Aftagen i hele Sognet har været saaledes, som følgende Liste viser.

I den	1ste Uge,	fra 10de	Juli	til 16de	Juli,	9	Syge
—	2den	— — 17de	—	- 23de	—	12	—
—	3die	— — 24de	—	- 30te	—	46	—
—	4de	— — 31te	—	- 6te	August,	28	—
—	5te	— — 7de	August	- 13de	—	16	—
—	6te	— — 14de	—	- 20de	—	5	—
—	7de	— — 21de	—	- 27de	—	4	—
—	8de	— — 28de	—	- 4de	Septbr.,	2	—
						122	Syge

Af	de Angrebne	have 8	været	i Alderen	fra 1—10	Aar
—	—	10	—	—	10—20	—
—	—	16	—	—	20—30	—
—	—	38	—	—	30—40	—
—	—	32	—	—	40—50	—
—	—	9	—	—	50—60	—
—	—	7	—	—	60—70	—
—	—	2	—	—	70—80	—
		122				

Det derpaa følgende Sogn, i hvilket Epidemien optraadte, var Brøndbyøster, hvor en Kone, som ernærede sig ved at opdrage Pleiebørn, havde været i Kjøbenhavn hos et af disse Børns Nærpaarørende, af hvilke En var død af Cholera, og der havde hun modtaget Klædningsstykker til Barnet. Den 21de Juli, Dagen efter at hun var kommen hjem, blev hun meget heftig angreben af Sygdommen, ligesom ogsaa et ½ Aar gammelt Pleiebarn. Hun helbrededes, men Barnet døde den næste Dag. Sygdommen udbredte sig nu til hele den Række sammenbyggede Huse, hvori hun boede, og derfra til de nærmest liggende Huse, uden synderlig at sprede sig om i Byen, skjøndt de angrebne Steder laae i Midten af samme. Den varede indtil 15de August og angreb 36 Personer, af hvilke 14 døde.

I Herstedøster blev en Karl, som Dagen iforveien var

kommen fra Frederiksberg Sogn, den 29de Juli angreben af Sygdommen; han blev strax isoleret i et ledigt Hus, og Sygdommen udbredte sig ikke til flere Personer der i Byen. I Herstedvester blev en nogle og 70 Aar gammel Kone, der havde besøgt sin Søns paa Christianshavn boende Familie, som havde Cholera, den 3die August angreben af samme Sygdom og døde; efter hende blev Manden syg; Lægen saae ham først den 12te; han døde d. 17de. Liget hensattes i Kirkens Vaabenhus, hvorfra der gik Lufttræk op til Kirkens Loft og Taarn. Den 23de August blev nu Klokkerkonen og Dagen efter hendes Mand syge af Cholera, som det af Distriktslæge Søht formodes, ved Smitte fra Ligets Uddunstning, der er stegen op i Taarnet, hvor Klokkerfolkene daglig ringede med Klokken. Det maa dog bemærkes, at Liget var blevet jordet inden tvende Døgns Forløb. Fra Klokkerhuset udbredte Sygdommen sig til de 4 Familier, som beboede en Række af sammenbyggede Huse, og her standsede Epidemien i den By. Den varede til 5te September, og angreb i alt 9 Personer, af hvilke 4 døde.

I Høiethorstrup Sogn udbrød Sygdommen den 10de August hos en Drager ved Jernbanen, som det antages ved Smitte, og fra ham udbredte den sig til 3 Andre, nemlig tvende Personer, der vare antagne som Sygeoppassere, og til hans Nabo, en Banevægter. Af disse 4 Personer døde de 3.

I Glostrup Sogn forekom fra 15de August til 24de September 8 Tilfælde, af hvilke 4 endte med Døden. Sygdommen begyndte her hos en Gaardmand i Eiby, som i længere Tid havde lidt af Mavetilfælde. Hvorledes den opstod hos ham, vides ikke. Han døde, og efter ham bleve Konen, Pigen og en tilhaandegaaende Huskone angrebne. Herefter opstode endnu kun enkelte sporadiske Tilfælde.

I Sengeløse indtraf kun 2 Tilfælde, der helbrededes.

I det Hele angives i dette Lægedistrikt 294 Personer som angrebne, af hvilke 132 ere døde.

I Kjøbenhavns Amts nordre Lægedistrikt forekom det første Tilfælde paa Raadvad i Jægersborg Dyrehave d. 5te Juli hos en Mand fra Kjøbenhavn, der havde taget midlertidigt Ophold der. Han blev pludselig syg og døde under tydelige Cholera-Symptomer, og der udviklede sig nu en lille selvstændig Epidemi (fra 5te til 14de Juli), under hvilken i det Hele 8 bleve angrebne, og 5 af disse døde. Disse 8 Syge vare fordeelte paa 3 fra hinanden temmelig fjernede Steder, og Sygdommen holdt sig til disse, uagtet det frieste Samqvem fandt Sted med Naboerne i de i en fortløbende Række bestaaende Leiligheder. Nogen bestemt Forplantning ved Smitte var det Kjellerup ikke muligt at eftervise. Ligesom Disposition til Choleriner alt havde begyndt at yttre sig strax efter Udbruddet af Sygdommen i Kjøbenhavn, saaledes vedbleve efter denne lille Epidemies Ophør disse meget hyppigen at vise sig den øvrige Deel af Juli og Størstedelen af August, og over en Fjerdedeel af Værkets samtlige Beboere angrebes efterhaanden heraf.

Den 13de Juli kaldtes Distriktslæge Mürer til Hjortespring, hvor 2 Børn, som nylig vare komne dertil med deres Moder fra et smittet Sted i Adelgaden i Kjøbenhavn, vare angrebne af Cholera. Det ene af disse Børn døde. Det afsides liggende Hus blev nu afspærret, alt Samqvem med de Syge omhyggelig forhindret, og Sygdommen udbredte sig ikke videre der.

Efterhaanden optraadte Sygdommen nu paa forskjellige Punkter af Distriktet, først paa Skodsborg, senere i Skovshoved, dernæst i Taarbæk, Lyngby o. s. v.

I Skodsborg (Søllerød Sogn) døde af Cholera den 15de Juli et eet Aars Barn, som i længere Tid havde havt Diarrhe, uden at nogen Lægehjelp var søgt derimod. Hverken

det eller dets Forældre havde været paa noget choleraſmittet Sted. Den 18de Juli blev en i ſamme Hus boende 48 Aar gammel, drikfældig Arbeidsmand, der havde ſviret hele Natten og om Formiddagen nydt en Mængde Snapſe, angreben af Sygdommen og døde efter nogle faa Timers Forløb. I dette ſamme Hus, „Lyſeſtøberiet“ kaldet, bleve ſtedſe Flere og Flere ſyge; 2 døde den næſte Dag i deres Hjem, og i Løbet af de paafølgende 8 Dage bleve 14 Cholera-Syge bragte derfra til det ved Skodsborg oprettede Lazareth. Der blev nu foranſtaltet Udflytning af de Sunde i Telte, ſom bleve opſlaaede i Dyrehaven, og fra den Dag af, at dette ſkete, ſtandſede Sygdommen aldeles, ligeſom alle de Udflyttede, omtrent 40 Perſoner, paa et Barn nær, forbleve raſke, uagtet baade Regn og Blæſt trængte ind i Teltene, og de maatte ſavne mange af deres tilvante Beqvemmeligheder. Fra 18de Juli indtil 9de Auguſt havde Buſch under Lægebehandling 17 Syge, af hvilke 9 døde. Byen var derefter aldeles fri for Cholera indtil den 19de Auguſt, da en Tjeneſtepige ſendtes fra det af Cholera angrebne Taarbæk ſyg hjem til ſine Forældre. Hun indlagdes den bemeldte Dag paa Lazarethet. I Tidsrummet til 1ſte Oktober bleve der endvidere optagne 7 Syge, af hvilke de 4 vare Beboere af det Hus, hvor ovennævnte Tjeneſtepige havde logeret. Af disſe 8 Syge døde 4. I alt ſaaledes i Skodsborg 26 Syge, hvoraf 14 døde.

Det andet af Cholera hjemſøgte Sted i Søllerød Sogn var Øverød. Denne By, i hvilken Sygdommen raſede yderſt heftigt, ligger rundtom omgiven af høie Bakker og Skove paa et ſumpigt Terrain, tildeels i Niveau med en ſtor Indſø, er yderſt ſlet forſynet med Grøfter eller Afløbsrender for det urene Vand, ſom anſamler ſig og udbreder forpeſtende Dunſter vidt omkring, hvortil endnu kommer, at Størſtedelen af Beboerne ſavner al Sands for Reenlighed og Orden. Sygdommen opſtod her den

8de August, uden nogen anden bekjendt Aarsag end det nævnte Svineri og høi Grad af Ligegyldighed hos Vedkommende for eget Vel, hos en Person, der i 14 Dage havde lidt af Diarrhe, uden at søge Raad for samme. Sygdommen tog sin Begyndelse i den ene Ende af Byen, skred jævnt fremad fra Huus til Huus, idet den engang imellem gjorde et Spring forbi de enkelte reenlige eller mindst ureenlige Huse, og angreb indtil 2den September af Byens 207 Beboere 36. Af disse døde 18, d. e. omtrent 9 pCt. af Befolkningen.

Paa andre Steder i Søllerød Sogn ere kun forekomne faa Tilfælde; saaledes i Vedbek 2, som begge endte dødeligt (begge kunde bestemt paavises bragte fra Kjøbenhavn og begge indtraf paa Steder, som i sanitær Henseende Intet lode tilbage at ønske); i Holte vare 7 Angrebne, hvoraf 3 døde; i Søllerød 1 Angreben, som helbrededes; i Nærum 1 Angreben, som døde; paa Dronninggaard 1 og i Nymølle 3(?). Foruden nogle af Kjellerup (2) og Mürer Behandlede, har Busch havt i Behandling i hele Sognet 74 Syge, af hvilke 38 døde. Den eneste By i Søllerød Sogn, hvor intet Tilfælde af Cholera, end ei af Cholerine forekom, var Trørød, hvortil Grunden tilsyneladende, efter Buschs Mening, hverken kan søges i dens sundere Beliggenhed eller i Beboernes bedre økonomiske Forhold.

I Skovshoved, hvor der siden de sidste Dage af Juni Maaned havde viist sig almindelig Disposition til Maveuordener, deels som Obstruktion, deels som Diarrhe eller Cholerine, begyndte Sygdommen den 24de Juli hos en Pige, der tjente hos en Fisker, som havde ladet en Familie fra en af de stærkest inficerede Gader i Nyboder flytte ud til sig. Hun blev pludselig uden noget foregaaende Ildebefindende angreben, som hun stod i Begreb med at gaae til Dands paa Dyrehavsbakken, og døde endnu samme Nat. Den 27de blev hendes Hus-

bond syg og døde. Samme Dag blev paa et mellem Skovshoved og Charlottenlund beliggende Lyststed et Fruentimmer syg, som 3 Dage forud havde været i Kjøbenhavn (og saavidt vides hos Syge), og som ved tynd Paaklædning paa Hjemveien havde udsat sig for Forkølelse. Hun helbrededes. Den 28de blev førstomtalte Piges Moder, en Kone fra Taarbæk, som var hentet til Datteren, da denne laae paa sit Yderste, angreben af Sygdommen, hvoraf hun døde. Samme Dag, den 28de, blev en Anden af Pigens Nærbeslægtede angreben, og nu kom Slag i Slag nye Sygdomstilfælde til. Skovshoved tæller, foruden de kjøbenhavnske Sommerbeboere, 780 Indvaanere, 530 af Fisker-, 250 af Haandværker- og Arbeidsklassen; hine boe sønderpaa, disse nordpaa; Skovshoved Bageri udgjør den omtrentlige Grændse mellem dem. I Nærheden af dette Bageri udbrød Sygdommen. I nogle Dage holdt den sig ved den nordlige Deel; men allerede den 30te spredte den sig sydefter, som det lod til, især eftersom Slægtskabsforholdene kunde begunstige Meddelelse ved Smitte, hvilken Meddelelsesmaade synes at have været den, efter hvilken Sygdommen fortrinsviis har forplantet sig. Og dette Fiskerleie frembyder ogsaa, ligesaavel som Taarbæk, de allergunstigste Betingelser for en saadan Meddelelse, nemlig vidtforgrenede og talrigt sig krydsende Slægtskabsforhold, stærkt befolkede og tæt sammenbyggede, ja endog i hele Længer sammenhængende, Hytter, af Nysgjerrige og Paarørende opfyldte Sygestuer, talrigt besøgte Begravelsesgilder, al Slags Ureenlighed o. s. v.

Sygdommen, som rasede med stor Heftighed, vedvarede til ind i September Maaned. En nøiagtig Angivelse af Antallet af de Angrebne og Døde savnes; men efter en Melding fra 21de August var der indtil den Dag død 65 sammesteds, altsaa allerede den Gang næsten 9 pCt. af Befolkningen.

I Taarbæk begyndte Epidemien, om hvilken Beretning

I det Hele angives i dette Lægedistrikt 294 Personer som angrebne, af hvilke 132 ere døde.

I Kjøbenhavns Amts nordre Lægedistrikt forekom det første Tilfælde paa Raadvad i Jægersborg Dyrehave d. 5te Juli hos en Mand fra Kjøbenhavn, der havde taget midlertidigt Ophold der. Han blev pludselig syg og døde under tydelige Cholera-Symptomer, og der udviklede sig nu en lille selvstændig Epidemi (fra 5te til 14de Juli), under hvilken i det Hele 8 bleve angrebne, og 5 af disse døde. Disse 8 Syge vare fordeelte paa 3 fra hinanden temmelig fjernede Steder, og Sygdommen holdt sig til disse, uagtet det frieste Samqvem fandt Sted med Naboerne i de i en fortløbende Række bestaaende Leiligheder. Nogen bestemt Forplantning ved Smitte var det Kjellerup ikke muligt at eftervise. Ligesom Disposition til Choleriner alt havde begyndt at yttre sig strax efter Udbruddet af Sygdommen i Kjøbenhavn, saaledes vedbleve efter denne lille Epidemies Ophør disse meget hyppigen at vise sig den øvrige Deel af Juli og Størstedelen af August, og over en Fjerdedeel af Værkets samtlige Beboere angrebes efterhaanden heraf.

Den 13de Juli kaldtes Distriktslæge Mürer til Hjortespring, hvor 2 Børn, som nylig vare komne dertil med deres Moder fra et smittet Sted i Adelgaden i Kjøbenhavn, vare angrebne af Cholera. Det ene af disse Børn døde. Det afsides liggende Hus blev nu afspærret, alt Samqvem med de Syge omhyggelig forhindret, og Sygdommen udbredte sig ikke videre der.

Efterhaanden optraadte Sygdommen nu paa forskjellige Punkter af Distriktet, først paa Skodsborg, senere i Skovshoved, dernæst i Taarbæk, Lyngby o. s. v.

I Skodsborg (Søllerød Sogn) døde af Cholera den 15de Juli et eet Aars Barn, som i længere Tid havde havt Diarrhe, uden at nogen Lægehjelp var søgt derimod. Hverken

det eller dets Forældre havde været paa noget cholerasmittet Sted. Den 18de Juli blev en i samme Hus boende 48 Aar gammel, drikfældig Arbeidsmand, der havde svieret hele Natten og om Formiddagen nydt en Mængde Snapse, angreben af Sygdommen og døde efter nogle faa Timers Forløb. I dette samme Hus, „Lysestøberiet“ kaldet, bleve stedse Flere og Flere syge; 2 døde den næste Dag i deres Hjem, og i Løbet af de paafølgende 8 Dage bleve 14 Cholera-Syge bragte derfra til det ved Skodsborg oprettede Lazareth. Der blev nu foranstaltet Udflytning af de Sunde i Telte, som bleve opslaaede i Dyrehaven, og fra den Dag af, at dette skete, standsede Sygdommen aldeles, ligesom alle de Udflyttede, omtrent 40 Personer, paa et Barn nær, forbleve raske, uagtet baade Regn og Blæst trængte ind i Teltene, og de maatte savne mange af deres tilvante Beqvemmeligheder. Fra 18de Juli indtil 9de August havde Busch under Lægebehandling 17 Syge, af hvilke 9 døde. Byen var derefter aldeles fri for Cholera indtil den 19de August, da en Tjenestepige sendtes fra det af Cholera angrebne Taarbæk syg hjem til sine Forældre. Hun indlagdes den bemeldte Dag paa Lazarethet. I Tidsrummet til 1ste Oktober bleve der endvidere optagne 7 Syge, af hvilke de 4 vare Beboere af det Hus, hvor ovennævnte Tjenestepige havde logeret. Af disse 8 Syge døde 4. I alt saaledes i Skodsborg 26 Syge, hvoraf 14 døde.

Det andet af Cholera hjemsøgte Sted i Søllerød Sogn var Øverød. Denne By, i hvilken Sygdommen rasede yderst heftigt, ligger rundtom omgiven af høie Bakker og Skove paa et sumpigt Terrain, tildeels i Niveau med en stor Indsø, er yderst slet forsynet med Grøfter eller Afløbsrender for det urene Vand, som ansamler sig og udbreder forpestende Dunster vidt omkring, hvortil endnu kommer, at Størstedelen af Beboerne savner al Sands for Reenlighed og Orden. Sygdommen opstod her den

8de August, uden nogen anden bekjendt Aarsag end det nævnte Svineri og høi Grad af Ligegyldighed hos Vedkommende for eget Vel, hos en Person, der i 14 Dage havde lidt af Diarrhe, uden at søge Raad for samme. Sygdommen tog sin Begyndelse i den ene Ende af Byen, skred jævnt fremad fra Hus til Hus, idet den engang imellem gjorde et Spring forbi de enkelte reenlige eller mindst ureenlige Huse, og angreb indtil 2den September af Byens 207 Beboere 36. Af disse døde 18, d. e. omtrent 9 pCt. af Befolkningen.

Paa andre Steder i Søllerød Sogn ere kun forekomne faa Tilfælde; saaledes i Vedbek 2, som begge endte dødeligt (begge kunde bestemt paavises bragte fra Kjøbenhavn og begge indtraf paa Steder, som i sanitær Henseende Intet lode tilbage at ønske); i Holte vare 7 Angrebne, hvoraf 3 døde; i Søllerød 1 Angreben, som helbrededes; i Nærum 1 Angreben, som døde; paa Dronninggaard 1 og i Nymølle 3(?). Foruden nogle af Kjellerup (2) og Mürer Behandlede, har Busch havt i Behandling i hele Sognet 74 Syge, af hvilke 38 døde. Den eneste By i Søllerød Sogn, hvor intet Tilfælde af Cholera, end ei af Cholerine forekom, var Trørød, hvortil Grunden tilsyneladende, efter Busch's Mening, hverken kan søges i dens sundere Beliggenhed eller i Beboernes bedre økonomiske Forhold.

I Skovshoved, hvor der siden de sidste Dage af Juni Maaned havde viist sig almindelig Disposition til Maveuordener, deels som Obstruktion, deels som Diarrhe eller Cholerine, begyndte Sygdommen den 24de Juli hos en Pige, der tjente hos en Fisker, som havde ladet en Familie fra en af de stærkest inficerede Gader i Nyboder flytte ud til sig. Hun blev pludselig uden noget foregaaende Ildebefindende angreben, som hun stod i Begreb med at gaae til Dands paa Dyrehavsbakken, og døde endnu samme Nat. Den 27de blev hendes Hus-

vond syg og døde. Samme Dag blev paa et mellem Skovshoved og Charlottenlund beliggende Lyststed et Fruentimmer sygt, som 3 Dage forud havde været i Kjøbenhavn (og saavidt vides hos Syge), og som ved tynd Paaklædning paa Hjemveien havde udsat sig for Forkølelse. Hun helbrededes. Den 28de blev førstomtalte Piges Moder, en Kone fra Taarbæk, som var hentet til Datteren, da denne laae paa sit Yderste, angreben af Sygdommen, hvoraf hun døde. Samme Dag, den 28de, blev en Anden af Pigens Nærbeslægtede angreben, og nu kom Slag i Slag nye Sygdomstilfælde til. Skovshoved tæller, foruden de kjøbenhavnske Sommerbeboere, 780 Indvaanere, 530 af Fisker-, 250 af Haandværker- og Arbeidsklassen; hine boe sønderpaa, disse nordpaa; Skovshoved Bageri udgjør den omtrentlige Grændse mellem dem. I Nærheden af dette Bageri udbrød Sygdommen. I nogle Dage holdt den sig ved den nordlige Deel; men allerede den 30te spredte den sig sydefter, som det lod til, især eftersom Slægtskabsforholdene kunde begunstige Meddelelse ved Smitte, hvilken Meddelelsesmaade synes at have været den, efter hvilken Sygdommen fortrinsviis har forplantet sig. Og dette Fiskerleie frembyder ogsaa, ligesaavel som Taarbæk, de allergunstigste Betingelser for en saadan Meddelelse, nemlig vidtforgrenede og talrigt sig krydsende Slægtskabsforhold, stærkt befolkede og tæt sammenbyggede, ja endog i hele Længer sammenhængende, Hytter, af Nysgjerrige og Paarørende opfyldte Sygestuer, talrigt besøgte Begravelsesgilder, al Slags Ureenlighed o. s. v.

Sygdommen, som rasede med stor Heftighed, vedvarede til ind i September Maaned. En nøiagtig Angivelse af Antallet af de Angrebne og Døde savnes; men efter en Melding fra 21de August var der indtil den Dag død 65 sammesteds, altsaa allerede den Gang næsten 9 pCt. af Befolkningen.

I Taarbæk begyndte Epidemien, om hvilken Beretning

er given af den Klampenborgske Badeanstalts Læge v. Rosen, som havde den under Behandling, den 28de Juli hos den ovenfor omtalte Moder til den i Skovshoved først angrebne Pige. Den varede i omtrent 7 Uger, angreb i Alt 65 Personer fornemmelig af Fiskerstanden og endte hos 34 med Døden. Taarbæk har, foruden de Kjøbenhavnske Sommerbeboere, 450 Indvaanere: 320 af Fisker-, 130 af Haandværker- og Arbeidsklassen. Ved at betragte et Kort over Byen, som ligger i Nord og Syd og, paa dens nordligste Deel nær, udelukkende paa Søsiden af Kjøreveien, seer man, at Byens sydlige Halvdeel bestaaer af lutter Landsteder og Boliger for Haandværker- og Arbeidsklassen; paa hele dette Strøg har Cholera ikke angrebet meer end en Eneste, en kjøbenhavnsk Dame, som blev syg og døde den 5te September; — derpaa begynder det egenlige Fiskerleie. I det allersydligst beliggende Fiskerhus fik Konen Sygdommen, formeentligen smittet ved at pleie sin Broder, og døde. Derpaa følger Diet nordefter 7—8 temmelig spredt liggende Fiskerhytter, som have været aldeles forskaanede for Epidemien, og først ved Søren Jensen Oldermands Sted, hvor der har været 6 Personer angrebne, tog Sygdommen fat, for herfra nordefter at ramme næsten alle Fiskerhytter, enkelte Boliger for Arbeidere og Haandværkere og kun en eneste af Kjøbenhavnernes Sommerboliger. I eet Hus forekom 6 Tilfælde, i et andet 5, i 6 Huse forekom 3 Tilfælde i hvert, i 6 2 i hvert, forresten spredte Tilfælde i 24 Huse.

Af det Ovenanførte synes at fremgaae, at ikke blot Naboskab og Frændeskab, men tillige de for Byens resp. Befolkningsklasser eiendommelige Livsforhold have havt en væsenlig Indflydelse paa Sygdommens Optræden, der dog i Fleertallet af Tilfældene er forekommen Rosen foranlediget ved Smitte. Hvor denne formeentlig har fundet Sted, har den enten udøvet sin Virkning strax

eller, og det endnu oftere, efter et Inkubationsstadium af 2—3 Dage.

Fordelingen af Sygdomstilfældene har i de 6—7 Uger, Epidemien varede, været følgende:

Uger	Patient-Antal	Kjøn		Stand			Af de Angrebne døde
		Mdf.	Qvdf.	Fiskere	Haandværkere	Kjøbenhavnere	
1ste Uge, 28de Juli — 30te Juli,	5	2	3	5	"	"	2
2den — 31te — 6te August,	8	5	3	6	2	"	7
3die — 7de August — 13de —	16	9	7	11	1	4	9
4de — 14de — 20de —	25	14	11	19	5	1	12
5te — 21de — 27de —	6	1	5	4	2	"	2
6te — 28de — 3die Sept.	3	2	1	"	3	"	"
7de — 4de — 10de —	2	"	2	"	1	1	2
Tilsammen	65	33	32	45	14	6	34

Af de 45 angrebne Fiskere ere 26 døde og 19 helbredede; af de 14 til Haandværker- og Arbeidsklassen Henhørende 5 døde og 9 helbredede; af de 6 Kjøbenhavnere 3 døde og 3 helbredede. 17 ere døde af Mandkjønnet og ligesaamange af Qvindekjønnet.

Fordelingen blandt Alderskla sserne har været følgende:

Alderen	Angrebne	Døde
Indtil 10 Aar	9	5
Fra 10 til 20 Aar	6	"
— 20 - 30 —	6	2
— 30 - 40 —	16	7
— 40 - 50 —	6	3
— 50 - 60 —	8	6
— 60 - 70 —	7	4
Over 70 Aar	7	7
	65	34.

Sygeligheden i Fiskerklassen har altsaa beløbet sig til 14,1 pCt. (45 af 320), i Haandværker- og Arbeidsklassen til 10,8 pCt. (14 af 130, hvoraf de 6 først mod Slutningen af Epidemien), blandt de kjøbenhavnske Sommerbeboere til 2 pCt. (deres Tal omtrentligen anslaaet til 300, af hvilke 6 angrebes). Dødeligheden har i Fiskerklassen været 8,1 pCt. (26 af 320), i Haandværker- og Arbeidsklassen 3,8 pCt. (5 af 130) og blandt de kjøbenhavnske Sommerbeboere 1 pCt. (3 af 300). Dødeligheden blandt de Angrebne af Fiskerklassen har været 57,8 pCt. (26 af 45), blandt dem af Haandværker- og Arbeidsklassen 35,7 pCt. (5 af 14) og blandt de angrebne Kjøbenhavnere 50 pCt. (3 af 6). Sygelighed og Dødelighed har været ligelig fordeelt mellem begge Kjøn. Med Hensyn til Aldersklasserne har Sygeligheden været størst i Oldingsalderen: af 65 Angrebne vare de 14 over 60 Aar. Dødeligheden har

været i stadig Tiltagen fra det 20de Aar opefter: fra 10—20 Aar ere de 6 Angrebne alle helbredede; over 70 Aar ere de 7 Angrebne alle døde. Det sees fremdeles af ovenstaaende Liste, at Dødeligheden med Hensyn til Tidspunktet i Epidemien har taget til, saalænge Sygdommen har taget til, saa at i de første 3 Uger døde 62 pCt. (18 Døde af 29 Angrebne), i den 4de Uge, hvor Sygdommen kulminerede, 48 pCt. (12 af 25) og i 5te—7de Uge 36 pCt. (4 af 11). Dette Forhold har ikke været uden Indflydelse paa, men har dog langtfra udelukkende betinget den forskjellige Dødelighed i og udenfor Lazarethet (som den 14de August aabnedes i den isoleret beliggende Dandsebod paa Dyrehavsbakken), idet der udenfor Lazarethet ere døde 62 pCt. (26 af 42), derimod paa Lazarethet ikkun 35 pCt. (8 af 23). Ogsaa de forskjellige Lokaliteter i Taarbæk have afgivet en forskjellig Dødelighed; saaledes er der paa Landsiden af Kjøreveien død 73 pCt. (11 af 15), paa Søsiden nord for Christiansro 39 pCt. (11 af 28), syd for Samme 55 pCt. (12 af 22). Paa et Stykke af Landsiden af Kjøreveien, nemlig i det saakaldte „Stræde" ligeoverfor den nordlige Deel af Christiansro, ere 8 Angrebne alle døde. Dette Stræde aflukkes ved Christiansro's Have fra Søen og er meget skident. Paa den fra alle Sider af Sygdommen omgivne Eiendom Christiansro, som tilhører Klampenborg-Badeanstalt, er der ikke forekommet et eneste Cholera-Tilfælde. Den et Stykke søndenfor Christiansro beliggende, fra Kjøreveien ned til Stranden løbende, saakaldte „Sladdrelænge" har været meget stærkt inficeret af Choleriner og Diarrheer, men ikke i nogen overveiende Grad af Cholera. Den ligger med Husenes Forside ud til en luftig aaben Plads; langs Bagsiden af Husene løber en afskyelig stinkende Grøft, som dog ifølge Rosens Advarsel var bleven, idetmindste tildeels, brolagt kort før Epidemiens Udbrud. Med Hensyn til Lokaliteterne fortje-

saxe-Herløv Pastorat 7 Tilfælde; i Koefoeds Praxis forekom i Jægersborg Allee 5 Syge, af hvilke 3 døde, paa Jægersborg 1 Syg, som døde, paa Jagtveien 10 Syge, af hvilke 7 døde (6 af disse Syge boede i eet Hus), i Charlottenlund 3 Syge, af hvilke 2 døde, og i Ordrup 1 Syg, som døde.

I det Hele anslaaes Sygeantallet i dette Lægedistrikt til noget over 400, hvoraf døde 245. Af Cholerine antages 14—1500 Personer at have lidt. Med Hensyn til den Indflydelse, som Stedernes forskjellige Beliggenhed synes at have udøvet paa Sygdommens Udvikling, bemærker Distriktslæge Mürer, at, medens Sygeligheden og Dødeligheden var saa stor i Fiskerleierne ved Kysten, syntes opad Landet Sygdomsanlægget at tage af. Saaledes indtraf, som tidligere allerede anført, ovenfor Skrænten i Taarbæk paa Vandkuranstalten ikke et eneste Cholera-Tilfælde. I Raadvad, hvor Sygdommen først begyndte, og en lille Epidemi dannede sig, og som omgiven af Høider og beliggende ved et Basin af Aaen iøvrigt ikke skulde synes at have en gunstig sanitær Beliggenhed, slap man, mærkeligt nok, saa godt derfra. Fra Hjortespring hæver Jordsmonet sig op til Ballerup; herop over Værløse er en Høideryg. Vest og nordvest for denne er ikke et eneste Tilfælde af asiatisk Cholera ham bekjendt. (Gladsaxe og Herløv Pastorat paa den østlige Helding af Høiderygen havde, som allerede omtalt, 7). I Vangede og Øverrød var Sygdommen vel meget ondartet; men disse Byer ligge lavt med stillestaaende Vande. Og medens Cholera hærjede Øverrød, som ligger nedenfor Søllerød Bakke, blev denne høitliggende By, paa et eneste Tilfælde nær, befriet. Dens gunstige Beliggenhed skal alt have havt Ry i Pestens Tid under Frederik den 4de. Skovegn, samt høi, tør Beliggenhed synes saaledes at være gunstige Betingelser; lav Beliggenhed, stillestaaende Vand, Moser, be-

grændset Terrain ved Søen ugunstige med Hensyn til Modtageligheden for Smitte.

Hirschholm Distrikt.

Her forekom meget faa Tilfælde, nemlig i Usserød 2 hos Fader og Søn (denne var nogle Dage i Forveien kommen fra Kjøbenhavn til Besøg hos Faderen). Begge angrebes samme Dag, den 18de Juli; Sønnen døde den følgende Dag; Faderen helbrededes. I Bidstrup (Birkerød Sogn) var 1 Syg, som døde, ligesaa i Sandberg (Birkerød Sogn) et dødeligt Tilfælde. Endelig blev en Politibetjent fra Kjøbenhavn bragt syg fra Vedbæk til Lazarethet i Hirschholm, hvor han døde. I Alt saaledes 5 Angrebne, af hvilke 4 døde.

Helsingør

blev uagtet sin uafbrudte daglige Forbindelse med Kjøbenhavn kun i ringe Grad hjemsøgt af denne Sygdom. Byen selv er i hygieinisk Henseende under ret gunstige Forhold. Den ligger paa en tør, mod Søen jævnt nedløbende og ud i Sundet fremspringende Tunge, der er udsat for jævnlig Vexling af friske Søvinde; den er vel temmelig tæt bebygget, men dog ikke overbefolket; Husene ere i Regelen ikke over to Etager og for en stor Deel kun een Etage høie. Arbeidsklassen har i Almindelighed ret godt at fortjene, kan derfor være godt klædt og forskaffe sig sunde Næringsmidler. Drikfældighed er ikke fremherskende; Sands for Reenlighed er almindelig selv hos den Fattige. Godt Vand haves i de fleste Gaarde. Det første Cholera-Tilfælde indtraf den 1ste Juli hos en Matros fra et fra Kjøbenhavn kommende dansk Skib: denne Patient helbrededes. Den næste Dag blev en Skipper, som d. 1ste Juli var kommen fra Faxø og ikke i 10 Dage skulde have været i Kjøbenhavn, heftig angreben af Sygdommen og døde Dagen efter.

Først den 18de indtraf det tredie Tilfælde, idet en Fyrbøder fra Dampskibet Uffo, som da var i Kjøbenhavn, kom syg til Byen og døde efter nogle Dages Forløb. Den 24de Juli forekom det første Tilfælde, som kunde ansees for at have udviklet sig der uden umiddelbar Forbindelse med et smittet Sted. Det viste sig hos en Sypige, som i flere Dage havde syet hos en Mand, hvis Kone og tvende Børn vare døde af Cholera under et Ophold i Kjøbenhavn, hvorfra han faa Dage forinden den 24de var kommen hjem. Han var selv flere Dage syg af Diarrhe og forrettede sin Nødtørft i en Potte ved Siden af det Værelse, hvor Sypigen sad. Muligen har hun og selv benyttet samme Potte, da hun ogsaa skal have lidt noget af Diarrhe. Saaledes kan hun vel — yttrer Stadsphysikus Klem, efter hvis Beretning dette er meddeelt — herved have paadraget sig Smitte, hvilket synes ikke lidet sandsynligere, end at hun, som der fortaltes, skulde være bleven smittet ved at haandtere noget af den afdøde Kones Tøi, som Manden havde bragt hjem med sig. Imidlertid kan det ogsaa tænkes, at Sygdommen er frembragt af lokale Aarsager, som have været tilstede i hendes Bolig. Denne bestod i en lav, mørk, fugtig Stue ud mod et af Solen kun lidet beskinnet Stræde, hvorigjennem der løber en stor, dyb Rendesteen, som har Tilløb fra et Par Garverier, og hvorfra undertiden en Deel Stank udbreder sig. Boligen var i en Gaard, som ligger paa Hjørnet af Strandgaden og Grollovstrædet og nu blev Sædet for en lille Epidemi, idet i faa Dage 8 Personer i samme bleve angrebne af Cholera. Denne Gaard bestaaer af 3 Fløie, af hvilke Hovedbygningen, der ligger til Strandgaden og gaaer noget op i Grollovstrædet, har 2 Etager, er grundmuret med høi, men fugtig Kjelder og beboedes af 8 Familier, der alle havde tilstrækkeligt Udkomme og ikke forsømte Reenlighed. Fløiene til Sidestrædet og Baghuset ere lave,

eenetages Bygninger og meget fugtige. I Gaarden var en Pumpe, hvis Vand var ureent og stinkende; tillige forefandtes slette Latriner, hvis Indhold flod ud i en utildækket Skarnkule. Beboerne i Side- og Baghuset hørte til Dagleierklassen, men lede ingen Mangel og lode ei heller særdeles Forsømmelse af Reenlighed falde sig til Last. Alle de i denne Gaard angrebne 8 Personer døde. Der gjordes hurtigt Anstalt for Udflytningen af de i Gaarden boende, paa een nær ikke talrige, Familier og for samtlige Boligers Renselse og Forandring af Brønd og Priveter.

Ogsaa i et Par andre Gaarde viste der sig flere Choleratilfælde, men i mildere Grad. Det var Leergaarden paa Strandgaden tæt ved fornævnte Gaard og en Gaard i St. Annegaden. De vare begge beboede af Folk af Arbeidsklassen; til Gaden var dog den første beboet af mere velstaaende Folk. Gaardsrummet er som et smalt Stræde med en Række eenetages Boliger paa hver Side, alle mere eller mindre fugtige; navnligen forefandtes ved Renselsen af Leergaarden ikke lidet gammelt Affald henpakket i forskjellige Rum. Ved Udflytning af Beboerne lykkedes det at standse Sygdommen, og de senere forekommende Tilfælde viste sig mere spredte, oftest med Dages Mellemrum.

I det Hele bleve fra 1ste Juli til 2den September 34 Personer angrebne (16 af dem vare meer eller mindre drikfældige), af hvilke 27 døde. De 31 af disse Syge behandledes i Lazarethet, og af dem døde 26. Til Cholera-Lazareth brugtes det til Øresunds-Hospital hørende Lazareth for smitsomme Sygdomme, der ligger i Haven ud mod Marken, omtrent 70 Alen fra Hovedbygningen, og er omgivet af et til dets Affondring fornødent Plankeværk.

Iøvrigt vedblev Sundhedstilstanden i Maanederne Juli, August og September at være tilfredsstillende: vel var der en

tomer, som Følge af sin langvarige Mavesvækkelse. Hos Tjenestepigen derimod udviklede sig en charakteristisk Cholera; hun kom sig imidlertid og var den eneste Helbredede af Alle, som havde en fuldkommen udtalt Cholera. Herefter forekom nu ogsaa nogle Tilfælde hos Personer, som ikke havde været i Berøring med andre Cholera-Syge. — Inden det til Choleralazareth bestemte, i Nærheden af Sygehuset beliggende Asyl for Smaabørn var blevet sat i brugbar Stand, blev den første Patient, som behandledes paa Hospitalet, den ovennævnte Ligbærer, indlagt paa en ledigstaaende, afsides og rummelig Stue i Galeanstaltens anden Etage, i hvilken Ingen af de Afsindige opholdt sig. Imidlertid blev 23 Dage derefter et afsindigt Fruentimmer i Galeanstalten angrebet af Cholera og bragt til Lazarethet, hvor hun senere døde. Et andet afsindigt Fruentimmer paa samme Stue blev Dagen efter den Nævnte syg med stærke Udtømmelser, Krampe og begyndende Kulde; men Tilfældene hævedes i Løbet af det første Døgn. Et tredie Fruentimmer paa samme Stue døde pludseligt efter et kort Ildebefindende, men uden noget Cholera-Symptom. De to sidst anførte Patienter ere ikke indbefattede i de Cholera-Syges Tal. Men senere fik endnu et Fruentimmer i Galeanstalten Cholera og døde Dagen efter. Nogle Tilfælde forekom ogsaa i Fattighuset. Af samtlige 15 Angrebne døde de 14.

Foruden ovenanførte viste sig i Distriktet 3 enkeltstaaende Tilfælde, nemlig i Slangerup et hos en Mand, som kom hjem fra en Reise, blev angreben af Sygdommen og helbrededes; i Frederikssund et hos en fra Kjøbenhavn ankommen Person, som døde, og i Værø et ligeledes hos en Tilreisende forekommende Tilfælde, som ogsaa endte dødeligt. Den sidstnævnte Patient var reist syg fra Hjemmet i Valby, hvor hans Kone omtrent samtidigt døde af samme Sygdom.

Frederiksværk.

Om den her herskende Epidemi har praktisk Læge Madvig indgivet en Beretning, af hvilken meddeles Følgende.

„Den første Cholera-Patient fik jeg i min private Praxis den 12te Juli, den sidste blev indlagt i det af mig bestyrede Lazareth d. 16de August; altsaa maa Epidemiens Varighed efter mine Jagttagelser ansættes til 36 Dage.

I alt angrebes under denne 18 Individer, hvoraf 11 døde, 7 helbrededes. Af disse forekom imidlertid kun de 15 paa selve Frederiksværk, medens de 3 fra den ¼ Mil fra Frederiksværk beliggende Bondeby Auderød indlagdes i Lazarethet.

Dagene, hvorpaa de enkelte Sygdomstilfælde indtraf, vare følgende:

12te	Juli	1	8de	August	2
18de	—	1	10de	—	1
19de	—	2	11te	—	1
24de	—	1	12te	—	1
27de	—	1	13de	—	1
29de	—	1	14de	—	1
31te	—	1	16de	—	2
3die	August	1			
				I alt	18

Forholdet af de Syge med Hensyn til Kjøn var følgende:

Mandfolk	5
Fruentimmer . . .	13

altsaa 8 flere Fruentimmer end Mandfolk.

Af det hele Antal døde 11, eller 61,1 pCt.; deraf vare

Mandfolk	4
Fruentimmer . . .	7

Medens Dødeligheden blandt Mandfolkene altsaa beløb

sig til 80 pCt., var den blandt Fruentimmerne kun 53,8 pCt.

De Angrebnes Alder:

1—10 Aar	1	40—50 Aar	1
10—20 —	2	50—60 —	3
20—30 —	3	60—70 —	2
30—40 —	5	70—80 —	1
			18

Aldersklassen 30—40 Aar er saaledes stærkest repræsenteret.

De Dødes Alder:

1—10 Aar	1	40—50 Aar	1
10—20 —	1	50—60 —	3
20—30 —	0	60—70 —	2
30—40 —	2	70—80 —	1
			11

Dødeligheden var altsaa mindst i Aldersklassen 20—30, hvor 3 angrebes og Ingen døde; størst efter det 40 Aar, hvor samtlige Angrebne døde.

Af samtlige 18 Patienter behandledes i Hjemmet 3, Alle i Aldersklassen 20—30; i Lazarethet 15. Af de i Hjemmet Behandlede døde Ingen, medens af de i Lazarethet Behandlede 11, eller 73,3 pCt. døde. At uddrage noget Resultat med Hensyn til Fordelen af Behandling i Hjemmet eller paa Hospitalet gaaer paa Grund af de lave Tal og flere Omstændigheder ikke an.

Da der, som det vil sees af det Følgende, ikke har været nogensomhelst Berørelse mellem Nogen af de Syge paa Frederiksværk og dem i Auderød, og da man desuden, hvis man kommer til det Resultat at betragte Sygdommen paa Frederiksværk som indført, paa samme Maade vil kunne udlede den i Auderød fra en Indførelse ad anden Vei, vil det vistnok, med Hensyn til Spørgsmaalet om Sygdommens Opkomst og Ud-

bredelse, være rigtigst at behandle dem som tvende særskilte Epidemier, hvilket saaledes vil skee i det Følgende.

Allerede inden Cholera-Epidemien var erklæret for udbrudt i Kjøbenhavn, forekom saavel paa Frederiksværk som i Omegnen Diarrhe, enten alene eller forbunden med Brækning, temmelig hyppigt; men førend i de første Dage af Juli Maaned antoge disse Tilfælde ikke nogen epidemisk Charakteer. Uagtet Symptomerne i enkelte Tilfælde vare heftige, forekom der dog intet, der paa nogen Maade turde henregnes til asiatisk Cholera før d. 12te Juli. Den første Cholera-Patient forekom i det paa hoslagte Kort (Tab. II) som Nr. 1 betegnede Hus, der indeholder Beboelsesleiligheder for 8 Familier, som alle henhøre til Arbeidsklassen. Patienten var en ung Enke, Stine R., der Dagen iforvejen var kommen fra Kjøbenhavn, hvor hun i 8 Dage havde opholdt sig i et cholerasmittet Hus (7 Angrebne, 4 Døde), uden dog at have været i Berørelse med nogen Syg. Ved Hjemkomsten befandt hun sig fuldkommen vel, men angrebes allerede den paafølgende Nat af Cholera-Symptomer.

Den næste Patient afgav Smedesvend Peder M. Han var Kjæreste med ovennævnte Enke, havde opholdt sig ligesaa længe og i samme Hus, som hun, i Kjøbenhavn, og vendte tilbage med hende. Da hun blev syg, greb en panisk Skræk alle Beboere, og det var ikke muligt at faae Nogen til at pleie hende. Peder M. maatte derfor Nat og Dag under en meget deprimeret Sindsstemning være om hende indtil den 16de, da hendes Moder, Marie R., der var bleven tilbage i Kjøbenhavn ved de Andres Tilbagereise, kom hjem og deeltog i Pasningen af den Syge. Den 17de Juli om Middagen fik han Diarrhe, hvortil snart kom Brækning, og om Natten udviklede sig et fuldstændigt Stadium algidum, under hvilket han den 18de

om Morgenen henbragtes til det udenfor Byen oprettede Cholera-Lazareth *).

Den 19de angrebes samtidigt Stine N.'s Moder, Marie N., og dennes gamle Fader, Ole A.

Marie N. havde, som tidligere meldt, opholdt sig i Kjøbenhavn samtidigt med Datteren og Peder M. i samme Hus og i samme Stue, men vendte først tilbage 4 Dage senere end de Andre, nemlig den 16de. Jeg erkyndigede mig naturligviis strax efter Hjemkomsten om hendes Befindende, og paa den Angst og Uro nær, som Datterens Sygdom indgav hende, befandt hun sig fuldkommen vel, navnlig hverken leed hun eller havde under sit Ophold i Kjøbenhavn lidt af nogensomhelst Maveuorden. Hun begyndte strax at deeltage i Datterens Pleie, men blev om Natten mellem den 18de og 19de Juli angreben af Diarrhe, hvortil henad Morgenstunden kom Brækning med Kramper, Synkning af Temperaturen osv., hvorefter hun henbragtes i Cholera-Sygehuset, hvor hun døde om Morgenen den 22de.

Ole A., 70 Aar gammel, Fader til Marie N. og Bedstefader til Stine N., havde sit Tilhold i Datterens Hus, hvor jeg oftere havde truffet ham hos den syge Datter-Datter, og derunder en Gang sovende paa en Sopha i Sygeværelset. Da den forhen omtalte Smedesvend Peder M., der havde sit Leie paa et Loftskammer, den 18de om Morgenen var bragt paa Lazarethet, indtog den gamle Ole A., der trængte til Ro og Hvile, under et fuldkomment Velbefindende hans Plads i Sengen, inden denne endnu var bleven kold. Med enkelte Afbrydelser tilbragte han det meste af Dagen i

*) Lazarethet var beliggende 1300 Alen fra det nærmeste i Byen angrebne Hus. Dets Beliggenhed var paa en Bakke, hvis Sider vare bedækkede af Skov.

Sengen og søgte om Aftenen det samme Leie. Om Natten fik han Diarrhe, og hurtigt udviklede Stadium algid. sig, under hvilket han døde den følgende Nat Kl. 3.

Da de 3 Medlemmer af Familien vare bragte paa Lazarethet, og den 4de, Stine R., var saa vidt Reconvalescent, at hun kunde henbringes i et andet, isoleret, Værelse, blev Leiligheden udluftet, vasket og kalket, hvorefter ingen Flere indtil videre angrebes i dette Hus. Bemærkes maa det, at Stine R. havde en lille Datter paa 5 Aar, der, formedelst Vanskeligheden af at faae hende anbragt andetsteds paa Grund af Folks Skræk, næsten uafbrudt opholdt sig hos den syge Moder, og endog de første Nætter uden mit Vidende deelte Seng med Moderen, uden dengang eller senere at blive angreben af Sygdommen.

Fra den 19de til den 27de forekom intet nyt Tilfælde paa selve Frederiksværk; men paa den sidste Dag blev Rebslager L.'s Kone syg. Hun beboede en Leilighed i det paa hosfølgende Kort som Nr. 2 betegnede Hus, der ligger 200 Alen fra det først angrebne. Det er paa det klareste beviist, at hun ikke har været i nogensomhelst Berørelse med det først angrebne Hus eller med dettes Beboere, eller pleiet nogensomhelst Omgang med noget Menneske, der havde været i Berørelse dermed, naar undtages, at en af Lazarethets Portører een Gang havde været i Rebslager-Butiken for at kjøbe et Stykke Reb til Lazarethets Brug. (Noget jeg blot anfører, fordi Publikum har villet udlede hendes Sygdom fra denne Omstændighed). Familien, der bestaaer af Mand, Kone og 6 Børn, har et nogenlunde godt Udkomme. Den beboer en Leilighed i et Hus, der er indrettet til 10 Familier, og har 2 Værelser, hvoraf det største og bedste benyttes til Butik, Oplag for Reb og Hamp, det andet, der om Natten, naar Familien er samlet, ikke giver mere end omtrent 100 Kubikfod

Luft pr. Individ, benyttes til Sovekammer. Det har kun et Fag Vinduer, er meget fugtigt, mørkt, og Atmosphæren er altid opfyldt med Dunsterne fra det nyslaaede fugtige Reb og Hampen i det andet Værelse. Kommer nu hertil, at man ikke kan tillægge Husmoderen den største Sands for Reenlighed og frisk Luft, saa synes i alle disse Omstændigheder tilsammentagne at findes ret gunstige Omstændigheder for et Miasmas Udvikling. Patienten behandledes i Hjemmet, medens de sunde Medlemmer, saa godt det lod sig gjøre, isoleredes, og der angrebes ikke Flere, hverken af denne Familie eller af de andre Husets Beboere, naar undtages en heftig Diarrhe den 25de, der dog standsede uden at gaae over i Cholera.

Den 29de Juli fik Hjulmandssvend B.'s frasfkilte Kone, Nora B., Cholera. Hun boede i det paa Kortet afsatte Hus Nr. 3, der ligger 520 Alen fra Nr. 1 og 500 Alen fra Nr. 2. Heller ikke hun havde været i nogensomhelst Berørelse med tidligere Patienter eller disses Omgivelser. Hun levede i den største Fattigdom og Ureenlighed. Hun blev øieblikkeligt henbragt paa Lazarethet, hvor hun døde, og Boligen renset og desinficeret; hverken hendes Forældre, hos hvem hun boede, eller hendes Datter fik Sygdommen, ligesaalidt som der senere forekom noget Sygdomstilfælde i dette Hus.

Vi vende nu tilbage til Huset Nr. 1. Den 31de Juli om Middagen angrebes Arbeidsmand Christian R.'s Kone. Familien beboede et lille Værelse ved Siden af den først angrebne Familie Leilighed, men dog saaledes, at den havde sin egen Udgang til Gaden. Den første Dag af Stine R.'s Sygdom pleiede hun denne; men, saasnart jeg erklærede Tilfældet for Cholera, trak hun sig tilbage og havde siden ikke nogen Kommunikation med denne Familie. Hendes Mand, der fungerede som Portør ved Cholera-Lazarethet, leed den 23de, 24de og 25de af Diarrhe, hvorfor han den sidste Dag maatte

holde Sengen i Hjemmet. Familien havde 4 Børn, levede i den største Fattigdom, havde et Leie af muggent Straa, og leed Mangel paa Livets første Fornødenheder. En Time før hun blev syg, havde hun nydt et stort Qvantum umodne Kartofler. Da hun var henbragt til Lazarethet, flyttedes Børnene hen i en ny Leilighed, og den forladte blev desinficeret.

Den 3die August angrebes Frøken Marie D., 21 Aar gammel, i Huset Nr. 4, hvis Afstand fra det nærmeste smittede Hus er 200 Alen, under det fuldkomneste Velbefindende, uden tidligere at have været i nogensomhelst Berørelse med andre Syge eller blot været i deres Nærhed. Hun levede under de tilsyneladende gunstigste hygieiniske Forhold, og ingen Diætfeil eller anden Uforsigtighed kunde eftervises. Hun behandledes i Hjemmet, hvor ingen Flere bleve syge, naar undtages Tjenestekarlen, der samme Aften, maaskee af Skræk over Frøkenens pludselige Sygdom, fik nogen Diarrhe, som dog allerede næste Dag var standset.

Det næste Hus Nr. 5 ligger ved Siden af Nr. 4 i en Afstand af 50 Alen fra dette. Det beboes af 3 Familier, hvoraf hver har 2 Værelser. Her angrebes den 8de August Fabrikarbeider Anders A.'s Kone. Hun havde ikke været i nogen Berørelse med nogen Syg eller noget smittet Hus, levede under, efter hendes Stilling, særdeles gunstige hygieiniske Betingelser og havde ikke gjort sig skyldig i nogen paavistelig Uforsigtighed. Den 4de August leed hun af Diarrhe, der standsede efter 24 Timers Forløb, men vendte tilbage den 6te August og vedblev, indtil de egenlige Cholera-Symptomer udviklede sig den 8de. Hun blev bragt paa Lazarethet; Manden og Børnene flyttede hen i en anden Leilighed, og Boligen blev desinficeret. Af den øvrige Familie eller de andre Husets Beboere blev Ingen syg.

Samme Dag (8de August) angrebes den 6aarige Sophus J. i Huset Nr. 6, hvis Afstand fra det nærmeste smittede

Sted er 200 Alen. Moderen, der 2 Dage senere fik Cholera, havde i 24 Timer lidt af Diarrhe, der dog nu var næsten standset. Heller ikke om denne Familie har det kunnet oplyses, at noget Medlem har været i Berørelse med tidligere Syge eller smittede Boliger, Noget, der finder Bekræftelse deri, at netop Moderen havde en saadan Skræk for Cholera, at hun tog Forargelse af at have seet en af Lazarethets Gangkoner passere Gaden, og fik Manden til at andrage paa, at sligt Uvæsen burde forbydes. Samtidigt med Sophus fik en ældre Broder Diarrhe, og, da Moderen heller ikke var ganske fri, ansaae jeg det for urigtigt, efterat Sophus var bragt paa Lazarethet, at henflytte Familien i en af de faa Leiligheder, der stode til Disposition for de sunde Beboere af befængte og evakuerede Huse, og, da Lazarethet ikke havde noget Lokale til Optagelse af mistænkelige Tilfælde, maatte Familien blive i Boligen.

Den 10de August gik Moderens, Smedesvend J.'s Kones, Diarrhe over i virkelig Cholera, hvorfor ogsaa hun indlagdes i Lazarethet. Familien maatte imidlertid endnu blive boende i Leiligheden, da ingen Evakuation af Mangel paa Plads kunde finde Sted. Der foretoges imidlertid en saa fuldstændig Udluftning og Udrenselse, som der lod sig gjøre under de forhaandenværende Omstændigheder; men desuagtet forekom der et nyt Tilfælde den 16de August, som senere vil blive omtalt.

Det næste Tilfælde forekom i Huset Nr. 7, hvis Afstand fra nærmeste befængte Hus Nr. 5 er godt 400 Alen. Den 11te August Morgen Kl. 4 fik Arbeidsmand Lars P.'s 70aarige Kone, der boer i et Hus, som afgiver Beboelsesleilighed til 11 Familier, hvoraf tvende altid have Udgang og Forstue tilfælles, Diarrhe, hvortil senere kom Brækning med Kollaps o. s. v., hvorefter hun døde samme Dags Eftermiddag Kl. 7. Hun havde ikke været i Berørelse med nogen Syg. Hendes

Mand, der senere ogsaa fik et dødeligt Cholera-Anfald, var Ligbærer, og havde saaledes de sidste Dage daglig været med at sætte Cholera-Lig paa Ligvognen, og senere at bære dem derfra til Graven.

Den 12te August blev Smedemester O.'s 12aarige Datter, Flora O., i Huset Nr. 8, hvis Afstand fra Nr. 1 er 80 Alen og fra Nr. 2 170 Alen, syg og døde samme Dags Aften i Lazarethet. Hun havde ikke havt Samqvem med nogen Syg. I Huset herskede den største Skidenfærdighed. Efterat hun var bragt paa Lazarethet, evakueredes Leiligheden, og den øvrige Familie forskaanedes for Sygdommen, hvilket ogsaa blev Tilfældet med en anden i samme Hus boende Familie, der havde Udgang fælles med Smedemester O.

Vi komme nu atter tilbage til Huset Nr. 7, hvor vi tidligere have truffet paa Arbeider Lars P.'s Kone, der den 11te August fik et dødeligt Cholera-Anfald. Den 14de August blev Lars P. selv syg, efter i 2 Dage at have lidt af en middelmaadig Diarrhe. Han indlagdes strax i Lazarethet, hvor han døde den 17de. Efterat Lars P. var indlagt paa Sygehuset, foretoges ved dettes Portører (hvilke overalt brugtes til Udrensning af de inficerede Boliger) en grundig Renselse af Boligen, og de øvrige Familier i Huset forskaanedes for Sygdommen.

Vi komme nu til den sidste af de Frederiksværkske Patienter: Smedesvend J.'s Datter Ane fra Huset Nr. 6. Som det vil erindres, vare fra dette Hus under 8de og 10de August indlagte tvende Patienter i Lazarethet, nemlig Smedesvend J.'s Kone og 6aarige Søn. Efterat ogsaa denne Patient var indbragt i Lazarethet, evakueredes Huset, hvorefter den øvrige Familie forskaanedes.

Huset Nr. 6 var altsaa det, der efter Nr. 1 afgav de fleste Syge. Vi ville kaste et Blik paa de lokale og huslige Forhold for at see, forudsat at ingen Overførelse ved Konta-

gium har fundet Sted, om der i de lokale og Familiens Forhold fandtes Momenter, der gjorde det rimeligt, at Sygdommen vilde tage Bolig i dette Hus. Jeg havde den sørgelige Tilfredsstillelse at have forudsagt, at dette vilde skee, og havde derfor itide henledet Kommunalbestyrelsens Opmærksomhed paa, at dette Hus var et af dem, der snarest muligt maatte udtømmes, for at undergaae en grundig Renselse; men af Mangel paa Plads, idet alle de til Disposition staaende Leiligheder vare tagne i Brug til de sunde Medlemmer fra de allerede angrebne Familier, kunde dette først skee, efterat Sygdommen allerede havde krævet 3 Offere. Jeg skal senere komme til at omtale de stedlige Forhold for Frederiksværk i Almindelighed, og skal derfor med Hensyn til dette Hus kun bemærke, at det var i høi Grad uheldigt situeret. Ved successiv Paafyldning var det kommet dertil, at det omliggende Jordsmon laae langt høiere end Gulvet i Huset, saaledes at der paa den ene Side af Huset ikke var mere end ¼ Alens Afstand fra Jorden til Vinduerne. Boligen omkrandsedes paa de 3 Sider af en slet vedligeholdt og med næsten intet Fald forsynet Rendesteen i neppe ½ Alens Afstand fra Muren, og denne Rendesteen dannede Afløbet fra en heel Række Huse samt adskillige Svinestier. Inde i selve Huset antydedes Fugtigheden nokſom af de opraadnede Gulve og de med sorte Skimmelplanter bedækkede Vægge, og om end Familiens Fattigdom ikke var stor, saa var dens Ureenlighed desto større, og jeg skal i saa Henseende blot henlede Opmærksomheden paa, at ved Udrensningen af Huset fandtes i en Seng, hvor 3 af Børnene havde havt deres Leie, den mugne og raadne Sengehalm opfyldt og gjennemtrængt af en Mængde Exkrementer i den Masse, at man skulde troe, at hele Familien havde benyttet Sengehalmen til Latrin.

Hermed endte Epidemien for Frederiksværks Vedkommende.

Jeg skal nu tillade mig at henlede Opmærksomheden paa den lille i Bondebyen Auderød forekomne Epidemi.

Den Første, der her blev syg, var Husmand Niels P., 65 Aar gl., fra Huset Nr 1. Han havde i de første Uger kun været et Par Gange paa Frederiksværk for at gjøre Indkjøb i en Butik og havde ikke været inde i noget andet Hus eller i Nærheden af Huse, hvor der vare Cholera-Syge. Hans Kone havde været i Kjøbenhavn, og den 7de Dag efter Hjemkomsten fik hun lidt Diarrhe med Brækning, der dog allerede den næste Dag skal være aldeles forsvunden ved den anvendte Behandling. Det var den 22de Juli, at Konen var syg. Den 24de Juli om Morgenen begav Manden sig fuldkommen vel til en anden Bondeby (Binderød), hvor han havde Arbeide. Strax efter Middagsmaaltidet, som han havde nydt med Appetit, fik han Diarrhe, hvorfor han strax begav sig til Frederiksværk ($\frac{1}{2}$ Fjerdingvei), for at søge Lægehjelp. Ankommen her fik han Brækning og kollaberede i et Øieblik. Han blev indlagt paa Lazarethet, hvor han døde næste Dags Formiddag Kl. 9. Ingen Flere bleve syge af Familien eller af dem, der havde besøgt Konen under hendes Ildebefindende.

Den 13de August blev Husmand Jørgen O.'s Kone fra Huset Nr. 2 syg og døde næste Dags Formiddag i Frederiksværks Cholera-Lazareth. Hun havde ikke besøgt Niels P.'s Hus og havde ikke i lang Tid været paa Frederiksværk. Hun levede under samme Forhold som de fleste Husmandsfamilier paa Landet. Hverken Manden, der havde deelt Seng med hende, selv efterat Stadium algid. var indtraadt, eller Børnene, der opholdt sig og sov i samme Værelse, bleve syge.

Den 16de August angrebes Indsidder Jens H.'s Kone fra Huset Nr. 3, der benyttes som Fattighus for 4 Familier, hvoraf hver har et Værelse. Hun havde ingen Forbindelse havt med andre Syge; men hun levede i den største Fattig-

dom og Elendighed. Hun havde Barn ved Brystet. Hverken Manden eller noget af Børnene bleve syge.

Til disse 3 Patienter indskrænkede Sygeantallet sig.

Naar man nu efter denne historiske Udsigt over Epidemiens Gang vil besvare sig selv det Spørgsmaal: „om Epidemien paa Frederiksværk maa betragtes som opstaaet spontant eller som indført", og „om den senere fortrinsviis har udbredt sig ved Smitte eller ikke", saa troer jeg at have givet Kontagionister og Ikke-Kontagionister alle de væsenligste Data ihænde, hvoraf et saadant Spørgsmaals Besvarelse afhænger, skjøndt der naturligviis for et Kontagiums Udbredelse kan gives saa skjulte Veie, at de exklusive Kontagionister ikke ville lade sig tilfredsstille ved, hvad her er fremsat.

At Epidemien har havt en saa ringe Udstrækning; at Forholdene have været saa smaa, at de med Lethed have kunnet overskues; og at Lægebehandlingen har været i en Mands Hænder, der tillige kjender de enkelte Familiers Medlemmer og huslige Forhold, er Alt Omstændigheder, der have gjort det muligt at holde saa nøie Regnskab med Sygdommens Udbredelse. Jeg skal imidlertid til ovenstaaende i den historiske Oversigt indeholdte Præmisser endnu tillade mig at føie et Par Bemærkninger om de lokale og sociale Forhold paa Frederiksværk, forsaavidt som heri kunde synes at indeholdes Momenter til Besvarelsen af Spørgsmaalet om Cholera-Epidemiens Spontaneitet. Byen Frederiksværk er da mod Øst, Syd og tildeels Nord omgiven af høie, tildeels skovbegroede Bakker, mod Vest af en lav Forstrand, der om Sommeren jævnlig ligger tør. Grunden, hvorpaa Byen ligger, har et tyndt Sandlag, hvorunder man snart støder paa Blaaleeret, og er overalt meget fugtig. Gjennem Byen har Arresø sit Udløb, og dette forgrener sig midt inde i Byen til forskjellige Sider for at tilføre Værkstederne den fornødne Vandkraft. Hele Terrainet

har ringe Fald, hvorfor Rendestene og andre Afløb vanskeligen kunne holdes i den bedste Orden. Latrinvæsenet staaer paa et lavt Standpunkt. Husene, der, med Undtagelse af Embedsboligerne, alle ere opførte til Boliger for Fabrik-Arbeiderne, ere lave, fugtige og i høi Grad overbefolkede. Maaskee ikke eet Hus paa Frederiksværk er frit for Bygningssvamp (Merulius destruens). Befolkningen, hvis overveiende Deel bestaaer af Fabrik-Arbeidere, staaer i sædelig Henseende ikke paa det høieste Trin, og navnlig er Misbrug af Spirituosa stærkt udbredt.

Man vil heraf see, at de hygieiniske Forhold ikke ere gunstige, og at man med temmelig Sikkerhed a priori maa kunne formode, at de ville udøve deres Indflydelse paa Befolkningens Sundhedstilstand. Et Beviis herfor ligger vistnok ogsaa i Hyppigheden af Koldfeber og andre intermitterende og remitterende Sygdomsformer paa selve Frederiksværk, medens de i flere Aar, saa at sige, have været forsvundne fra det omliggende høiere Land.

Holder man sig disse almindelige Forhold for Øie, og betænker man tillige, at samtidigt med Cholera-Epidemiens første Begyndelse i Kjøbenhavn Tilfælde af Diarrhe og Brækning forekom hyppigt paa Frederiksværk og vedbleve at udbrede sig til en stor Deel af Befolkningen, saa maatte man hver Dag være forberedt paa, at Tilfælde af asiatisk Cholera let kunde opstaae, uden at den behøvede at være indført fra Hovedstaden. Dette skete imidlertid ikke, og jeg kan ikke andet end i en vis Henseende beklage, at det første Cholera-Tilfælde skulde blive os tilført fra Kjøbenhavn, da jeg ikke kan løsrive mig fra den Tro, at vi, selv om dette ikke var skeet, dog ikke vilde være blevne forskaanede for Sygdommen, og Spørgsmaalet om Sygdommens Spontaneitet da vilde have staaet langt renere end nu.

De 4 første Cholera-Tilfælde forekom altsaa i een Familie, hvoraf de 3 havde opholdt sig i længere Tid i Kjøbenhavn og altsaa været undergivne den der herskende epidemiske Konstitutions Indflydelse. I umiddelbar Berørelse med Syge havde de ikke været. Stine R. angrebes mindre end 24 Timer efter, at hun havde forladt Kjøbenhavn, og der kan vel saaledes ikke reises Tvivl om, at hun har optaget Sygdomsspiren i sig i Kjøbenhavn. Hvad de næste 2 Patienter, Peder M. og Marie R., angaaer, da ville de blive tagne til Indtægt saavel af Kontagionister som af Ikke-Kontagionister. De angrebes respektive 5 og 3 Dage efter at have forladt Kjøbenhavn, medens de i disse Dage næsten uafbrudt havde opholdt sig i Værelse hos en Cholerasyg og besørget dennes Pleie. Saalænge man ikke veed noget mere om Choleraens Inkubationsstadium, saalænge det i mange Tilfælde synes at være af overordenlig kort Varighed, medens det i andre synes at udstrække sig til mange Dage, ja af de strenge Kontagionister vil udstrækkes til flere Uger, saalænge mener jeg, at det ikke kan afgjøres, om Peder M. og Marie R. have medbragt deres Cholera fra Kjøbenhavn, eller om de ere blevne smittede af Stine R. Den gamle Ole A.s Sygdom, der indtraf Dagen efter Peder M.s og samtidigt med Marie R.s, synes mig imidlertid at tale for det sidste Alternativ, idetmindste hvad Peder M. angaaer, da han i Forbindelse med Ole A. fra Begyndelsen havde været om den Syge. Vist er det under alle Omstændigheder, at man ikke kan undgaae at betragte Sygdommen som indført til Huset Nr. 1 paa Frederiksværk, og at der i denne Familie idetmindste fandtes eet Medlem, hvis Sygdom ikke kan henføres til Kjøbenhavn, og som derfor vel nærmest maa betragtes som smittet af Stine R.; men hermed er ingenlunde det Spørgsmaal besvaret, hvorvidt disse Sygdomstilfælde kunne betragtes som staaende i Forbindelse med den

følgende Epidemi. Den 19de Juli var den første Patient i Huset Nr. 1 Rekonvalescent og henflyttet i en egen, isolleret beliggende, Beboelsesleilighed; de 3 andre Syge bleve henflyttede paa Cholera-Lazarethet, og Leiligheden blev samme Dag gjennemrøget med Chlor og paa andre Maader udrenset*). Først den 27de forekom et nyt Anfald, ikke i Huset Nr. 1, men i Nr. 2, der ligger godt 200 Alen fra det første. Vil man sætte denne Patients Sygdom i Forbindelse med de første Tilfælde, da bliver der et Inkubationsstadium af mindst 8 Dage. Men det er nu paa det Evidenteste godtgjort, at hverken Rebslager L.s Kone eller Nogen af hele hans Husstand havde været i nogensomhelst Berørelse med Huset Nr. 1, med Personer eller Gjenstande derfra, og at sætte Madam L.s Cholera-Anfald i Forbindelse med den ene Porters Besøg i Butiken, vil dog vel kun den mest sygeligt ophidsede Phantasi kunne gjøre. Talen om Kontagium maa altsaa i dette Tilfælde forstumme. Men, vil man sige, der behøves just ikke et Kontagium, for at Sygdommen kan betragtes som indført til et Sted. Der udvikler sig i de første Syges Omgivelser et saa intenst Miasma, at dette er nok til at inficere en heel Byes Atmosphære, og dette tør da ikke bestemt modsiges. Men har det udviklede Miasma en saadan Intensitet, at det er istand til at inficere en heel Byes Atmosphære, saa maatte det dog have en endnu større Intensitet i Nærheden af Fokus, inden det blev altfor fortyndet med atmosphærisk Luft. Sandsynligheden vilde ifølge denne Theori

*) Huset Nr. 1 havde vistnok ikke været spærret; men, da jeg strax erklærede det første Tilfælde for mistænkeligt, og allerede i Løbet af den første Dag erklærede det for asiatisk Cholera, grebes Alle af en saadan panisk Skræk, at intet Menneske vovede sig i Nærheden af Huset.

dog være for, at først og fremmest de øvrige i samme Hus værende Beboelsesleiligheder og dernæst de nærmere liggende Huse maatte blive inficerede, forudsat, at der hos Nogle af disses Beboere fandtes nogen Modtagelighed for Sygdommen. Dette blev nu ikke Tilfældet. I Huset Nr. 1 findes foruden den nærmest vedkommende endnu 7 Beboelsesleiligheder, hvis Beboere for største Delen høre til den fattige Arbeidsklasse og næsten uden Undtagelse leve under ugunstige hygieiniske Betingelser. Ingen af disse blev i den første Tid angreben, ligesaalidt som noget af de øvrige imellem Nr. 1 og 2 beliggende Huse, uagtet der senere, nemlig d. 31te Juli og 12te Aug., forekom Tilfælde paa disse Steder. Det forekommer nu saaledes mig at være i høi Grad søgt, at ville sætte Rebslager L.'s Kones Sygdom i Forbindelse med de første Sygdomstilfælde, og jeg kan ikke andet end i den i lang Tid herskende Constitutio epidemica, i de almindelige hygieiniske Forhold og i Rebslager L.'s Bolig og øvrige huslige Forhold finde Betingelser nok for at forklare Fremkomsten af et Choleratilfælde, uden at man behøver at tye til Indførselen. Med Hensyn dernæst til Sygdommens videre Udbredelse ved Smitte, da er det, som alt bemærket, en heldig Omstændighed, at Forholdene her paa Stedet ere saa smaa, at man med Lethed kan have et Overblik over dem; Lægen kjender hvert enkelt Medlem af Kommunen, og det staaer i hans Magt, naar han forstaaer at benytte de rette Midler, at holde Regnskab, saa at sige, med hvert enkelt Skridt, der gjøres af en Beboer. Kommer nu hertil, at en epidemisk Sygdom, som Tilfældet har været med Cholera paa Frederiksværk, ikke angriber Mange eller samtidigt viser sig i mange Huse, saa er dette en overmaade heldig Omstændighed for Bedømmelsen af Sygdommens Udbredelsesmaade.

Udelade vi nu saaledes de 4 første Sygdomstilfælde i

Huset Nr. 1, der ere belyste fra alle Sider, og kaste et Blik paa de øvrige tilbageblevne 11, da ville vi finde, at i 7 af disse 11 Tilfælde, (Rebslager L.s Kone, Hjulmandssvend B.s Kone, Frøken D., Anders A.s Barn, Smedesvend J.s Søn Sophus, Fabrikarbeider Lars P.s Kone, Smedemester D.s Datter Flora) er det paa det Klareste afgjort, at de ikke have været i personlig Berørelse med Nogen af de tidligere Syge, ligesaalidt som med cholerabefængt Hus eller Gjenstande fra disse Steder, ja man kan uden videre antage deres Forsikkring om, ikke engang at have været i Nærheden af de befængte Huse for sand, efterdi en saa ufornuftig Skræk i Begyndelsen af Epidemien havde bemægtiget sig Gemytterne, at Ingen vovede sig gjennem en Gade, hvori der fandtes en Cholera-Syg.

Der bliver altsaa 4, nemlig Smedesvend J.s Kone og Datter i Huset Nr. 6, Fabrikarbeider Lars P. i Huset Nr. 7 og Arbeidsmand Chr. N.s Kone i Nr. 1, tilbage, om hvilke det Samme ei kan siges i den Udstrækning og med den Betydning, som i de øvrige Tilfælde. Vi skulle nu faae at see, hvorledes det forholder sig med disse.

Hvad da først Smedesv. J.s Kone angaaer, saa angrebes hun den 10de August af Cholera, efterat hendes Søn Sophus, med hvem hun havde deelt Seng, allerede den 8de havde faaet sit Anfald, og man vilde altsaa let komme til at slutte, at hun var bleven smittet af Sønnen. Ved nærmere Undersøgelse viser det sig imidlertid, at Sophus og Moderen, saavelsom endnu en Søn, Alle fik Diarrhe paa samme Dag, nemlig den 7de August. Den 8de gik Diarrheen hos Sophus over i et virkeligt Cholera-Anfald, medens Moderens Diarrhe vedblev uforandret indtil den 10de, da de egenlige Cholera-Symptomer udviklede sig. Hos den anden Søn standsede

Diarrheen efter 48 Timers Forløb. Der kan saaledes fornuftigviis ikke være Tale om Smitte fra Moder til Søn eller omvendt, og er det nu, som tidligere ved Sophus omtalt, beviist, at Ingen af de Syge har været i Berørelse med cholerasmittet Huus, saa maa enhver Tale om Smitte falde bort. Datteren Ane angrebes først den 16de August, altsaa 6 Dage senere end Moderen; men, idet man ikke her simpelthen tør afvise Paastanden om Smitte, ligger det dog ligesaa nær at paastaae, at det samme Miasma, der tilkjendegav sin Tilstedeværelse overalt, og som i dette Huus havde fundet saa gunstige Betingelser for sin videre Udvikling, at Moder og Søn tidligere havde maattet bukke under derfor, ogsaa lagde Datteren paa Sygeleiet, idet det ikke havde været muligt ved Evakuation at unddrage hende eller de øvrige Medlemmer af Familien for fortsat Paavirkning af Sygdomsstoffet.

Fabrikarbeider Lars P. angrebes den 14de, efterat hans Kone den 11te var angreben og død af Cholera. Som tidligere bemærket, gjorde Lars P. Tjeneste som Ligbærer for de af Cholera Bortdøde; men hans Funktion herved bestod ene og alene i at bære de tillukkede Kister ud til Ligvognen og dernæst atter at bære dem derfra hen til Graven. Man kunde tænke sig, at han under dette sit Kalds Udøvelse var bleven smittet, skjøndt jeg ikke troer derpaa; men hvorfra var da hans Kone bleven smittet? Antager man et saa fixt Smittestof, at det kan medbringes i Klæderne eller paa anden Maade, og dernæst meddeles Andre, saa udfordres dog vistnok dertil, at Vedkommende maa have været i umiddelbar Berørelse med Cholera-Syge, Cholera-Lig osv., men dette havde Lars P. ikke; thi Ligene vare af Portørerne nedlagte i Kisten, og denne tilskruet, inden Ligbærerne kom tilstede; og antager man et mere flygtigt Smittestof, som Lars P. skulde have op-

taget i sig, saa strider det dog mod al Erfaring, at han under Inkubationsstadiet, inden Sygdommen hos ham havde tilkjendegivet sig ved mindste Symptom, skulde have kunnet smitte sin Kone, der beviisligen fik Cholera 12 Timer, inden Diarrheen begyndte hos ham. Skal der altsaa være Tale om Smitte fra Person til Person, da kan det i dette Tilfælde kun være fra Konen til Manden; men Spørgsmaalet bliver da atter, hvorfra Konen er bleven smittet, da vi for hendes Vedkommende tidligere have viist, at ingen Vei til Smittes Overførelse kan paapeges. Fremdeles maae vi lægge Mærke til, at, ihvorvel det egenlige Cholera-Anfald hos Manden først brød løs 3 Dage senere, begyndte hans Diarrhe dog allerede 12 Timer efter Konens. Dennes Diarrhe var omtrent standset den 13de om Aftenen; men, efterat han om Morgenen Kl. 5 den 14de August uden Lægens Vidende og Villie var staaet op og i en kold og fugtig Morgentaage havde ledsaget sin afdøde Kone til den et langt Stykke udenfor Byen beliggende Kirkegaard, brød den atter løs og gik i Dagens Løb over i et dødeligt Cholera-Anfald. Det bliver efter dette mere end sandsynligt, at Lars P. og hans Kone omtrent samtidigt have ligget under for den samme epidemiske Indflydelse, der hos Begge frembragte en Diarrhe, som hos Konen strax gik over i Cholera, medens Lars P. vilde have sluppet med en Diarrhe, hvis han ikke hin Morgen havde begaaet en grov Uforsigtighed.

Der staaer nu kun tilbage at omtale Chr. R.'s Kone i Huset Nr. 1. Hun blev syg den 31de Juli. Det sidste Sygdomstilfælde i dette Hus, i Beboelsesleiligheden ved Siden af Chr. R.', var forekommet den 19de Juli, hvorefter Leiligheden evakueredes og rensedes. Herefter var der ikke forekommet et eneste Ildebefindende blandt de i dette Hus boende Familier, medens Cholera havde viist sig paa forskjellige andre Punkter af Byen. Vilde man nu udlede hendes Sygdom fra Berø-

relse med de i Naboleiligheden værende Syge, saa havde hun ikke besøgt disse uden den første Dag, at Stine R. var syg, altsaa den 12te. Et saa langt Inkubationsstadium for Cholera antages af yderst Faa; men Kontagionisterne ville vel ogsaa paastaae, at der har fundet Samqvem Sted senere end efter denne Dag. Efter den 19de, da den sidste Patient bragtes paa Lazarethet, kan det dog ikke have fundet Sted, og der bliver da et Inkubationsstadium af 12 Dages Varighed, Noget, der efter min Overbeviisning hører til Sjeldenhederne. Med andre Syge havde hun ikke været i mindste Berørelse; men jeg skal dog ikke lade ubemærket, at hendes Mand, der fungerede som Portør ved Cholera-Lazarethet, den 23de tilligemed den anden Portør og samtlige Opvartningskoner fik Diarrhe, der hos ham varede i 3 Dage, i hvilken Tid han opholdt sig hjemme og om Natten deelte Leie med Konen. Hvorvidt denne simple Diarrhe tør antages for en Cholera-Diarrhe, kan man naturligviis ikke med Bestemthed afgjøre; men der er Grunde nok tilstede for at forklare denne Diarrhes Fremkomst hos det samtlige Officiantpersonale, uden at man behøver at tage sin Tilflugt til Smitte. Under de første Dages Forvirring, inden jeg havde havt Leilighed til at ordne Lazareth-Tjenesten nøiagtig, misbrugtes de tilstedeværende Kræfter meget, og det traf sig saaledes, at hele Personalet i 2 Gange 24 Timer havde været til næsten uafbrudt Tjeneste. Det havde i Begyndelsen levet af tør Kost og ved Kaffe og Brændevin, og, da jeg paa det Indstændigste havde paalagt dem at nyde varm Middagsmad, havde de hos en i Nærheden boende Marketenter ladet hente Middagsmad, der bestod i Ærter og Flesk, og dette Flesk havde, som de udtrykte sig, „en stærk Tanke", det vil sige: det var bedærvet. Samme Dags Aften opstod Diarrheer hos dem Alle. Den

standsedes let hos de Fleste, og efterat Tjenesten var bleven ordnet saaledes, at Ingen var til Tjeneste mere end 8 à 12 Timer ad Gangen, og efterat der blev leveret varm og kraftig Mad hver Middag, forekom ikke et eneste Tilfælde af Ildebefindende hos Nogen af det ved Lazarethet ansatte Personale. Det bliver derfor temmelig antageligt, at Chr. R.'s Diarrhe ikke har havt noget med Cholera at bestille, og at saaledes Konens Sygdom ikke kan sættes i Forbindelse med denne Diarrhe. Kommer nu hertil, at hun et Par Timer før hendes Sygdoms Begyndelse havde gjort et meget stærkt Aftensmaaltid af nye Kartofler, at hun levede i den største Fattigdom og Elendighed, i en fugtig og usfel Stue, der samtidigt afbenyttedes til Soveværelse for hele Familien, saa behøver man vistnok ikke at tage sin Tilflugt til Smitte, for under de forhaandenværende epidemiske Forhold at forklare dette Sygdomstilfælde.

Medens der altsaa for de 11 Patienters Vedkommende, den nøiagtigste og omhyggeligste Undersøgelse uagtet, ikke har kunnet paavises nogen Berørelse med Syge, Syges Omgivelser eller Reqvisiter fra inficerede Huse, og man saaledes vel tør være berettiget til at benægte Sygdommens Overførelse ved Smitte i disse Tilfælde, saa kan man vel ikke fremkomme med en saadan Benægtelse for de 4 sidstomtalte Tilfældes Vedkommende; men jeg troer imidlertid tilstrækkeligt at have fremhævet Omstændigheder, der nok kunne forklare os Sygdommens Fremkomst, uden at man behøver at tage et Kontagium til Hjelp. Til denne Anskuelse hælder jeg selv, skjøndt der for den modsatte Anskuelse maaskee kan anføres ligesaa vægtige Grunde.

Jeg har hidtil holdt de 3 i Bondebyen Auderød forekomne Tilfælde udenfor Betragtningen. De Oplysninger, som jeg har kunnet erholde om disse, ere imidlertid ikke saa fuldstændige

eller paalidelige som dem, jeg har havt Leilighed til at indhente for Frederiksværks Vedkommende. Under selve Epidemien havde jeg ikke selv Leilighed til nærmere at undersøge Forholdene i Auderød, og de Oplysninger, jeg saaledes kan give, skylder jeg deels min Kollega, Distriktslægen, der tilsaae Patienterne i Hjemmet og beordrede dem indlagte i Lazarethet, deels Examinationen af de Syge og af dem, der ledsagede dem til Lazarethet. — —

Spørgsmaalet om Sygdommens Spontaneitet eller Indførsel vil ogsaa her være Tvivl underkastet. At den skulde være indført fra Frederiksværk, har ikke mindste Sandsynlighed for sig. Husmand Niels P. søgte Arbeide ude omkring paa Landet og havde saaledes ikke ofte Leilighed til at komme til Frederiksværk; han havde rigtignok enkelte Gange under Cholera-Epidemien været i Ærinder paa Frederiksværk, men han benægtede paa det Bestemteste at have været i Berørelse med Syge eller Syges Omgivelser. Husmand Jørgen O.'s Kone havde beviisligen i lang Tid ikke været paa Frederiksværk, hvorimod noget Bestemt i denne Henseende ikke har kunnet oplyses om Jens H.'s Kone. Det er imidlertid sandsynligt, at denne Sidste oftere har besøgt Værket, da hun pleiede at gaae om og tigge. Der er saaledes ikke kommet mindste Beviis tilstede for, at Nogen af disse 3 Syge skulde være bleven smittet paa Frederiksværk. Hvad der ogsaa synes at tale imod denne Anskuelse, er den Omstændighed, at Ingen af den Deel af Byens mandlige Befolkning, der søger Arbeidet i Frederiksværks Værksteder, og dette er den langt overveiende Deel, blev syg. Man maa altsaa see sig om i andre Retninger for at paavise Sandsynligheden af Sygdommens Indførsel, og Opmærksomheden fæster sig da uvilkaarligt paa Husmand Niels P.'s Kone, der 7de Dagen efter sin Tilbagekomst fra Kjøbenhavn fik et let Anfald af Diarrhe med Brækning. I Kjøben-

havn havde hun vel ikke været i umiddelbar Berørelse med Cholera = Syge, men hun havde dog i flere Dage opholdt sig i Byen, medens Epidemien rasede. De Tilfælde, hvoraf hun efter sin Hjemkomst angrebes, vare saa lette, adskilte sig i ingen Henseende fra de i lang Tid i Egnen forekomne Tilfælde af samme Natur og vege saa hurtigt for den instituerede Behandling, at Ingen kunde falde paa at henføre dem til epidemisk Cholera, og Mistanken blev først vakt, efterat Manden 2 Dage senere blev angreben af et dødeligt Cholera = Anfald. At Konen kunde være smittet i Kjøbenhavn, og at Sygdommen først 7 Dage senere brød ud, kan vel ikke benægtes, saalænge man ikke har bestemtere Data med Hensyn til Inkubationsstadiet at holde sig til. At benægte, at de Symptomer, hvorunder Niels P.'s Kone leed, have været Cholera, uagtet de i ingen Henseende skjelnede sig fra de Symptomer, hvorunder mange af denne Bondebyes Beboere baade tidligere og senere lede, gaaer vel heller ikke an; men paa den anden Side maa dog den i længere Tid før hendes Ankomst fra Kjøbenhavn herskende Cholerine=Epidemi henlede vor Opmærksomhed paa, at hendes Sygdom ligesaa let kunde tilskrives hendes Ankomst til et Sted, hvorfra hun i længere Tid havde været fjernet, og hvor dengang Brækning og Diarrhe vare meget almindelige. For mig har denne Betragtningsmaade meget Tiltrækkende, og bliver jeg staaende herved, saa er der mig intet Paafaldende i, at det netop blev Husmand Niels P., der først fik et dødeligt Cholera=Anfald. Det samme Miasma, der i længere Tid havde hvilet over Byen, havde paa engang i Husmand Niels P.'s Hus fundet gunstige Betingelser for sin videre Udvikling. Hos Konen blev Sygdommen, som hos Fleerheden af Byens Befolkning, staaende paa et lavere Udviklingsstadium, hvorimod den hos Manden gik over i et virkeligt Cholera=Anfald, Noget,

som man ofte nok har havt Leilighed til at erfare paa cholerasmittede Steder.

Fra den 24de Juli til den 13de August forekom intet nyt Tilfælde af Cholera i Auderød, medens Diarrhe og Diarrhe med Brækning jævnligt vedblev at forekomme, ligesom tidligere. Paa den sidstnævnte Dag blev Husmand Jørgen O.s Kone fra Huset Nr. 2, der ligger paa den modsatte Side af den gjennem Byen gaaende Landevei, som Niels P.s, og i 50 Alens Afstand fra dette, syg. Hun havde efter eget og hendes Omgivelsers Udsagn i lang Tid ikke været paa Frederiksværk eller i Berørelse med Gjenboens Hus; men selv om der skulde være Grund til at betvivle denne sidste Angivelse, saa taler dog 20 Dages Mellemrum mellem hendes og Niels P.s Sygdom stærkt imod at sætte disse 2 Tilfælde i Forbindelse, i hvilken Henseende det ogsaa bør bemærkes, at efter Niels P.s Indlæggelse i Cholera-Lazarethet forekom intet Sygdomstilfælde i dennes paa den Tid talrige Familie.

Tre Dage efter Jørgen P.s Kone, den 16de August, blev Indsidder Jens H.s Kone syg. De Oplysninger, som jeg har været istand til at indhente om hende, ere temmelig upaalidelige; men hun benægter paa det Bestemteste selv at have været i Nærheden af Cholera-Syge. Hun havde, efter eget Udsagn, gjentagne Gange i Løbet af de sidste 3 Uger havt Diarrhe af samme Beskaffenhed som den, der gik over i Cholera, men denne var hver Gang standset af sig selv efter et Par Dages Forløb.

Efter saaledes at have søgt at godtgjøre, hvorledes jeg er kommen til den Overbeviisning, at Cholera ikke er indført til Landsbyen Auderød, skal jeg til Slutning blot tillade mig et Par Bemærkninger om Lokaliteterne i denne Bondeby. Byen selv ligger paa en smal Strimmel Land, begrændset paa den ene Side af Eng- og Mose-Drag, paa den anden af Arresø,

hvorfor den ogsaa har hele sin Udstrækning efter Længden. Den største Deel af Beboerne hører til den fattige og fattigste Deel af Huusmands- og Indsidder-Klassen, og navnlig var Fattigdom og Ureenlighed fremherskende i de angrebne Familier".

Roeskilde Lægedistrikt.

I Roeskilde By og Sogn forekom i det Hele 14 Cholera-Tilfælde, af hvilke efter Distriktsl. Seidelins Beretning de 9 ere indtrufne hos Personer, som deels maae antages at have hentet Sygdommen fra Kjøbenhavn og Amager, deels have staaet i nærmere Berørelse med de Syge, som fra disse Steder havde indført Sygdommen. Af disse 14 Tilfælde endte de 10 med Døden. I Hjemmet behandledes 4, 1 Mandsperson og 3 Fruentimmer: alle 4 døde. Paa Lazarethetbe handledes 10 (5 Mdfk., 5 Fruent.), af hvilke 6 døde (3 Mdfk, 3 Fruent.).

I Mannerup, Ousted Sogn, have i et Huus 2 været angrebne af Cholera; den Ene af disse døde. Paa Reisen fra Kjøbenhavn, hvor hans Moder var død af Cholera, blev en Haandværkssvend syg ved Ousted og døde der.

De fleste Sygdomstilfælde i dette Distrikt forefaldt i den omtrent ¼ Mil fra Roeskilde ved Isefjorden beliggende Landsby St. Jørgensbjerg, hvor der herskede en Epidemi fra 15de August til 17de September.

Om denne Epidemi har Reservelæge Jensen afgivet en Beretning, hvoraf her optages Nedenstaaende.

„Det første Choleratilfælde viste sig i Byen den 15de August hos en Mand ved Navn L. J., der beboede Hjørnestuen af en Række Smaaleiligheder tæt ved Kirken, omtrent i Byens Midte. Han havde hele Sommeren fra og til lidt af Diarrhe, var i høi Grad egenraadig og tilsidesatte endog de simpleste diætetiske Forsigtighedsregler. Han helbrededes imid-

lertid. I Iveren for at opdage, hvorledes Smitten var tilført Egnen, erfarede man, at han den 22de Juli havde havt et Besøg af sin Søn, der som Rekonvalescent efter en Cholera opholdt sig nogle Dage hos ham. Den 22de August kjørte man en i samme Række Leiligheder boende Jernbanearbeider, J. S., tilbage til hans Hjem her. Han var om Morgenen bleven angreben af Cholerasymptomer. Paa Arbeidsstedet var intet Spor af nogen Epidemi at opdage. Han døde den næste Dag. Den 23de gjorde en Kone, der beboede en Nabostue i den samme Række Leiligheder, Barsel, og 2 af Nabokonerne, der tilligemed den ved Stranden boende Kone M. A. assisterede hende, angrebes respektive den 24de, 25de og 26de af Cholera, som endte dødeligt for dem alle Tre. En lignende Skjebne overgik Jordemoderen H., der havde havt Forretningen. Den omtalte M. A. var den eneste Angrebne i de saakaldte Strandhuse under hele Epidemien. Den 26de angrebes endelig L. J. 2den Gang og en af de afdøde Koners lille Dreng. Begge døde den 28de. Endelig angrebes endnu den 26de en Dagleier i Nabohuset nordefter. Dermed standsede Epidemien paa dette Sted af Byen. Barselkonen har ikke paa mindste Maade været angreben. 5 Cholerine-Tilfælde have senere viist sig i denne Række Smaastuer, men ikke været af videre Betydning.

Den omtalte Række Smaaleiligheder hører ingenlunde til Byens slettere Deel. Stuerne ere tværtimod lysere og hyggeligere, end almindeligt, Beboerne ere for største Delen ret velhavende for deres Stilling. Foran sig have de en aaben Plads, bagved sig og paa den ene Side et stort Vænge, paa den anden Side af Veien Kirken (og Kirkegaarden), og en bred Gyde fører derfra lige ned mod Stranden. Derimod forefandt jeg, da jeg den 24de overtog Lægetilsynet, i det indknebne Gaardsrum, imod hvilket alle disse Leiligheder vende ud,

en gammel c. 20 Læs stor Mødding, hvis Afløbsvand i en selvlavet Rende snoede sig langs med og sivede igjennem Bagsiden af Bygningerne.

Fra dette Brændpunkt gik nu Epidemien over til den paa den anden Side af Kirken liggende store sammenpakkede og uordenligt opstablede Række af Huse, hvor Mangel paa friske Luftstrømme, Overflødighed af Svinestier med og uden Afløb, Mængde af Smaamøddinger og improviserede Retirader i Forbindelse med en talrig og mere nødlidende Befolkning gav Sygdommen rigelig Næring. Paa en firkantet aflukket Plads, der befinder sig midt i denne Gruppe Huse, fandtes atter en mange Læs holdende Mødding, der tillige optog Spildevandet og Afløbet fra flere Svinestier. Rundt omkring denne Plads og i det nærliggende Fattighus herskede Epidemien fra den 27de August, da den forlod sit sidste Stade, og indtil den 10de September saagodtsom udelukkende. Ikke mindre end 20 angrebes. Fra Braagaard og Sladdergade, som dette Parti kaldes, gik Epidemien derpaa i sin regelmæssige Vandring videre mod Øst, angreb den saakaldte Kattekrog og de mere spredt liggende Boliger: Pindehuset, Steffens Huse osv. fra den 10de til den 17de Septbr. Skjøndt disse Huse høre til de sletteste, ældste og fattigste Dele af Byen, maa det dog formeentlig tilskrives ikke blot Epidemiens mildere Charakteer, men ogsaa deres spredte og luftigere Beliggenhed, at kun 6 bleve angrebne. I den vestlige velhavende og frit beliggende Deel (Toftekjærshusene o. s. v.) var kun eet ikke dødeligt Tilfælde. I den lange Strækning af Huse fra Børsen til Skolen langs Stranden vare kun 4 Tilfælde, de 3 i Degneboligen, det ene i Huset ved Siden af.

Epidemien har, som bekjendt, ikke strakt sig uden for den samlede By. Navnlig har der i de talrige spredte Husmandsboliger rundt om Byen selv ikke viist sig et eneste Tilfælde og

knap mere end 4 til 5 Choleriner. Bistrup-Hospital og Lemmegaard, der paa mangfoldige Maader staaer i dagligt Samqvem med St. Jørgensbjerg, og navnlig ved sine arbeidende, for en stor Deel drikfældige, Ladegaards-Lemmer, har havt en fortræffelig Sundhedstilstand.

Af de Cholerasyge vare 13 af Mandkjønnet, deraf 2 Børn, 26 af Qvindekjønnet, deraf 2 Børn; 8 gifte af Mandkjønnet, 16 gifte af Qvindekjønnet, 5 Enker, 3 Enkemænd, 3 ugifte af Qvindekjønnet.

Med Hensyn til Alderen var:

	Angrebne		Døde	
	Mdk.	Qvk.	Mdk.	Qvk.
Under 2 Aar	"	2	"	2
Fra 2 til 5 Aar	1	"	1	"
— 5 - 10 —	1	"	1	"
— 10 - 20 —	"	1	"	"
— 20 - 25 —	"	"	"	"
— 25 - 30 —	1	2	1	1
— 30 - 35 —	"	3	"	2
— 35 - 40 —	"	4	"	4
— 40 - 45 —	2	4	"	2
— 45 - 50 —	"	"	"	"
— 50 - 60 —	6	3	2	3
— 60 - 70 —	2	5	1	5
— 70 - 80 —	"	2	"	"
	13	26	6	19

Angrebne bleve:

	Mdk.	Qvk.
15de August	1	„
16de —	„	„
17de —	„	„
18de —	„	„
19de —	„	„
20de —	„	„
21de —	„	„
22de —	1	„
23de —	„	„
24de —	„	1
25de —	„	1
26de —	2	2
27de —	1	„
28de —	„	2
29de —	„	4
30te —	1	1
31te August	„	„
1ste Septb.	„	„
2den —	„	2
3de —	„	„
4de —	1	1
5te —	1	2
6te —	2	1
7de —	„	2
8de —	„	„
9de —	„	3
10de —	1	2
11te —	„	1
12te —	„	1
13de —	1	„
14de —	1	„
	13	26

Efterfølgende Liste viser Befolkningens Antal i de enkelte omtalte Dele af Bjerget og de i hvert Distrikt forefaldne Choleratilfælde.

	Voxne	Børn	Familier	Totalsum	Angrebne af Cholera	Døde af Cholera	Angrebne af Cholerine
Ny Bjerg (spredte Huse med 50 Alen og mere imellem sig)	56	51	24	107	"	"	3
Chr. Steffens Huse, Pindehuset til Peer Steffens (spredte, fugtige, overfyldte)	65	49	30	114	2	1	7
Kattekrogen (østlige Deel)	35	28	14	63	4	3	7
Toftekjærshuset, Smeden til O. Sørensens Gaard (vestlige Deel, luftig)	31	18	14	49	1	"	2
Strandbakken og L. Johansens Huse	61	37	23	98	7	6	13
Strandhusene (nordlige Deel)	21	16	10	37	1	1	"
Sladdergade, Braagaard, (Midten af Byen) Fattighusene	102	38	44	140	20	11	20
Børsen, Kirkestræde til Skolen (nordostlige Deel)	63	40	23	103	4	3	14
Summa	434	277	182	711	39	25	66

Som det vil sees af denne Liste, er Antallet af de samtidigt af Cholerine Angrebne 66. I dette Tal ere kun de betydeligere Tilfælde optagne; thi i de første 8 Dage af Epidemien var der i den store Midtgruppe af Byen, der dannes af Braagaard, Sladdergade, Børsen og Kirkestræde, neppe et eneste Hus, hvor ikke et eller andet Tilfælde af Kardialgi eller Diarrhe havde viist sig.

Landsbyen St. Jørgensbjerg udgjør, som bekjendt, en stor Koloni af Dagleiere og Bonde-Haandværkere. Af dens 700 Beboere ere kun 4 Gaardmænd, nogle faa Eiere af en Husmandslod, forøvrigt hele Massen Dagleiere og Indsiddere. Udstykningen er dreven til det Yderste, Sammenpakningen overordenlig. Der er i Almindelighed Arbeide nok, og Fattigdommen er ikke synderlig stor. Der findes flere større eller mindre Værtshuse, Forbruget af Brændevin er betydeligt, Drikfældigheden især stor imellem Fiskerne, Lodserne og de i Havnen Beskæftigede. Af disse har imidlertid kun en Eneste været angreben.

Hverken usund Beskæftigelse (som Fiskernes) eller Drikfældighed eller fattige og sammenpakkede Boliger alene (som i Kattekrogen, Pindehuset osv.) vare begunstigende for Sygdommen, derimod vel Sammenhobningen af store Masser Ureenligheder og stadigt Ophold i den med deres Uddunstninger opfyldte Atmosphære. Saavidt mig vitterligt, fandtes i Bjerget kun 3 saadanne betydelige Sammenhobninger i umiddelbar Berørelse med og indeklemt mellem Boliger, nemlig: i L. J.'s Hus, i Braagaard og i Degneboligen. Alle tre Steder vare derfor ogsaa Arnesteder for Cholera. Angrebne bleve hovedsagelig Fruentimmer og Børn, som de, der stadigt opholdt sig i Hjemmet; Mændene gik for største Delen fri. Blandt de angrebne Mænd hørte desuden 4 til de Personer, hvem Husenes Desinficering og de Syges Transport var betroet. Paa det Sted i Kattekrogen, hvor Epidemien op-

traadte, om end i en mildere Grad, fandtes tæt op til Husets Bagside en Opsamling af bedærvet Svineføde i betydelig Mængde. Hos en Deel var forudgaaende Diarrhe en prædisponerende Aarsag; hos et Par Stykker virkede Ængsteligheden for Sygdommen paa en lignende Maade."

Af samtlige 39 Syge bleve de 33 behandlede i deres Hjem, og af disse døde 20; i Lazarethet behandledes 6, af hvilke 5 døde.

Med Hensyn til de Foranstaltninger, der toges i Anledning af Epidemien, bemærkes, at der saavidt muligt sørgedes for Udflytning, og at der i den Henseende havdes til Afbenyttelse et nyt, frit beliggende Sted paa 4 Smaaleiligheder, samt 2 andre lignende inde i Byen selv. Fremdeles bleve de omtalte store Møddinger bortskaffede, ligesom ogsaa de mange Smaamøddinger og Svinestier; der sørgedes for bedre Afløb fra de værste Steder, for Rensning og Udluftning af Boligerne i Almindelighed osv.

Holbæk.

I Byen og den nærmeste Omegn forekom Cholera-Tilfælde i tvende Perioder, nemlig fra 21de Juli til 22de August og fra 28de September til 13de Oktober. Da Sygdommen første Gang optraadte, havde Byen allerede i længere Tid været stærkt hjemsøgt af Diarrheer og Choleriner, som dog i Almindelighed let hævedes. Den 21de Juli blev en svensk Matros fra et Fartøi, som faa Dage forud havde forladt Kjøbenhavn, angreben af Cholera-Tilfælde, hvorfor han indlagdes i Lazarethet. Sygdommen forløb temmelig mildt; han forlod Lazarethet allerede den 24de og fortsatte strax sin Reise. Som Opvarterske hos denne Patient var benyttet en drikfældig fattig Kone paa nogle og 60 Aar. Dagen efter Matrosens Afreise fik hun Diarrhe, som siden udviklede sig til Cholera;

men ogsaa hun helbrededes. Den 30te Juli angrebes en af Byens Vægtere, en midaldrende, noget drikfældig Mand, som imidlertid, efter hvad man har kunnet erfare, ikke havde staaet i nogen Berørelse med Nogen af de Syge eller deres Omgivelser. Han døde efter 7—8 Timers Sygdom. Natten mellem den 30te og 31te Juli blev derpaa en midaldrende, drikfældig Vognmand, som allerede en Uges Tid havde havt Diarrhe, men som ei heller havde havt noget Samqvem med nogen Cholera=Syg, anfalden af Sygdommen og døde den følgende Dags Eftermiddag. Derpaa blev i det samme Hus, i hvilket den ovennævnte Vægter havde boet, en Mand, som imidlertid ikke selv havde været i Berørelse med nogen Cholera=Syg, men som var Broder til en af Lazarethets Portører, selv angreben den 1ste og hans Kone, der havde pleiet ham, den 5te August; Manden helbrededes, men Konen døde den 13de August. Denne Mands Broder, Portøren ved Lazarethet, havde en 7aarig Datter, som den 11te August fik Cholera, hvoraf hun døde den 14de. I de følgende Dage fik af 4 yngre Søskende de 3 Cholerine, den 4de saavelsom Moderen blot en kortvarig Diarrhe; men Faderen blev, just som han den 15de August var ifærd med at grave Datterens Grav, pludseligen voldsomt angreben af Cholera, for hvilken han dog helbrededes.

Nu indtraadte der en Pause, og først efter Forløbet af 5 Uger, i hvilken Tid Holbæk ikke blot var fri for ondartet Cholera, men heller ikke Diarrheer eller Choleriner vare gængse, tilbragte et Fartøi fra Aarhus Sygdommen paa ny. En Matros, som under Reisen fra denne By havde lidt af Diarrhe, ankom den 28de September og blev samme Dag indlagt i Lazarethet med udviklet Cholera, for hvilken han helbrededes. Et drikfældigt Fruentimmer, som havde pleiet ham i Lazarethet, angrebes af Cholera den 4de Oktober og døde

den 6te, paa hvilken Dag den Sidstes Datter indlagdes med Sygdommen, som hun dog overstod. Efter denne Tid holdt Sundhedstilstanden sig meget god i Byen. I Alt have der efter Uldalls Beretning været angrebne af Cholera 11 Personer, af hvilke 5 ere døde.

Kallundborg.

Her indtraf kun et eneste Cholera-Tilfælde og det forekom, sandsynligvis foranlediget ved en Diætfeil, hos en af Byens Embedsmænd, som døde den 19de August efter 16 Timers Sygdom.

I nordre sjellandske Physikat ere i alt anmeldte noget over 1400 Individer som angrebne af Cholera og 825 af disse som døde.

Det søndre sjellandske Physikat.

Dette Physikat blev ikkun i ringe Grad rammet af denne Sygdom, idet der i det Hele fra samme er opgivet 45 Cholera-Tilfælde, af hvilke de 21 endte dødeligt. De havde alle paa een Undtagelse nær deres Udspring fra den samme Kilde: Kjøbenhavn.

Den første Cholera-Patient kom den 9de Juli til Karrebæksminde, der, som bekjendt, danner Nestveds Udhavn. Han var Kok paa et Skib, som den 7de var seilet fra Kjøbenhavn og havde Dagen efter paa Reisen faaet et Cholera-Anfald. Han indlagdes i et til Modtagelsen af den første Cholera-Syge bestemt, isoleret beliggende Lokale og udgik derfra helbredet den 22de, hvorefter han seilede over Fjorden til sit Hjem i Fiskerleiet Appernæs. I sin Sygdom havde han erholdt Pleie og Tilsyn deels af Skipperen, deels af sine Forældre, af hvilke navnligen Faderen oftere havde besøgt ham.

Dagen efter Sønnens Hjemkomst blev Faderen, en 50aarig, efter Sigende noget drikfældig, men forresten rask og rørig Mand, der var beskæftiget med Pramfarten mellem Reslved og Karrebæksminde, syg af Cholera. Han blev angreben under sit Ophold ved Udskibningsstedet i Reslved og skal dengang allerede i et Par Dage have lidt af Diarrhe. Han blev om Aftenen funden i en nærliggende Kornmark, hvor han havde søgt Hvile. Efter sit Ønske blev han roet over til Appernæs og døde der den følgende Dag. Sygdommen udbredte sig ikke videre, hverken i Appernæs eller Karrebæksminde.

Møens Lægedistrikt modtog den 11te, 18de, 22de, 26de og 30te Juli Patienter med Skibe, som ankom fra Kjøbenhavn, og som anløb Stege, Nyord eller Baagø, for at landsætte hine. En af disse Patienter naaede ud i Landdistriktet (Kjeldby); 3 af dem bleve optagne i Cholera-Lazarethet i Stege, 2 kom til Baagø og 1 til Nyord. Ikkun paa dette Sted forplantede Sygdommen sig fra et Individ til et andet. I alt forekom 8 Tilfælde, af hvilke de 4 endte dødeligt.

Næsten samtidigt førtes der Syge til Præstø og til Ringsted- og Sorø-Landdistrikter.

Til Præstø ankom den 21de Juli en Jagt fra Kjøbenhavn. Skipperen havde undervejs faaet et Cholera-Anfald og var død kort før Skibets Ankomst i Fjorden. Liget blev jordet paa en Holm i samme. Et Par Dage efter fik En af Folkene i Skibet et mindre heftigt Anfald og kom sig. Samtidigt med denne Jagt anløb et andet Fartøi Præstø. Skipperen, som var upasselig, var inde paa flere Steder i Byen og ilede samme Dags Middag overland for at naae sit Hjem paa Baagø, hvor han døde af Cholera. Et Krydstoldfartøi anløb den 24de Juli ligeledes Præstø, kommende fra Maasholm med 2 Patienter, der havde hentet Sygdommen paa nævnte Sted,

hvor Choleraen var udbrudt faa Dage før deres Afreise fra samme, og hvor et Par Dødsfald vare indtrufne i det Hus, i hvilket den paa Krydsfartøiet sig opholdende Skipper havde befundet sig. De tvende Patienter (Skipperen og Toldassistenten) lede begge af Cholerine, for hvilken de helbrededes, uden at Sygdommen gik over i virkelig udviklet Cholera.

Den 27de Juli døde hos en Bager i Byen en Tjenestepige, som i længere Tid havde været svagelig og faa Dage sengeliggende, dog uden at der havde viist sig bestemte Tegn paa Cholera. Den samme Dag, som hun døde, angrebes af tydelig udtalt Cholera en Læredreng hos denne Bager, ligesom ogsaa Husmoderen og 2 Børn; og af disse døde Husmoderen og det ene Barn. Det fortjener herved at bemærkes, at den ovenomtalte Skipper fra Baagø den Formiddag, han var i Præstø, havde været i længere Tid inde i Bagerens Hus. Om der forøvrigt havde været noget Samqvem mellem dette Hus og de i Fjorden liggende mistænkelige Skibe, er ubekjendt. Hverken i Præstø By eller Omegn angrebes Andre af den epidemiske Cholera, end nysnævnte Familie; men Flere lede af Cholerine, skjøndt ikke i nogen høi Grad.

Til Ringsted Distrikt ankom i Haraldsted den første Cholera-Patient den 21de Juli med Deligencen fra Kjøbenhavn. Han havde der været behjelpelig med at pleie en Cholera-Syg og var underveis bleven angreben af Sygdommen. To Dage efter fik dennes Moder en heftig, risvandsagtig Diarrhe; men Begge helbrededes.

Den 23de Juli ankom tilsyneladende sund en Mand fra Christianshavn til Alsted i Sorø Distrikt. Næste Dag fik han Cholera og døde den 25de Juli efter 14—15 Timers Sygdom. Fem Dage senere bukkede hans Svigerfader under for samme Sygdom. Denne omtrent 70 Aar gamle,

noget drikfældige Mand havde deelt Seng med Svigersønnen, men efter dennes Død maattet tage Natteleie paa Halm i en Lade, medens Huset blev desinficeret. Manden i Huset, som havde været paa Reiser og 7 Dage efter Svigerfaderens Død kom hjem, fik, ligesom ogsaa en Nabokone, Cholerine-Tilfælde (Sidstnævnte i ubetydelig Grad), som hos begge helbrededes. Iøvrigt bleve ikke Flere angrebne.

Hermed ophørte for en kort Tid den første truende Fare for Sygdommens Udbredelse ved ankomne Cholera-Patienter. Anden Gang viste Sygdommen sig omtrent samtidigt paa 2 forskjellige Punkter af Physikatet, deels i Nærheden af Vordingborg (Masnedø og Nyraad), deels i den nærmeste Omegn af Ringsted (Veenløse og Qværkeby, samt ved Nordgaard). Den 25de August ankom nemlig til Vordingborg Færgegaard et Skib, der forlangte en Cholera-Patient landsat. Denne blev modtagen og indlagt i et til Cholera-Lazareth udseet, afsides beliggende Hus paa Masnedø og døde der den 28de. Huset blev desinficeret, og de tvende Sygevogtere toge den næste Dag til deres Hjem i Nyraad. I de følgende 5 Dage lede de af Diarrhe, og den 3die September blev ligeledes Eieren af Huset i Nyraad, hvori de boede, angreben af samme Sygdom, der efter 6 Dage gik over i et fuldstændigt Anfald af asiatisk Cholera, som kun med Møie blev bekæmpet. Endelig angrebes den 18de September en gammel Røgter, som paa Masnedø havde vogtet Qvæg paa Marken, der omgiver Huset, hvor Sømanden var død. Han havde været syg i en Uges Tid, men kun i 2 Dage havt Brækning og Diarrhe, da Lægen den 18de September blev kaldet til ham. Han led da af udtalt Cholera, blev indlagt i Lazarethet og døde samme Nat.

I alt vare her saaledes 5 Patienter, af hvilke 2 døde.

Sidst i August blev Ringsted Distrikt hjemsøgt af et nyt Udbrud af Cholera, idet der paa Beenløse Fælled tæt ved Ringsted pludseligt og, saavidt man ved meget nøiagtige Undersøgelser har kunnet erfare, aldeles spontant og samtidigt viste sig to Tilfælde hos en Mand og en Kone, der begge døde. Derfra blev Nabokonen, som havde hjulpet med at pleie disse, to Dage senere syg og døde, og efter hende hendes Moder, der havde assisteret Datteren og vasket det smudsige Linned; efter denne en anden Nabokone, som ligeledes havde hentet Sygdommen i de to Førstangrebnes Hus, og hun smittede atter to Børn. Desuden forekom Sygdommen hos 2 andre Personer; men hvorvidt den er opstaaet hos disse ved Smitte, kan ikke siges med Bestemthed. Sygdommen ophørte her i Begyndelsen af September, uden at angribe Flere. De af samme hjemsøgte Familier boede i 3 ikke sammenbyggede, men adspredt beliggende og fra selve Byen fjernede Huse, som havde en sund og luftig Beliggenhed. I alt blev 9 Angrebne, af hvilke 5 døde.

2—3 Uger senere, den 14de September, optraadte Sygdommen i Nabosognet Qværkeby, 1 Mil fra Ringsted ad Roeskilde Kanten, $\frac{3}{8}$ Mil i lige Linie fra Beenløse Fælled. Der havde intet Samqvem fundet Sted mellem denne By og de angrebne Huse paa Beenløse Fælled; men paa en anden Maade stod Sygdommen her maaskee i Forbindelse med en andetsteds herskende Epidemi. En Slægtning fra St. Jørgensbjerg ved Roeskilde var nemlig den 3die September kommen i Besøg til Qværkeby, hvor han samme Nat fik et begyndende Cholera-Anfald, under hvilket han den paafølgende Dag lod sig kjøre tilbage til sit Hjem. Først 10—11 Dage efter optraadte Cholera i Qværkeby, men netop i det samme Hus, idet to Personer bleve angrebne i dette, og derfra forplantede den sig til 2 Andre, som trods Forbudet dagligen

havde opholdt sig timevis i dette Hus. Af disse 4 døde de 3. Der indtraadte endvidere andre 2 Sygdomstilfælde, af hvilke det ene syntes at have samme Oprindelse, det andet sandsynligviis var hentet i Valby, hvor Patienten havde besøgt nogle af Cholera lidende Slægtninge. — Hermed sluttedes Epidemien i Qværkeby; men endnu viste der sig noget senere 3 Tilfælde i et af de saakaldte Nordgaardshuse, beliggende $\frac{3}{8}$ Mil fra Qværkeby, idet her den 26de September en drikfældig Husmand blev syg og døde. Sygdommen antages at være opstaaet spontant hos ham; idetmindste er der ingen Sandsynlighed for, at han har været i Berørelse med nogen anden Cholerasyg. Et af hans Børn smittedes af ham, og efter Barnet angrebes ogsaa Moderen. Manden døde; men de to Andre helbrededes.

Udenfor de ovenfor nævnte Distrikter har ifølge Landphysikus Guldbergs Beretning den epidemiske Cholera aldeles ikke viist sig i Physikatet, hvormeget end den herskende, paa flere Steder (især i Sorø By) ligesom potenserede epidemiske Sygdomskonstitution, yttrende sig ved Diarrheer, Koliker, Brækninger og sporadiske Cholera-Tilfælde, kunde synes at tyde paa, at Ondet stod for Døren.

Bornholm.

Her hjemsøgte Sygdommen kun Rønne og Svanike.

I Rønne var i den første Halvdeel af Julimaaned Cholerine meget hyppig; senere blev den sjeldnere, men Tilfældene heftigere og af og til langvarigere. Postdampskibet bragte ugenligen en Mængde Passagerer fra Kjøbenhavn, hvoriblandt Nogle med mistænkelige Tilfælde, men Ingen med Cholera.

Derimod tilførtes denne flere Gange med private Skibe. Saaledes kom den 20de Juli fra Kjøbenhavn en Mand, som havde Sygdommen i mildere Grad og helbredes, og den 29de Juli med et preussisk Skib 3 Patienter, af hvilke den ene døde den følgende Dag, og de to andre helbrededes. Fra dem forplantedes Sygdommen til et sygeligt forfaldet Menneske, der den 31te blev angrebet og døde efter 5 Timers Forløb. Den 3die September ilandbragtes en Mand som Rekonvalescent efter en choleralignende Sygdom, opstaaet underveis, efterat han havde forladt en østersøisk Havn, hvor Cholera herskede. Den 7de September ankom et Fartøi fra Kjøbenhavn med et Cholera-Lig ombord. Da Skibsfolkene vare ængstelige for at hente Liget op, gik en Mand fra Byen ombord og bragte Liget op, efterat Rummet iforveien var stærkt gjennemrøget med Chlor. Denne Mand fik den 10de Diarrhe, den 14de forenet med Brækning og Krampe. Han helbrededes vel; men hans Datter blev den 19de heftigt angreben og døde samme Aften. Oftere forekom Sygdommen ikke, saa at der altsaa foruden hos de 5 tilbragte Syge, af hvilke den Ene døde, kun have viist sig 3 Tilfælde, som alle vare meddeelte ved Smitte, og af hvilke de 2 endte dødeligt.

I Svanike, hvor der i Slutningen af Juni og Begyndelsen af Juli havde hersket deels mildere, deels heftigere Tilfælde af Diarrhe, ankom den 21de Juli om Aftenen med en Jagt fra Kjøbenhavn en Matros, som samme Dag paa Søen var bleven angreben af Cholera. Da han ankom, var denne udviklet til en høi Grad: han blev ilandbragt og indlagt paa Sygestuen, der findes i en Sidebygning af den derværende Arbeidsgaard, fra hvis Hovedbygning den er skilt ved en stor Indkjørselsport. Nævnte Gaard ligger i den sydligste Kant af Byen og er en Stiftelse for gamle og trængende Mandfolk og Fruentimmer. Det er en Bygning med

store, rummelige og luftige Værelser og var udseet til Cholera-Hospital, dersom Sygdommen skulde udbrede sig i Byen. Den ommeldte Patient overstod Sygdommen og udskreves helbredet den 30te. Paa denne Dags Morgen blev et Lem i Stiftelsen, en Mand paa 77 Aar, angreben, ligesom i de nærmest paafølgende Dage endvidere 4 Andre af Stiftelsens Lemmer angrebes, og disse 5, der befandtes i en Alder mellem 63 og 78 Aar og samtlige vare drikfældige, døde Alle, den sidste den 7de August. Allerede da den førstomtalte Patient var ankommen og indlagt paa Sygestuen, havde prakt. Læge Heiberg, der behandlede Epidemien og har meddeelt Beretningen om samme, andraget paa at faae Stiftelsen, i hvilken kun befandtes 8 Lemmer, evakueret; men trods senere gjentagen Forestilling herom, kunde han ikke opnaae dette, førend da den Femte af Lemmerne var bleven syg (den 6te August). Da endelig lod man de tiloversblevne 3 Lemmer flytte til et isoleret Hus i den nordre Kant af Byen, og disse undgik Sygdommen. Hidtil havde, som anført, de forekomne Tilfælde ikke gaaet ud over Grændserne af den i den sydlige Deel af Byen beliggende Arbeidsgaard; men nu blev Sygdommen anden Gang tilført Byen søværts og denne Gang til dens nordre Deel, hvor Epidemien sidenefter havde sit Sæde. Den 1ste August kom en Skipper hjem fra Kjøbenhavn og blev Dagen efter angreben af Cholera, som han overstod. Han boede i den nordre Kant af Byen, og derefter forekom fra den 14de til den 21de August 8 andre Cholera-Tilfælde hos Personer, der med Undtagelse af en i den vestre Kant Boende og en Anden, en svensk Fisker, der pleiede at ligge i sin Baad i Havnen, og hos hvilke Oprindelsen til Sygdommen ikke har været at opspore, Alle vare bosiddende i den nordre Deel af Byen og i samme Qvarteer.

I det Hele have saaledes i Byen været 15 Cholerasyge, af hvilke 10 ere døde. Af de Døde havde 7 været i høi Grad drikfældige, tilmed de 5 Lemmer i Arbeidsgaarden næsten udlevede Mennesker. Byens Indvaaner-Antal er lidt over 1000. Til disse ovennævnte Choleratilfælde maa endnu føies et, som indtraf den 28de August i en Bondegaard i Østermarie Sogn hos en Kone fra Svanike, som Dagen forud var gaaet derop for at hjelpe Folkene med at høste. Hun fik Sygdommen i heftig Grad, men helbrededes.

Sygdommens sandsynlige Udbredelse ved Smitte der paa Stedet er fremhævet ved dens paavifelige Gang fra Nabo til Nabo, til Besøgende og Pleiende. Heiberg bemærker at have seet et Par Exempler paa, at Choleraen synes at kunne overføres til Andre ved Personer, som selv ikke ere blevne angrebne af den.

Fra de Huse, hvor der havde været Cholerasyge, bleve Beboerne henflyttede i andre Huse, som dertil bleve leiede, medens hine bleve udluftede, gjennemrøgede med Chlor og hvidtede.

I alt har der paa Bornholm været 24 Cholera-Syge, af hvilke 13 døde.

Fra Fæstningen Christiansø ere fra 16de Juli til 1ste September anmeldte 25 Cholera-Tilfælde (14 Mandfolk, 11 Fruentimmer), af hvilke de 11 (6 Mandfolk, 5 Fruentimmer) ere endte dødeligt.

Lolland-Falsters Physikat.

Det var næsten udelukkende Nykjøbing Lægedi-

strikt, der blev rammet af denne Sygdom; thi, foruden den i Nykjøbing By og en lille i Tingsted Sogn (henhørende under Nykjøbing Landdistrikt) herskende Epidemi, forekom der i hele Lolland-Falsters Physikat ikkun 7 for det meste ganske isolerede Cholera-Tilfælde.

Nykjøbing.

Om den her herskende Epidemi er indkommen Beretning fra Distriktslæge Hahn, som herom meddeler Følgende.

„Den 8de Juli i Morgenstunden blev jeg kaldet til de 2 første Syge, der her paa Stedet vare angrebne af Tilfælde, som lode befrygte, at den epidemiske Cholera ogsaa vilde hjemsøge vor lille Kjøbstad. Det var Matroser i et svensk Fartøi, der den 2den Juli var udklareret fra Kjøbenhavn og kun 1 Dag havde ligget her i Havnen. De Tilfælde, hvoraf de lede, og som hos den Ene vare begyndte ved Midnat, hos den Anden strax førend min Tilkaldelse, vare, som jeg antydede, af en temmelig mistænkelig Charakteer, fornemmeligen hyppige og voldsomme Udtømmelser, baade ved Brækning og Diarrhe, af en aldeles vandklar Væske, hvori risengrynlignende Fnokker svømmede, hvormed efterhaanden, især hos den førstangrebne Syge, forenede sig en heftig Kardialgi, brændende Tørst, alvorligere Krampetrækninger i Extremiteterne, der vare ualmindelig kolde, en næsten ufølbar Puls og en komplet Standsning af Urinafgang. Reaktionen indtraadte den følgende Nat, og de dermed forbundne Tilfælde bleve ikke alvorligere, end at begge de Syge allerede den 11te Juli kunde erklæres for helbredede. Den 3die Syge var en 69 aarig, kachektisk Enke, der boede i en til Havnen stødende Gade (Badstuebrostræde), dog i den fra Havnen længst fjernede Deel af Gaden. Hun angrebes strax efter Midnat den 10de Juli af stærke Udtømmelser ved Brækning og Diarrhe, var allerede om Morgenen

Kl. 6, da jeg tilkaldtes, betydeligt kollaberet og døde samme Eftermiddag Kl. 4. Samme Dag ved Middagstid kaldtes jeg til den 4de Syge med lignende Tilfælde, hvilke dog vare af en mindre voldsom Natur; Sygdommens Gang var mere langsom, og han kunde først efter 10 Dages Forløb erklæres for helbredet. Denne Syge var en Matros i et andet i Havnen liggende Skib, der havde forladt Kjøbenhavn den 21de Juni og senere i omtrent 8 Dage ligget i Marstal Havn, hvor dengang endnu intet Cholera-Tilfælde havde viist sig. Det kunde ei oplyses, at disse 2 sidstnævnte Syge havde været i nogensomhelst Berørelse eller Samqvem med de førstnævnte Syge, hvilket endnu mindre kan antages, ei heller i fjerneste Maade har kunnet oplyses om de senere anmeldte Syge, der med faa Undtagelser alle havde Bolig i den nordligste Deel af Byen, paa den saakaldte gamle Toldbod, Slotspladsen og i den saakaldte Staldgaard, Steder, der ved deres eiendommelige Beliggenhed i Forbindelse med andre Omstændigheder, som jeg senere skal belyse, ret egnede sig til at danne Brændpunkter for en Cholera-Epidemi, hvor Sygdommen næsten udelukkende syntes at have taget Sæde, eller navnligen at ville vise sin ondartede Charakteer (de 4 Førstanmeldte vare den 12te Juli 1 og den 16de Juli 3 paa den gamle Toldbod, hvilke alle bortreves paa faa Timer), indtil der den 24de og 25de Juli anmeldtes 7 Syge, hvoraf 6 døde, i eet Hus i Østergade, medens der samtidigt hermed og i de næste 3 Dage anmeldtes 15 Syge fra den nævnte nordlige Deel af Byen og 7 Syge fra forskjellige andre Steder i Byen. Skjøndt Sygdommen fra denne Tid forekom mere spredt over hele Byen (den 6te August anmeldtes det første Tilfælde i lille Kirkestræde og den 7de August det første Tilfælde i Nykjøbing Hospital), vedblev den dog fornemmeligen at kræve sine Offre i den nævnte

nordlige Deel af Byen, hvor Antallet af de Syge naaede en betydelig Høide, idet 60 af 154, det hele Antal i og omkring Byen, der havde Bolig. De 2 første Syge anmeldtes, som anført, den 8de Juli, den sidste Syge den 4de September, og Epidemien kan saaledes antages at have varet i 59 Dage. De Angrebnes Antal var 154, hvoraf 87 døde. Naar Befolkningen i Byen og Landsognet anslaaes til 2950, bliver Procentantallet af de Syge 5,22 og af de Døde 2,94. Høidepunkterne for Antallet af Angrebne vare den 25de og 26de Juli (7) og den 11te og 12te August (9), ligesom Høidepunkterne for Antallet af Døde den 25de Juli (6) og den 13de August (6). Antallet af Angrebne og Døde i hver Uge var saaledes:

					Angrebne	Døde
i 1ste Uge,	fra	8de Juli	til	14de Juli	5	2
i 2den	—	- 15de	—	- 21de —	17	6
i 3die	—	- 22de	—	- 28de —	33	20
i 4de	—	- 29de	—	- 4de Aug.	16	11
i 5te	—	- 5te August	-	11te —	24	11
i 6te	—	- 12te	—	- 18de —	32	21
i 7de	—	- 19de	—	- 25de —	15	7
i 8de	—	- 26de	—	- 1ste Sept.	11	9
efter 1ste Septbr.					1	"
					154	87

Nærmere Oplysning om Sygdommens Udbredelse give efterfølgende Tabel og vedføiede Kort (Tab. III).*)

*) Paa Kortet bedes det ved det ene Hus i Østergadens nordlige Deel ansatte Syge-Tal 4 rettet til 7.

Red.

Stedangivelse		Hvormange Angrebne	I hvormange Huse eller Skibe
a.	Kirsebærhusene . . .	1	1
b.	Gamle Toldbod . . .	27	11
c.	Slotspladsen	6	4
d.	Staldgaarden . . .	28	7
e.	Slotsgaden	3	3
f.	Kardamomestræde . .	15	3
g.	ved Asylet	4	1
h.	Østergade	15	5
i.	Nordre Humlestræde . .	5	4
k.	Søndre Humlestræde .	6	3
l.	Færgestræde	1	1
m.	Havnepladsen . . .	1	1
n.	Skibe i og ved Havnen	4	3
o.	Badstuebrostræde . . .	7	6
p.	Langgade	3	3
q.	Friesegade	6	6
r.	Store Kirkestræde . .	2	1
s.	Lille Kirkestræde . . .	6	4
t.	Nykjøbing Hospital . .	8	3
u.	Nykjøbing Mark . . .	6	3
		154	73

Anmærkninger

---

a. Disse Huse ligge i Landfogmet 7 til 800 Al. norden for Byen.

b. I eet Hus 9, hvoraf 4 døde, i et andet Hus 3, alle døde, i et tredie Hus 3, hvoraf 2 døde.

c. I eet Hus 3, alle døde.

d. I eet Hus (Familiehus) 12, hvoraf 7 døde.

e. Hvoraf 1 døde.

f. I eet Hus 7, hvoraf 4 døde, i et andet Hus 5, hvoraf 3 døde.

g. Hvoraf 2 døde.

h. I eet Hus 7, hvoraf 6 døde, i et andet Hus 5, hvoraf 4 døde.

i. Hvoraf ikkun 1 helbredet.

k. I eet Hus 3, alle døde.

l. Helbredet.

m. Død.

n. En Skippers Kone, der blev syg paa Reisen fra Kjøbenhavn, døde, inden Skibet var indklareret.

o. Ikkun 1 helbredet.

p. Hvoraf 2 døde.

q. Hvoraf 4 døde.

s. 3 i eet Hus, hvoraf 1 døde.

u. Alle helbredede, i eet Hus 4.

Sygdomstilfældene vare fordeelte efter Aldersklasserne paa følgende Maade:

Alder	Helbredede	Døde	Tilsammen.
Under 1 Aar	"	2	2
Mellem 1 og 2 Aar	"	5	5
— 2 - 5 —	6	3	9
— 5 - 10 —	7	6	13
— 10 - 15 —	6	3	9
— 15 - 20 —	2	4	6
— 20 - 30 —	13	6	19
— 30 - 40 —	16	15	31
— 40 - 50 —	10	9	19
— 50 - 60 —	4	14	18
— 60 - 70 —	3	11	14
— 70 - 80 —	"	7	7
Over 80 Aar	"	2	2
	67	87	154

Denne Tabel synes at antyde, at Alderen under 2 Aar og over 50 Aar medfører den største Dødelighed, ligesom Alderen mellem 20 og 50 Aar den største Modtagelighed for Sygdommen.

De Syges Kjøn og Stand sees af nedenstaaende Tabel.

	Mandkjøn	
Stand	Helbredede	Døde
Søfolk	3	"
Dagleiere	7	14
Haandværkssvende og Lærlinge	12	11
Handelsbetjente og Tyender .	2	2
Mestere og Andre	2	6
Børn	9	12
	35	45

	Qvindekjøn	
	Helbredede	Døde
Koner	11	16
Enker	5	16
Ugifte, mest Tyender	6	4
Børn	10	6
	32	42

Altsaa af Mandkjønnet 80 Angrebne, hvoraf døde 56,25 pCt.; af Qvindekjønnet 74 Angrebne, hvoraf døde 56,76 pCt.

Hvad Kjøn og Stand angaaer, har Dødeligheden hos Voxne været større for Qvinder, end for Mænd, mindre derimod for Pigebørn, end for Drengebørn. Imellem Qvinder har baade de Angrebnes Tal og Dødeligheden været størst mellem Koner og Enker, det Sidste maaskee paa Grund af den herværende Stiftelse for gamle og svagelige Fruentimmer (Nykjøbing Hospital). Blandt Mændene var baade de Angrebnes Tal og Dødeligheden størst i Dagleier- og Svendeklassen. Svendene vare næsten udelukkende Murere og Tømmermænd, altsaa den i fri Luft arbeidende Klasse. Af Mestere døde 4, 2 Skomagere og 2 Sadelmagere, hvorimod 1 Smed og 1 Kammager helbrededes. De under Benævnelsen „Andre" Anførte vare en forhenværende Landmand og en Prokurator; Begge døde.

Tabel til Oplysning om Sygdommens Varighed.

Sygdommens Varighed	Døde hos hvormange	de Angrebnes Alder
4 Timer	1	35 Aar
6 —	1	52 Aar
7 —	3	48, 52, 66 Aar
8 —	2	1½, 5½ Aar
9 —	4	1½, 38, 39, 69 Aar
10 —	6	1½, 34, 44, 53, 63, 69 Aar

Døde

Sygdommens Varighed	hos hvormange	de Angrebnes Alder
11 Timer	8	1½, 7, 33, 43, 49, 50, 52, 73 Aar
12 —	2	50, 55 Aar
13 —	3	12, 51, 62 Aar
14 —	4	30, 70, 75, 86 Aar
15 —	3	15, 36, 65 Aar
Mellem 15 og 18 Timer	7	4, 14, 23, 26, 41, 53, 58 Aar
— 18 - 21 —	3	8, 49, 74 Aar
— 21 - 24 —	6	½, 20, 30, 41, 54, 73 Aar
— 24 - 30 —	4	19, 25, 32, 69 Aar
— 30 - 36 —	5	20, 63, 72, 75, 84 Aar
— 36 - 48 —	6	1½, 9, 42, 48, 58, 66 Aar
— 48 - 60 —	6	½, 8, 17, 33, 57, 59 Aar
— 60 - 72 —	1	5½ Aar
— 72 - 84 —	2	29, 33 Aar
— 84 - 96 —	2	15, 33 Aar
Over 96 Timer	8	2½, 4½, 11, 35, 37, 38, 61, 65 Aar

Helbredede

Sygdommens Varighed	hos hvormange	de Angrebnes Alder
2 Dage	1	19 Aar
3 —	3	20, 22, 28 Aar
4 —	9	2, 4, 20, 28, 30, 36, 37, 40, 51 Aar
5 —	7	2, 4, 6, 29, 30, 36, 44 Aar
6 —	4	7, 20, 59, 63 Aar
7 —	8	6, 10, 14, 23, 34, 37, 61, 66 Aar
8 —	9	8, 10, 12, 30, 32, 36, 43, 45, 59 Aar
9 —	4	9, 19, 30, 40 Aar
10 —	7	3, 14, 22, 22, 26, 29, 44 Aar
11 —	1	20 Aar
12 —	2	42, 43 Aar

Helbredede

Sygdommens Varighed	hos hvormange	de Angrebnes Alder
13 Dage	2	$2\frac{1}{2}$, 47 Aar
14 —	1	12 Aar
Over 14 —	9	6, 7, 30, 30, 31, 37, 39, 48, 53 Aar.

Sygdommens Varighed er beregnet fra det Tidspunkt, hvor Kuldestadiet var begyndt.

Efter disse historiske og statistiske Notitser skal jeg tillade mig efterfølgende Bemærkninger. — Man kan vel ei nægte Muligheden af, at de 2 førstanmeldte Syge kunne have modtaget Smitte i Kjøbenhavn, hvor Choleraen dengang allerede i længere Tid havde viist sig, og det er vel heller ikke umuligt, skjøndt det ei har kunnet oplyses, at Samqvem imellem disse Syge og de 2 næstfølgende Syge kan have fundet Sted; men jeg bør dog ogsaa som et Moment, der muligen kunde have bidraget Sit til at avle Sygdommen, anføre, at der paa den Tid, altsaa i den varmeste Aarstid, i Havnen foretoges Opmuddring, og at Mudderet i nogen Tid var blevet opkastet paa et ikke ganske opfyldt Sted paa Havnepladsen, hvor der var dannet et Bassin, der, uden at have noget tilstrækkeligt Afløb til Stranden, derimod havde et temmelig stærkt Tilløb fra Rendestenene fra en Deel af Byen, og at der herfra især om Natten mærkedes vistnok ikke sunde Uddunstninger. Ved den nordlige Deel af Byen, hvor Sygdommen derefter viste sig og fornemmeligen syntes at have fundet Stof for sin Udbredelse, kan jeg ei nægte, at jeg med Sundhedskommissionens øvrige Medlemmer er enig i, at søge Grunden til Sygdommens Opkomst og dens stærke Udbredelse i følgende Momenter.

1) Husene paa den saakaldte gamle Toldbod ere byggede paa en meget lav, tildeels opfyldt, Grund nærmest nede ved Stranden, hvor sydligst et for et Skibsværfts nordlige Grændse

langt ud i Vandet opført Bolværk forhindrer Strømmen fra at bortføre den i en Bugt i større Mængde ansamlede Tang, hvoraf der just paa den Tid forefandtes en temmelig betydelig Mængde i en saa forraadnet Tilstand, at den afgav en høist ubehagelig Stank.

2) Paa Slotspladsen ere alle Husene nye, men flere af dem opførte paa Grunde, der ere frembragte ved Opfyldning af Resterne af Gravene om det tidligere her beliggende Slot, en Opfyldning, der saagodt som er foretagen paa samme Tid, som Grundene til Husene ere lagte, og de til disse Huse hørende bagved samme beliggende Haver ere ei at regne for Andet, end slet udfyldte Sumpe.

3) Den saakaldte Staldgaard er et temmelig stort Antal lave, ofte kun ved Bindingsværks-Gavle adskilte Huse, der ere beliggende omkring et stillestaaende Vand, Staldgaardsparken, som benyttes til at vande og vaske Heste i, og hvortil der er et stadigt Tilløb af Uhumskheder fra Latriner og Svinestier, samt Spildevand fra de omkringliggende Huse, der ligesom Husene paa den gamle Toldbod ere i høi Grad overbefolkede af Arbeidsfolk af den lavere Klasse, som med talrige Familier leve under mindre gode Kaar og just ei altid iagttage den fornødne Reenlighed. Det eneste, meget svage Afløb fra det omtalte stillestaaende Vand er til en østen for disse Huse beliggende meget stor Eng, der om Vinteren næsten danner en Sø, og hvis Uddunstninger i Sommerens Nætter oftere under lignende Epidemier, som af Koldfebre og typhoide Febre have viist sig høist ugunstige.

Ligesom jeg er tilboielig til at troe, at disse anførte Momenter her, som paa forskjellige andre Steder i andre Lande, have kunnet fremavle Sygdommen, uden at nogen Smitte er bragt hertil andet Steds fra, saaledes er jeg overbeviist om,

at de have virket betydeligt til den engang avlede Sygdoms hurtige og stærke Udbredelse; men jeg er ogsaa bleven overtydet om, at Sygdommen ikke, idetmindste ikke i nogen høi Grad, fremavler noget, om man saa vil kalde det, portativt Smittestof, da de mange Familier og enkelte Individer saavel fra forskjellige Huse paa den gamle Toldbod, som fra Staldgaardens Huse, efter at være blevne indqvarterede i et dertil indrettet Pakhus, der nøde en udmærket god Sundhedstilstand, og det uagtet de vare fraflyttede Huse, ja man kan gjerne sige, Værelser, hvor Choleraen havde krævet mange Offere, og det, skjøndt al anvendt Omhu, for at forhindre det, dog mange Gange er skeet, at Sengklæder og Klædningsstykker, der vare benyttede af disse Offere, ere medbragte til de nye Boliger. — Efter den Erfaring, jeg under Epidemien har vundet, skal jeg nærmest sammenligne Choleraens Smitsomhed med den, der i Almindelighed tillægges Typhus. Jeg antager saaledes, at ethvert Individ, der har nogensomhelst Disposition til at modtage Smitten, vil, ved i kortere eller længere Tid at opholde sig i den en Cholerapatient omgivende Atmosphære, ganske sikkert paadrage sig Sygdommen; men, uden at han selv er smittet og angreben af Sygdommen, vil Ingen, om han endogsaa har havt nok saa meget med Cholerapatienter at gjøre, kunne medbringe Smitten til Andre. Af Leilighedsaarsager eller Disposition fremkaldende Momenter har jeg bemærket de samme, som i Almindelighed anføres, nemlig Opholdet i usunde, overfyldte Boliger, Diætfeil, navnligen Nydelsen af umoden Frugt og Drikfældighed, heftige, gjentagne Forkølelser og Overanstrengelse, navnligen ved Nattevaagen. Jeg skal, idet jeg anfører nogle Exempler, der kunne synes at tale for Sygdommens Kontagiositet, tillige anføre, hvad der for mig taler for det Modsatte. Af de Personer, der benyttedes som Sygevogtere, deels i Byen, deels i Cholera-Sygehuset, bleve 6 an-

grebne af Sygdommen, og 4 af disse døde; men deels blev et langt større Antal af Sygevogtere aldeles uanfægtet, deels er det beviseligt, at alle de 6 ovennævnte Sygevogtere vare i høieste Grad overanstrengte, deels vides det om de 3 af disse, der døde, at de vare meget drikfældige. I det Hus i Østergade, hvor i 2 Dage 7 angrebes, af hvilke 6 døde, var det vel Tilfældet, at Eieren af Huset, der var den Tredie blandt de Angrebne, i nogle Dage havde fungeret som Ligbærer; men ligesaa vist er det, at de 2 Førstangrebne, en Dagleiers Kone og Barn, beboede en anden Etage i Huset og ikke havde været i nogen Berørelse med den ovennævnte Ligbærer eller med Andre, fra hvem de havde kunnet modtage Smitten. Graverkarlen, der altid var tilstede, naar Ligene bragtes til Ligbuset paa den udenfor Byen liggende Kirkegaard, ligesom naar disse henbragtes til Gravene, blev angreben af Sygdommen og døde; men det fortjener at bemærkes, at han først angrebes den 6te August, altsaa efterat Epidemien havde varet næsten i en Maaned, og omtrent 40 Lig vare begravne, at han var en gammel Dranker, og at han, da Ligene oftest udbragtes til Lighuset om Natten, vel kan siges at være bleven i høi Grad overanstrengt just ved Nattevaagen. I hans Familie, der bestod af hans Kone, Datter, Dattersøn og Svigersøn, hvilken Sidste overtog hans Funktion som Graver, forekom vel nogle ubetydelige Tilfælde af Diarrhe, men intet Spor af egenlige Choleratilfælde."

Allerede den 1ste Juli havde Stiftsphysikus Købke henledet Byens Sundhedskommissions Opmærksomhed paa tvende Punkter, som maatte antages at kunne have en skadelig Indflydelse paa de atmosphæriske Forhold i Byen, nemlig den lige tæt ved Byen liggende Natterenovations-Plads og den i Gang værende Opmuddring af Havnen. Da Sundhedskommissionen

derefter tilskrev Eieren af Natterenovations-Pladsen om at anlægge denne i en større Afstand fra Byen, blev dette uopholdeligen efterkommet, og den blev fjernet saa langt, at Uddunstningerne derfra vistnok ei kunde have nogen Indflydelse paa Byens Atmosphære. Havnekommissionen derimod fortsatte Opmuddringen, uagtet Sundhedskommissionens Opfordring til at holde inde dermed, og dette maatte i den varme Sommertid naturligviis foraarsage Uddunstninger, der ei kunde ansees for uskadelige, og hvorom ogsaa Klager førtes fra de Omboende. Først da Stiftsphysikus for Stiftamtet androg paa, at denne Opmuddring ufortøvet maatte standses, skete dette. — Der sørgedes fremdeles for et bedre Afløb til Stranden fra det paa Havnepladsen dannede Bassin*), for Bortskaffelse af den i en Bugt ved gamle Toldbod ansamlede, forraadnede Tang og for Overholdelse af Reenlighed i og omkring Husene, saavelsom for Bespiisning og Beklædning af den fattigere Deel af Befolkningen. Til Optagelseslokale for de fra smittede eller stærkt overbefolkede Huse udflyttede Beboere benyttedes et stort, i Byens nordlige Egn liggende Pakhus, hvori man ved Bræddeskillerum dannede Afslukker for hver Familie. Samtidigen bleve de fraflyttede Huse rensede og desinficerede. Udflytningen havde det heldige Resultat, at ikke eet Sygdomstilfælde forekom i disse nye Boliger. Ligeledes bleve strax i Begyndelsen de ugifte Mandfolk i Byens Fattighus anbragte i et Magasin, som Nykjøbing-Hospitals Direktion indrømmede til dette Brug. Af disse Personer angrebes kun En, et temmelig fordrukkent Menneske, der end ikke om Natten benyttede det ham tilstaaede bedre Logis. Han er paa Tabellen over smittede Huse anført i et af Østergadens Huse, Fattighuset, hvor han som oftest var at finde. En anden lignende Udflytning foretoges senere, idet

*) Dette Bassin skal nu være opfyldt.

Nykjøbing-Hospitals østre Bygning, hvor de 2 første Cholera-Patienter forekom, og som antoges for muligen inficeret ved Uddunstningerne fra en nærliggende, i mange Aar ikke oprenset Park, rømmedes, og de deri værende sunde Lemmer anbragtes, deels i en dertil leiet Bygning i Friesegaden, deels i Hospitalets sydlige, nyeste Bygning, hvor flere Værelser formedelst Lemmernes Bortreise vare ledige. Skjøndt ei saa paafaldende heldig, som de andre ovennævnte Udflytninger, synes denne Udflytning dog at have havt sin Nytte, da ikkun En af de i Friesegaden anbragte Lemmer angrebes af Sygdommen og døde, og kun En af de til den anden af Hospitalets Bygninger Bortflyttede angrebes, og det omtrent 20 Dage efter, at Udflytningen var foretagen og samtidigt med, at Andre af denne Bygnings Beboere ogsaa fik Sygdommen. Til Lazareth valgtes Byens Friskole, som er beliggende omtrent midt i Byen og til alle Sider omgiven af Haver og Gaardspladser. Desuden afbenyttedes Realskolens Lokale (den saakaldte danske Skole) til Rekonvalescentstuer. I Lazarethet indlagdes i alt 52 Syge, nemlig 51 fra Byen og 1 Postkarl fra Nysted, der blev angreben af Cholera, da han med Posten var kommen fra Nykjøbing over til Sundby-Færgegaard, hvor han ei kunde forblive. Af disse 52 Syge døde 30, altsaa 57,69 pCt., medens af de i Hjemmet behandlede 103 Syge døde 57, d. e. 55,34 pCt.

Med Undtagelse af en Person, der den 12te August, skjøndt angreben af en meget heftig Diarrhe, begav sig fra Nykjøbing til Onsløv (1¼ Mil fra Nykjøbing), hvor han døde af udviklet Cholera den 15de August, forekom i Districtet udenfor Nykjøbing ingen Cholera-Syge, uden i Tingsted Sogn, beliggende 1 Mil fra Nykjøbing, hvor der fra Midten af August indtil 7de September forekom 16 Cholera-Tilfælde, af hvilke de 8 endte dødeligt. Den første Patient kom under

Hahns Behandling den 18de August i en fra Bruntofte udflyttet Gaard. I samme Gaard vare i Løbet af de sidste Dage 2 Dødsfald indtrufne efter en kortvarig Sygdom, hvis Hovedsymptomer angaves at have været Brækning og Diarrhe. Nærmere Oplysning om de Syges Alder, Kjøn, Opholdssted m. m. give nedenstaaende Lister:

Antal af Angrebne	Opholdssted	Under Lægebehandling		Ikke under Lægebehandling	
		Helbredede	Døde	Helbredede	Døde
16	I en fra Bruntofte udflyttet Gaard	2	1	"	2
	I 3 Huse i Bruntofte By	4	1	"	1
	I 1 Hus mellem Bruntofte og Tingsted . .	"	1	"	"
	I Tingsted Fattighus	"	1	"	"
	I 2 Huse i Overup By	2	1	"	"
	I 1 Gaard og 7 Huse	8	5	"	3

De Angrebnes Alder og Kjøn.

Alder	Mandkjøn		Qvindekjøn	
	Helbredede	Døde	Helbredede	Døde
1 Aar	"	1	"	"
2 —	1	"	"	"
9 —	"	"	1	"
Mellem 10 og 20 Aar	"	"	2	"
— 30 - 40 —	"	"	1	"
— 40 - 50 —	1	2	1	1
— 50 - 60 —	"	1	"	1
— 60 - 70 —	1	"	"	2
	3	4	5	4

Det har ikke været muligt at erholde bestemt Oplysning om, hvorvidt Smitte er bragt til Sognet andetsteds fra, f. Ex. fra Nykjøbing; derimod vides det om nogle Enkelte af de senere Angrebne, at de, forend de selv fik Sygdommen, havde været behjelpelige med Cholera-Syges Pleie. Alle de Huse, i hvilke Choleraen forekom, vare lavtliggende, byggede paa fugtig Jordbund og stærk overfyldte af den fattigste Klasse af Befolkningen, hvor Reenlighed høist sjelden overholdes.

Paa Lolland forekom kun meget faa, og det aldeles isolerede Tilfælde, nemlig: 1 i Nysted Havn, hvor den 16de Juli en Krydstoldbetjent, der Dagen iforveien var afseilet med sit Fartøi fra Nykjøbing, blev angreben af Cholera og døde samme Dag, og 1 i Bandholm Havn, hvor en Matros ombord i en Jagt, som den 11te Juli var afgaaen fra Kjøbenhavn, den 27de Juli fik Cholera, af hvilken han døde samme Dag. Den 29de August blev desuden (som ovenfor omtalt) i Sundby Færgegaard en Postkarl, der havde bragt Posten fra Nysted til Nykjøbing, angreben af Sygdommen og indbragt til Lazarethet i sidstnævnte By, hvor han helbrededes.

Paa Feiø blev den 19de Juli en i Østerby bosiddende Person angreben af Sygdommen og døde samme Dag.

Paa Fæmø forekom fra 11te til 22de August 3 Cholera-Tilfælde, nemlig hos en i Sønderby boende Husmand, dennes Kone og et gammelt Fattiglem, hvilke alle 3 døde. Hos Manden var Sygdommen muligen foranlediget ved en begaaet Diætfeil; Konen havde, uagtet der, til midlertidigt Ophold efter Mandens Død, var anviist hende en anden Bolig, forladt denne og lagt sig i den Seng, i hvilken hendes Mand havde ligget syg og var død. Fattiglemmet havde pleiet Konen under hendes Sygdom. Hverken Husmanden paa Fæmø eller ovennævnte Patient paa Feiø havde været udenfor disse Øer eller havt Samqvem med nogen Cholera-Patient.

I hele Physikatet have altsaa været angrebne af Cholera 178 Individer, af hvilke 102 ere døde.

Fyens Physikat.

I den første Halvdeel af Aaret 1853 var Koldfeber her fremherskende; Cholerine syntes ikke at være almindeligere end det foregaaende Aar. Senere, i sidste Halvaar, især efter Choleras Udbrud paa de enkelte Punkter, blev den epidemiske Disposition til katarrhalske Affektioner af Tarmkanalen almindelig over saa godt som hele Physikatet, medens næsten alle andre Sygdomsformer traadte tilbage, endogsaa den intermitterende Feber.

De først iagttagne Tilfælde af Cholera i Physikatet indtraf i

Svendborg Lægedistrikt.

Her ankom den 24de, 25de og 29de Juli Cholera-Syge paa Skibe fra Kjøbenhavn til Thorø i Svendborgsund, til Svendborg og til Troense paa Taasinge. Den Første var en 12 aarig Dreng, som den 24de Juli ankom til Thorø fra Kjøbenhavn, efter at have været 14 Dage undervejs paa Reisen. Skipperen paa Fartøiet havde hele Tiden været syg af Cholera-Tilfælde, men var ved Ankomsten i Bedring. Den nævnte Dreng, som paa Hjemreisen af og til havde havt Brækning og Diarrhe, dog i ringe Grad, blev efter en kort tilsyneladende Bedring, under hvilken han gik ud at stryge Reier, samme Dag meget heftigt angreben af Sygdommen og døde den følgende Dag. Den anden Patient var en Skipper, bekjendt Mand paa Dampskibet Diana; han blev den 25de Juli landsat paa Øen Thorø lidende af Cholera, af hvilken han døde den 28de. Den Tredie, en Opvarter, der ligeledes var bleven syg paa Dampskibet Diana, bragtes den 29de til Cholera-Lazarethet i Svendborg, hvor han døde faa Timer

efter. Samme Dag kom et omtrent 1 Aar gammelt Pigebarn til sine Slægtninge i Troense paa Taasinge fra Kjøbenhavn, hvor hendes Fader var død af Cholera, og hendes Moder laae syg af samme Sygdom. Allerede ombord i Dampskibet var hun bleven syg, som man sagde af Søsyge. Efter Ankomsten iland udviklede sig Cholera, hvoraf hun døde den 31te.

Alle disse Tilfælde forbleve imidlertid enkeltstaaende. Oprindelsen til den Epidemi, som herskede i selve Svendborg By, og hvis første Sygdomstilfælde indtraf den 1ste August, tilskriver Distriktslæge Mende en Familie, der midt i Juli var kommen fra Kjøbenhavn og havde taget Bopæl i Svendborg hos derværende Nærbeslægtede, som boede i en Gaard, hvor der var Garveri og Limsyderi. Af disse Beslægtede blev først En, som længere Tid havde lidt af Podagra, angreben af choleralignende Tilfælde, efterat den tilreiste Familie allerede i 14—16 Dage havde boet hos ham; dernæst angrebes 4 Børn af denne Familie selv, hvoraf eet døde; men disse Tilfælde bare dog efter Mendes Beretning endnu ikke noget tydeligt Præg af asiatisk Cholera. Det første bestemt udtalte Tilfælde heraf viste sig, som anført, den 1ste August hos et Barn, hvis Moder havde passet og pleiet de Syge i denne Familie og af dem faaet nogle Klædningsstykker, som hun havde ladet Barnet bruge. Til samme Tid blev ogsaa en Kone, boende i samme Gade, som hine førstomtalte Patienter, syg og døde. Desuden fik ogsaa en gammel Mand, som ligeledes fra Kjøbenhavn var kommen til ovenomtalte Gaard, en meget heftigt Choleraanfald, hvoraf han døde. Det ene nye Tilfælde kom derpaa efter det andet. Epidemien holdt sig i samfulde 3 Uger, indtil den 24de August, i den nordøstlige Deel af Byen, hvor ogsaa hin omtalte Gaard ligger, og fulgte iøvrigt Retningen fra Øst til Vest. Denne Deel af Byen har for en Snees Aar tilbage været Moddingsplads for

Byens samtlige Indvaanere. De fleste af Byens Slagtere boe her, og tillige ere flere betydelige Garverier og Felberederier anlagte sammesteds. Bygningerne ere for største Delen nye, grundmurede, høitbeliggende og afgive velindrettede Boliger; dog skal der i de fleste findes Svamp. Drikkevandet er af mindre god Beskaffenhed. Hele dette Qvarteer af Byen omgiver den Deel af Svendborg-Sund, som, upaavirket af den midt i Farvandet herskende stærke Strøm, næsten bestandigen er stillestaaende og, paa Grund af de ved Vexlen af Hoi- og Lavvande opkastede Sødyr og Planter samt den muddrede Bund, især i Sommerens Tid udbreder en ofte utaalelig Stank.

Efter hine 3 Ugers Varighed indtraadte der en Pause i Epidemien, og det syntes, som om denne pludselig vilde ophøre; men efter denne Hvile tiltog Sygdommen baade i extensiv og intensiv Henseende og spredte sig nu over den største Deel af Byen. Fra den 29de August til den 14de September stod den da paa sit Høidepunkt, og i denne Tid alene angrebes 87 Individer, af hvilke 38 døde. Mortaliteten var størst fra Slutningen af August til 5te September, i hvilken Tid af 31 angrebne Individer døde 20. Skjøndt Epidemien ved Begyndelsen af Oktober maatte ansees for ophørt, indtraf dog indtil 5te November enkelte nye Tilfælde.

I det Hele have 210 Individer været angrebne, (78 voxne Mandfolk, 76 v. Fruentimmer, 33 Drengebørn, 23 Pigebørn), og af disse ere 97 døde, d. e. 46,19 pCt. (32 voxne Mandfolk, 40 v. Fruentimmer, 17 Drengebørn, 8 Pigebørn).

Paa Lazarethet, en isoleret noget fra Byen beliggende Gaard, behandledes 89 Syge, af hvilke 37 døde d. e. 41,57 pCt. Af de i Hjemmet behandlede 121 Syge døde 60 d. e. 49,59 pCt.

Efter Livsstillingerne vare blandt de Syge: af Haand-

værkere, Haandværksvende og disses Hustruer og Børn 96 Syge, hvoraf 45 døde; af Dagleiere, disses Hustruer og Børn 55 Syge, hvoraf 26 døde; af Fattiglemmer 15 Syge, hvoraf 7 døde; af Tjenestetyende 9 Syge, hvoraf 4 døde; af Vognmænd, deres Hustruer og Børn, og af Postilloner 7 Syge, hvoraf 2 døde; af underordnede Bestillingsmænd i Kommunen, deres Hustruer og Børn 8 Syge, hvoraf 4 døde; af Skippere og Søfolk, deres Hustruer og Børn 8 Syge, hvoraf 2 døde; af Handlende, deres Hustruer og Børn 3 Syge, hvoraf 1 døde; af Pensionister 3 Syge, hvoraf 2 døde.

Ved Smitte bragtes Sygdommen til Tvede Sogn (½ Mil fra Svendborg), hvor der fra 20de August til ind i September døde 5 af 7 Angrebne, og til Sørup Sogn (¼ Mil fra Svendborg), hvor der i September døde 2 af 4 Angrebne.

Odense.

I denne By forekom i alt 18 Tilfælde, der imidlertid udgjorde 3 forskjellige Grupper, som det synes isolerede, uden at nogen Forbindelse mellem dem indbyrdes med Bestemthed vides at have fundet Sted. Til den første af disse Grupper henhøre 2 Tilfælde hos Patienter, der begge bleve syge den 29de Juli, Dagen efter, at de vare hjemkomne fra Aarhus, hvor Cholera den Gang herskede. Den Ene af dem, en Kone paa 52 Aar, havde under sit Ophold i Aarhus ligget iland om Natten; den Anden, en 11 Aars Dreng, havde sovet ombord. Sidstnævnte helbrededes; men Konen døde.

I omtrent 4 Uger forekom nu intet nyt Sygdomstilfælde; men den 29de August blev derpaa en 12 Aars Dreng angreben af Cholera, hvoraf han døde den følgende Dag, og med ham begyndte den anden Gruppe, som indbefatter 14 Tilfælde, fordeelte paa 2 forskjellige Steder, nemlig Sønder-Forstad og

Graabrødre-Hospital. Med de to førstomtalte Patienter var aldeles ingen Forbindelse at opdage; derimod havde en Smedesvend, som var kommen fra Kjøbenhavn, logeret i et Bagkammer i samme Hus, i hvilket bemeldte Dreng boede, og han havde havt hyppigt Samqvem med Drengens Familie. Samtidigt med Drengen fik denne Smedesvend Diarrhe, der udviklede sig til Cholera, for hvilken han den 4de September indlagdes paa Graabrødre-Hospitalets almindelige Sygestue. Om denne Dreng bemærker iøvrigt Stadslæge Hellweg, at han boede i et meget ureenligt Hus i Sønder-Forstad, efter Sigende ikke fik tilstrækkelig Føde af Forældrene og derfor drev omkring og spiste, hvad han kunde faae fat paa af grønne Frugter o. desl. De næste Patienter, som nu bleve syge, vare denne Drengs Moder (syg 2den September), en Barbeer, som havde været behjelpelig ved den den 31te August foretagne Obduktion af den døde Dreng (syg 3die September); Drengens Søster, 2 Personer i det ene Nabohus til det Hus, i hvilket Drengen havde boet, og 2 Andre i det andet Nabohus (de 4 sidste syge den 10de September). Nu kom der et Spring baade i Tid og Rum, da den følgende Patient først blev angreben 14 Dage efter, nemlig den 24de September, og opholdt sig i det isolerede og fra Sønder-Forstad temmelig fjerne Graabrødre-Hospital. Men dog er her en Forbindelse eller rettere et fælles Udspring tænkeligt, idet den ovenomtalte Smedesvend, der skulde have bragt Smitten til Huset i Sønder-Forstad, laae paa Hospitalets Sygestue fra 4de til 14de September. Sygestuen var rigtignok beliggende i en ganske afsondret Afdeling af Hospitalet, og den Patient, et 74 Aar gammelt Hospitalslem, som først angrebes i Hospitalet, laae dertil ene i et afsondret Værelse; men man kan dog — som Hellweg yttrer i sin Beretning — ikke aldeles benægte Muligheden af, at en Overførelse af et Smittestof desuagtet har fundet Sted, som f. Ex. derved, at

Smedesvendens Udtømmelser henførtes til Hospitalets almindelige Gjødningsplads, som netop var et Yndlingsopholdssted før det først angrebne vanvittige Hospitalslem. Fra den 2den til den 10de Oktober angrebes nu desuden 4 Andre i Hospitalet, nemlig 2 Daarelemmer og 2 veneriske Patienter. Af disse tvende Lemmer tilbragte den Ene vel den meste Tid i sin Seng og havde ikke været i nogen Berøring med det først angrebne Hospitalslem, som boede i en ganske anden, fra Daareanstalten ved mellemliggende Have adskilt, Deel af Hospitalet, men han laae paa et Kammer, som var beliggende i Nærheden af bemeldte Gjødningsplads, og han havde sandsynligviis ogsaa besøgt de med Gjødningskummen forbundne Latriner. Han deelte iøvrigt foruden 3 Andre Værelse med det andet af de sidstnævnte Lemmer, som blev syg Dagen efter, at have hjulpet med at bære sin afdøde Stuekammerats Sengklæder ud. — Af de Veneriske laae den Ene (en Mandsperson), da han blev angreben af Cholera, paa de veneriske Sygestuer, vel ogsaa indenfor Graabrødre-Hospitals temmelig vidt omfattende Enemærker, men langt fra Daareanstalten og aldeles afsondret saavel fra Lemmehospitalet, som fra de almindelige Sygestuer. Her er ingen anden Forbindelse med de foregaaende Syge godt tænkelig uden derved, at Nogle af Daarelemmerne pleiede at bringe Brændsel ind i de veneriske Sygestuer et Par Gange om Ugen; men til dette Arbeide var rigtignok Ingen af dem, der laae paa det Kammer, hvor de to sidstnævnte Lemmer døde, bleven brugt. Den Anden af de veneriske Patienter, et offenligt Fruentimmer, var udskreven fra de veneriske Sygestuer samme Dag, paa hvilken den ovennævnte veneriske Mandsperson blev syg: hun havde i nogle Dage, uden at omtale det, lidt af Diarrhe og blev Dagen efter, at hun havde forladt Sygestuen, angreben af Cholera-Tilfælde.

Som almindelige Sygdomsaarsager, der i de enkelte Tilfælde muligen have havt Indflydelse paa Sygdommens Opkomst, og som i Forbindelse med den herskende epidemiske Konstitution af Mange maaskee ville ansees som fuldkommen tilstrækkelige til at fremkalde en Cholera, anfører Hellweg, at Nogle af de Angrebne vare i høi Grad drikfældige, Andre gamle, svagelige og levende i Ureenlighed og Fattigdom; To af Lemmerne beboede et lille Qvistkammer, der vendte ud mod en med Uhumskheder fra Svinestier og Latriner opfyldt Plads, En havde aabenbart udsat sig for Forkølelse o. s. v.

Til den 3die Gruppe endelig høre 2 Patienter, Mand og Kone, som bleve syge den 26de August og 8de September, og boede i et lille Huus ved Siby Mølle ½ Fjerdingvei udenfor Byen og over 1 Fjerdingvei fjernet fra Sønder-Forstad. Disse Folk havde, saavidt man har kunnet udforske, ikke været i Berøring med noget cholerasmittet Sted; men Manden, som først blev angreben, arbeidede ved Kanalbassinet, hvor der kom Skibe baade fra Kjøbenhavn og Aarhus.

Af samtlige 18 Angrebne døde 12.

Som Regel blev fulgt, at evakuere alle de Sunde fra de cholerasmittede Huse, og denne Foranstaltning viste sig saare gavnlig, idet af 22 fra befængte Huse udflyttede Beboere kun En blev angreben af Cholera efter Udflytningen, og Ingen efter at være vendt hjem til det rensede Huus.

Det Held for Byen, uagtet gjentagne Gange truet, dog at blive forskaanet for en alvorligere Cholera-Epidemi, tilskriver Hellweg fornemmeligen de af Naturen gunstige hygieiniske Forhold. Den meste Byggegrund er temmelig høit beliggende og den Deel, der maaskee er opfyldt Grund, er i al Fald opfyldt i meget gammel Tid. Byen indtager dernæst i Forhold til sin Folkemængde et meget stort Omfang. Der findes ingen stillestaaende Vande af nogen Betydning, og det ene af de to rindende

Vande, som gjennemstrømmer Byen, den saakaldte Rosenbæk, som ofte om Sommeren udbreder Stank, var ved Indledning af friskt Vand blevet forbedret.

I Odense Landdistrikt indtraf det første Sygdomstilfælde den 30te Juli, idet en Væver paa Villestofte Mark (Paarup Sogn), som havde været i Aarhus, hvorfra han tilligemed sin Kone var hjemkommen et Par Dage i Forveien, blev angreben af Sygdommen og døde efter 15 Timers Forløb. Familien, som nu bestod af Enken og 4 Børn, blev flyttet hen til Enkens Forældre, der beboede et $\frac{1}{8}$ Mil fraliggende Hus. Her blev den Afdødes Søn, en Dreng paa 12 Aar, og begge Enkens Forældre syge og døde, alle 3 paa een Dag (2den August). Enken maatte nu flytte tilbage til sit eget Hus med de 3 Børn. Ogsaa disse bleve Alle angrebne af Sygdommen i en høi Grad: det mindste Barn, en Pige paa $2\frac{1}{2}$ Aar, døde; men Enken og de to andre Børn helbrededes. Dette var i en Tid af 14 Dage i to Huse, beboede af Lemmer af een Familie, 8 Sygdomstilfælde, af hvilke 5 endte dødeligt. Sygdommen udbredte sig ikke videre der i Byen.

Nyborg.

Cholera optraadte her først den 18de August i en Gaard, hvor 4 af sammes Beboere og desuden en Vaskerkone, som sammesteds havde Arbeide, bleve angrebne. Ved nøiagtige Efterforskninger har det viist sig, at Ingen af disse først Angrebne havde i de sidste Uger forinden været nogetsteds, hvor Choleraen herskede, og ei heller var nogen fra smittet Sted Tilreisende der bleven angreben af Sygdommen. Derimod var en Pige, som havde tjent i Kjøbenhavn i Adelgaden i et af Cholera stærkt hjemsøgt Hus, kort før den 18de August

kommen til Byen og havde taget Ophold i det ovenommeldte Hus; men selv havde hun ikke været og blev ei heller senere angreben af Sygdommen. Epidemien varede omtrent i 12 Uger og angreb i alt 34, af hvilke 24 døde, d. e. 70,6 pCt. Efter Overlæge Clemensens Meddelelser vare Sygdomstilfældene og Dødsfaldene fordeelte paa de enkelte Uger saaledes, som nedenstaaende Tabel viser.

Ugen								Syge	Døde
I	1ste	Uge, fra	18de	August	til	24de	August	5	2
-	2den	— -	25de	—	-	31te	—	2	2
-	3die	— -	1ste	Septbr.	-	7de	Septbr.	2	1
-	4de	— -	8de	—	-	14de	—	4	4
-	5te	— -	15de	—	-	21de	—	7	7
-	6te	— -	22de	—	-	28de	—	2	2
-	7de	— -	29de	—	-	5te	Oktober	3	"
-	8de	— -	6te	Oktober	-	12te	—	2	"
-	9de	— -	13de	—	-	19de	—	2	2
-	10de	— -	20de	—	-	26de	—	"	1
-	11te	— -	27de	—	-	2den	Novbr.	3	"
-	12te	— -	3die	Novbr.	-	9de	—	2	3
							Tilsammen	34	24

Paa et Par Undtagelser nær angrebes alene svagelige eller forfaldne Personer, der levede i trange Kaar, sammenstuvede i smaae ureenlige Vaaninger. 11, eller næsten Trediedelen af samtlige Syge, vare drikfældige. Som Exempel paa Svineri i et cholerabefængt Hus anføres Følgende. I Begyndelsen af Epidemien blev i en meget gammel Bindingsværks Gaard en Mand, som boede i Stueetagen, angreben af et hurtigt dræbende Choleraanfald; 2 Dage efter blev en Anden, der beboede en anden Leilighed i samme Stueetage, ligeledes syg og døde, og i det stærkt befolkede Nabohus udbrød senere 3 Tilfælde.

Ved Udrensningen af hin Gaard opdagede man, at Gulvene i de Stuer, som de Afdøde havde beboet, vare enkelte og meget aabne, og en stor mørk Kjelder nedenunder dem stod heelt fuld af Vand. Der blev anbragt en Pumpe, og efter at Vandet var udpumpet, udførtes 10 Vognmandslæs Dynd og Jord, forinden man naaede ned til det brolagte Kjeldergulv. Det oplystes, at Kjelderen i over 20 Aar ikke havde været renset. Det hurtigste af alle Cholera-Dødsfaldene (paa 5—6 Timer) forekom hos en meget forfalden Arbeidsmand, der med Kone og 4 Børn beboede 2 smaae Værelser, af hvilke Sovekammeret, som vendte ud til Gaarden, hverken havde noget Vindue eller Lufthul til denne og kun gjennem en Dør fik Luft fra Dagligstuen til Gaden. Atmosphæren i dette Sovekammer var i høieste Grad forpestet, og ved nøiere Undersøgelse fandtes det, at den ene af Væggene vendte ud til en Stald med 4—6 Køer, som med Hornene havde gjort flere Aabninger i Leervæggen, og at en anden Væg, der ligeledes kun var af Leer, tillige dannede Væg deels for en Svinesti, deels for et Lokum.

Af Garnisonen blev kun 3 Soldater angrebne: af dem døde de 2.

Sygdomstilfældene forekom paa alle forskjellige Punkter af Byen; neppe noget Qvarteer af Byen eller dens Forstæder var heelt forskaanet, men heller intet Qvarteer fortrinsviis befængt.

Med Hensyn til Kjøn og Alder viste Sygdommen følgende Forhold.

Aldersklasser	Syge Mdk.	Syge Qvk.	Døde Mdk.	Døde Qvk.
Fra 1 til 10 Aar	2	3	1	3
— 10 - 20 —	"	1	"	"
— 20 - 30 —	3	1	2	"
— 30 - 40 —	2	4	1	2
— 40 - 50 —	3	4	3	2
— 50 - 60 —	2	4	2	3
— 60 - 70 —	2	3	2	3
	14	20	11	13
	34		24	

Af de 34 Syge behandledes 26 paa Lazarethet, der var indrettet i Raadhuset og det dermed sammenbyggede Borgerskole-Lokale; af disse Syge døde 18, d. e. 69,23 pCt. Af de i Hjemmet behandlede 8 Syge døde 6, d. e. 75 pCt.

Til Udflytningslokaler havde man til Disposition deels tvende gamle, tilfældigviis ubeboede Bygninger i Byen, deels et med Vinduer forsynet Pakhus i den østre Forstad. Ogsaa her havde Udflytningen de heldigste Følger. Kun ganske Enkelte af de udflyttede Individer blev syge; slet Ingen, efterat de atter vare rykkede ind i deres rensede Boliger.

I Nyborg Landdistrikt forekom i Lindeskov (Ellested Sogn) i September et dødeligt Cholera-Tilfælde hos en Tjenestekarl, som i længere Tid havde havt Ophold i Nyborg og strax efter Hjemkomsten til Lindeskov blev syg. Sygdommen udbredte sig ikke videre i Sognet.

Paa Herregaarden Hvedholm ved Faaborg indtraf den 9de September et dødeligt Cholera-Tilfælde hos en aldrende Kone, der havde Bopæl i Svendborg og den 6te var kommen

i Besøg hos sin Familie paa Hvedholm. Heller ikke dette Tilfælde havde videre Udbredelse af Sygdommen til Følge.

I Rudkjøbing forekom 2 Cholera-Tilfælde. Den 1ste September ankom en Skipper fra Aalborg i Havnen. Flere af Besætningen skulle have lidt af Diarrhe ved Ankomsten; navnligen blev en Matros, Søn af en Borger i Rudkjøbing, Dagen efter Indklareringen angreben af stærk Diarrhe og en enkelt Brækning. Efterat Tilfældene vare hævede, begik han en Diætfeil, og den 6te udviklede sig Cholera-Tilfælde, af hvilke han døde den 14de. Dagen forinden hans Død var ogsaa hans Moder bleven angreben; men hun overstod Sygdommen. Den forplantede sig ikke videre i Byen. Det fortjener at bemærkes, at næsten samtidigt med Sygdommens Udbrud hos førstnævnte Person viste sig Cholerine-Tilfælde hos 4 Børn af Familier, der boede i Nabolaget, paa tvende af Stederne endog med stor Heftighed.

I alt have i Physikatet 289 Individer været angrebne, af hvilke 152 ere døde.

Ribe Physikat.

I dette Physikat er ikkun forekommet et ganske eenestaaende Cholera-Tilfælde, der indtraf den 16de September i Fredericia hos en Fiskerkone, som døde efter 12 Timers Sygdom.

Med Hensyn til Sygdommens Oprindelse her er i Beretningen Intet videre meddeelt end den Bemærkning, at den Afdøde havde tilhuse en Søn, der var Matros paa et af de Skibe, som befarede Kjøbenhavn, og at dette Fartøis Fører, samt En af Folkene i Sommerens Løb havde været angrebne af Kolik og Diarrhe.

Viborg Physikat

fik ligeledes kun en ringe Andeel i Epidemien, idet Sygdommen blot viste sig paa Morsø i eet Hus. Den 27de Juli ankom hertil et ungt Fruentimmer fra Kjøbenhavn, hvor hun havde tjent i et Sted i Nikolaigaden. Hun var reist med Dampskib til Nykjøbing og begav sig strax derfra til sit Hjem i Karby, 2½ Mil fra denne By. Her kom hun til at boe i en liden Stue sammen med sine Forældre, Broder, Søster og eget Barn. Forældrene vare Husmandsfolk, men hverken Fattigdom eller Ureenlighed fandt Sted i Huset. Den 29de Juli blev den hjemkomne Datter angreben af Cholera og døde den 31te. Den 1ste August blev Broderen syg og døde efter 10 Timers Forløb. Den 3die August angrebes ogsaa begge Forældrene og Søsteren; Moderen helbrededes, men baade Faderen og Søsteren døde.

Af Familiens samtlige 6 Medlemmer gik ikkun det lille 5 Aars Barn frit for Sygdommen, og af de 5 Angrebne blev kun Moderen helbredet. Huset blev holdt strengt afspærret, og Sygdommen udbredte sig ikke videre. Iøvrigt gave disse Sygdomstilfælde Anledning til, at Dampskibsfarten paa Limfjorden midlertidigen indstilledes.

Aarhus Physikat.

Aarhus By.

Det første Tilfælde af Cholera, som blev iagttaget i denne By, indtraf den 19de Juli, da en Student, som i de sidste Dage af sit Ophold i Kjøbenhavn der havde pleiet og vaaget hos Cholera-Syge, ankom med Dampskibet Iris og tog Logis i Hotel Skandinavien paa Kjødtorvet. Allerede ombord paa Skibet havde han begyndt at faae Diarrhe; men, efterat han

var kommen i Land, udviklede sig en characteristisk Cholera. Da hans Tilstand var saadan, at han ikke strax kunde transporteres derfra, forblev han i nogle Dage paa Gjestgivergaarden, men blev derpaa flyttet til et paa det militære Sygehus ledigt Værelse, og kunde efter 10 Dages Forløb helbredet atter fortsætte sin Reise. Cholerine-Tilfældene, som efter Stiftsphysikus Jespersens Beretning indtil da ikke havde været stort mere gængse end sædvanligt paa denne Aarstid, forekom nu hyppigere og bleve mere ondartede. Den 22de Juli blev en Tjenestepige, som ikke havde været i nogensomhelst Berørelse med den første Patient, men Dagen iforveien under anstrengende Arbeide havde været udsat for Forkølelse, og som havde yttret megen Frygt for Sygdommen, angreben af en stærk Cholerine. Da Tilfældene tiltoge næste Dag, blev hun flyttet fra sit Hjem, et stort, luftigt og fritliggende og fra hin Gjestgivergaard temmelig langt fjernet Sted (Hjørnet af Aagaden og Skolegaden), til Byens Sygehus, ved en Feiltagelse ikke som Cholera-Syg i det for Saadanne bestemte Lokale i Stueetagen, men, da hun angaves at lide af Brystbetændelse, ovenpaa, dog tilfældigen i et ledigtværende isoleret Værelse. Kun en halv Time forblev hun her og lagdes derefter, uden at have været sammen med Rogen af de øvrige i denne Etage værende Syge, ned i Stuen i det for Cholera-Syge bestemte Værelse, hvor hun siden forblev under hele sin Sygdom, indtil hun udgik helbredet. Omtrent 36 Timer efter, at denne Tjenestepige var indlagt i Sygehuset, blev en der liggende Patient, en Bondepige, som havde lidt af ȷyſk Syphiloid og nylig gjennemgaaet en merkuriel Kur, og som om Aftenen havde faaet et Lod engelsk Salt, angreben af Cholera, af hvilken hun døde. Den Stue, hvori baade hun og de øvrige qvindelige syphilitiske Syge laae, er adskilt fra den, i hvilken den første Cholera-

Syge ved en Feiltagelse var indlagt, ved en enkelt, ikke meget tæt Bræddevæg, og man kan i den ene tydeligt høre, hvad der foregaaer i den anden. Samme Dags Morgen (den 25de Juli) indlagdes i Sygehuset en fra Kjøbenhavn tre Dage forud ankommen Haandværkssvend med udviklede Cholera-Tilfælde. Da der i Stueetagen kun var eet Værelse til Brug for de Syge, maatte han lægges ovenpaa i det samme Værelse som den først Indkomne, altsaa ved Siden af Fruentimmerstuen. Faa Timer senere angrebes i et fra de fornævnte isoleret Værelse en gammel meget ængstelig Mand, som for en syphilitisk Hudsygdom havde gjennemgaaet flere Kure og senest var under merkuriel Behandling, pludselig af Cholera og døde inden Aften. Omtrent samtidigen begyndte en svagelig skrophuløs Dreng, der var under Kur for Koxalgi og laae i et til Fruentimmerstuen stødende Værelse, hvorigjennem den der angrebne Bondepige var ført, for at bringes ned i Cholera-Stuen, at faae Opkastninger, sidenefter Diarrhe med Risvands-Exkreta, uden Kramper, og døde næste Morgen. Den omtalte Haandværkssvend udgik senere fra Hospitalet som helbredet.

Patientstanden paa Sygehuset var om Morgenen den 25de 14, som næsten alle vare Rekonvalescenter. I Løbet af Eftermiddagen bleve Alle, som ikke havde Cholera, evakuerede til deres Hjem paa 5 nær, som ikke strax kunde skaffes bort. Disse 5 bleve om Aftenen førte til det i Realskolens Lokale oprettede Cholera-Lazareth.

Det maa her bemærkes, at allerede tidligere, inden Cholera viste sig i Byen, havde man til Cholera-Lazareth udseet Realskolen; men denne havdes i Brug indtil hen i Juli Maaned, og man bestemte sig foreløbig derfor til paa Byens og Amtets Sygehus at holde 2 temmelig isolerede Værelser i Beredskab, for strax at kunne optage de første Cholera-Patienter.

Selv efter at Realskolen var bleven ledig, stødte man endnu paa en Deel Vanskeligheder med at faae dette Lokale, og først den 25de var man istand til at komme i Besiddelse af det og samme Dag aabne det til Brug.

Af de til deres Hjem sendte Patienter fik Tvende der Cholera, nemlig en Kone fra Elsted, 1½ Mil nord for Byen, og en Kone fra Kjærsgaard i Hads Herred. Den Første helbrededes, men den Sidste døde. I ingen af disse Landsbyer udbredte Sygdommen sig til de øvrige Beboere.

Af de fem til Cholera-Lazarethet flyttede Patienter bleve næste Morgen 3 sendte hjem; de øvrige 2, som forbleve, nemlig en Pige, som nylig havde gjennemgaaet en Salivationskur, og en Anden, som var Arrestant og allerede om Morgenen ikke befandt sig vel, bleve angrebne af Cholera, af hvilken den Førstnævnte døde, medens den Anden derimod helbredes.

Den 27de Juli fik en Tjenestepige fra samme Hus, som den første i Sygehuset indlagte Patient, Cholera; ligesom ogsaa en Kone, boende ved Havnen omtrent 10 Huse fra dette Hus. Begge disse Syge døde efter respektive 6 og 12 Timers Sygdom.

Samme Aften sygmeldtes en Kone, som 5 Dage i Forveien var kommen fra Kjøbenhavn. Hun boede i Hotel Skandinavien, i hvilket den ovenomtalte Student havde ligget syg, (hvorfra han imidlertid allerede for flere Dage siden var bragt bort), men i en ganske anden Fløi af Bygningen, end den, hvori han havde ligget. Hun døde næste Morgen. Senere indtraf i dette Hus ikke flere Cholera-Tilfælde; men Sidstnævntes Mand, som Dagen efter hendes Død flyttede ind i Hotel-Royal paa det store Torv, blev der syg om Morgenen den 29de, bragtes til Lazarethet og døde der.

Paa Sygehuset, hvor de første Cholera-Patienter, som anført, vare indlagte, blev nu ogsaa Officiantpersonalet

angrebet, nemlig den 27de Juli en Tjenestepige hos Oekonomen og en Vaagekone. Den Første døde efter 6 Timers, den Anden efter 5 Dages Sygdom. Endnu vare af det Personale, som havde været sammesteds, da Cholera udbrød der, Oekonomen, en 62aarig Kone, og hendes Jomfru, en 16aarig Pige, tilbage. Disse meldte sig den næste Dag, den 28de Juli, med Diarrhe, som udviklede sig til en fuldstændig Cholera, for hvilken de dog begge helbrededes.

Epidemiens Udvikling viser følgende af Jespersen meddeelte Liste, paa hvilken Dagene ere regnede fra den foregaaende Dags Middag til den benævnte Dags Middag.

	Syge	Døde	Helbredede		Syge	Døde	Helbredede
19de Juli	1	"	"				
23de —	1	"	"	1ste Uge	6	2	"
25de —	4	2	"				
26de —	1	1	"				
27de —	6	3	"				
28de —	1	2	1				
29de —	6	2	"	2den —	28	18	1
30te —	5	3	"				
31te —	7	2	"				
1ste August	2	5	"				
2den —	8	3	1				
3die —	3	1	"				
4de —	5	5	"				
5te —	5	3	"	3die —	29	21	1
6te —	5	3	"				
7de —	2	4	"				
8de —	1	2	"				

		Syge	Døde	Helbredede		Syge	Døde	Helbredede
9de	August	7	2	"				
10de	—	4	4	2				
11te	—	9	2	1				
12te	—	10	6	2	4de Uge	50	25	9
13de	—	7	4	2				
14de	—	4	3	"				
15de	—	9	4	2				
16de	—	10	4	1				
17de	—	11	8	2				
18de	—	10	5	2				
19de	—	11	5	1	5te —	70	34	14
20de	—	9	6	"				
21de	—	4	5	4				
22de	—	15	1	4				
23de	—	8	7	"				
24de	—	12	11	1				
25de	—	11	8	6				
26de	—	9	6	2	6te —	76	48	22
27de	—	11	3	2				
28de	—	7	6	1				
29de	—	18	7	10				
30te	—	7	5	2				
31te	—	5	5	6				
1ste	Septbr.	7	6	"				
2den	—	6	4	4	7de —	40	29	27
3die	—	5	3	2				
4de	—	4	3	2				
5te	—	6	3	11				

	Syge	Døde	Helbredede		Syge	Døde	Helbredede
6te Septbr.	3	6	4				
7de —	7	3	4				
8de —	3	1	1				
9de —	"	4	3	8de Uge	17	18	18
10de —	"	1	1				
11te —	3	2	4				
12te —	1	1	1				
13de —	2	2	1				
14de —	1	2	"				
15de —	"	"	6				
16de —	"	"	1	9de —	3	4	24
17de —	"	"	8				
18de —	"	"	1				
19de —	"	"	7				
20de —	1	1	"				
21de —	3	"	"				
22de —	2	"	"				
23de —	1	1	"	10de —	11	7	1
24de —	1	"	1				
25de —	2	3	"				
26de —	1	2	"				
27de —	"	1	3				
28de —	"	"	"				
29de —	"	"	"				
30te —	"	"	"	11te —	2	1	5
1ste Oktbr.	2	"	"				
2den —	"	"	"				
3die —	"	"	2				

	Syge	Døde	Helbredede		Syge	Døde	Helbredede
4de Oktbr.	1	"	"				
5te —	"	1	"				
6te —	"	1	"				
7de —	1	1	"	12te Uge	3	4	"
8de —	1	"	"				
9de —	"	1	"				
10de —	"	"	"				
11te —	"	"	"				
12te —	"	"	"				
13de —	"	"	"				
14de —	1	"	"	13de —	1	1	"
15de —	"	1	"				
16de —	"	"	"				
17de —	"	"	"				
18de —	"	1	"				
19de —	"	"	"				
20de —	"	"	"				
21de —	"	"	"	14de —	"	1	1
22de —	"	"	"				
23de —	"	"	1				
24de —	"	"	"				
				Tilsammen	336	213	123

Af denne Liste vil sees, at Sygdommen allerede i anden Uge havde naaet en temmelig betydelig Udstrækning. I 3die Uge holdt den sig omtrent paa samme Standpunkt som i 2den. I 4de Uge tiltog den betydeligt; dog var den i denne Uge ikke saa ondartet, som i de foregaaende. Der anmeldtes 50 Syge, men kun 25 døde, medens Forholdet i de foregaaende Uger havde været langt ugunstigere; ogsaa begyndte nu Flere at

kunne erklæres for helbredede. I 5te Uge tiltog atter de Angrebnes Antal, der i denne steg til 70; Dødelighedsforholdet var omtrent det samme som i den foregaaende Uge, nemlig 34, d. e. c. 50 pCt. I 6te Uge kulminerede Sygdommen, da i denne 76 angrebes og 48 døde, saa at ogsaa med Hensyn til Dødelighedsforholdet denne Uge var langt værre end de 2 foregaaende.

Fra 7de Uges Begyndelse tog Sygdommen kjendeligt af, og denne Aftagen vedvarede stadigt til 9de Uge, da den syntes aldeles at ville ophøre; i 5 Døgn tilkom ingen Syge og indtraf intet Dødsfald.

I 10de Uge tog Sygdommen imidlertid atter et Tilløb; hver Dag anmeldtes 1 eller 2 nye Tilfælde, een Dag endog 3; men dermed var ogsaa dens Magt brudt.

I 11te Uge anmeldtes kun 2 Patienter, i 12te 3 og i 13de den 14de Oktober 1, og dermed ophørte Epidemien, efter at have varet et Fjerdingaar. Dette Slutningstillæg i den sidste Maaned af Epidemien var meget ondartet; af 17 tilkomne Patienter døde de 14. De 11 sidst Anmeldte fra den 23de September til den 14de Oktober døde alle.

Med Hensyn til Kjønnet var Patientforholdet følgende.

	Helbredede	Døde	I alt
Af Mandkjøn	68	97	165
Af Qvindekjøn	55	116	171
	123	213	336

Det sees heraf at Sygdommen ikke alene har angrebet nogle flere Fruentimmer end Mandfolk, men at den iblandt Fruentimmerne har været langt mere ondartet end iblandt Mandfolkene, idet der af hine ere døde 67,83 pCt. og kun helbredede 32,16 pCt., medens for Mandfolkene Forholdet har været: døde 58,79 pCt., helbredede 41,21 pCt.

Med Hensyn til Stedet, hvor Cholera-Patienterne ere behandlede, have de været fordeelte saaledes:

	paa Cholera-lazarethet	paa Byens og Amtets Sygehus	i Hjemmet	i alt
Behandlede .	118	9	209	336
Døde	69	5	139	213
Helbredede . .	49	4	70	123

Heraf fremgaaer, at

paa Lazarethet ere helbredede.	41,52 pCt.,	døde 58,47 pCt.
paa Sygehuset	44,44 —	— 55,55 —
i Hjemmet	33,49 —	— 66,51 —
i alt	36,61 —	— 63,39 —

At Forholdet saaledes stillede sig gunstigere for de Patienter, som bleve indlagte paa Lazarethet, end for dem, som bleve behandlede i Byen, havde sin Grund deri, at Lazarethlokalet i det Hele var særdeles godt. Der vare Værelser nok, saa at Patienterne kunde fordeles efter Beskaffenheden af deres Sygdomstilfælde, og alle Værelserne vare høie, lyse og rummelige, stødende til en ligeledes lys og luftig Korridor. De vare fordeelte i 2 Etager, hvoraf den ene kun benyttedes til Rekonvalescenter.

Med Hensyn til Alder og Kjøn har Sygdommen yttret sig, som nedenstaaende Liste udviser.

Alder	Døde			Helbredede			I alt			Dødeligheds-forhold.
	Mdk.	Qvk.	Tilsammen	Mdk.	Qvk.	Tilsammen	Mdk.	Qvk.	Tilsammen	
Fra 1 til 5 Aar	14	7	21	2	6	8	16	13	29	72,41 pCt.
— 6 - 10 —	3	3	6	5	3	8	8	6	14	42,86 —
— 11 - 20 —	4	5	9	14	7	21	18	12	30	30 —
— 21 - 30 —	12	11	23	13	9	22	25	20	45	51,11 —
— 31 - 40 —	17	15	32	12	18	30	29	33	62	51,61 —
— 41 - 50 —	12	19	31	11	6	17	23	25	48	64,58 —
— 51 - 60 —	16	20	36	6	2	8	22	22	44	81,82 —
— 61 - 70 —	14	19	33	2	4	6	16	23	39	84,62 —
— 71 - 80 —	4	13	17	2	"	2	6	13	19	89,47 —
— 81 - 90 —	1	4	5	1	"	1	2	4	6	83,33 —
	97	116	213	68	55	123	165	171	336	63,39 pCt.

Denne Liste giver Anledning til flere Betragtninger. For det første sees, at Sygdommen har været hyppigere i 1ste Decennium end i 2det; denne større Hyppighed gaaer imidlertid ikke igjennem det hele Decennium, men findes kun i den første Halvdeel deraf. Hertil antages Grunden at have været den, at der i det Hele i den spæde Alder findes Disposition til Diarrhe, og en saadan Disposition har ofte vilst sig medvirkende til at fremkalde Sygdommen. Næst efter det andet Decennium er dog det første et af de bedre, og dette er saa meget mere at lægge Mærke til, som der i denne Alderklasse leve langt flere Mennesker, end i de høiere.

Det andet Decennium viser det færreste Antal Angrebne, derefter stiger Tallet til det 4de Decennium (30 til 40 Aar), hvor det kulminerer, og saa tager det stadigt af, en naturlig Følge af, at jo høiere Alderen bliver, desto færre Individer har der under Epidemien levet i den tilsvarende Aldersklasse.

Hvad Sygdommens Ondartethed angaaer, da sees af Listen, at denne ogsaa har været mindst i 2det Decennium, da der kun døde 30 pCt. Værre har det første Decennium stillet sig, nemlig med 62,79 pCt.; men her er ogsaa Grunden i det første Qvinqvennium af dette, som giver et Dødelighedsforhold af 72,41 pCt., medens det 2det Qvinqvenniums Forhold er 42,86 pCt., det bedste næst efter 2det Decennium.

Grunden til Sygdommens større Ondartethed i det 1ste Qvinqvennium er formeentligen den samme, som til dens større Hyppighed i dette, den under Dentitionen herskende Tilbøielighed til Diarrhe. I 3die Decennium er Dødelighedsforholdet 51,11 pCt. og omtrent lignende i 4de, 51,61 pCt., men efter det 40de Aar stiger Forholdet stadigt og betydeligt, indtil det imellem 71 og 80 Aar viser 89,47 pCt. I sidste Decennium fra 81 til 90 Aar viser Forholdet sig igjen lidt gunstigere,

83,33 pCt. Her ere Tallene imidlertid meget smaa, som en Følge af, at der kun leve meget faa Mennesker af denne Alder, og det gunstigere Mortalitetsforhold er fremkommet derved, at Een er bleven helbredet af 6. Denne Ene, en gammel Mand, som blev indlagt paa Lazarethet, var, da han kom der, meget let angreben, og har han ikke havt heftigere Tilfælde hjemme, burde han ikke have været talt med iblandt dem af virkelig Cholera Angrebne.

Som Regel troer jeg — skriver Jespersen af hvis Beretning dette er meddeelt — kan angives, at, naar først Dentitionsperioden er overstaaet, er der bedst Udsigt for dem, som ere i Drenge- og Ynglingealderen, baade til at undgaae at faae Sygdommen og til at gjennemgaae den, om de ogsaa blive angrebne. Efter det fyldte 20de Aar stiger Probabiliteten baade for at faae Sygdommen og for ikke at slippe heldigt fra den, og denne Probabilitet tiltager stedse med Alderen.

Af en tidligere Liste har det viist sig, at Sygdommen har været hyppigere blandt Fruentimmer end blandt Mandsfolk; den sidstanførte Liste lærer, at dette ikke har været Tilfældet i alle Aldersklasser. I 1ste, 2det og 3die Decennium har nemlig Antallet af de angrebne mandlige Individer været større end det af de qvindelige, hvorimod efter det fyldte 31te Aar overalt Tallet paa de qvindelige Angrebne har oversteget det paa de mandlige. En Undtagelse heri gjør Decenniet fra 51 til 60 Aar, i hvilket Tallet er lige for begge Kjøn. Grunden til, at der saaledes i den yngre Alder ere forholdsviis angrebne flere Mandfolk, i den ældre flere Fruentimmer, antages at være den, at der i det Hele i den yngre Alder leve Flere af Mandkjønnet og i den høiere Alder Flere af Qvindekjønnet.

Med Hensyn til Livsstillingen have Patienterne været fordeelte, som nedenstaaende Liste udviser.

	Døde ugift	Døde gift	Helbredede ugift	Helbredede gift	Tilsammen
Embedsmænd med Hustruer og Børn	3	3	1	2	9
Handlende med do.	2	4	3	1	10
Haandværkere med do. . .	18	63	11	32	124
Skippere og Søfolk med do.	4	13	7	2	26
Vognmænd med do. . . .	〃	1	1	2	4
Dagleiere med do.	15	51	13	30	109
Militære med do.	5	3	5	1	14
Tjenestetyende	12	2	10	〃	24
Fattiglemmer	2	12	1	1	16
	61	152	52	71	336

Det er vel utvivlsomt, at Antallet i Byerne af dem, som høre til de mindre heldigt situerede Klasser, er større end af dem, som leve i de mere begunstigede Stillinger; men Listen synes dog formeentligen at udvise, at, selv dette fraregnet, har Sygdommen forholdsviis mest søgt sine Offre i den førstnævnte Klasse.

Patienternes Forhold med Hensyn til, om de have været gifte eller ugifte, sees af nedenstaaende Liste.

	Døde	Helbredede	Tilsammen
Gifte	99	53	152
Ugifte	38	32	70
Enkemænd	4	7	11
Enker	42	8	50
Børn under 15 Aar .	30	23	53
	213	123	336

Der er altsaa ingen Stand, der forholdsviis har været

saa haardt medtaget, og hvor Sygdommen har været saa dødelig (84 pC.), som Enkernes. Grunden hertil maa søges deri, at Sygdommen fik Indpas i flere af de Stiftelser, som der i Byen ere for gamle Enker, hvilke desuden i Almindelighed føre en maadelig Diæt, idet de ofte foretrække at drikke Kaffe flere Gange daglig for at faae nærende varm Mad.

Tiden i Sygdommen, paa hvilken Døden indtraf, sees af følgende Liste.

Paa	Sygdommens		1ste	Dag	døde	115
—	—	—	2den	—	—	38
—	—	—	3die	—	—	19
—	—	—	4de	—	—	14
—	—	—	5te	—	—	9
—	—	—	6te	—	—	8
—	—	—	7de	—	—	1
—	—	—	8de	—	—	4
—	—	—	9de	—	—	1
—	—	—	10de	—	—	1
—	—	—	12te	—	—	1
—	—	—	13de	—	—	1
—	—	—	18de	—	—	1
						213

Det sees heraf, at over 50 pCt. af Dødsfaldene ere indtrufne inden Udløbet af 24 Timer og omtrent 72 pCt. i de første 48 Timer, altsaa i Sygdommens algide Stadium, saa at, naar dette var vel overstaaet, kunde man have ret godt Haab om Helbredelse. Efter Forløbet af 1ste Uge døde kun 9, det er lidt over 4 pCt.

Sygdommens Varighed hos de Helbredede vil sees af efterfølgende Liste.

2	helbrededes	i Løbet af	4	Dage,
7	—	—	5	—
6	—	—	6	—
5	—	—	7	—
8	—	—	8	—
5	—	—	9	—
12	—	—	10	—
9	—	—	11	—
10	—	—	12	—
10	—	—	13	—
5	—	—	14	—
2	—	—	15	—
4	—	—	16	—
2	—	—	17	—
4	—	—	18	—
6	—	—	20	—
5	—	—	21	—
2	—	—	22	—
3	—	—	23	—
3	—	—	24	—
3	—	—	25	—
3	—	—	26	—
1	—	—	27	—
1	—	—	28	—
2	—	—	30	—
1	—	—	32	—
1	—	—	36	—
1	—	—	37	—
123				

Dette giver 1745 Sygdomsdage paa 123 helbredede Patienter eller lidt over 14 Dage paa hver.

I Byens forskjellige Gader have Patienterne været fordeelte, som nedenstaaende Liste udviser.

Gadernes Navne	Antal af Huse	Familier	Folkemængde	Angrebne af Cholera	Hvormange pCt. af Folkemængden
Færgyden	8	12	68	13	19 pCt.
Ridderstrædet	14	22	68	10	15 —
Barbeergyden	7	11	48	4	
Aagaden	50	87	333	27	8 —
Smedegyden	7	12	38	3	
Graven	22	21	223	18	
Møllegyden	17	31	109	8	7 —
Fiskergyden	6	7	29	2	
Lille Torv og Borgport .	4	17	88	6	
Spanien	27	47	166	10	
Klostergaden	66	124	647	37	6 —
Fiskergaden	93	162	653	33	
Nørregaden	17	50	173	8	5 —
Mindegaden	21	35	241	10	
Møllestien og Garvergyden	62	91	343	14	
Havgyden	7	21	76	3	4 —
Middelgaden	81	173	907	33	
Badstuegaden	20	40	202	6	
Skolegaden	42	82	434	13	
Frederiksgaden	77	145	715	19	
Rygaden	23	39	145	4	3 —
Volden	22	45	190	5	
Omkring Byen	15	17	120	3	
Tangen og Kirkerist . . .	22	39	167	4	
Vestergaden	62	148	794	20	2 —
Rosensgaden	16	35	174	4	
Immervad	9	14	73	1	

Gadernes Navne	Antal af Huse	Familier	Folkemængden	Angrebne af Cholera	Hvormange pCt. af Folkemængden
Grønnegaden	19	23	97	1	
Store Torv, Kjødtorv og Bispegyden	18	41	297	3	
Grønland	20	28	106	1	1 pCt.
Studsgaden	49	118	565	4	
Dynkarken	22	42	167	1	
Guldsmedgaden	16	37	165	1	
5 Skibe i Havnen . . .	„	„	„	5	
Choleralazarethet	1	„	„	2	
Domkirkegaarden og Kannikegaden	14	22	129	„	
Fredensgaden	13	34	143	„	

Det har saaledes i Aarhus, som næsten overalt, viist sig, at de tættest bebyggede og mindst reenligt holdte Gader og Stræder have været mest hjemsøgte af Sygdommen.

Fægyden, der har været værst medtaget er en Række usle Boliger, beboede af Arbeidsklassen og stærkt forsynede med Svinestier og anden Ureenlighed.

Bag ved Ridderstrædet ligger en Sump, der har sit Udløb midt igjennem Gyden, og desuden føres derigjennem al Ureenlighed fra den derved beliggende Rekrut-Kaserne, hvor c. 60 Heste ere opstaldede.

Begge disse Stræder vare i den Grad inficerede, da der foruden de egenlige Cholera-Patienter fandtes en Mængde med Cholerine, at man, for at standse Sygdommen i dem, maatte lade dem aldeles evakuere.

Iblandt de større Gader, som have været stærkest angrebne, ere Aagaden, hvor Sygdommen begyndte, og Fiskergaden, hvilke ligge hver paa sin Side af den igjennem Byen løbende Aa, hvor Husene altsaa rimeligviis ere byggede paa opfyldt Grund, ligesom de i det Hele ere fugtige.

At Graven er kommen iblandt de meest hjemsøgte Gader, har sin Grund deri, at der ligger et stort og daarligt Fattighus, hvor Mange angrebes.

At Middelgaden, som hører til Byens smukkeste og bedste Gader, dog har 4 pCt. Syge, hidrører derfra, at den yderste Deel af Gaden, hvor saa godt som alle Sygdomstilfældene indtraf, er aldeles forskjellig fra den øvrige Deel af samme og kun bebygget med Barakker for Familier af Arbeidsklassen, og ligesom Fægyden, med hvilken denne Deel af Gaden danner en Vinkel, vel forsynet med Svinestier. Ogsaa her maatte Evakuationssystemet anvendes.

De 3 Tilfælde paa Kjedtorvet og det store Torv indtraf hos de ovenanførte Reisende i Gjestgivergaardene; forresten vare disse 2 Torve aldeles forskaanede.

De 2 Tilfælde, som indtraf paa selve Cholera-Lazarethet, viste sig hos en frugtsommelig Sygevogterske, som var kommen fra Randers med Diarrhe, og i flere Dage var omkring de Syge uden at angive dette, og hos en Portner, som rimeligviis ifølge sin Bestilling har havt for liden Rattero.

Byens Folkemængde er antagen ved Epidemiens Begyndelse at have været omtrent 9000: af disse have saaledes været angrebne 3,73 pCt., og fraregnes en Deel Familier, som ved Sygdommens Udbrud strax reiste bort, har vel Procent-Antallet for de Tilbageværende omtrent været 4. Døde ere 2,37 pCt.

Angaaende Sygdommens Smitsomhed bemærker Jespersen, at det efter de Jagttagelser, han i denne Henseende har

kunnet anstille, forekommer ham, at Sygdommen ikke har viist nogen direkte Smitsomhed fra Individ til Individ, men at den derimod ofte forplantede sig igjennem Huset, hvor den Syge i længere Tid opholdt sig. Den viste aabenbart Tilbøielighed til at krybe omkring i de Huse, hvor den først havde faaet Indpas; men det var ikke meer dem, der vare nærmest omkring de Syge, som bleve angrebne, end Andre, som ikke saae eller hørte det mindste til dem og ofte opholdt sig i ganske andre Leiligheder af Huset. Det var en Regel, at ingen Uvedkommende tilstededes Adgang til Lazarethet; men ofte er der dog givet Paarørende Tilladelse til at besøge Patienter der, uden at man en eneste Gang har havt Grund til at fortryde det. Ingen af Byens Læger, ligesom ei heller nogen af de andre Læger i Physikatet, som have behandlet Cholera-Patienter, fik Sygdommen. En Jordemoder, som paa Lazarethet betjente tvende der fødende Koner, og som desuden ofte maatte sætte de qvindelige Patienter Klysteer, undgik Sygdommen; det Samme var Tilfældet med en anden Jordemoder, som betjente en fødende Cholera-Patient i Byen. Derimod fik en 3die Jordemoder, som boede i et inficeret Hus, Cholera og døde. Den Mand og Kone, som fra Lazarethets Oprettelse forestode Oekonomien sammesteds og desuden havde Overtilsyn med Oppasserpersonalet og stadigt vare om de Syge, gik ogsaa frie for Sygdommen, ligesaavel som baade den Mand, der fungerede som Inspektør og ofte opholdt sig i længere Tid i Sygelokalerne, og den, som dagligen færdedes blandt de Cholera-Syge i Byen og gav Rapport til Understøttelses-Komiteen. Af Hospitalets 4 Portører, som hentede enhver Patient, der blev ført til Lazarethet, lagde ham i Sygebaaren og tog ham ud deraf igjen, desuden lagde de Døde i Kisten og besørgede denne paa og af Ligvognen, fik Ingen Sygdommen. Af

Sygevogterpersonalet blev i Epidemiens Begyndelse (fra 27de Juli til 13de August) vel en betydelig Deel angreben, idet af 14 Personer 10 bleve syge og af disse 7 døde; men Grunden hertil laae formeentligen deri, at de vare forlænge ad Gangen hos Patienterne (nemlig 24 Timer) og selv i den Tid, da de vare frie for Tjeneste, ikke altid toge sig den fornødne Hvile, at der fremdeles ikke sørgedes tilstrækkeligt for en kraftig, god Diæt, og at Flere af dem vare meget daarlige, til Drik forfaldne Individer. Senere foretoges betydelige Forandringer hermed: Tjenestetiden udstraktes aldrig til mere end 8 Timer ad Gangen, Ingen fik Tjeneste 2 Nætter i Træk, og Lazarethet paatog sig at sørge for deres Forpleining. Efter den Tid blev kun En af Personalet angreben, og det var en frugtsommelig Kone, som, da hun ankom fra Randers, i flere Dage havde havt Diarrhe.

Smitte bevirket ved Klæder eller andet Inventarium, som har været brugt til Cholera-Syge, har Jespersen aldrig seet.

Med Hensyn til Epidemiens Oprindelse synes det ikke antageligt, at Sygdommen er indført i Aarhus, navnligen ikke ved den ovenomtalte tilreisende Student; men maaskee har det psychiske Moment her ved dette Tilfældes Optræden bidraget Sit til at fremskynde Epidemiens Udbrud, ligesom det overhovedet vel ikke har været uden Betydning under Epidemien ved Sygdommens Forplantelse. For vist maa det derimod ansees, at de tvende Cholera-Patienters Indlæggelse paa Byens Sygehus, som var bleven nødvendig, da mødende Vanskeligheder havde forsinket Oprettelsen af Cholera-Lazarethet, har fremkaldt den paa hint Sted herskende Epidemi.

Hvad de til Modarbeidelse af Epidemien trufne Foranstaltninger angaaer, bemærkes for det Første, at der sørgedes for Overholdelse af den private og offenlige Reenlighed. Byen ind-

deeltes i Distrikter, hvert med sin Læge og Distriktskommissær, som undersøgte, Hver i sit Distrikt, ikke alene de offenlige Pladser og Gader, men ogsaa de private Huse, for saavidt som der i disse var Anledning til at formode Uorden og Ureenlighed. Senere bleve disse Kommissærer forstærkede med et Antal dertil udvalgte Mænd, som foretoge daglige Husvisitationer og refererede til Distriktets Læge.

Hvor der holdtes Svin, blev særlig Opmærksomhed med Hensyn til Reenlighed indskærpet, navnligen, at der ikke opsamledes gammel, forraadnet Svineføde. Senere hen under Epidemien reistes i Sundhedskommissionen det Spørgsmaal, om det ikke var rigtigst, at alle Svinene førtes udenfor Byen, da det blev oplyst, at de Steder, hvor der var Svinehold, forholdsviis havde været stærkere angrebne end de, hvor saadant ikke fandt Sted. Det blev ogsaa omsider bestemt, at alt Svinehold i Byen skulde forbydes; imidlertid var til den Tid Epidemien allerede saa betydeligt aftagen, at den syntes sin Ende nær, og man fandt det derfor af Hensyn til fattige Folks Tarv tilraadeligt at suspendere Ordren.

Der udstededes Forbud mod Udsalg af umoden Frugt, senere udvidet til Forbud imod al Udsalg i Detail af Frugt. Den 24de Juli udstededes Forbud mod St. Olufs Markedets Afholdelse, som da var nærforestaaende. Vand- og Brødstraffen suspenderedes under Epidemien. Der oprettedes en Bespiisningsanstalt for fattige Folk og sørgedes for god Kost i de offenlige Stiftelser.

Det vigtigste prophylaktiske Middel viste sig at være Udflytning fra de befængte Steder. Denne besørgedes enten af vedkommende Familier selv eller med Assistance af en Komite, der forestod Evakuationerne.

Paa Raadhuset indrettedes et Cholera-Bureau, hvortil der skete Anmeldelser om Syge og Dødsfald, hvorfra

der anvistes Lægehjelp, Sygeoppassere, og hvor ogsaa Lægerne dagligen maatte indsende Rapporter.

Al Ligtransport, som udelukkende fandt Sted om Natten, besørgedes ved Bureauets Portører. Paa Kirkegaarden udenfor Frederiksporten var der vel et Lighus; men, da dette viste sig at være for lille, opførtes et rummeligt Træskur, hvor Ligene henfattes, og hvor der holdtes Vagt over dem. Nat og Dag, indtil de bleve begravne.

I Aarhus Landdistrikt, hvor der i det Hele have været 8 Cholera-Patienter, af hvilke 4 ere døde, viste sig, foruden det ovenfor omtalte i Elsted forekommende Tilfælde hos den fra Sygehuset evakuerede Kone, i Veilby, ½ Mil nord for Aarhus, i Begyndelsen af August et Tilfælde hos en Mand, som om Dagen arbeidede i Aarhus og om Natten laae i sit Hjem i Veilby. Denne Patient helbrededes, uden at der senere i den store Landsby, hvor der lever en stor Mængde Husmænd og Indsiddere, tilkom flere Syge.

I Galthen, en henimod 3 Mil vestlig for Aarhus beliggende Landsby med meget ugunstige hygieiniske Forhold, indtraf den 8de September et dødeligt Cholera-Tilfælde hos en Mand, som Dagen forud havde været i Aarhus. Den 2den Oktober viste der sig atter et dødeligt Tilfælde og den 7de Oktober 2. Den 9de tilkom en ny Patient og endeligen en den 16de, hvilke begge helbrededes. Samtidigt med Cholera herskede der i Egnen temmelig almindeligt Cholerine.

Randers.

Denne By er foruden Aarhus den eneste Kjøbstad i Physikatet, i hvilken Cholera viste sig.

Fra Kjøbenhavn ankom efter Overlæge v. Deurs's Beret-

ning, af hvilken Nedenstaaende er meddeelt, i Juli Maaned, nemlig den 17de, 27de og 31te, 3 Cholera-Syge til Randers. Den førstankomne Syge, en philologisk Kandidat, døde i Hjemmet hos sin Moder, efter at have været syg i omtrent 12 Timer med alle Tegn paa den meest udtalte og heftigste Cholera. De 2 andre, en i Byen hjemmehørende Skipper og en paa Dampskibet Cimbria værende Maskinmester, bleve begge restituerede, den Ene i Hjemmet, den Anden paa Cholera-Lazarethet. Disse Syge forplantede ikke Sygdommen videre, og skjøndt Choleraen herskede epidemisk i Nabobyen Aarhus siden den 19de Juli og i Aalborg siden den 5te August, forekom intet Tilfælde i Randers førend den 4de September, da en Snedkermester, som Dagen i Forveien var kommen fra Aalborg, hvor han havde opholdt sig i en af Cholera afdød Slægtnings Hus, blev angreben af Sygdommen. Han behandledes og restitueredes i sit Hjem, der var beliggende i en af Byens laveste og sletteste Gader (Trangstrædet). Det næste Tilfælde af Sygdommen indtraf den 8de paa en ganske modsat Kant af Byen (paa Hjørnet af Vestergrave og Kehrumwieder) i en meget slet og usund Bolig hos en 63 Aar gammel, høist fordrukken og fattig Mand, som indbragtes og døde vaa Lazarethet. Huset blev strax evakueret og renset. Det 3die Cholera-Tilfælde forekom den 14de ikke meget langt fra den førstangrebne Snedkers Bolig, og senere bleve i de følgende Dage, 16de, 17de, 18de og 19de September, 7 angrebne i det samme Qvarteer af Byen, medens der den 17de ogsaa forekom et Tilfælde i den Gade, i hvilken den anden Patient havde boet, og atter sammesteds et den 25de. Medens Sygdommen saaledes syntes at ville fortrinsviis hjemsøge 2 hinanden aldeles modsatte, men fladtliggende Egne af Byen, bleve den 20de og 22de September en Mand og Kone, Begge meget fordrukne Personer, angrebne paa et af de høieste og sundeste Steder i Byen (i Lade-

gaardsgaden). Da Huset var blevet evakueret og begge de Syge bragte til Lazarethet, hvor de døde, udbredte Sygdommen sig ikke mere til denne Kant af Byen, ligesom fremtidigen den hele nordlige og høitliggende Deel af samme blev forskaanet for den; men iøvrigt forekom der nu herefter Tilfælde paa forskjellige andre Steder af Byen. Siden den 4de September, fra hvilken man kan regne Epidemiens Begyndelse i Randers, med Udelukkelse af de 3 i Juli Maaned fra Kjøbenhavn indbragte Tilfælde, have i alt indtil 20de November været angrebne 41 Individer, af hvilke 30 ere døde. Efter Døgnene og Ugerne vare de Syge og Døde fordeelte saaledes:

Døgnet, i hvilket de Syge og Døde ere anmeldte Fra Middag til Middag	Syge	Døde	Ugen	Syge	Døde
3die Septb. - 4de Septb.	1	"	1ste Uge	2	1
7de — - 8de —	1	"			
8de — - 9de —	"	1			
13de — - 14de —	1	"	2den —	3	2
15de — - 16de —	1	1			
16de — - 17de —	1	1			
17de — - 18de —	3	1	3die —	8	6
18de — - 19de —	3	"			
19de — - 20de —	1	2			
20de — - 21de —	"	1			
21de — - 22de —	1	1			
22de — - 23de —	"	1			
24de — - 25de —	1	"	4de —	3	1
25de — - 26de —	1	"			
28de — - 29de —	1	"			
30de — - 1ste Oktober	"	1			

Døgnet, i hvilket de Syge og Døde ere anmeldte Fra Middag til Middag	Syge	Døde	Ugen	Syge	Døde
1ste Oktober - 2den Oktober	1	"			
2den — - 3die —	"	1			
5te — - 6te —	2	"	5te Uge	5	5
6te — - 7de —	1	2			
7de — - 8de —	1	2			
14de — - 15de —	1	"	6te —	1	"
16de — - 17de	3	2	7de —	3	2
23de — - 24de —	2	"			
25de — - 26de —	"	1	8de —	5	1
27de — - 28de —	1	"			
28de — - 29de —	2	"			
29de — - 30te —	"	1			
30te — - 31te —	"	2			
31te — - 1ste Novbr.	1	"	9de —	4	5
1ste Novbr. - 2den —	"	2			
2den — - 3die —	1	"			
4de — - 5te —	2	"			
5de — - 6de —	2	1			
6te — - 7de —	"	1			
8de — - 9de —	"	1	10de —	4	4
10de — - 11te —	1	"			
11te — - 12te —	1	1			
12te — - 13de —	"	1			
15de — - 16de —	1	"	11te —	2	2
16de — - 17de —	1	"			
17de — - 18de —	"	1			
19de — - 20de —	1	"	12te —	1	1
20de — - 21de —	"	1			
				41	30

Med Hensyn til Alder og Kjøn har Forholdet været saaledes:

Alder	Syge Mdf.	Syge Qvf.	Syge Tilsammen	Døde Mdf.	Døde Qvf.	Døde Tilsammen
Fra 1 til 5 Aar	"	"	"	"	"	"
— 5 - 10 —	1	"	1	"	"	"
— 10 - 20 —	"	"	"	"	"	"
— 20 - 30 —	"	1	1	"	1	1
— 30 - 40 —	1	1	2	"	"	"
— 40 - 50 —	7	9	16	4	7	11
— 50 - 60 —	6	4	10	5	2	7
— 60 - 70 —	3	2	5	3	2	5
— 70 - 80 —	1	4	5	1	4	5
— 80 - 90 —	"	1	1	"	1	1
Tilsammen	19	22	41	13	17	30

Paa Lazarethet ere behandlede 25 (13 Mdf. 12 Qv.), af hvilke 19 døde (9 Mdf. 10 Qv.); i Hjemmet 16 (6 Mdf. 10 Qv.), af hvilke 11 døde (4 Mdf. 7 Qv.).

Mortaliteten paa Lazarethet har saaledes været 76 pCt., for Mandfolkene 69,23 pCt., for Fruentimmerne 83,33 pCt., medens Mortaliteten i Hjemmet har været 68,75 pCt., for Mandfolkene 66,66 pCt., for Fruentimmerne 70 pCt. For samtlige Patienter har Mortaliteten været 73,17 pCt., for Mændene 68,42 pCt., for Fruentimmerne 77,27 pCt.

Af de paa Lazarethet behandlede Syge var 18 fordrukne i høiere eller ringere Grad. Iøvrigt have næsten alle Lægerne været enige i, at Ureenlighed, men især Fugtighed har været den fremherskende Aarsag til Sygdommens Udbrud og Forplantelse. Nogle af Lægerne antage, at der ved omtrent en halv Snees af de Syge har existeret Smitte, nemlig hos Saadanne, hvor

der ikke er foretagen nogen Evakuation, eller hvor den kun har kunnet skee sildigt og ufuldkomment.

Føies til de nysangivne Tal endnu hine 3 før den egenlige Epidemi forekommende Cholera-Tilfælde, have der i det Hele i Randers været 44 Cholera-Syge, af hvilke 31 ere døde.

Choleriner og Diarrheer have herskat mere før, end under Epidemien, dog ingenlunde i nogen usædvanlig høi Grad.

For at indskrænke Sygdommens Udbredelse, bleve der trufne almindelige Foranstaltninger til Overholdelse af Reenlighed, alle Svinestier bleve forlagte udenfor Byen, al Detailhandel med Frugt forbuden, alle Udskænkningssteder lukkede om Aftenen Kl. 9. Husvisitationer bleve vel i Begyndelsen foretagne af dertil udnævnte Borgere, men faldt snart bort. Det fulgtes som Regel at evakuere de Sunde fra hvert Sted, hvor et Cholera-Tilfælde viste sig, medens Boligen blev udluftet, renset og hvidtet. Denne Foranstaltning viste overalt sine gavnlige Virkninger, idet Choleraen ikke forplantede sig videre, hvor en slig Evakuation skete. Dog forekom der ogsaa Exempler paa eneſtaaende Cholera-Tilfælde, hvor ingen fuldstændig Evakuation blev foretagen, uden at Sygdommen derfor forplantede sig videre. De Evakuerede optoges i en Klubs Lokale og i en paa Tøihuset værende isoleret Bygning, begge udenfor Byen.

Fra Randers Landdistrikt er der anmeldt 10 Cholera-Tilfælde samtidigen med, at Epidemien herskede i Byen, nemlig den 28de September 2 i Ugelhusene (Virring Sogn), en Mil fra Randers, og fra 19de September til 16de Oktober 8 i Christrup, ½ Mil fra Randers. De 5 af disse Tilfælde endte dødeligt.

Den 29de September døde i Udbyovre (Mariager Læge-

distrikt) en Kone, som Dagen forud var kommen fra sine choleraſyge Slægtninge i Ugelhusene. Senere indtraf der intet Tilfælde paa dette Sted. — I Udbyhøi forekom et enkeltstaaende Cholera-Dødsfald hos en svagelig Kone den 7de Oktober. Fra Dampskibet Cimbria var iøvrigt den 18de Juli landsat Liget af en Matrosdreng, som var død af Cholera underveis paa Reisen fra Kjøbenhavn.

I Odder Lægedistrikt indtraf et allerede ovenomtalt Tilfælde i Kjærsgaard hos en Kone, som døde 24 Timer, efterat hun den 25de Juli var udskreven fra Sygehuset i Aarhus. Senere viste sig intet Cholera-Tilfælde i dette Distrikt.

I Halling Lægedistrikt forekom en lille Epidemi, rimeligviis Affødning af Aarhus-Epidemien, i Landsbyen Egaa, beliggende 1 Mil nord for Aarhus. Den 7de August viste sig her et Cholera-Tilfælde; den 23de August atter et og saaledes med korte Mellemrum indtil den 10de September 4, i alt 6 Tilfælde, af hvilke de 3 havde dødeligt Udfald. Medens Cholerinen her viste sig over hele Byen, baade i Gaarde og Huse, angreb Choleraen kun et Parti omtrent midt i Byen, hvor 5 daarlige Huse laae samlede under meget smudsige Omgivelser, beboede af omtrent 30 Mennesker. Et Tilfælde viste sig i hvert Hus, og efter foretagen Evakuation standsede Sygdommen hermed.

I Landsbyen Studstrup (2 Mile nord for Aarhus) indtraf den 11te Oktober et isoleret, ved Diætfeil foranlediget, dødeligt Cholera-Tilfælde.

I Landsbyen Hørning (Skanderborg Lægedistrikt), beliggende $1\frac{3}{4}$ Mil fra Aarhus, viste sig i August Maaned en

lille Cholera-Epidemi, der holdt sig til eet Hus, af hvis 11 Beboere de 5 bleve angrebne og de 4 døde. Natten mellem 18—19de August blev en Pige, som allerede i længere Tid havde havt Diarrhe, dog ikke i stærk Grad, og den 17de havde været i Aarhus og i 3—4 Timer opholdt sig hos en Søster, der var Cholera-Sygevogterske, men som dog dengang befandt sig vel, pludselig angreben af Cholera og døde deraf den følgende Dag. Sygdommen forplantede sig nu til 4 andre Personer i samme Hus, medens Sundhedstilstanden i den øvrige Deel af Landsbyen vedblev at være god.

I Landsbyen Ølsted, 1 Miil fra Horsens, forekom et enkeltstaaende Cholera-Tilfælde hos en 63aarig Mand, som den 15de Juli var ankommen med Dampskib til Horsens fra Kjøbenhavn, hvor han havde ligget paa almindeligt Hospital og var bleven opereret for Vandbrok. Efter sin Angivelse var han Aftenen før Afreisen fra Kjøbenhavn, den 14de Juli, tilligemed de andre Patienter, som laae paa samme Stue, bleven udflyttet fra denne, da en derværende Syg havde faaet Cholera. Samme Aften, som han ankom til Horsens, fortsatte han Reisen til sit Hjem; men Dagen efter, den 16de Juli, fik han Diarrhe, som vel hævedes, men efter begaaet Diætfeil atter vendte tilbage den 19de og udviklede sig til en Cholera, for hvilken han bukkede under den 25de Juli. Sygdommen udbredte sig ikke til Nogen af de ikke faa Slægtninge, der havde været om ham.

Ved Grenaa Havn, der ligger $\frac{3}{8}$ Miil fra Grenaa By, og hvor omtrent 10 Familier, mest Fiskere og Søfolk, boe, er der efter Districtslæge Arendrups Beretning i Tidsrummet fra 1ste August til 6te Oktober iagttaget 12 Cholera-Tilfælde, deels ombord i Fartøier, deels i et Par af

de paa Stedet boende Familier. Desuden er der forekommet et Par Dødsfald (16de Septb. og 10de November), om hvilke det er uvist, hvorvidt de have været foranledigede ved Cholera. Det første Cholera-Tilfælde indtraf den 1ste August hos en der bosiddende Tømmermand, formeentligen efter en forudgangen Diætfeil. Denne Patient døde den 8de Dag; men allerede den 6de August blev hans Kone, der uafladeligen havde været om den syge Mand og pleiet ham, heftigt angreben og døde den 7de August. Samme Dag, som hin første Patient, den 1ste August, havde ogsaa en Baadfører fra Skagen faaet et stærkt Cholera-Anfald, som efter 14 Timers Forløb endte med Døden. Den 3die Septb. blev en Skipper, der 4 Dage forinden var afreist fra Aalborg og siden den Tid havde havt Diarrhe, angreben af Cholera, af hvilken han døde Dagen efter. Den 30te September fik en drikfældig Fisker fra Kikhavn (Frederiksværks Gods) et heftigt Cholera-Anfald og døde efter 12 Timers Sygdom. Foruden disse nysnævnte Tilfælde forekom endnu 7 andre i en Fisker-Familie, der beboede et ufuldendt Hus, som baade var aabent og ureenligt. Hvorledes Sygdommen er opstaaet i denne Familie, hvis samtlige Medlemmer bleve angrebne, vides ikke. Manden havde vel ligget med sit Fartøi i Kjøbenhavn i 12 Dage i Juli Maaned, derefter 5 Dage i Helsingør og var kommen hjem den 9de August; men der hengik fem Uger, inden det første Sygdomstilfælde viste sig i hans Familie, nemlig den 16de September, og det er saaledes ikke antageligt, at han skulde have medbragt Smitte fra noget af de nævnte Steder. Den 16de September altsaa forekom det første Tilfælde i denne Familie hos et 2½ Aar gammelt Barn, der døde efter omtrent 10 Timers Sygdom. Der sagdes, at dette saavelsom Familiens øvrige Børn i længere Tid daglig havde nydt en stor Mængde raae

Gulerødder. For at faae Manglerne ved Huset afhjulpne, blev dette strax fraflyttet, idet et af Børnene kom ind til den ved Siden af boende Svoger, medens Mand, Kone og de to andre af Børnene toge Qvarteer i Fartøiet, en lille Fiskerqvase, der laae i Havnen, og hvor de opholdt sig i 4 Dage, indtil Huset var nogenledes istandsat, og de atter flyttede ind i samme. Imidlertid havde den 18de Sygdommen angrebet de to sidstnævnte Børn, en Dreng paa 5 Aar og en Pige paa 9 Aar, og efterat disse Børn den 22de syntes uden Fare, blev Moderen syg og derpaa Manden den 27de September. Begge disse helbrededes. Den 1ste Oktober blev en 4 Aar gammel Datter angreben under Opholdet hos Svogeren og døde efter 10 Timers Sygdom og den 5te Oktober endelig, ligeledes i Svogerens Hus, den 80 Aar gamle Svigermoder, som døde den følgende Dag efter 30 Timers Sygdom. Af de 7 Syge i denne Familie døde saaledes 3. Af samtlige ved Havnen forekommende 12 Cholera-Tilfælde endte de 8 dødeligt. Selve Grenaa By blev aldeles forskaanet for Sygdommen.

I hele Aarhus Physikat have i alt 426 Individer været angrebne af Cholera, og af disse ere de 273 døde.

Aalborg Physikat.

I dette Physikat have i det Hele været angrebne af Cholera 986 Personer, af hvilke 544 ere døde.

Aalborg By.

Denne Byes slette hygieiniske Forhold ere bekjendte nok og have ofte været paaankede af Stiftsphysikus Speyer

saavel for de lokale Autoriteter som for Sundhedskollegiet. „Aalborg maa ansees for en usund By, hvor asiatisk Cholera og andre farlige Epidemier ville finde rig Næring og kræve mange Offre", saaledes skrev han i sin Beretning i Aaret 1851 (Sundhedskollegiets Forhandlinger for 1851 S. 259). Kjertelsygdom endog i sine værste Former og typhøse Febre ere at betragte som endemiske i Aalborg By, og sidstnævnte Sygdom antager ofte en ved Udbredning og Ondartethed betænkelig epidemisk Charakteer, saaledes senest i 1852, da fra Juni Maaned til Aarets Udgang omtrent 350 Individer vare angrebne af denne Sygdom paa en Befolkning af 7745 (Folketælling 1850). Ogsaa Dødelighedsforholdene stille sig meget ugunstige for denne By. Det er ved mangfoldige og nøiagtige Undersøgelser godtgjort, at Dødeligheden i de større Kjøbstæder forholdsviis er større end i de mindre; dette er ogsaa Tilfældet her i Danmark, idet Dødeligheden i Kjøbenhavn er forholdsviis større end i Landets øvrige Kjøbstæder, medens Aalborg derimod har efter de af Speyer anstillede Beregninger en Dødelighed, der er lige saa stor som Kjøbenhavns, ja i Femaaret 1843—1847 endog lidet større.

„Til disse ugunstige sanitære Forhold kunne ogsaa bestemte lokale Aarsager paavises. Aalborg By ligger paa en lav, fugtig, tildeels opfyldt Grund, hvilket navnligen gjelder om Byens nordøstlige Deel, hvor endnu i vore Dage Bygninger opføres paa Pladser, som først nyligen ved Inddæmning og Opfyldning ere indvundne fra Fjorden; dette er for endeel Tilfældet med det i 1852 anlagte Glasværk. Grunden paavirkes saavel af de gjennem Byen rindende Aaer, som af Fjordvandet; om man end nok saa ofte udpumper Kjeldervandet, har dette dog altid en afskyelig Lugt og afgiver Beviis paa, at en Dekomposition af organiske Dele finder Sted i

Jorden, og at der udvikles svovlbrinteholdige og andre skadelige Luftarter.

Aalborg er en meget gammel By med en stor Deel høie, gamle Huse og smalle Gader eller Gyder; i disse have Husene almindeligst et meget indskrænket Gaardsrum med aabne Skarnkasser og Vandhuse. Om man end i de senere Aar har indrettet flere hyggelige Beboelses-Leiligheder, boer dog den langt overveiende større Deel af Befolkningen i smaa, lave, fugtige og mørke Værelser, hvor det selv med den bedste Villie ikke er muligt at vedligeholde Reenlighed og frisk Luft. De Fattigeres Boliger maae ogsaa almindeligen ansees for overbefolkede.

Byen gjennemstrømmes af flere Aaer, hvis Vand almindeligt afbenyttes til alt Slags Husholdningsbrug; dettes Beskaffenhed er i og for sig selv godt, men der gjøres alt muligt for at forringe dets Qvalitet, og der kan neppe tænkes nogen Aarsag til Vands Fordærvelse, som ikke finder Anvendelse i Aalborg."

Imidlertid havde, — som Stiftsphysikus Speyer bemærker i sin om Cholera-Epidemien afgivne Beretning, der er fulgt i nærværende Meddelelse — i Juni og første Halvdeel af Juli 1853 Byens Sundhedstilstand holdt sig paa et godt Standpunkt og været langt bedre end i de foregaaende Aar, da navnligen i 1848, 1850 og 1852 gastriske Febre og forskjellige Underlivstilfælde optraadte paa en betænkelig Maade. Vel vare i 1853 lignende Tilfælde tilstede i benævnte Maaneder, men hverken i extensiv eller intensiv Henseende af nogen Betydning. Men fra Midten af Juli Maaned antoge de gastriske Tilfælde en betænkeligere Charakteer, baade med Hensyn til Antal og Heftighed; navnlig forekom da mange Tilfælde af Cholerine, der, uden at være livsfarlige, dog vare haardnakkede. Ogsaa andre betænkelige Tilfælde indtraadte: den

14de Juli døde en ældre Mand, Gartner paa Østerbro, pludseligen, efter Lægens Attest af Apoplexi, efter et almindeligt udbredt, dog aldeles ugrundet, Rygte af Cholera. Den 27de Juli ankom Dampskibet „Cimbria", paa hvilket under Reisen fra Kjøbenhavn to af Skibets Besætning, en Baadsmand og en Koksmat, om Natten vare døde af epidemisk Cholera; efterat Ligene vare synede, bleve de af Skibets Mandskab indsvøbte i tjæret Segldug og lagte i en bedækket Portechaise; fire Arbeidsmænd bragte den iland og satte den paa en Vogn, der udenom Byen kjørte den ud paa Kirkegaarden, hvor den hensattes i det derværende Kapel. Kusken gik hele Veien ved Siden af Vognen; Ingen af de Personer, som havde havt at gjøre med Ligenes Transport, er senere bleven angreben. Den 29de Juli indkom paa det civile Sygehus om Morgenen en Skomagersvend, der to Dage iforveien var ankommen fra Kjøbenhavn med „Cimbria", og om Eftermiddagen en Jungmand paa „Iris", der samme Dag var ankommen fra Hovedstaden, Begge lidende af choleralignende Tilfælde; de henlagdes i et til dette Øiemed indrettet aldeles afsondret Lokale; Begge helbrededes. Disse tvende Tilfælde vare imidlertid saa mistænkelige, at Speyer endnu samme Dags Aften sammenkaldte Sundhedskommissionen, som han gjorde bekjendt med Forholdene, og af hvilken han fordrede, at der uopholdeligen og kraftigen blev truffet Foranstaltninger til at imødegaae den sig muligen udviklende Epidemi. To Dage senere, altsaa den 31te Juli, forekom i den usleste Deel af Byen og under de ugunstigste hygieiniske Forhold et Sygdomstilfælde hos et ugift, drikfældigt Fruentimmer, der døde paa det da indrettede Receptionslokale for Cholera-Syge ved Sønderport. Uagtet der hos denne Patient hverken under Sygdommens Forløb eller ved den Dagen efter Døden foretagne Obduktion forekom Noget, som bestemt kunde charak-

terisere Tilfældet som epidemisk Cholera, kan det efter den senere vundne Erfaring ikke paatvivles, at det virkeligt har været et saadant; derimod anseer Speyer alle Rygter om Sygdommens Oprindelse ved „Smitte“ enten fra den Kusk, som udkjørte føromtalte Choleralig, og med hvilken hun skal have staaet i Kjæresteforhold, eller fra et muligt Besøg paa „Cimbria“ for aldeles grundløse. Endeligen døde den 4de August paa Østerbro en ung chlorotisk Kone, der for 3 Uger siden var kommen fra Kjøbenhavn, efter kun et Døgns Sygdom af Underlivsbetændelse. Dette Dødsfald anføres alene, fordi mangfoldige Rygter satte det i Forbindelse med de to Sygdomstilfælde, som de følgende Dage erklæredes for virkelig epidemisk Cholera; men af gjentagne og alvorlige Undersøgelser vides med Vished, at ingen af de angrebne tvende Personer — en gammel Kone og en Snedker — har været i Berørelse med eller blot i Huset hos den Afdøde, og at ingen af de Personer, med hvilke dette har været Tilfældet, senere er bleven angreben af Cholera. Men den 5te August forekom et saa bestemt udtalt Tilfælde af epidemisk Cholera, at fra den Dag maa Epidemiens Optræden i Aalborg dateres.

Dens Gang og Udvikling sees af nedenstaaende Liste over de dagligen anmeldte Syge, Helbredede og Døde.

Maaned og Dag	Anmeldte Syge	Af dette Antal ere Helbredede	Af dette Antal ere Døde	Ugen	Anmeldte Syge	Af dette Antal ere Helbredede	Af dette Antal ere Døde
5te August til 6te August	2	„	2	1ste Uge	41	12	29
6te — - 7de —	„	„	„				
7de — - 8de —	6	1	5				
8de — - 9de —	12	5	7				
9de — - 10de —	6	2	4				
10de — - 11te —	5	1	4				
11te — - 12te —	10	3	7				

Maaned og Dag	Anmeldte Syge	Af dette Antal ere Helbredede	Af dette Antal ere Døde	Ugen	Anmeldte Syge	Af dette Antal ere Helbredede	Af dette Antal ere Døde
12te August til 13de August	6	3	3				
13de — - 14de —	16	4	12				
14de — - 15de —	20	7	13				
15de — - 16de —	26	8	18	2den Uge	173	62	111
16de — - 17de —	35	13	22				
17de — - 18de —	33	12	21				
18de — - 19de —	37	15	22				
19de — - 20de —	41	23	18				
20de — - 21de —	40	15	25				
21de — - 22de —	27	11	16				
22de — - 23de —	40	16	24	3die —	279	133	146
23de — - 24de —	54	29	25				
24de — - 25de —	37	18	19				
25de — - 26de —	40	21	19				
26de — - 27de —	32	17	15				
27de — - 28de —	26	16	10				
28de — - 29de —	26	16	10				
29de — - 30te —	29	16	13	4de —	153	82	71
30te — - 31te —	15	7	8				
31te August - 1ste Septb.	14	6	8				
1ste Septb. - 2den —	11	4	7				
2den — - 3die —	16	11	5				
3die — - 4de —	8	6	2				
4de — - 5te —	14	7	7				
5te — - 6te —	14	7	7	5te —	65	43	22
6te — - 7de —	7	6	1				
7de — - 8de —	3	3	"				
8de — - 9de —	3	3	"				

Maaned og Dag	Anmeldte Syge	Af dette Antal ere Helbredede	Af dette Antal ere Døde	Ugen	Anmeldte Syge	Af dette Antal ere Helbredede	Af dette Antal ere Døde
9de Septb. til 10de Septb.	3	1	2				
10de — - 11te —	9	2	7				
11te — - 12te —	5	2	3				
12te — - 13de —	4	3	1	6te Uge	29	10	19
13de — - 14de —	2	"	2				
14de — - 15de —	2	1	1				
15de — - 16de —	4	1	3				
16de — - 17de —	2	"	2				
17de — - 18de —	3	2	1				
18de — - 19de —	1	"	1				
19de — - 20de —	3	2	1	7de —	16	6	10
20de — - 21de —	4	1	3				
21de — - 22de —	2	"	2				
22de — - 23de —	1	1	"				
23de — - 24de —	"	"	"				
24de — - 25de —	1	1	"				
25de — - 26de —	3	3	"				
26de — - 27de —	"	"	"	8de —	4	4	"
27de — - 28de —	"	"	"				
28de — - 29de —	"	"	"				
29de — - 30te —	"	"	"				
30te — - 1ste Oktober	"	"	"				
1ste Oktbr. - 2den —	1	1	"				
2den — - 3die —	"	"	"				
3die — - 4de —	"	"	"	9de —	2	1	1
4de — - 5te —	"	"	"				
5te — - 6te —	1	"	1				
6te — - 7de —	"	"	"				
					762	353	409

Dagen er her regnet fra den ene Dags Middag Kl. 12 til samme Time næste Dag

Af denne Liste fremgaaer, at de Cholera-Syges Antal har beløbet sig til 762, hvilket udgjør 9,84 pCt. af Befolkningen, naar denne regnes efter Resultatet af Folketællingen i 1850, ifølge hvilken Aalborg By har 7745 Indvaanere. Det har nemlig ikke været muligt at faae Oplysninger om Indbygger-Antallet ved Epidemiens Udbrud og under dens Forløb; men om end Byen siden Februar 1850 har tiltaget lidet i Folkemængde, og om end den militære Styrke i 1853 var større end i 1850, saa vil de under Epidemien Bortreistes Antal formeentligen kunne opveie denne Forøgelse, og det ovennævnte Tal vil saaledes temmelig nær svare til Virkeligheden. Epidemien tiltog, som Listen viser, hurtigen i Udbredning og naaede allerede sit Høidepunkt i den 3die Uge; fra den Tid aftog den temmelig regelmæssigt, og kan ansees tildeels for ophørt ved Slutningen af den 7de Uge (23de Septb.), da der i de følgende 14 Dage til 7de Oktober i det Hele kun anmeldtes 6 nye Patienter. I Epidemiens 3die Uge angrebes 279 Individer eller 3,60 Procent af Befolkningen, og i eet Døgn (23de —24de August) tilkom 54 nye Patienter eller næsten 7 pro Mille.

Tabel til Oplysning om de specielle Ugedage, paa hvilke de Cholera-Syge anmeldtes.

Ugen	Fredag-Løverdag	Løverdag-Søndag	Søndag-Mandag	Mandag-Tirsdag	Tirsdag-Onsdag	Onsdag-Torsdag	Torsdag-Fredag	Tilsammen
1ste Uge	2	"	6	12	6	5	10	41
2den —	6	16	20	26	35	33	37	173
3die —	41	40	27	40	54	37	40	279
4de —	32	26	26	29	15	14	11	153
5te —	16	8	14	14	7	3	3	65
6te —	3	9	5	4	2	2	4	29
7de —	2	3	1	3	4	2	1	16
8de —	"	1	3	"	"	"	"	4
9de —	"	1	"	"	"	1	"	2
	102	104	102	128	123	97	106	762

Af denne Liste fremgaaer det, at det største Antal Cholera-Syge — 128 — anmeldtes i Døgnet Mandag—Tirsdag, det mindste — 97 — i Døgnet Onsdag—Torsdag. Da Forskjellen under hele Epidemien imidlertid kun er ringe, har det Forhold, som paa flere andre Steder er iagttaget, at et overveiende Antal Cholera-Patienter anmeldtes om Mandag og Tirsdag, som Følge af Udskeielser i diætetisk Henseende om Søndagen, ikke ganske

fundet Stadfæstelse i Aalborg, skjøndt Almuen, navnlig Arbeidsmænd, Haandværkssvende og disses Familier, til hvilken Klasse de Angrebnes Fleertal hørte, ingenlunde lagde sig Lægernes Advarsel paa Sinde, men nøde især om Løverdag Aften og Søndag store Portioner Øl og Brændevin efter gammel Sædvane.

Med Hensyn til Sygdommens Udfald sees det, at der

helbrededes	.....	353	=	46 pCt.
døde	....	409	=	54 pCt.
		762		

Med Hensyn til Kjønnet vare blandt de Cholera-Syge

af Mandkjønnet	337
af Qvindekjønnet	425
	762

Af de Angrebne vare altsaa 44 Procent Mandfolk og 56 Procent Fruentimmer. Under Epidemien i Aalborg vare saaledes Fruentimmer mere udsatte for Sygdommen end Mandfolk. Det samme Forhold viser sig ogsaa, naar man anstiller Undersøgelser efter Antallet af de mandlige og qvindelige Individer, som befandtes i Aalborg efter Folketællingen 1850; dette var 3640 Mandfolk og 4105 Fruentimmer; af hint Antal angrebes 9,26 pCt., af dette 10,35 pCt.

Betragte vi noget nøiere Dødeligsforholdene, da er der, som anført, i det Hele død 409 Individer eller 54 pCt. af de Angrebne og over 5 Procent (5,28) af Befolkningen. Dødeligheden var dog ikke lige stor under hele Epidemien.

I den	1ste	Uge	døde	71	pCt.	af de	Angrebne,
- -	2den	—	—	64	—	—	—
- -	3die	—	—	52	—	—	—
- -	4de	—	—	46	—	—	—
- -	5te	—	—	34	—	—	—

I den 6te	Uge	døde	66 pCt.	af	de Angrebne,		
- - 7de	—	—	63 -	—	—		
- - 8de	—	—	„ —	—	—		
- - 9de	—	—	50 —	—	—		

Af denne Liste fremgaaer det, at Dødeligheden forholdsviis var størst i Epidemiens 1ste Uge; at den i de følgende fire Uger aftog, men atter voxede i den 6te og 7de Uge. I den 8de Uge døde Ingen af de Anmeldte og i den 9de Uge En af de to Anmeldte.

Til Oplysning om Tidspunktet i Sygdommen, paa hvilket Døden indtraf, meddeles nedenstaaende Liste.

I de første 24 Timer i Sygdommen døde					247
Paa	Sygdommens	2den	Dag	døde	62
—	—	3die	—	—	14
—	—	4de	—	—	15
—	—	5te	—	—	18
—	—	6te	—	—	15
—	—	7de	—	—	9
—	—	8de	—	—	6
—	—	9de	—	—	3
—	—	10de	—	—	4
—	—	11te	—	—	3
—	—	12te	—	—	2
—	—	13de	—	—	1
—	—	14de	—	—	4
—	—	15de	—	—	1
—	—	17de	—	—	1
—	—	18de	—	—	1
—	—	19de	—	—	1
—	—	21de	—	—	1
—	—	22de	—	—	1
					409

Af denne Tabel, paa hvis absolute Nøiagtighed dog ikke ganske kan stoles, da Lægerne ikke altid have angivet Dødstimen, men ikkun Dødsdagen, vil det dog sees, at over 60 pCt. af samtlige Dødsfald indtraadte inden 24 Timer efter Sygdomsanfaldets Begyndelse; at hos næsten 76 pCt. Døden indtraf inden 48 Timer efter Sygdommens Indtrædelse; at 380 Individer eller næsten 93 pCt. bleve bortrevne inden Udløbet af 7 Dage, og at ikkun 29 eller lidt over 7pCt. døde senere, imellem den 8de og 22de Dag.

Stiftsphysikus Speyer har endvidere undersøgt Epidemiens Indflydelse paa Byens Populationsforhold i det omhandlede Aar. Efter de statistiske Tabeller, som aarligen afgives af Præsterne, stille Fødsels- og Dødeligheds-Forholdene for Aalborg By i Decenniet 1843—1852 sig saaledes:

Aar	Fødte	Døde	Flere Fødte end Døde	Flere Døde end Fødte
1843	239	216	23	"
1844	224	249	"	25
1845	232	217	15	"
1846	263	229	34	"
1847	241	197	44	"
1848	258	207	51	"
1849	273	219	54	"
1850	304	245	59	"
1851	305	215	90	"
1852	353	269	84	"
	2692	2263	454	25

Af disse Talstørrelser fremgaaer det, at i det sidst forløbne Decennium Fødslernes Antal har oversteget de Dødes Antal (1844 gjør dog en Undtagelse), og at Folkemængden i

Aalborg ved disse gunstige Forhold er forøget med 429, eller med næsten 43 aarligen.

I Aaret 1853 derimod ere fødte 384, døde 680, altsaa 296 flere Døde end Fødte. Det er ikke Fødslernes Mindretal, der har foraarsaget dette Resultat; thi disse have netop i det forløbne Aar været større end i noget Aar af det sidste Decennium, men det er Epidemiens Indflydelse paa Dødeligheden, som har fremkaldt denne Formindskelse i Befolkningen, og dette ene Aars store Dødelighed har formindsket Folkemængden med næsten et ligesaa stort Antal, som de sidste fem Aar have forøget det.

Om Aldersforholdenes Indflydelse paa Epidemien give følgende 4 Tabeller Oplysninger.

Alderstabel over	Syge	Helbredede og	Døde af Mdk.
Fra 1—10 Aar	49	27	22
— 10—20 —	15	8	7
— 20—30 —	48	23	25
— 30—40 —	80	38	42
— 40—50 —	56	27	29
— 50—60 —	38	13	25
— 60—70 —	30	4	26
— 70—80 —	20	5	15
— 80—90 —	1	„	1
	337	145	192

Alderstabel over	Syge	Helbredede og	Døde af Dvk.
Fra 1—10 Aar	50	27	23
— 10—20 —	20	18	2
— 20—30 —	52	35	17
— 30—40 —	74	45	29
— 40—50 —	73	34	39
— 50—60 —	58	27	31
— 60—70 —	52	13	39
— 70--80 —	30	6	24
— 80—90 —	14	3	11
— 90—100 —	2	"	2
	425	208	217

General-Alderstabel over	Syge	Helbredede og	Døde
Fra 1—10 Aar	99	54	45
— 10—20 —	35	26	9
— 20—30 —	100	58	42
— 30—40 —	154	83	71
— 40—50 —	129	61	68
— 50—60 —	96	40	56
— 60—70 —	82	17	65
— 70—80 —	50	11	39
— 80—90 —	15	3	12
— 90—100 —	2	"	2
	762	353	409

Sammenlignende Tabel over Levende, Syge og Døde.

Alders Aar			De Levendes Antal efter Folketællingen 1850	De Syges Antal	Af 100 Levende bleve syge	De Dødes Antal	Af 100 Levende døde
Fra	1-10	Aar	1583	99	6,25	45	2,84
—	10-20	—	1362	35	2,57	9	0,66
—	20-30	—	1518	100	6,58	42	2,77
—	30-40	—	1240	154	12,42	71	5,73
—	40-50	—	803	129	16,06	68	8,47
—	50-60	—	577	96	16,64	56	9,71
—	60-70	—	417	82	19,66	65	15,59
—	70-80	—	190	50	26,32	39	20,53
—	80-90	—	53	15	28,30	12	22,64
—	90-100	—	2	2	100	2	100
			7745	762		409	

Ved at gjennemløbe den store Choleraliteratur — skriver Speyer — og navnligen de talrige Monographier over denne Sygdoms Optræden paa forskjellige Steder, vil man finde, at Lægernes Mening om Alderens Indflydelse paa Sygdomsanlægget og Dødelighedsforholdene er meget forskjellig. Denne Meningsforskjellighed beroer formeentligen paa, at man ved at undersøge dette Moments Indflydelse ikke altid og tilstrækkeligen har skjelnet imellem det absolute og relative Forhold. Kaster man Øiet paa foranstaaende Tabeller, saa erfares det, at hos Mandkjønnet forekommer det største Sygeantal (80) og det største Dødeantal (42) i Aldersklassen 30—40 Aar; hos Qvindekjønnet findes det største Antal Syge (74) i samme Aldersklasse, men den største Dødelighed (39) i Aldersklassen 40—50 Aar; dog er Forskjellen imellem Kjønnene ikke større, end at den ganske hæves, naar man slaar dem

sammen, hvilket fremgaaer af General-Alderstabellen, der viser, at baade Patientantallet og Dødeligheden have været størst blandt Individer mellem 30—40 Aar. De lavere Aldersklasser, ligesom ogsaa de høiere vise et mindre Antal af Syge og Døde. Vilde man nu af disse Tabellers Udvisende drage den Slutning, at Dispositionen til epidemisk Cholera var størst hos denne Aldersklasse, for hvilken Sygdommen ogsaa er farligst, og at saavel Anlægget som Farligheden var mindre for de lavere og høiere Aldersklasser, saa vilde man opstille en feilagtig Sætning, og denne Feil vilde beroe paa, at man havde undladt at tage Hensyn til et vigtigt Moment, nemlig til Antallet af de i enhver Aldersklasse levende Individer. Dette Hensyn er medtaget i sidste Tabel, og af de der opstillede Talstørrelser fremgaaer det, at under den epidemiske Choleras Optræden i Aalborg tiltog Sygdomsanlægget stadigen ligefra den laveste til den høieste Alder, ene med Undtagelse af Aldersklassen 10—20 Aar, og at samme Regel ogsaa gjør sig gjeldende med Hensyn til Farligheden, ene med Undtagelse af Aldersklasserne 10—20 og 20—30 Aar.

Til Oplysning om Tiden og Gangen af Epidemiens Udbredelse over Byen, i de enkelte Gader og i Husene har Speyer udarbeidet efterfølgende Tabel. Et Kort over Aalborg By er vedføiet paa Tab. IV.

Gadens Navn	Antal af Gadens beboede Huse	Antal af Gadens angrebne Huse	Af 100 Huse bleve angrebne	Antal af Gadens Cholera-Syge	Af dette Antal bleve		Dagen, da det første Cholera-Tilfælde viste sig.
					helbredede	døde	
Søndergade	34	19	56	45	23	22	5te Aug.
Kattevad.	20	9	45	20	8	12	6te —
Østerbro, Løkken og Sønderbro	24	11	46	20	3	17	7de —
St. Hansgade.	8	6	75	22	8	14	8de —
Nørregade	28	16	57	34	15	19	8de —
Nygadens Vandgyde. .	4	3	75	4	4	"	8de —
Algaden	61	17	28	39	25	14	9de —
Østergravensgade . . .	5	3	60	10	6	4	9de —
Skolegaden og Bleggaardsveien	28	15	51	39	14	25	11te —
Skomagergade.	19	9	47	19	7	12	11te —
Braskensgade	6	3	50	9	2	7	12te —
Klokstøbergyden	21	7	33	12	4	8	12te —

Roldgyden	6	4	67	8	7	1	13de —
Bredgade og paa Frue Kirkegaard.	14	5	36	12	4	8	13de —
Jomfruannegade og bag Nymølle	23	9	39	15	6	9	13de —
Store Nygade.	22	14	64	18	7	11	13de —
Nyhavnsgade	7	6	86	26	10	16	14de —
Pederbarkesgyde	32	15	47	26	10	16	14de —
Vesterbrogade, Veien til Kirkegaarden og Kjærs Mølle	38	13	34	25	17	8	14de —
Svingelen	14	5	36	5	4	1	15de —
Hjelmerstald	22	14	64	37	12	25	15de —
Lille Nygade.	11	9	82	19	12	7	15de —
Gravensgade.	20	7	35	12	6	6	15de —
Brandstrupgade	18	9	50	21	11	10	15re —
Slotsgade	26	8	31	12	5	7	16de —
Brødregyden	14	8	57	10	4	6	16de —

Gadens Navn	Antal af Gadens beboede Huse	Antal af Gadens angrebne Huse	Af 100 Huse bleve angrebne	Antal af Gadens Cholera-Syge	Af dette Antal bleve helbredede	Af dette Antal bleve døde	Dagen, da det første Cholera-Tilfælde viste sig.
Mollegyden	12	3	25	6	3	3	16de Aug.
Fjordgaden	7	3	43	5	4	1	16de —
Hr. Oves Gyde	7	4	57	4	2	2	17de —
Vestergade og Hukken	45	6	13	7	4	3	17de —
Gammel Torv og Strandstien	9	3	33	4	2	2	17de —
Cortesgyde	9	5	56	11	5	6	17de —
Kattesundsgade	32	16	50	48	24	24	18de —
Vesteraaesgade og Peter Petersens Gyde	17	7	41	12	4	8	18de —
Paa Reberbanen og Reberbansgade	11	5	45	9	8	1	18de —
Bispens Gade	21	1	5	4	2	2	19de —
Korsgaden	17	9	53	16	10	6	19de —
Urbansgade	26	10	38	25	11	14	20de —
Karenpoppesgyde	5	3	60	4	2	2	20de —

Doktorensgyde	10	4	40	7	1	6	20de —
Kongensgade	7	3	43	4	1	3	21de —
Nytorv.	15	4	27	5	3	2	22de —
Marenturisgade	5	3	60	3	3	"	22de —
Klosterjordet	12	5	42	19	5	14	23de —
Stranden og Stormgaden	7	2	29	2	"	2	23de —
Tiendeladen og Vingaardsstræde	19	7	37	17	7	10	23de —
Skottergaarden	5	3	60	4	3	1	24de —
Kirkegyden	6	2	33	2	1	1	24de —
Østeraagade	14	3	21	6	3	3	25de —
Adelgaden	8	4	50	7	5	2	27de —
Steengyden	5	1	20	1	1	"	30te —
Ladegaardsgaden. . . .	5	2	40	4	1	3	1ste Sept.
Jens Bangs Gyde . .	5	1	20	1	1	"	3die —
Fremmede uden Bopæl i Aalborg	"	"	"	6	3	3	
	866	363		762	353	409	

Angaaende de nærmere Omstændigheder med Hensyn til Epidemiens Opstaaen og Udbredelse beretter Speyer fremdeles Følgende.

Det første som epidemisk Cholera bestemt erkjendte Tilfælde viste sig den 5te August paa Søndergade hos en gammel Kone. Hun havde ikke været i nogen Berørelse med de to ovenfor (S. 181) nævnte Syge, som maatte betragtes som virkelige Cholera-Patienter; hun havde ligeledes aldrig været i Berørelse med de som mistænkte anførte Personer; heller ikke havde hun staaet i Forbindelse med eller faaet Besøg af Fremmede fra andre choleraſmittede Steder. Den næste Cholera-Patient, der blev syg samme Døgn, var en Snedker i Kattevad; den 3die en ung Kone i samme Gade. Om disse Tvende gjelder i enhver Henseende, hvad der ovenfor er anført om den Første, navnligen er Speyer fuldkommen vis paa, at den Sidste ikke har været i Berørelse med Nogen af de to Andre. Den 4de Patient var en Slagter i Kattevad; hans Omgivelse nægter, at han har staaet i Berørelse med de forhen anførte Patienter. Den 5te Patient var en Tømmersvend paa Østerbro og den 6te et Barn i St. Hansgade; disse have beviisligen ikke været i Berørelse med Nogen af de først anførte Syge. Om Sygdommens Oprindelse har Speyer anstillet de alvorligste Undersøgelser baade ved Epidemiens Begyndelse, under dens Forløb og længe efter dens Ophør, og det er hans fulde Overbeviisning, som ogsaa deles af Byens Læger, at Epidemien i Aalborg er opstaaet ved spontan Genese, en Erkjendelse, som strax fra Begyndelsen paatrængte sig Lægerne paa Grund af den Hurtighed, med hvilken den udbredte sig over Byen; thi i den første Uge havde den allerede angrebet 10 Gader og var trængt frem til Midten af Byen.

Epidemien begyndte i den østlige Deel af Byen (Søn-

dergade), gik dernæst i nordostlig Retning og naaede allerede den 7de August (Epidemiens tredie Dag) til Byens østlige Grændse (Østerbro). Derfra gik den i vestlig Hovedretning, medtagende paa sin Vei de Gader, som udgjøre Byens nordlige og sydlige Deel. Denne Vandring var dog langtfra regelmæssig, men Sygdommen gjorde betydelige Spring i alle Retninger; saaledes viste den sig allerede den 9de August (Epidemiens 5te Dag) paa Algaden i Borgerskolen; i Jomfruannegade viste den sig den 13de August (Epidemiens 9de Dag) i en Gaard ved Siden af Kathedralskolen, og allerede den 14de August naaede den Byens vestlige Grændse, Vesterbrogade. I flere Tilfælde kunde man paavise en bestemt Leilighedsaarsag til Epidemiens Spring til en hidtil forskaanet Gade i en fjernere Deel af Byen; men ialmindelighed var det ikke muligt med Bestemthed at angive nogen Grund til saadan Uregelmæssighed. Naar Epidemien saaledes tidligen viste sig i Algadens Borgerskoles Lokale, da kan dette forklares af den Omstændighed, at det var indrettet til Asyl for Beboere af choleratruede Huse og til den Tid allerede befolket; i Jomfruannegade angrebes tidligen en Gaard, som ganske vist var det meest overbefolkede Sted i hele Byen; og paa Vesterbro viste Epidemien sig tidligen, idet en Oppasser paa Lazarethet i Enighedslund blev angreben. Naar Epidemien saaledes ved et Spring var kommen til en Gade, blev denne ligesom Udgangspunktet for Sygdommen i den om den først angrebne Gade grupperede Deel af Byen. Dog kan man med Rette sige, at Epidemien i sin Begyndelse hovedsageligen holdt sig til Byens østlige Deel, og at den endte i Byens vestlige Deel; det sidste Cholera-Tilfælde forekom paa Adelgaden den 5te Oktober.

Epidemien udbredte sig efterhaanden over hele Byen i den Grad, at ikkun 3 smaa Gyder (Marenpoppesgyde, Skolegadens Vandgyde og Skidengyden) med ialt 10 Huse, og 2

Strækninger udenfor Byen, (nemlig Skovbakken og Veien fra Svingelen til Frederiksfilde) med ialt 5 Huse bleve skaanede. Af foranstaaende Tabel vil det erfares, at af Byens 866 beboede Huse hjemsøgtes 363, eller næsten 42 pCt., af Cholera-Epidemien.

Naar et Hus i en Gade først var angrebet, kunde man være viis paa, at Sygdommen snart vilde vise sig i flere Huse i samme Gade. Undtagelse fra denne Regel gjøre kun 3 Gader, samtlige beliggende i Byens vestlige Deel. Dog var Sygdommen forholdsviis ikke ligemeget udbredt i alle Gader. De angrebne Huses Antal var i 5 Gader under 25 pCt.; samtlige disse Gader laae i Byens vestlige Deel. I 26 Gader var Antallet 25—50 pCt., i 18 Gader imellem 50—75 pCt. og i 4 Gader, samtlige i Byens østlige Deel, var det 75 pCt. og derover. Ikke alle Gadens Huse bleve angrebne paa engang, men efterhaanden med færre eller flere Dages Mellemrum. Husene bleve angrebne snart i en tydelig Orden, snart med Spring fra den ene Ende af Gaden til den anden, fra den ene Side til den anden. Hvor Sygdommen først viste sig i Gadens Midte, var det almindeligt, at de sidst angrebne Huse laae i Gadens Yderender. De angrebne Huse laae deels isolerede, uden at der forekom Patienter i Nabohusene, deels i mindre og større Grupper, saa at en længere Strækning af Gaden samlet var angreben; det Første var mere Tilfældet i Byens vestlige Deel, det Sidste mere i den østlige. For nærmere at vise disse Forhold, fremstilles Sygdommens Udbredning i 4 af Byens Gader, der ere valgte aldeles vilkaarligen.

Af Søndergadens 34 Huse bleve 19 angrebne. Gaden ligger i Byens østlige Qvarteer. Det første Sygdomstilfælde viste sig August 5, de senere August 8, 9, 11, (2 Huse) 12, 13, 15 (2 H.), 16, 17 (2 H.), 18, 19 (3 H.), 24, 26,

30. Husene laae i 4 Grupper: een paa 3 Huse, der angrebes August 11, 5, 9; det først angrebne Hus laae altsaa i Midten, og Sygdommen udbredte sig derfra til begge Nabohusene. Den anden Gruppe indbefattede 8 Huse, hvor Sygdommen viste sig August 26, 15, 19, 19, 16, 24, 18, 30; af de sidst angrebne Huse laae eet paa hvert af Gruppens Yderhjørner. Den tredie Gruppe indbefattede 2 Huse, som angrebes respektive August 15 og 17. Den fjerde Gruppe indbefattede 6 Huse, der angrebes fra den ene Ende til den anden i følgende Orden: August 11, 8, 17, 19, 13, 12.

Af Hjelmerstalds 22 Huse angrebes 14; ogsaa denne Gade ligger i Byens østlige Deel, men dog vestlig for Søndergaden. Sygdommen angreb Husene August 15, 17 (4 H.), 18 (2 H.), 19, 20, 21 (2 H.), 24, 26, 28. 3 Huse laae isolerede; der forekom 3 Grupper, hver af 3 Huse, respektive August 24, 18, 20; — 28, 17, 19; — 17, 15, 18; det først angrebne Hus i hver Gruppe laae ogsaa her i Midten; en Gruppe paa to Huse angrebes August 17, 21.

Af Urbansgadens 26 Huse angrebes 10. Denne Gade ligger nordvestlig i Byen. Sygdommen viste sig her August 20, 22, 24, 28, September 6 (2 H.), 7, 13, 16, 18. Af de angrebne Huse laae 5 isolerede; i en Gruppe af 2 Huse forekom Sygdommen respektive August 24, September 6; i en Gruppe af 3 Huse September 13, August 8, 28.

Af den i den sydvestlige Kant af Byen liggende Tiendelades (med Vingaardsstrædes) 19 Huse angrebes 7, nemlig August 19, 21, 23, 28, 30, 31 samt September 1; 3 Huse laae isolerede; 4 i en Gruppe, i hvis enkelte Huse Sygdommen viste sig i regelmæssig Orden August 19, 21, 28, 31; ogsaa i disse Gader laae de sidst angrebne Huse længst fjernede fra hinanden.

I 192	Huse	forekom	1	Cholera-Syg	= 192	Individer
- 82	—	—	2	Cholera-Syge	= 164	—
- 36	—	—	3	—	= 108	—
- 24	—	—	4	—	= 96	—
- 12	—	—	5	—	= 60	—
- 9	—	—	6	—	= 54	—
- 1	—	—	7	—	= 7	—
- 2	—	—	8	—	= 16	—
- 1	—	—	9	—	= 9	—
- 1	—	—	10	—	= 10	—
- 1	—	—	11	—	= 11	—
- 1	—	—	14	—	= 14	—
- 1	—	—	15	—	= 15	—
363					756	
				Fremmede	6	
					762	

I 192 Huse udbredte det forekomne Choleratilfælde sig altsaa ikke til Flere af Husets Beboere, medens det Modsatte var Tilfældet i 171 Huse, hvor 2 eller flere indtil 15 Sygdomstilfælde forekom; hine forholde sig altsaa til disse som 53 til 47. I Huse med 2 Cholera-Patienter indtraf det andet Tilfælde paa samme Dag 8 Gange; 17 Tilfælde kom 1 Dag, 10 2 Dage, 6 3 Dage, 8 4 Dage, 7 5 Dage, 3 6 Dage, 7 7 Dage senere; de øvrige 16 Tilfælde indtraadte imellem den 9de og 48de Dag paa 11 forskjellige Dage.

I Huse med 3 Syge indtraadte

det andet Tilfælde $\frac{8}{\text{samme Dag}}$, $\frac{10}{1}$, $\frac{6}{2}$, $\frac{4}{3}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{5}$, $\frac{2}{7}$, $\frac{1}{11}$ Dage senere;

det tredie Tilfælde $\frac{3}{1}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{6}{3}$, $\frac{6}{4}$, $\frac{4}{5}$, $\frac{2}{6}$, $\frac{4}{7}$, $\frac{3}{8}$ Dage efter det første. 7 Tilfælde forekom imellem den 9de og 30te Dag paa 6 forskjellige Dage.

(De over Stregen anførte Tal angive, hvor ofte Tilfældene ere optraadte paa den angivne Dag).

I mangfoldige Tilfælde synes en mærkelig Regelmæssighed at finde Sted i Tilfældenes Rækkefølge i de enkelte Huse, saaledes: August 27, 29, 31 — August 21, 25, 29 — August 10, 12, 15 — August 12, 14, 16.

En lignende Regelmæssighed synes ogsaa at vise sig i Huse med 4, 5, 6 Syge, hvilket fremgaaer af følgende Exempler.

4) August 18, 21, 23, 26 — August 20, 23, 24, 26 — August 22, 25, 26, 29.

5) August 19, 26, 26, 29, 31 — August 8, 9, 10, 15, 16.

6) August 14, 18, 20, 24, 26, 27 — August 13, 15, 18, 20, 23, 26.

Med Hensyn til Sygdommens Udbredelse i stærkt befolkede Bygninger henleder Speyer specielt Opmærksomheden paa Aalborg Glasværk, Fattighus og Hospital.

Aalborg Glasværk ligger i Nyhavn, altsaa i et heftigt medtaget Qvarteer, paa en fra Fjorden inddæmmet Plads, der er opfyldt med et 3—4 Alen dybt Sand- og Gruslag. Bygningen, der er opført i 1852, har en i hygieinisk Henseende meget hensigtsmæssig Indretning, idet der mellem Gulvene og Grunden er et tomt Rum, der paa flere Steder ved Huller i Muren, forsynede med Rister, kommunicerer med den atmosphæriske Luft; Fugtighed mærkes intetsteds i Huset. Glaspusteriet medfører en Uorden i den huslige Levemaade, som til en vis Grad gjør det umuligt at vaage over streng Reenlighed; Manden arbeider næsten altid om Natten, sover om Dagen, spiser snart til en, snart til en anden Tid. Da enhver Familie er rigelig forsynet med Børn, som ogsaa kræve Ko-

nens Opmærksomhed, er hendes Tid saa optagen, at der paa Reenligheden af Boligen kun kan anvendes en kort Tid. Enhver Familie, hvoraf der i Choleratiden vare 13, har 2 Værelser og et Kjøkken, enkelte desuden et Pulterkammer; det største Værelse har 980 Kubikfod, det mindre 378 Kubikfod; i Gjennemsnit bestaaer en Familie af 7 Individer. Foruden disse Beboelses-Leiligheder findes flere mindre og større ubenyttede Lokaler, der i Choleratiden kom meget vel tilpas som Udflytningslokaler, medens de Værelser bleve rensede, hvor Cholera-Syge havde ligget. I Choleratiden boede paa Glasværket 88 Individer med Koner og Børn, af hvilke 8 bleve angrebne, og af disse døde 4. 6 behandledes paa Sygehusene, 2 hjemme. Disse Tilfælde viste sig paa følgende Dage: Aug. 20, 22, 23, 27, 31, Septb. 1, 9, 12. Desforuden lede næsten Alle af gastriske Tilfælde og en stor Deel af Cholerine, der hos Enkelte var meget voldsom og haardnakket. Det fortjener endnu at bemærkes, at det var paa et meget uheldigt Tidspunkt, at Choleraen viste sig, idet Familierne nyligen vare indflyttede, Boligerne ikke i fuldstændig Orden, Arbeidernes Sindsstemning meget nedtrykt, da Choleraen rasede voldsomt i Værkets Nærhed og Arbeidet endnu ikke begyndt.

Aalborg Fattighus ligger paa Byens Skolegade, altsaa i et Qvarteer, som Epidemien haardt hjemsøgte. Det er en ganske ny Bygning med rummelige, lyse og luftige Stuer, et stor og reenligt Gaardsrum, og virker under ret taalelige hygieiniske Forhold. Ligefra Epidemiens Begyndelse søgte man at hindre dens Udbredelse og Farlighed i Stiftelsen; man havde streng Indsigt med Værelsernes Ventilation og Reenlighed; der sørgedes for en noget sundere og nærende Diæt, og man søgte øieblikkelig at afsondre og bortskaffe enhver Syg, saasnart det ringeste Underlivs-Tilfælde viste sig. Disse Foranstaltninger

undlode heller ikke at yttre deres velgjørende Virkninger. Af Anstaltens 132 Beboere angrebes 15, af hvilke 9 døde, samtlige gamle Folk med en Gjennemsnitsalder af 70 Aar. Tilfældene viste sig Aug. 11, 13, 24 (2), 27 (2), 29, 30 (2), Septb. 2, 6, 10, 11, 12, 14. Det synes, som om Stiftelsen har været hjemsøgt af 2 adskilte Epidemier; den første indbefattende kun 2 Tilfælde, den anden indtræffende, efterat Choleraen i 11 Dage havde forskaanet Stiftelsen. Det bør endnu fremhæves, at de to først Angrebne døde.

Aalborg Hospital er beliggende paa Klosterjordet i den Deel af Byen, som var den mindre angrebne. Det er en nyligen betydeligt og hensigtsmæssigt udvidet og forbedret Bygning med en i enhver Henseende god Hygieine. Af Anstaltens 84 Personer (60 Hospitalslemmer, 11 Daarelemmer) angrebes ikke destomindre 14, af hvilke 11 døde, samtlige gamle Folk af 72 Aars Gjennemsnitsalder. Tilfældene forekom Aug. 23 (2), 24 (2), 25 (2), 26 (2), 28, 30 (2), Septb. 1, 3, 14. Her viste sig en Omstændighed, som ret ofte fremtraadte i de cholerabefængte Huse, den nemlig, at Sygdommen vendte tilbage til det angrebne Hus efter at den forlængst der var ophørt, efter et Tidsrum af flere, endog 5 Uger; den saaledes tilbagevendende Sygdom var almindeligen ondartet og dødelig.

Af de saaledes samlede Iagttagelser over Maaden, paa hvilken Cholera-Sygdommen udbredte sig i Husene, kunne formeentligen følgende Slutninger uddrages.

1) Naar Cholera-Sygdommen viste sig i et Hus, var der Sandsynlighed for, at to eller flere Tilfælde vilde følge efter.

2) Sjelden optraadte Sygdommen i samme Hus med to eller flere Tilfælde paa den første Dag; men de senere viste sig efterhaanden efter færre eller flere Dages Forløb.

3) Det langt overveiende Antal Generetilfælde indtraadte inden Udløbet af det 4de Døgn efter det første Tilfælde; imellem 4de og til Slutningen af 7de Døgn aftog Generetilfældenes Antal; efter den Tid indtraadte vel endnu endeel Tilfælde endog 5 til 6 Uger senere, men disse maae betragtes som Undtagelser fra den almindelige Regel, og de kunne formeentligen ikke antages at staae i noget kausalt Forhold til det første Tilfælde i Huset.

4) Den samme Regel viser sig ogsaa, og det endog langt tydeligere og bestemtere, naar man undersøger det senere indtraadte Tilfældes Forhold i Tiden til det nærmest foraugaaende Tilfælde.

5) Man maa antage det som aldeles sikkert, at et og samme Hus kunde hjemsøges af to, ved et længere Tidsrum adskilte, Epidemier eller med andre Ord, at den i et Hus ophørte Epidemi atter efter et længere Tidsrum kunde vende tilbage. Dette viste sig tydeligst i den østre Ende af Byen; her forekom lige til de allersidste Dage af Epidemien, og længe efter at Sygdommen havde forladt Gaden, enkelte endog farlige og dødelige Tilfælde og det uden Undtagelse i de tidligere angrebne Huse. Sjeldnere var det Tilfælde, at et enkelt eller ganske faa Tilfælde viste sig først i et Hus, at Sygdommen da ophørte, men at den egenlige Epidemi med et betydeligt Antal Syge senere optraadte.

6) Den samme Regel maa antages at gjelde med Hensyn til Sygdommens Udbredelse over Byen, i de enkelte Gader og i de enkelte Huse.

Angaaende Sygdommens Aetiologi bemærker Speyer, at det ikke er lykket at udfinde, hvori Anlægsaarsagerne bestaae. Ikkun synes den Maade, paa hvilken Sygdommen efterhaanden udbreder sig over et bestandigt større Rum, at

berettige til den Antagelse, at Anlægget ikke strax er tilstede i sin fulde Styrke, men at det først under Sygdommens Forløb udvikler sig. Dets Virkekreds i extensiv Henseende synes ogsaa at maatte være meget indskrænket; thi det viste sig ofte, at et enkelt Huus blev Sædet for Sygdommen, medens Nabohusene forskaanedes.

Blandt Leilighedsaarsagerne, som have betinget Epidemiens Forekomst, fremhæves især:

1) Byens Beliggenhed paa opfyldt og fugtig Grund. Den østlige og nordøstlige Deel af Byen, som først og haardest blev medtagen af Epidemien, befinder sig i fortrinlig Grad under disse Forhold, og det har viist sig, at andre heldige locale Tilstande ikke kunne opveie den skadelige Indflydelse af Grundens Fugtighed. Saaledes er Østerbro en af Byens luftigste Gader; beliggende paa en Udkant af Byen har den en rask Luftvexel baade fra Fjorden og det omgivende frie Land. Gaden har i Forhold til Husenes Høide betydelig Brede; Husene ere vel byggede, tildeels nye, Reenligheden i dem upaaklagelig, men Grunden er fugtig, og Fugtigheden forøges fra de omgivende Haver. Denne Gade blev derfor haardt medtagen under Epidemien; af Gadens 21 Huse forekom Patienter i 10; af Gadens 18 Patienter døde 15.

2) Ilde Lugt og Stank fra Priveter, Skarnkasser, Møddinger og Svinestier udøve en meget stor Indflydelse paa Sygdommens Udvikling. Mangfoldige Huse kunne paavises, hvor denne Indflydelse paa utvetydig Maade har gjort sig gjeldende, og hvor den først Angrebne laae i et Værelse under Indvirkninger af denne Potens, uagtet de hygieiniske Forhold iøvrigt vare gode i Huset.

3) Overbefolknings Indflydelse har ligeledes viist sig umiskjendelig. Dette Moments Indflydelse yttrer sig ikke blot i

enkelte Huse, men ogsaa paa hele Gader; exempelviis anføres Hjelmerstald.

Denne Gade ligger omtrent paa det høieste Punkt i Byen; dens Huse er tildeels nybyggede og reenlige, men smaae, lave og overbefolkede; af denne Gades 22 Huse viste Sygdommen sig i 14; af 37 Cholerasyge døde 25. I denne saaes nogle af de voldsomste Tilfælde, i hvilke Overgangen fra fuldkommen Sundhed til Døden var kun nogle faa Timers Værk. Fra denne Gade fandt derfor den talrigste Udflytning Sted.

4) Mangel paa ordenlig Levemaade og Diætfeil undlade ikke at yttre en betydelig Indflydelse. Hvad Indflydelsen af overdreven Nydelse af Spiritus angaaer, da viste det sig, at Byens Drankere, og af dem gives der mange, forholdsviis ikke bleve angrebne i større Antal end ædruelige Folk, skjøndt det er notorisk, at Mangfoldige af hine under hele Epidemiens Forløb neppe en eneste Time have været fuldkommen ædrue; thi foruden deres sædvanlige Dosis drak de hele Dagen igjennem bittre Snapse. En langt skadeligere Indflydelse yttrede Nydelsen navnlig af bittert, saakaldet mavestyrkende, Brændevin paa de ædruelige Folk, som ikke vare vante til saadanne Snapse; de befandt sig ilde derefter, fik Qvalme og Diarrhe — maaskee indeholdt Brændevinet Aloe — og i bestemt paaviselige Tilfælde Cholera.

5) En høist betydelig Indflydelse paa Sygdommens Forekomst udøver Vedkommendes sociale Forhold og Livsstilling. Dette vil tydeligen fremgaae af følgende Tabel, ved hvilken er at bemærke, at Vedkommendes Koner og Børn overalt ere medtagne i Beregningen.

De 762 Cholera-Syge have efter Livsstilling hørt til

Civil-Embedsstand med Fuldmægtige, Betjente m. m.		19
Militærstand:		
Officeersklassen	2	
Underofficerer og Menige	23	
		25
Søfolk (Skippere, Fiskere, Matroser) . .		37
Haandværksstand:		
Mestere	86	
Svende og Drenge	178	
		264
Arbeidsmænd og Dagleiere		165
Handelsstand:		
Egenlige Kjøbmænd med Betjente og Drenge	13	
Smaahandlere, Høkere o. s. v. . .	21	
		34
Pensionister		4
Arrestanter		2
Fattig- og Hospitalslemmer.		30
Enker med deres hjemmeværende Børn .		87
Tjenestetyende (mandligt og qvindeligt) .		74
Uden bestemt angiven Stilling		21
		762

6) Om Alderens og Kjønnets Indflydelse som Sygdomsaarsag findes de herhen hørende Oplysninger i det tidligere S. 190—92 Anførte.

7) Af psychiske Momenter tillægger man navnligen Frygt for Sygdommen en stor Indflydelse paa dens Udvikling. Speyer er dog meget tilbøielig til at antage, at dette Mo-

ments Betydning høiligen overvurderes. Det er aldeles vist, at Frygt for Smitte var overordenlig stor netop hos den mere dannede Klasse; han har oplevet Exempler paa, at den var tilstede i en Grad, der løste alle Slægtskabets, Kjærlighedens og Venskabets Baand, og gav Anledning til de sørgeligste og rædsomste Scener; og dog bleve Faa af disse Ængstelige angrebne af Sygdommen. Han kunde, siger han, anføre Exempler paa Folk, som lige fra det Øieblik, da Choleraen udbrød i Kjøbenhavn, og naturligviis end mere, da den viste sig i Aalborg, neppe turde spise sig mætte, af Frygt for at overfylde Maven, og i al den Tid levede næsten udelukkende af Salep og Franskbrød; disse Folks Søvn var naturligviis om Natten ringe og fortvarende, ideligen afbrudt af Cholera-Phantasier; de kom til at see elendige og ynkelige ud; men Cholera fik de ikke. Med Hensyn til Sygdommens Smitsomhed antager Speyer som godtgjort ved mangfoldige Kjendsgjerninger, at den epidemiske Cholera er betingelsesviis smitsom i Analogi med den epidemiske Typhus. Han anfører iøvrigt, at man ogsaa i Aalborg, som andetsteds, har gjort den Erfaring, at Sygdommen ikke har udbredt sig fra Lazaretherne til Nabohusene.

Endnu fortjener at omtales, hvilken Indflydelse Epidemien havde paa Forekomsten af andre Sygdomme, navnlig dens Forhold til Cholerinen. Det er ovenfor bemærket, at i Slutningen af Juli Maaned var en tydelig genius gastricus fremherskende, og som en Følge heraf Cholerine-Tilfælde ikke ualmindelige. Men med Epidemiens Optræden skete heri et betydeligt Omslag. Cholerinen forsvandt, og Enhver, som fik Diarrhe eller Brækning, fik Cholera. Ved personligen at undersøge Sundhedsstanden i de Huse, hvor Cholera efterhaanden viste sig, overtydede Speyer sig om, at ingen Underlivstilfælde

forekom der til den Tid. Dog snart skete atter en Forandring; fra Midten af Epidemiens anden Uge, altsaa længe forinden den havde naaet sit Høidepunkt, fremkom Cholerinen igjen og udbredte sig i en Grad, som han aldrig har anseet mulig i en epidemisk Sygdom, og i Epidemiens tredie, fjerde og femte Uge kan man med fuldkommen Sandhed sige, at den var udbredt over hele Byen, og at intet Hus var forskaanet for den. Cholerine viste sig selv i Huse, hvor alle foreskrevne Forsigtighedsregler paa det bestemteste bleve iagttagne baade med Hensyn til Diæt, Reenlighed m. m. Cholerinen viste sig med en hyppig, vandagtig, mattende Diarrhe, Qvalme, sjelden Brækning, belagt Tunge, Hovedpine, stærk, klæbrig Sved; den helbredede̲s i Løbet af 4 Dage, dog indtraadte Helbredelse ofte først med Ugens Slutning; den efterlod stor Mathed og Tilbøielighed til senere Underlivstilfælde. Speyer kan ikke ansee Cholerinen som en Forløber for Choleraen, i hvilken den sjelden gik over, men betragter den som en selvstændig Sygdom, nærmest som en modificeret Cholera.

Iøvrigt viste Børnekopper sig epidemisk i Aalborg fra Juni Maaned, vedbleve under Cholera-Epidemien uden at paavirkes af den i nogen mærkelig Grad og fortvarede efter sammes Ophør.

Cholera-Lazarether oprettedes:

i Enighedslund (beliggende ved den sydlige Ende af Vesterbro) . . .	102	Cholera-Syge,	af hvilke	51	Helbredede,	51	Døde	
i Frue Sogns Friskole	66	—	—	21	—	45	—	
i Kathedralskolen	133	—	—	64	—	69	—	
Desuden behandledes i de første Dage af Epidemien i et til Optagelse af eventuelle fra andre Steder ankommende Cholera-Syge indrettet Receptionslokale	8	—	—	1	—	7	—	
og paa det civile Sygehus	8	—	—	1	—	7	—	
I Alt paa Lazaretherne	317	Cholera-Syge,	af hvilke	138	Helbredede,	179	Døde,	d. e. 56 pCt.
I Hjemmet behandledes	445	—	—	215	—	230	—	— 52 —

De sanitære Foranstaltninger, der iværksattes for at standse Sygdommens Udbredelse, vare her i det Væsenlige de samme, som i det Foregaaende allerede ere omtalte ved andre Byer. Der sørgedes for Overholdelse af Reenlighed overhovedet; særligt Tilsyn førtes med saadanne Huse, hvis hygieiniske Forholds Slethed gjorde dem til Gjenstand for offenlig Opmærksomhed; Svinehold i Staden forbødes; ligesaa al Detailudsalg af Frugt paa Torve og Gader; de offenlige Beværtningslokaler lukkedes tidligt om Aftenen. Paa Raadstuen oprettedes et Anmeldelsesbureau for Cholera-Syge; her samledes dagligen Lægerne til Konference og afgave Rapporter. Asyler indrettedes til Modtagelse af Beboere fra choleratruede eller cholerasmittede Huse, og disse bleve imidlertid underkastede Rensning og Udluftning. Til dette Øiemed opførtes blandt andet Træbarakker paa Skovbakken. Efterhaanden som Epidemien tiltog, maatte flere og flere slige Udflytningslokaler skaffes tilveie; de overfyldtes snart i en betænkelig Grad og foraarsagede saa betydelige Udgifter, at man længe inden Epidemiens Ende, og endog inden Sygdommen havde forladt vedkommende Gade, saae sig nødsaget til at lade Folk flytte ind i deres tidligere Bolig, dog først efter at denne var istandsat og tilbørligen udrenset. Følgen af denne sørgelige Nødvendighed var, at Enkelte, rigtignok kun ganske Faa, af de Tilbageflyttede bleve angrebne af Cholera og døde.

I Løgsted og Omegn (Ribe Lægedistrikt) behandledes fra 10de August til 18de September i alt 15 Cholera-Patienter, af hvilke 9 døde. — I Løgsted, beliggende omtrent ¾ Mil syd for Løgstør, opstod Sygdommen, efter praktis. Læge Gottschalchs Beretning, den 10de August hos en Kone, der havde begaaet en betydelig Diætfeil og tillige udsat sig for Forkølelse, men beviisligen ikke været i nogen Berørelse med cholerasmittet Sted eller Person. Derimod udbredtes Sygdommen

aldeles utvivlsomt videre ved Smitte, understøttet i den først hjemsøgte Gaard ved Svineri. Uden Undtagelse angrebes Alle, som hørte til Gaarden (7 Personer), desuden 2 Vaagekoner, som havde opholdt sig i samme Gaard 4—5 Dage, og endeligen endnu 4 andre Personer. Af de førstnævnte 9 Syge døde de 7; af samtlige 13 de 8.

Foruden disse i Løgsted forekomne Tilfælde viste Sygdommen sig i Salling den 28de August hos en Postkarl, der 4 Dage i Forveien havde været i Aalborg, og i Farstrup Sogn paa Gaarden Vaar den 5te September hos en Kone, som Dagen forud havde været i Sebbersund og der været inde hos en Cholera-Syg, for at hjelpe denne. Karlen helbrededes, Konen døde.

I Sebbersund, en paa en i Limfjorden udgaaende Landtunge beliggende Fiskerby med smaa, fugtige og ureenlige Huse og en fattig Befolkning, blev, efter Distrl. Gliemanns Beretning, en Skipper, som den 9de August var kommen hjem fra Aalborg, den 12te pludseligen angreben af Cholera, men helbrededes efter flere Dages Forløb. Den 19de blev hans Kone syg og døde den 21de. En Søster til hende havde pleiet hende under Sygdommen; hun fik Cholera den 21de og døde om Natten til den 22de. I samme Hus, hvor den førstangrebne Mand boede, havde ogsaa en anden Familie-Bolig, og begge disse Familier havde meget Samqvem med hinanden. Den 22de August blev nu i denne et 3 aarigt Barn angrebet af Sygdommen og døde næste Morgen. En Datter af den Førstangrebne blev syg den 24de og den 2den September Husmoderen i den sidstnævnte Familie. Disse tvende sidste Patienter kom sig. Hidtil havde Sygdommen indskrænket sig til dette ene Hus; men derpaa udbrød den pludselig i et andet, i en modsat Kant af Byen beliggende, Hus den 4de September. Ogsaa her havde Smitte aabenbart foranlediget Syg-

dommens Fremkomst. En her boende Arbeidsmand, som den 3die September var stillet paa Vagt ved det førstomtalte, cholerabefængte Hus, havde været inde i samme og opholdt sig der en Tid. Den 4de September fik han heftige Cholera-Tilfælde, af hvilke han døde samme Dags Eftermiddag. Den 8de September blev hans Kone angreben af Sygdommen, men kom sig. Den 9de September angrebes hans 6 Aar gamle Søn, som døde, og den 10de hans 10 Aar gamle Søn, som helbrededes. Foruden i disse 2 Huse, i hvilke forekom 10 Cholera-Tilfælde, hvoraf 5 med dødeligt Udfald, viste Sygdommen sig ikke noget andet Sted i Byen. Det er uden for al Tvivl, at saavel dens Oprindelse, som Udbredelse paa Stedet, alene skyldes Smitte. Som et yderligere Exempel paa dens Smitsomhed maa endnu anføres, at en Kone, som havde Høst-arbeide paa Gaarden Vaar i Farstrup Sogn, var kommen hjem til Sebbersund Løverdag Aften den 3die September, for om Søndagen at være hjemme hos sin Familie, der boede tæt ved det sidstangrebne Hus. Om Søndag Formiddag den 4de var Manden i dette Hus, som ovenfor omtalt, pludseligen bleven anfalden af Cholera, og hun havde været behjelpelig med at bringe ham i Seng m. m. Om Eftermiddagen gik hun atter hjemme fra til Vaar; næste Morgen udbrød Sygdommen hos hende og endte med Døden. Det er denne Patient, som ovenfor er omtalt S. 214.

I det søndenfjordske Landlægedistrikt viste Sygdommen sig i 3 Sogne, nemlig i Lillevorde og i Mau, paa hvert Sted med eet Cholera-Tilfælde hos Personer, der nyligen vare komne fra Aalborg, og i Gudumlund, hvor Sygdommen udbredte sig til Flere. Til sidstnævnte Sted var ankommen en Mand, som havde forladt Aalborg den 17de August, for at sikkre sig mod Choleraen. Han fik

Sygdommen den 20de og døde den 24de. Den 22de angrebes en Husmand, som i de nærmest foregaaende Dage havde arbeidet der, hvor Aalborgeren var tagen ind, og navnligen den 18de og 19de havde i Forening med denne været beskæftiget med at opsætte en Tørvestak. Han døde den 24de. Paa sidstnævnte Dag blev Konen i Huset syg. Hun havde de foregaaende Dage pleiet den syge Aalborger, og hun døde den 25de. Samme Dag angrebes Husmandens Enke, som havde pleiet sin afdøde Mand, og den 28de fik en gammel Aftægtsmand Sygdommen; begge disse helbrededes. Hvorvidt Sidstnævnte har været i Berørelse med Nogen af de Cholera-Syge, vides ikke med Vished; imidlertid maa det bemærkes, at han, Aftenen forinden han blev syg, var posteret som Vagt ved det cholerasmittede Hus. Det blæste dengang stærkt og regnede, saa at det vel er muligt, at den gamle 71aarige Mand har søgt Ly i Huset. Videre udbredte Sygdommen sig ikke. Antallet af Cholera-Syge i Districtet har altsaa været 7, af hvilke 4 ere døde.

I Kjær Herreds Lægedistrikt forekom fra 15de August til 16de Oktober 36 Cholera-Tilfælde, af hvilke de 21 endte dødeligt. Sygdommen begyndte i Nørre-Sundby, efter at der i de 10 foregaaende Dage havde viist sig flere Tilfælde af heftig Cholerine, den 15de August; det sidste Tilfælde indtraf der den 2den Oktober; i alt 30 Syge i denne By, for største Delen Fattiglemmer. Fattighuset blev desaarsag rømmet, de Syge indlagte paa Lazarethet, og de Sunde flyttede hen paa et stort Pakhus, hvorefter der ikke mere yttrede sig nogen Cholera iblandt dem. — Desuden viste sig 2 Tilfælde i Lindholm, 1 i Hammer, 1 i Horsens, 2 i Aaby. Af samtlige 36 Syge henhørte 14 til Mandkjønnet, 22 til Qvindekjønnet. Deres Alder var følgende.

Alder					Syge	Døde
Fra	1	til	10	Aar	2	„
—	10	-	20	—	„	„
—	20	-	30	—	„	„
—	30	-	40	—	4	1
—	40	-	50	—	7	6
—	50	-	60	—	6	4
—	60	-	70	—	10	5
—	70	-	80	—	2	1
—	80	-	90	—	5	4
			Tilsammen		36	21

De Syge hørte alle til Almuesklassen; de Fleste vare Individer, der vare svækkede enten ved høi Alder, Sygelighed eller Drikfældighed.

Frederikshavn.

Sundhedstilstanden var her god, — hedder det i Distriktslæge Meyers Beretning — og Intet tydede paa, at en Epidemi var nær forestaaende, da den 20de Juli en Cholera-Patient bragtes iland fra Dampskibet Valdemar, som var kommet fra Kjøbenhavn. Med denne Dag begyndte nu en Cholera-Epidemi, der vedvarede i sex Uger, saaledes at den i de første 4 Uger var i stadigt Tiltagende, i den 5te tog kjendeligen af og med den 6te aldeles ophørte. Sygdommen angreb først de Personer, der havde været i Berørelse med den første Patient, dernæst de Nærmestboende, og først efter 11 Dages Forløb blev en Kone syg, der ikke vides at have været hos nogen Cholera-Patient. Hun boede temmelig fjernt fra de allerede Angrebne og var iøvrigt den Eneste af 10—12 i samme Hus boende Personer, som fik Cholera. De første 8 Sygeoppassere vare blandt Epidemiens første Offere. I det Hele var de Cholera-Syges Antal 100; deraf døde de 67

Sygdomstilfældene og Dødsfaldene vare fordeelte i de forskjellige Uger paa følgende Maade.

I 1ste Uge		5 Syge,		2 Døde	
- 2den	—	14	—	6	—
- 3die	—	23	—	18	—
- 4de	—	28	—	25	—
- 5te	—	24	—	13	—
- 6te	—	6	—	3	—

Tilsammen 100 Syge, 67 Døde.

De Syge og Døde vare med Hensyn til Alderen fordeelte saaledes:

Alder					Syge	Døde
Fra	1	til	9	Aar	17	13
—	10	-	19	—	11	5
—	20	-	29	—	6	5
—	30	-	39	—	12	6
—	40	-	49	—	21	13
—	50	-	59	—	12	8
—	60	-	69	—	10	6
—	70	-	79	—	8	8
—	80	-	90	—	3	3
			Tilsammen		100	67

Efter	1	Dags	Sygdom	døde	13.
—	2	—	—	—	18
—	3	—	—	—	17
—	4	—	—	—	5
—	5	—	—	—	8
—	6	—	—	—	2
—	7	—	—	—	1
—	8	—	—	—	1
—	9	—	—	—	2
					67

Næsten alle de Angrebne hørte til Fiskerfamilier eller Dagleierklassen, og en meget stor Deel vare drikfældige og uordenlige Personer. Af de 100 Tilfælde forekom kun 12 enkeltviis i Husene. 12 af de Syge boede i 3 tæt til hinanden stødende Smaahuse, og 13 Personer bleve syge i eet Hus, nemlig det, der først brugtes til Lazareth, men opgaves af Mangel paa Plads og derpaa en kort Tid anvendtes til Evacuationslokale, hvorhen nogle af Byens slettest boende Familier flyttedes, hvilken Anvendelse ogsaa opgaves paa Grund af de mange der indtræffende Sygdomstilfælde. Naar eet Tilfælde havde viist sig i et Hus, varede det sjelden over 48 Timer, inden et nyt Tilfælde indtraf paa samme Sted.

Samtidigen med Choleraen herskede en Mængde (over 200) meer eller mindre heftige Choleriner og Diarrheer, som dog kun hos 5 Personer gik over til Cholera, skjøndt de vare under Lægebehandling.

Paa Landet forekom i Lægedistriktet 18 Cholera-Tilfælde i Tidsrummet fra 3die August til 26de September paa forskjellige Steder, nemlig i Strandby (Elling Sogn) 1, i Hørmested 1, i Flade Sogn 4 (Øst-Flade og Baadebæk), i Aasted Sogn 5 (Mosemarken og Meiling) og paa Hirsholmene 7. Meyer antager, at Sygdommen paa Landet henteddes fra Byen, hvilket efter hans Mening fremgaaer af, at den alene indtraf hos Personer, der vitterligt ofte havde været i Frederikshavn under Epidemien (i eet Tilfælde i Aalborg), at Tilfældene forekom i langt fra hinaaden liggende Huse, og at de indtraf med større Mellemrum af Tid.

Af de 18 Angrebne døde 10, og af disse 7 inden 48 Timer fra Anfaldets Begyndelse.

Paa Læsø forekom kun et Cholera-Tilfælde, nemlig hos

en 63aarig Mand, som den 17de Juli, altsaa paa en Tid, da Epidemien endnu ikke havde viist sig i Frederikshavn — var hjemkommen fra en Reise til denne By og Sæby og Dagen efter fik Diarrhe, der udviklede sig til Cholera, af hvilken han døde den 26de. Desuden forekom i August et Tilfælde af Cholerine og i September et Tilfælde af Diarrhe af en mistænkelig Art; begge Tilfældene hos Personer, der kom fra cholerasmittede Steder, resp. Aalborg og Kjøbenhavn.

Skagen.

Allerede i Junimaaned begyndte her at vise sig Diarrheer, dog af mild Charakteer og ikke meget udbredte; men fra Slutningen af Maaneden, da Efterretningen om Epidemiens Udbrud i Kjøbenhavn naaede derop, tiltoge de gastriske Tilfælde baade i Styrke og Antal. Distriktslæge Steenberg behandlede i Julimaaned 35 Patienter med Diarrheer, hos 5 forbundne med Brækninger, og af disse 5 Syge døde en Kone paa 84 Aar. I August steg Tallet til 70; 8 af disse havde foruden Diarrhe ogsaa Brækning, og 2 døde, uden at Sygdommen endnu kunde kaldes epidemisk Cholera.

I September Maaned bedredes Tilstanden med Hensyn til Udbredelsen af Diarrheerne, idet ikkun 36 Patienter vare under Behandling. Hos 4 af dem var der vel en mere choleralignende Tilstand, og af disse døde 2, Moder og Søn, Fattiglemmer, som havde levet under de usleste Forhold og vare svækkede ved alleslags Savn. Fra den 17de September havde der ikke været noget alvorligere Sygdomsanfald, da endelig den 6te Oktober det første Tilfælde af epidemisk Cholera indtraf. En i høi Grad fordrukken Mand i gammel Skagen havde ladet en stærk Diarrhe upaaagtet i flere Dage, og endydermere under denne Tilstand nydt en Mængde for-

dærvet engelsk Porter. Af denne Drik havde han tillige givet sine Husfolk, og navnligen en Bondekone fra Raaberg Sogn, som tilligemed sin Mand netop logerede hos ham til den Tid. Den 6te Oktober fik, som anført, hin Mand Cholera, og den 8de døde han. Ægteparret fra Raaberg flyttede den 7de bort fra Huset og tog Bolig i nye Skagens Vesterbyes østre Qvarteer, der havde været mest forskaanet for den gastriske Tilstand. Den 9de blev Konen, som iøvrigt i mange Aar havde lidt af en daarlig Mave, heftigt angreben af Cholera og indlagt paa Lazarethet, hvor hun helbrededes. Hendes Mand, der ligesaavel som hun havde drukket af det sure Øl, blev ikke angreben, ligesom ogsaa Beboerne i det Hus, i hvilket hun laae, gik frie for Smitte. I 6 Dage viste sig intet nyt Cholera-Tilfælde; men den 15de Oktober udbrød der atter et i en af Skagens usleste og elendigste Hytter. Dette Hus var ikkun 60 Skridt fjernet fra det Sted, hvor Konen fra Raaberg havde logeret, da hun den 9de blev angreben af Cholera, og til denne Deel af Byen vedblev Epidemien fornemmelig at holde sig, uagtet den gastriske Tilstand hidtil havde været mindst fremherskende der. Det Hus, hvor Choleraen viste sig den 15de, var beboet af en Familie, hos hvilken Svineriet grændsede til det Utroelige. Manden var Dranker; i perialiseret Tilstand lagde han sig til at sove under aaben Himmel i Sandklitterne ved Nordsøen, og hele den følgende Dag gik han næsten nøgen og vadede i Havet, beskæftiget med sit Fiskeri. Om Aftenen kom han hjem stærkt angreben af Cholera og døde efter 24 Timers Forløb. Da der endnu ikke havdes noget Evakuationslokale — hvortil senere anvendtes Byens Skole — maatte man lade Familien flytte ind til en Nabo, som havde et ledigt Værelse. Den 16de Oktober blev den Afdødes Kone angreben og døde samme Dag. I den Familie, hos hvem disse Mennesker vare indflyttede, blev en drikfældig

Mand, som vel ikke boede der i Huset, men daglig kom der for at spise, angreben den 19de og et lille Barn den 20de; Begge døde. Moderen fik den 21de et heftigt Cholerine-Anfald, som dog hævedes uden videre Følger. Hermed gjorde Sygdommen en Standsning i denne Deel af Byen, men optraadte den 24de Oktober i en heel anden Kant, hvor en Cholera-Porters Kone, der havde pleiet sin Mand under hans Cholera-Sygdom, for hvilken han helbrededes, nu selv fik Cholera og døde. Den 27de Oktober viste sig atter et Tilfælde i Gl. Skagen, hos en Kone og den 28de hos dennes Datter. Sygdommen vedblev nu at snige sig om, uden at tage stærk Overhaand og holdt sig fornemmeligen til nye Skagens Vesterbyes østre Qvarteer, hvorhen den atter var vendt tilbage, samt til et Parti af Østerby, hvor de sletteste hygieiniske Forhold fandtes. I en Familie, som boede i en jammerlig Hytte, bleve af 7 Personer 6 angrebne, og af dem døde de 3.

Epidemiens Varighed regnes fra 6te Oktober til Udgangen af Aaret. Den sidste Patient blev syg den 28de December og døde den 30te. Der angrebes i alt 37 Personer, af hvilke 18 døde.

Af Mandkjønnet vare 18 Syge, af hvilke 10 døde
— Qvindekjønnet — 19 — — — 8 —

Med Hensyn til Alderen vare de Syge og Døde fordeelte saaledes:

						Syge	Døde
	Under	5			Aar	5	3
Fra	6 Aar til	10			—	1	"
—	11	—	20		—	4	1
—	21	—	30		—	3	"
—	31	—	40		—	9	5
—	41	—	50		—	5	3
—	51	—	60		—	5	4
—	61	—	70		—	4	2
—	71	—	80		—	1	"
						37	18

Paa Lazarethet, hvortil anvendtes et ledigtstaaende Huus i Østerby, behandledes 22, af hvilke 12 døde; i Hjemmet 15, af hvilke 6 døde.

Hvad Sygdommens Opkomst angaaer, da antager Steenberg med Bestemthed, at Choleraen spontant har udviklet sig der paa Stedet af den herskende gastriske Tilstand, og at den ikke er indslæbt andetsteds fra.

Med Choleriner og andre gastriske Sygdomme ere i Skagen i det sidste Halvaar behandlede 208 Syge, af hvilke 5 ere døde af mere choleralignende Tilfælde, uden at man dog har kunnet kalde deres Sygdom epidemisk Cholera.

Hermed sluttedes Rækken af de enkelte Cholera-Epidemier, der tilsammentagne maae betragtes som Led af en stor Epidemi, der tog sin Begyndelse i Kjøbenhavn den 11te Juni, derpaa i et Tidsrum af mere end 6½ Maaned udbredte sig i alle Retninger over Landet, optrædende paa de forskjellige Steder deels med ikkun enkeltstaaende Tilfælde uden videre Forplantning, deels i Sygdomsgrupper af større eller mindre Omfang og

længere eller kortere Varighed, og endte ved Aarets Udgang paa Rigets nordligste Grændse. I Alt ere anmeldte som Angrebne af Cholera i Kongeriget i det nævnte Tidsrum noget over 10598 Individer, af hvilke 6688 ere døde. Det er imidlertid udenfor al Tvivl, at ovenanførte Antal af de Cholera-Syge ikke kan betragtes som aldeles nøiagtigt betegnende den Masse af Befolkningen, som har været hjemsøgt af Cholera-Epidemien, deels fordi Syge-Antallet ikke fra alle Steder er bestemt opgivet, deels ogsaa fordi de forskjellige Læger, af hvis Beretninger Tallet er uddraget, nødvendigen paa Grund af Forskjellighed i Anskuelser ikke have kunnet følge samme Norm ved Bestemmelsen af Grændsen, der er at trække imellem Tilfældene af den epidemiske Cholera og af Cholerine. Derimod kan det af let indlysende Grunde formeentligen antages, at det opgivne Antal af de af Cholera Døde kommer Sandheden nærmere, skjøndt heller ikke dette ubetinget tør kaldes ganske overeensstemmende med Virkeligheden, i hvilken Henseende det vil være tilstrækkeligt at tilbagekalde i Erindringen, hvad der er yttret om denne Gjenstand ved Beskrivelsen af Epidemien i Kjøbenhavn (S. 15—16). Saameget tør man i al Fald vistnok paastaae, uden at feile, at de af Choleraen Bortrykkedes Antal i det mindste beløber sig til den nævnte Sum.

Af det opgivne Antal Syge og Døde falde paa Kjøbstæderne 9037 Syge og 5785 Døde; for Landkommunernes Vedkommende blive altsaa 1561 Syge og 903 Døde. Kaster man et Blik tilbage paa, hvad i det Foregaaende er meddeelt, sees det, at det Strøg, der har været mest hjemsøgt af Epidemien, er Kjøbenhavn og Egnen omkring samme. Undersøger man nu nøiere, hvor stor en Andeel dette Strøg har havt i Epidemien i Modsætning til den øvrige Deel af Riget, og

sammentæller man i dette Øiemed de fra Hovedstaden, Amager- og Kjøbenhavns Amts søndre og nordre Lægedistrikter anmeldte Cholera-Syge og Døde, saa finder man, at de beløbe sig til 8475 Syge og 5457 Døde, d. e. omtrent ½ af Rigets samtlige Cholera-Syge og Døde. Føier man endelig hertil Antallet af de Syge og Døde, som Kjøbstæderne udenfor Kjøbenhavn have havt, nemlig 1818 Syge og 1043 Døde, saa erholdes en Sum af 10293 Syge og 6500 Døde som gjeldende for Kjøbstæderne og det ommeldte Terrain omkring Kjøbenhavn. Alle øvrige Landkommuner i hele Kongeriget have tilsammentagne altsaa kun havt 305 Angrebne og 188 Døde af Cholera. En Oversigt over Epidemiens Fordeling over Rigets forskjellige Egne vil erholdes af vedføiede Generalkort over Danmark, paa hvilket de Steder, som have været hjemsøgte af Sygdommen, ere fremhævede.

I 24 Kjøbstæder — altsaa lidt over ⅓ af Kongerigets samtlige Kjøbstæder — er der forekommet Tilfælde af Cholera; men ikke i alle er denne optraadt som Epidemi. 4 af dem (Frederikssund, Kallundborg, Nysted, Fredericia) have hver kun et enkelt Tilfælde; Rudkjøbing 2; Stege 3 (alle indførte andetstedsfra); hvad Grenaa angaaer, har selve Byen været forskaanet, medens der ved Havnen viste sig en lille Epidemi. I andre Kjøbstæder er Sygdommen derimod optraadt som Epidemi af forskjellig Udbredning og Dødelighed. Saaledes har den

i Aalborg bortrevet . . . . . 5,28 pCt. af Befolkningen,
- Frederikshavn . . . . 4,87 — — —
- Kjøbenhavn . . . henimod 3,75 — — —
- Nykjøbing (Falster) . . . . 2,94 — — —
- Aarhus . . . . 2,37 — — —
- Svendborg . . . . 2,13 — — —
- Skagen . . . . 1,29 — — —
- Svaniks . . . . . omtrent 1 — — —

I de øvrige Kjøbstæder har Dødeligheden været under 1 pCt.

Paa Landet har Dødeligheden paa fine Steder været endnu større, end i de haardest medtagne Kjøbstæder.

			af Befolkningen	
Der	er	i Overrød død omtrent	9	pCt.
—	—	Kastrup og paa Kastrupværk	8,65	—
—	—	Sundbyøster	8,58	—
—	—	Skovshoved indtil 21de August, da Epidemien endnu ikke var endt . . . . (fraregnet de kjøbenhavnske Sommerbeboere).	8,33	—
—	—	Sunbyvester	7,94	—
—	—	Taarbæk blandt Fiskerleiets stadige Beboere . . . . . (Den kjøbenhavnske Sommerbefolkning med iberegnet har Dødeligheden her været 4½ pCt.)	6,88	—
—	—	Taarnby	6,57	—
—	—	St. Jørgensbjerg	3,52	—
—	—	Brøndbyøster	2,88	—
—	—	Brøndshøj	2,45	—
—	—	Løgsted	1,91	—
—	—	Maglebylille	1,74	—
—	—	Frederiksberg og Hvidovre Sogne	1,46	—
—	—	Dragør	1,19	—

Blandt Kjøbstad-Beboerne ere af de Angrebne døde 64,01

pCt.; af Befolkningen udenfor Kjøbstæderne 57,85, pCt.; for samtlige Cholera-Syge tilsammentagne har Dødeligheden været 63,11 pCt.

Hvad Kjønnet angaaer, da stiller Forholdet sig blandt 9553 Syge og 5967 Døde, hos hvilke dette findes opteguet, saaledes

	Angrebne	Døde
Mandkjønnet	4480	2800
Qvindekjønnet	5073	3167
	9553	5967

Af de Angrebne komme saaledes 46,90 pCt. paa Mandskjønnet og 53,10 pCt. paa Qvindekjønnet; af de Døde 46,92 pCt. paa Mandkjønnet og 53,08 pCt. paa Qvindekjønnet.

Herved er at bemærke, at for Kjøbenhavns Befolkning, hvis Syge og Døde udgjøre den største Deel af den ovenanførte Sum, er Dødsfaldenes Fordeling blandt Kjønnene, da den ikke findes i den over Epidemien afgivne Beretning, tagen af de fra Physikatet til Sundhedskollegiet indsendte Mortalitetstabeller (see Tabellen i „det kgl. Sundhedskollegiums Aarsberetning for 1853" 1ste Deel), og skjøndt det der opgivne Tal af Døde ikke ganske omfatter det fulde Beløb af de af Epidemien Bortrevne, maa det dog antages at kunne vise Forholdet mellem Kjønnene.

Med Hensyn til Aldersforholdene findes fuldstændige Optegnelser for 1638 Syge; efter disse har Fordelingen i de forskjellige Aldersklasser været følgende.

	Syge	Døde	Dødelighedsforhold
Under 10 Aar	219	119	54,34 pCt.
Fra 10—20 Aar	107	32	29,91 —
— 20—30 —	190	83	43,68 —
— 30—40 —	309	148	47,90 —
— 40—50 —	270	155	57,41 —
— 50—60 —	219	150	68,49 —
— 60—70 —	188	146	77,66 —
— 70—80 —	102	85	83,33 —
— 80—90 —	32	27	84,37 —
— 90—100 —	2	2	100 —
	1638	947	

Hvilke Foranstaltninger under den herskende Epidemi paa de forskjellige Steder ere trufne for at modarbeide Sygdommen, er i det Foregaaende i det Væsenlige omtalt specielt for de respektive Steder. Her skal endnu kun tilføies som almindelig Bemærkning, at der overalt i Riget, efterat man havde faaet Underretning om Epidemiens Udbrud i Hovedstaden og modtaget Sundhedskollegiets Cirkulære af 25de Juni (see nedenfor), strax foretoges de nødvendige Skridt for, om muligt, at afværge Sygdommen og at have, saavidt gjørligt, Alt paa rede Haand ved dens eventuelle Udbrud. Sundhedskommissionerne traadte overalt i Virksomhed; Sundhedskollegiets Bekjendtgjørelser om Forholdsregler at iagttage til Forebyggelse af Sygdommen, samt dets Anviisning til at kjende og foreløbig behandle den, indtil Lægehjelp kunde erholdes, udbredtes iblandt Befolkningen, deels gjennem de offenlige Tidender, deels ved særskilte Aftryk, som bleve omdeelte; tillige blev der af flere Læger offenliggjort populære Raad og Vink til Almuens Forhold under Epidemien. Physici, Distriktslæger og Politiembedsmænd bereiste deres respektive Distrikter, for paa selve Stederne at paasee de sanitære Interesser og træffe de

behørige Forberedelser til Modtagelse af Sygdommen. Der udvalgtes Lokaler til Oprettelse af Cholera-Lazarether; der sørgedes for de nødvendige Inventariesager, og, saa vidt det var muligt, sikkrede man sig itide Hjelp af Sygevogtere. Det var imidlertid paa fine Steder forbundet med store Vanskeligheder at finde et til dette Øiemed passende Lokale eller at erholde det afstaaet til det nævnte Brug*); og ikke mindre Be-

*) Til Oplysning om, hvorvidt Sundhedskommissionens Myndighed i denne Henseende kan antages at gaae, giver nedenstaaende Skrivelse af Justitsministeriet d. d. 12te November 1851 et ikke uvigtigt Bidrag, som desaarsag her meddeles efter Departementstidenden, 1854 S. 734—36.

„Da under den ifjor i Kjøbenhavn og flere Provinskjøbstæder herskende Cholera-Epidemi en Cholera-Patient den 19de Juli ankom til N. N. Kjøbstad, og Sygdommen saaledes kunde befrygtes at ville gribe videre om sig sammesteds, tog Byens Sundhedskommission under Overveielse at indrette et særligt Cholera-Lazareth, og i et Møde den 21de s. M. vedtog den hertil at benytte en Kommunen ikke tilhørende offenlig Skolebygning, deels fordi denne fortrinligt egnede sig til dette Brug, og intet andet passende Lokale vidstes, deels fordi bemeldte Skolebygning dengang stod ledig og, da det kunde ventes, at Skolen snart vilde ophøre med sin Virksomhed, maatte antages fremdeles at ville blive disponibel. Efterat Skolens Forstander havde protesteret imod den tagne Beslutning, men denne var bleven billiget af vedkommende Amtmand, indfandt Byens Politimester, der tillige var Medlem af Sundhedskommissionen, sig den 25de Juli i Skolens Bygning og tog foreløbig nogle Lokaler i Besiddelse, hvor der endnu samme Aften indlagdes endeel Cholera-Patienter. Om den saaledes iværksatte Besiddelsestagelse af bemeldte Skolebygning gjorde Amtet derefter Indberetning til Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, ved hvilken Leilighed det bemærkede, at Kommissionens Fremgangsmaade muligen ikke i Et og Alt kunde bifaldes, men at det dog under de tilstedeværende Forhold i sig selv maatte ansees for det Hensigtsmæssigste, at den nævnte Skole var bleven tagen i Brug i det omhandlede Øiemed, baade fordi Bygningens Beliggenhed gjorde den fortrin-

Iværlighed havde man, fornemmeligen paa Landet, ved at faae Sygevogtere. Der blev endvidere mellem Lægerne indbyrdes truffet Aftale om den hensigtsmæssigste Anvendelse og Fordeling

---

ligt skikket dertil, og fordi den, som ovenfor anført, dengang stod ledig og maatte antages fremdeles at ville være disponibel.

Ved at meddele Justitsministeriet det saaledes Passerede bemærkede Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, at Sundhedskommissionen under denne Sags Behandling havde lagt saadanne Forestillinger om sin Myndighed for Dagen, at det turde være fornødent at gjøre den opmærksom paa det Urigtige heri; og idet Ministeriet i denne Anledning henstillede det videre Fornødne til Justitsministeriet, tilføiede det derhos specielt, at, naar Politimesteren i sin afgivne Erklæring havde paaberaabt sig, at man ogsaa i Kjøbenhavn havde benyttet Skolebygninger til Cholera-Lazarether, var Forholdet et ganske andet, end i nærværende Tilfælde, eftersom det kun havde været de Kommunen tilhørende Skolebygninger, der i Kjøbenhavn vare blevne saaledes brugte, og dette var her ikke skeet uden Samtykke af de Autoriteter, hvorunder Skolevæsenet henhører.

Foranlediget heraf tilskrev Justitsministeriet under 12te November f. A. vedkommende Amt, at man ikke kunde billige den af Sundhedskommissionen i det omhandlede Tilfælde brugte Fremgangsmaade. Vel maatte Justitsministeriet antage, saaledes som udtalt i dets Skrivelse af 20de September 1850 (Dep. Tid. for 1851, S. 919), at der kan gives Tilfælde, i hvilke Øvrigheden, naar det under en udbrudt Cholera-Epidemi, for at forebygge dennes videre Udbredelse og unødvendigt Samqvem med de Syge, eller af andre sanitære Hensyn findes uundgaaeligt, at de af Sygdommen Angrebne indlægges i et særskilt Hospital, kan være beføiet til, endogsaa imod vedkommende Eieres og Beboeres Ønske, at sætte sig i Besiddelse af det dertil fornødne Lokale; men Anvendelsen af en saa indgribende Forholdsregel kan paa ingen Maade være tilladt, naar der ikke foreligger en virkelig og afgjort Nødvendighed i saa Henseende, og det maa derfor være en Betingelse, deels at Kommunen ikke selv har Raadighed over nogen Bygning, som, om end med Opoffrelser i andre Retninger, kan benyttes til det paagjeldende Øiemed, deels at ingen saadan Bygning er at erholde ved mindelig Overeenskomst for

af de forhaandenværende Lægekræfter. Der udstededes Opfordringer om Jagttagelse af Reenlighed, saavel i Husene, som paa offenlige Pladser og Gader; der udgik Forbud mod Salg af

---

en rimelig Betaling. At nu disse Forudsætninger i nærværende Tilfælde havde været tilstede, var aldeles ikke godtgjort, og navnligen saaes det ikke, at der var gjort nogetsomhelst Forsøg paa at erholde et Lokale til Disposition ved frivillig Overdragelse, uagtet det dog neppe kunde paatvivles, at der jo i den omhandlede Kjøbstad maatte findes flere Bygninger, som i og for sig kunde have været tjenlige til Lazareth, og som man derfor ifølge Forholdets Natur, naar de vare at faae ved mindelig Overeenskomst, maatte lade sig nøie med, om de end maaskee kunde være noget mindre beqvemme end den eller de, der kun vare at erholde ved tvingende Foranstaltninger. Sundhedskommissionen havde især deleshed ogsaa ganske forsømt, inden den skred til at sætte sig i Besiddelse af Skolebygningen, at henvende sig til den Autoritet, under hvilken Bygningen sorterede, for at erfare, om samme vilde samtykke i den tilsigtede Benyttelse, hvilket allerede efter det Anførte ikke burde være forbigaaet, selv om det forudsattes, at Kommissionen, naar Begjeringen ikke blev indrømmet, kunde have været berettiget til at gjøre sin Fordring gjeldende ved Tvang. En saadan Berettigelse antog Justitsministeriet imidlertid ikke at kunne tilkomme Kommissionen, hvor der handledes om en til et offenligt Øiemed bestemt og under en udenfor al Forbindelse med Kommunen staaende Administrationsgreen henhørende Bygning, eftersom de lokale Sundhedsautoriteter i Kollisionstilfælde af denne Art ingenlunde kunne være kompetente til at veie Betydningen af de forskjellige offenlige Interesser, som derved komme i Betragtning. I Almindelighed turde der gjøres Regning paa, at vedkommende Bestyrelser under paatrængende Omstændigheder med Beredvillighed vilde imødekomme slige Begjeringer, saavidt det kunde skee uden overveiende Skade; men saameget mindre burde der kunne være Spørgsmaal om nogen Beføielse til at anvende Tvang, hvorimod den underordnede Sundhedsautoritet, naar Samtykke var blevet nægtet, og der ingen anden Udvei vidstes til at afhjelpe Trangen til et Sygelokale, maatte indskrænke sig til at andrage Sagen for Justitsministeriet, som da vilde have at bedømme, om noget videre

umoden Frugt, mod natlig Svir i Værtshuse, mod Afholdelse af Skovballer og desl., og Velgjørenhedskomiteer dannede sig for at forsyne dertil Trængende med bedre Føde og Klæder.

Skridt kunde være at foretage; og da enhver Kommune, saasnart en Cholera-Epidemi er udbrudt paa noget Sted her i Landet, vil have al Opfordring til at forberede sig paa dens mulige Komme, vilde der heller ikke let mangle Tid til at gaae denne Vei.

Hvad iøvrigt den i nærværende Tilfælde omhandlede Skolebygning særlig angik, yttrede Ministeriet, at der vel med særdeles Hensyn til, at Skolens Nedlæggelse var nærforestaaende, havde været Grund til at vente, at vedkommende Bestyrelse vilde indvilge i, at den toges i Brug til Cholera-Lazareth, og Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet havde ogsaa i sin Skrivelse til Justitsministeriet erklæret, at der fra førstnævnte Ministeriums Side ikke havdes Noget imod, at den omhandlede Skolebygning, efterat Skolen dengang allerede var nedlagt, benyttedes til det nævnte Brug, dog at den efter denne Afbenyttelse sattes i samme Stand som forhen, og at der gaves vedkommende Fond Erstatning for de Samme ved Bygningens Besiddelsestagelse paaførte Udgifter; men dette kunde dog ikke være nogen tilstrækkelig Retfærdiggjørelse for den brugte Fremgangsmaade, og paa den af Kirke- og Undervisnings-Ministeriet dertil givne Anledning, samt da lignende Tilfælde kunde møde i Fremtiden, maatte Justitsministeriet gjøre opmærksom paa, at Sundhedskommissionen ved den herommeldte Leilighed havde gjort en mindre rigtig Brug af sin Myndighed."

Under Trykningen af nærværende Skrift har Kollegiet modtaget en Beretning af Prof. Hornemann „om Husvisitationen og Udflytningen i Kjøbenhavn under Cholera-Epidemien i 1853“.

Da Evakuationssystemet ikke alene i Kjøbenhavn, men ogsaa andre Steder, hvor det er bragt i Anvendelse, har havt saa almeen anerkjendt gavnlig Virkning, og der i denne Afhandling er givet en detailleret Beskrivelse af denne vigtige Foranstaltnings Udførelse i større Maalestok, tilføies samme her til Slutningen som et Supplement til, hvad der i det Foregaaende ved Beretningen om den kjøbenhavnske Epidemi er blevet anført om denne Gjenstand.

„Da Lægeforeningen mod Choleraens Udbredelse den 1ste Juli 1853 henvendte sig til den overordenlige Sundhedskommission, for at underrette denne Autoritet om de Midler, ved hvilke Foreningen ønskede at understøtte Kommissionen i dens Bestræbelser mod den nylig udbrudte Epidemi, nævnede den tre Foranstaltninger, som den fornemmeligen agtede at iværksætte, nemlig Husvisitationen, Udflytningen og Oprettelsen af Bespisningsanstalter; og idet Foreningen ønskede at udføre sin Plan i Overeensstemmelse med den af Kommissionen allerede udkastede Plan for Sygehjelpen, udbad den sig hertil Kommissionens Bifald og Understøttelse.

Det var saaledes kun de saakaldte forebyggende Forholdsregler, som Foreningen agtede at virke med, for derved muligen at standse den videre Udbredelse af Sygdommen, eller ialtfald dog at bekæmpe dens altfor voldsomme Optræden; og det var navnligen de tre Midler:

. Visitationen fra Hus til Hus eller daglige Lægebesøg til Beboerne i de mest angrebne og truede Qvarterer;

Udflytningen af de endnu ikke angrebne Beboere fra de befængte og mest truede Huse og

Bespisningen eller Omsørgen for de Trængendes bedre Forpleining,

til hvilke Foreningen troede at burde begrændse sin Virksomhed. Den stolede derved paa den Hjelp, som heller ikke udeblev, saa at det ved store og gavmilde Bidrag, baade fra det Offenlige og fra Private, ved de kjøbenhavnske Lægers og mange Andres opoffrende Anstrengelse og ved den overordenlige Sundhedskommissions Understøttelse blev muligt, baade at gjøre et omfattende Forsøg med Visitationen, at indrette Bespisningsanstalter for alle Dele af Staden og efterhaanden at udflytte Beboerne fra de mest befængte Huse.

Jeg skal i det Følgende give en Udsigt over Udbyttet af denne Virksomhed, dog kun hvad Visitationen og Udflytningen angaaer. Thi disse Foranstaltninger, der nærmest høre sammen og mere udelukkende vare beregnede paa, om muligt, at standse Epidemien, bleve under den daværende Epidemi første Gang her forsøgte, medens Bespisningen hos os tør antages noksom bekjendt og prøvet fra tidligere Tid, saa at vel Ingen betvivler dens gavnlige Indflydelse, baade til at forebygge og mildne enhver epidemisk Sygdom overhovedet.

En Beretning om Virkningen af Visitationen og Udflytningen, saaledes som disse Foranstaltninger bleve iværksatte hos os, hører desuden med til den kjøbenhavnske Cholera-Epidemies Historie, og den afgiver et yderligere Bidrag til de Erfaringer, som man har fra andre større Stæder om Værdien af disse forebyggende Forholdsregler. Dette Bidrag vil, hvad Visitationen angaaer, være af saa meget større Betydning, som vi hos os langtfra have seet den Nytte af denne Foranstaltning, som man andetsteds vil have iagttaget; en Nytte, som i saa høi en Grad er udhævet, navnlig i de en-

gelske Cholera-Lægers Beretniger, og som vi derfor med Rette selv forud havde haabet og stolet paa. Visitationen blev saaledes det Middel, man først greb til, tilmed da den fordrede mindst Forberedelse og strax lod sig iværksætte, naar kun de fornødne Lægekræfter kunde tilveiebringes. Man stolede i sidste Henseende med Rette paa de kjøbenhavnske Lægers gode Aand og gode Villie, og Udfaldet viste, at saagodtsom Ingen svigtede. I et Par Dage bleve de fremlagte Lister fyldte, og baade Ældre og Yngre tilbøde beredvilligen deres Tjeneste.

Visitationen fra Hus til Hus, som jeg først skal omtale, begyndte saaledes den 10de Juli, altsaa først i Epidemiens 5te Uge. Det var maaskee seent nok; men tages der Hensyn til Epidemiens uventede Udbrud, Mangelen paa alle Forberedelser, de første Ugers faae Tilfælde, og den Tid, som de nødvendige Forberedelser fordrede, saa sees det let, at det vanskeligen kunde være skeet før. Planen for denne Forholdsregel, dens Udførelsesmaade og nærmeste Diemed ere noksom bekjendte fra de Beretninger, som general board of health i London derom har offenliggjort. Hos os blev den udført i Lighed dermed, kun med den Forskjel, at vi, i Tillid til den hurtige og gode Virkning, som vi havde ventet at see deraf, strax satte alle Kræfter i Bevægelse og fra Begyndelsen visiterede saagodtsom overalt, istedetfor at man andre Steder først efterhaanden forøgede Visitatorernes Antal og sjelden eller aldrig udvidede Visitationen til alle Gader. Anordningen var iøvrigt den, at Lægeforeningens Medlemmer deelte Stadens Distrikter imellem sig og derefter, ifølge fælles Overveielse, fordeelte de visiterende Læger til Tjeneste i disse, saaledes at de mest befolkede, mest angrebne og truede Distrikter fik det største Antal. Efter forudgangne Møder i hvert Distrikt for sig, hvorved Gadernes Fordeling til Visitatorerne blev vedtaget med disse, begyndte Visitationen paa engang over hele Staden.

Dagen forud var nedenstaaende Bekjendtgjørelse omdeelt i alle Huse.

„Til Kjøbenhavns Beboere.

En Forening af Læger har dannet sig for at modvirke Udbredelsen af den opstaaede Cholerasygdom ved daglige Besøg fra Huus til Huus. Denne Forholdsregel vil, som vi haabe, have god Virkning; thi det har viist sig i alle Lande, hvor den ondartede Cholera har herstet, at en stor Mængde Mennesker samtidigen lide af Diarrhe og lignende Uordener i Fordøielsen, og at disse Tilfælde ofte, naar de blive forsømte, gaae over til virkelig Cholera. Men disse Tilfælde ville i Regelen kunne standses, og Udbrud af den egenlige Sygdom vil saaledes kunne forebygges. I Almindelighed har man ogsaa seet, at Sygdommens Hyppighed ved omhyggelig Eftersporen og Behandling af de omtalte Forløbertilfælde hurtigt er aftagen og Dødeligheden formindsket.

En Mængde Læger ville derfor hver Dag sætte sig i Bevægelse, for at undersøge Sundhedstilstanden i hvert enkelt Huus, give Midler imod de begyndende Tilfælde, Raad til Sundhedens Bevarelse under de nærværende Omstændigheder, samt enhver Anviisning med Hensyn til de Syges Forsørgelse og Anbringelse. Der vil samtidigen fra disse Besøgendes Side blive gjort Alt for at raade Bod paa Mangler i Boligerne med Hensyn til Reenlighed; der vil træffes Anstalter for at skaffe de Trængende, Syge og Sunde, god og hensigtsmæssig Spise, og, hvor fornødent gjøres, haaber man at faae foranstaltet anviist Bolig for Beboerne af smittede Huse, medens disse ved det Offenliges Omsorg blive rensede og forbedrede. Beboerne anmodes derfor om at vise dem, som udføre denne gavnlige Forholdsregel, al mulig Forekommenhed og Belvillie".

Hvert Distrikts Visitatorer, alle forsynede med Medicin

og med de nødvendige trykte Blanketter til Optegnelse af de forefundne nye Tilfælde af Diarrhe, begyndende Cholera og lokale sanitære Mangler, samledes derefter een Gang daglig for at aflevere Visitations-Rapporten til vedkommende Medlem af Lægeforeningen og træffe den øvrige nødvendige Aftale. Lægeforeningens Medlemmer havde dernæst Møde hver Eftermiddag, for at samle alle Indberetninger, affatte Hovedberetningen til den overordenlige Sundhedskommission og aftale, samt iværksætte, hvad der videre gjordes fornødent. De visiterende Læger vare for største Delen ældre og examinerede, medens de Fleste af de uexaminerede og yngre Læger vare ansatte ved Bureauerne eller gjorde Tjeneste som Underlæger ved Cholera-Hospitalerne.

Blandt 128 Visitatorer, som strax eller efterhaanden kom i Virksomhed, vare saaledes 86 ældre og examinerede Læger og kun 42 uexaminerede, der dog næsten alle vare ældre Studerende. Der er altsaa al Grund til at antage, at Visitationen blev udført med Omhu, Vedholdenhed og Nøiagtighed, selv om det indrømmes, at denne Foranstaltning, som noget Nyt, først maatte indøves; og den Omstændighed, at næsten alle Fattigdistrikternes faste Læger, der bedst kjendte de forskjellige overbefolkede og slet holdte Huse, deeltoge i Udførelsen og gave deres Kolleger fornøden Anviisning, bidrog upaatvivlelig til, at denne Udførelse blev nøiagtig.

De regelmæssigen afleverede Lister, de mange Beretninger om, hvad der forefandtes af Ureenlighed og andre sanitære Mangler i og om de forskjellige Lokaliteter, vidnede ogsaa alle herom. Nogen Ufuldstændighed eller bestemt Mangel i Udførelsen kan derfor ikke paavises; det kan derimod ikke nægtes, at der snarere gjordes for meget end for lidet, og dette var uden Tvivl en Feil, skjøndt en meget undskyldelig Feil, der ogsaa snart blev rettet. Saasnart man nemlig efter længere Tids

vedholdende og store Anstrengelser tydeligen havde overbeviist sig om, at Epidemiens Gang blev uforandret fremadskridende, valgte man uden Betænkning en sparsommere Fordeling og en anden Anvendelse af Lægekræfterne nemlig til Sygebehandlingen i Hjemmet; en Forandring, der end yderligere nødvendiggjordes ved Cholera-Hospitalernes Overfyldning og den besværlige Transport til disse, samt derved, at efterhaanden Flere af de visiterende Læger selv bleve syge og maatte fratræde.

Visitationens Omfang og nærmeste Udbytte, samt de kjøbenhavnske Lægers opoffrende Anstrengelser i de første Uger vil man bedst kunne bedømme af omstaaende Tabel, der angiver hele Visitationens Gang og Udstrækning ugeviis.

Ved Visitation fandtes:

fra — til	Epidemiens	Visitationens	Diarrhe og lignende Underlivstilfælde: Mf.	Frt.	Børn	Summa	Begyndende Cholera	Visiterede Gader	Visitatorernes Antal
10de Juli - 16de Juli	5te Uge	1ste Uge	861	1027	591	2479	348	180 Gader	112 Visitat.
17de — - 23de —	6te -	2den -	788	1021	293	2102	652	164 —	82 —
24de — - 30te —	7de -	3die -	346	523	208	1077	284	109 —	42 —
31te — - 6te Aug.	8de -	4de -	187	247	120	554	66	34 —	15 —
7de Aug. - 13de —	9de -	5te -	51	136	95	282	8	20 —	7 —
14de — - 20de —	10de -	6te -	28	48	45	121	1	6 —	2 —
21de — - 27de —	11te -	7de -	11	34	36	81	1	4 —	2 —
28de — - 3die Sept.	12te -	8de -	1	5	4	10	"	2 —	2 —
			2273	3041	1392	6706	1360		

Anmærkning. Fra den 29de Juli bleve desuden Teltleiren paa Chvn. og Asylet i Fodg. Kaserne og Brøndsalen og fra 15de Aug. tillige Teltleiren paa Glaciet daglig visiterede hver af 1 Visitator.

Det sees af denne Tabel, at 112 Læger, de Ældre med de Yngre, udførte det betydelige Arbeide i en heel Uge daglig at visitere saagodtsom hele Staden fra Huus til Huus, ei at tale om Skibene i Havnen.

Det sees endvidere, at Antallet af de opdagede Choleratilfælde, Diarrheer og andre Forløber-Tilfælde steg endnu i 2den Uge forholdsviis til Visitatorernes Antal, og først aftog i 3die Uge. Man vil fremdeles bemærke,

At det langtoverveiende Antal Forløber-Tilfælde fandtes blandt Fruentimmer, maaskee fordi disse især ere hjemmesiddende og lettere bleve trufne tilstede af Visitatorerne; endelig,

At Antallet af de visiterende Læger og visiterede Gader efterhaanden betydeligen indskrænkedes, idet man, efterat Distrikts-Cholerlægernes Funktion og Hjemmebehandlingen var organiseret, kun vedblev at visitere de meest angrebne og endnu truede Gader og Huse —, saaledes især paa Christianshavn og i St. Annæ Vester Qvarteer; navnligen bleve Adelgade, Borgergade, Dronningens Tværgade og Prinsensgade visiterede omtrent lige til Epidemiens Ophør; ligeledes Teltleirene og Asylerne fra deres Oprettelse til deres Nedlæggelse. Iøvrigt har jeg paa denne Liste kun Resultatet af den ved Lægeforeningen styrede Visitation, medens der dog alt, forend denne blev indrettet, efter Stabslæge Mansas Forslag var foranstaltet en foreløbig Visitation af Sø-Etatens Huse i Nyboder.*)
Fra 12te Juli blev Visitationen foretaget daglig overalt i Nyboder i Forening med Lægeforeningens Visitatorer.

For at see Udbyttet med Hensyn paa Epidemiens Tileller Aftagen, som Virkning af den almindelige Visitation, har jeg i omstaaende Tabel dannet en Sammenstilling mellem den ugenlige Fremgang af Epidemien og Visitationen.

---

*) Hvorom nærmere Oplysning findes meddelt S. 37.

Uge	fra — til	Anmeldte Cholera-Tilfælde med reducerede Tal: Syge Mf.	Syge Qv.	af disse døde Mf.	af disse døde Qv.	Summa Syge	Summa Døde	Visitation: Diarrhe	Begyndende Cholera	Visiterede Gader og Visitatorer
1ste	12te Juni - 18de Juni	3	1	1	1	4	2			
2den	19de — - 25de —	12	11	10	7	23	17			
3die	26de — - 2den Juli	40	40	25	23	80	48			
4de	3die Juli - 9de —	106	117	77	83	223	160			
5te	10de — - 16de —	361	403	257	286	764	543	2479	348	180 Gader, 112 Visitat.
6te	17de — - 23de —	602	763	402	486	1365	888	2102	652	164 — 82 —
7de	24de — - 30te —	683	741	448	491	1424	939	1077	284	109 — 42 —
8de	31te — - 6te Aug.	379	435	220	257	814	477	554	66	34 — 15 —
9de	7de Aug. - 13de —	173	206	97	109	379	206	282	8	20 — 7 —
10de	14de — - 20de —	97	114	50	56	211	106	121	1	6 — 2 —
11te	21de — - 27de —	60	60	34	24	120	58	81	1	4 — 2 —
12te	28de — - 3die Sep.	42	24	21	12	66	33	10	„	2 — 2 —
13de	4de Sep. - 10de —	15	13	6	8	28	14			
14de	11te — - 17de —	17	13	5	6	30	11			
15de	18de — - 24de —	5	5	5	4	10	9			
16de	25de — - 1ste Okt.	2	4	2	3	6	5			

Af denne Sammenstilling, hvorved jeg, for at erholde et nøiagtigere Resultat, af Choleratallene har maattet udelade alle udenbyes Tilfælde og Tilfældene fra de forskjellige Stiftelser, Kaserner og Hospitaler, da disse vare udenfor Visitationens Omraade, sees:

At Visitationen i dens 1ste Uge (Epidemiens 5te Uge) ingen Virkning har yttret. Choleratallene tiltoge omtrent triplerede for hver Uge som forud; først i 2den Uge af Visitationen aftager Forøgelsen til under det Dobbelte og endnu mere i 3die Uge, for endelig betydelig at synke til en mærkelig Aftagen i det Hele i 4de Uge (Epidemiens 8de Uge). Men i denne Uge var allerede Udflytningen tildeels iværksat; og regnes hertil, at denne Epidemi, som alle andre, Udflytningens mulige Virkning fraregnet, har havt en lovmæssig Aftagen fra sin Hoide, saa sees det let, at, om vi ogsaa muligen tør skrive noget af den aftagende Forøgelse paa Visitationens Regning, bliver dette dog saare lidet og næsten for Intet at regne i Sammenligning med, hvad de engelske Beretninger have at opvise. I disse Beretninger angives den heldbringende, standsende Virkning at være indtraadt undertiden endog efter et Par Dage, og i flere Tilfælde saa betydeligt og indgribende, at Epidemien dermed ophørte.

For endnu tydeligere at vise, hvor afvigende vore Erfaringer i saa Henseende vare fra de engelske, har jeg dannet efterfølgende Tabel for hver Dag i 1ste Uge, baade for hele Staden og for Christianshavn alene.

Hele Byen

Juli	Epidemien (reducerede Tal) Angrebne	Døde	Visitationen Diarrhe	Cholera		
den 10de	27	15	371	16	112	Visitatorer
— 11te	61	44	364	25	—	—
— 12te	62	40	332	49	—	—
— 13de	64	42	378	44	—	—
— 14de	107	86	365	45	—	—
— 15de	223	161	332	66	—	—
— 16de	220	155	337	103	—	—

Christianshavn

Juli	Epidemien Angrebne	Døde	Visitationen Diarrhe	Cholera			
den 10de	1	1	59	2	18	Visitatorer	
— 11te	5	4	71	5	—	—	—
— 12te	12	6	76	7	—	—	—
— 13de	5	2	71	6	—	—	—
— 14de	8	7	62	5	—	—	—
— 15de	24	22	79	11	—	—	—
— 16de	43	32	56	12	—	—	—

Denne Tabel viser tydeligt nok, at Epidemiens Gang tilsyneladende blev upaavirket af Visitationen. Det viser sig især tydeligt paa Christianshavn, hvor Epidemien først senere naaede hen, og hvor Visitationen altsaa forholdsviis tidligst blev iværksat. Omtrent det samme Resultat sees ved en nøiere detailleret Undersøgelse af Forholdet i de enkelte Gader, endog i de Gader, hvor Visitationen uafbrudt blev fortsat, f. Ex. i Adelgade (see nedenfor). Der kan saaledes ikke være nogen Tvivl herom.

Uagtet altsaa vor Indgriben var tidligere, kraftigere og

mere udstrakt, end den nogensinde er udført andetsteds, blev Virkningen dog saa langt under det, som man andre Steder vil have seet. Maaskee ligger Grunden til de fremmede gode Erfaringer for endeel deri, at Visitationen i andre Stæder begyndte sildigere. Thi Epidemien har rimeligviis til den Tid været paa sin Høide, og den lovmæssige Aftagen er da truffen sammen med Visitationen, medens hos os Visitationen tværtimod traf sammen med den stærkeste Tiltagen, og begyndte længe forend Epidemien havde naaet sin Høide. Men kunde Visitationen hos os ikke udøve nogen kjendelig Virkning paa Epidemiens Gang, skulde man dog formode, at de daglige og ugenlige Visitationslister havde kunnet forud antyde Epidemiens Tiltagen eller Aftagen i det Hele og paa de enkelte Steder. Dette var ogsaa tildeels Tilfældet, men dog ingenlunde konstant, hvad de forskjellige Tabeller ville kunne udvise; det var tværtimod enkelte Gange Tilfældet, at Sygdommen pludselig tiltog med stor Voldsomhed paa enkelte Steder, uden at man af Visitationen forud havde kunnet formode det; saaledes med det heftige Udbrud i Nyhavn og i St. Annæ Øster og St. Annæ Vester Qvarteer Natten imellem den 16de og 17de Juli, hvor man ved Visitationen ikke forud havde fundet noget forøget Antal af Forløbertilfælde.

Spørges der nu, til hvad Gavn Visitationen da var og kan være, da behøver jeg her neppe at udhæve den store Nytte, jeg tør næsten sige den uberegnelige Nytte, som Visitationen virkelig frembragte her i Staden. Jeg troer endog, at man tør paastaae, at den kjøbenhavnske Befolknings sjeldne og udmærkede Holdning under denne første og voldsomme Cholera-Epidemi for en stor Deel skyldes den Omstændighed, at Beboerne dagligen modtoge Besøg, Hjelp, Raad og moralsk Understøttelse af de fra Hus til Hus vandrende Læger. Visi-

tationen paaviste desuden en Mængde lokale sanitære Mangler og bidrog til deres Fjernelse; den gik Haand i Haand med Bespisningen og anviste de Steder, hvor denne Hjelp burde ydes; den forberedte endeligen Udflytningen og angav tildeels de Huse, der først burde rømmes. Det er derfor min Overbeviisning, at Visitationen, hvis en saadan epidemisk Ulykke, som Cholerasygdommen, atter skulde ramme os, ikke aldeles bør savnes, men atter indføres, skjøndt efter en mindre og mere sparsom Maalestok, afpasset efter vore Forhold og Omstændigheder. De kjøbenhavnske Bygningers Beskaffenhed, navnlig de mange Huse med 5 à 6 Etager, med beboede Mellem- og Bagbygninger o. s. v., er, som bekjendt, høist forskjellig fra de engelskes. Denne Forskjel bør vistnok ogsaa komme i Betragtning; og da vore Forhold i denne Henseende endog ere bedre end Forholdene i Paris, er det vanskeligt at forstaae, hvorledes en udstrakt Visitation i denne store By vilde kunne stifte nogen Nytte eller overhovedet lade sig udføre, som det senest har været paatænkt. Den store Tiltro, som man — ene støttet paa de engelske Beretninger — synes at have havt til denne Forholdsregel, som forebyggende og standsende Sygdommen, og som endnu fremlyser af de fleste seneste Skrifter om Cholera, troer jeg altsaa neppe vil holde sig, og i Paris have ogsaa Meningerne om dens Nytte i den seneste Tid været deelte.

Jeg kommer nu til den anden af de iværksatte, forebyggende eller standsende Foranstaltninger, nemlig Udflytningen. Ogsaa denne blev hos os anbefalet og tildeels iværksat efter de engelske Erfaringer, der ligeledes ere bekjendte af general board of health's forskjellige Beretninger om Choleraens Forekomst og Behandling i de forskjellige Byer i England. Skjøndt denne Foranstaltning, der fordrede endnu flere

Forberedelser end Visitationen, først seent lod sig iværksætte hos os, og først kom igang, da Sygdommens egenlige Kulmination indtraf, og skjøndt den ikke fik en saa stor Udstrækning, som man kunde have ønsket det, og vel ogsaa, som noget meget Vanskeligt og Nyt, især under vore forviklede Administrationsforhold dengang, leed af adskillige Mangler under Udførelsen, var dens Udbytte dog meget forskjelligt fra Visitationens og stemmede heldigviis mere med de heldige Erfaringer andetstedsfra. Iøvrigt havde vi ogsaa fra vort eget Land nogle ældre Erfaringer at bygge paa, nemlig fra den lille Cholera-Epidemi paa Vandholm for nogle Aar siden. Saavidt man kunde skjønne, var det nemlig Udflytningen fra de angrebne og truede Huse, der dengang gjorde Udslaget. Her i Kjøbenhavn blev Udflytningens Iværksættelse hovedsageligen betroet i een Mands Hænder. Denne Mand var Fuldmægtig Thomsen, hvis Utrættelighed og opoffrende Iver under denne vanskelige og vistseligen ogsaa farlige Forretning blev mere erkjendt og paaskjønnet af Alle, der havde Leilighed til at iagttage den, end egenlig omtalt eller belønnet. Den vanskeligste Opgave, nemlig at faae de sunde Beboere ud af de mest angrebne og af Lægerne paaviste Huse, udførte han saagodtsom alene. De Udflyttede anvistes derefter Plads i 4 større Asyler, hvoraf det første var dannet af Telte, der bleve opreiste paa den saakaldte borgerlige Exerceerplads paa Christianshavn, det 2det og 3die var i Salene i Fodgardens Kaserne og i Brøndsalen, der forud vare afdeelte ved Skillevægge af Seildug; det 4de og senest oprettede var, ligesom det første, en Teltleir, der blev opreist paa Glaciet mellem Vester- og Nørre-Port.

Det tog naturligviis Tid nok at udfinde og erholde Plads, Leilighed og øvrige Midler til disse Asyler, hvoraf Fodgardens

Kaserne først kunde benyttes, efterat Garden derfra var rykket ud til Frederiksberg Slot. De svarede imidlertid alle nogenlunde til de Fordringer, man fra den sanitære Side maatte opstille, og bleve alle bestyrede under Lægeforeningens Tilsyn.

For at give en Oversigt over Udflytningens Udstrækning i det Hele, har jeg dannet omstaaende Tabel.

Udflytning

Uge	fra — til	Udflyttede Personer	fra Huse	i Gader	Anmærkninger
Epidem. 6te	17de Juli - 23de Juli	33	4 Huse	3 Gader	
— 7de	24de — - 30te —	765	35 —	16 —	
— 8de	31te — - 6te Aug.	133	21 —	16 —	
— 9de	7de Aug. - 13de —	125	21 —	14 —	
— 10de	14de — - 20de —	183	28 —	17 —	13 desuden udflyttede fra Nørrebro og 1 fra Blaagaardsveien, Alle til Teltleiren paa Glaciet.
— 11te	21de — - 27de —	132	19 —	16 —	
— 12te	28de — - 3die Sept.	46	11 —	9 —	
— 13de	4de Sept. - 10de —	17	4 —	4 —	5 fra Nørrebro flyttede til ovennævnte Teltleir.
— 14de	11te — - 17de —	8	3 —	2 —	
— 15de	18de — - 24de —	8	2 —	2 —	I sidste Uge kun 2 fra 1ste Blegdam flyttede til Fodgardens Kaserne.
— 16de	25de — - 1ste Oktb.	"	" —	" —	

Foruden alle de anførte, bleve desuden 25 Personer udflyttede til ubestemte Tider fra forskjellige Gader.

Der fandtes saaledes:

i Teltleiren paa Christianshavn	376	Personer,
i Asylet i Fodgardens Kaserne og i — i Rosenborg Brøndanstalt	755	—
i Teltleiren paa Glaciet	365	—
	Tilsammen 1496	Personer.

I det Hele blev der udflyttet fra 109 Huse i 41 Gader. Paa Tabellen ere nemlig nogle af de samme Huse og Gader anførte for forskjellige Uger.

De Gader, hvorfra der især blev udflyttet, vare følgende:

Adelgade (over 300 Personer fra 18 Huse).
Amagergade (136 Personer fra 8 Huse).
St. Annægade (fra 6 Huse).
Sophiegade (25 Personer fra 6 Huse).
Dronningensgade (35 Personer fra 3 Huse).
Prinsensgade ved Nyboder } hvor der fra 1 Hus alene udflyttedes 166 Personer.
Lille Sondervoldsstræde (79 Personer fra 7 Huse).

Jeg har paa ovenstaaende Tabel, ligesom ved Visitationen, kun medtaget den under Lægeforeningens Medvirkning iværksatte Udflytning. Ved Marineministeriets Foranstaltning bleve imidlertid allerede den 14de Juli 4 Familier, bestaaende af 29 Personer, flyttede fra et Hus i Delphingaden til Seildugsfabriken i Rigensgade. Men da disse Familier allerede den 24de s. M. flyttede tilbage til Delphingaden, hvor et af Børnene 4 Dage efter døde af Cholera, har jeg ikke regnet denne Udflytning med.

De af Lægeforeningens Medlemmer privat Udflyttede ere ligeledes udeladte paa Tabellen, da de kun tilnærmelsesviis

kunde angives. De bleve udflyttede efterhaanden, som Epidemien tog til i de forskjellige Distrikter, og bleve i Regelen sendte ud paa Landet, idet man gav dem Reisepenge eller hjalp dem til at betale den resterende Husleie. Flere toge ud til Amager, hvor Sygdommen senere traf dem, saa at man deraf kan lære, at det ikke er nok at flytte bort fra et smittet Sted, men at man tillige maa opsøge sit Asyl paa et sundt Sted, som Sygdommen efter Rimelighed vil forskaane. Antallet af de saaledes Udflyttede kan anslaaes til c. 600 Personer, hvorved Tallet for de Udflyttede stiger til over 2000.

Det sees iøvrigt af Tabellen, at den væsenligste Udflytning foretoges i Epidemiens 7de Uge og fortsattes jævnt 4 Uger derefter, istedetfor at den burde have været tilendebragt i langt kortere Tid og begyndt tidligere i det Hele. Forholdene tillode det ikke anderledes, og Enhver der kjender disse, maa tilstaae, at det endda var meget, at der udrettedes, hvad der blev udrettet.

Endnu maa bemærkes, at de stærkeste Udflytninger foretoges den 24de Juli til Teltleiren paa Christianshavn (der aabnedes den 22de Juli) og den 26de, 27de og 28de Juli til Asylet i Fodgardens Kaserne. Først den 8de August aabnedes Teltleiren paa Glaciet.

Udflytningens rimelige Indvirkning paa Epidemiens Gang og Aftagen har jeg søgt at oplyse i efterfølgende Tabel, hvor Udflytningen er stillet ved Siden af de for hele Staden anmeldte Cholera-Tilfælde og Visitationen.

Uge	Fra — til		Reducerede Choleratal	Visitation		Alle anmeldte Choleratal		Udflytning		
	Fra	til	Anmeldte Syge	Diarrhe	Begyndende Cholera	Syge	Døde	Antal udflyt. Personer	fra Antal Gader	Antal Huse
1ste	12te Juni	- 18de Juni	4			5	1			
2den	19de —	- 25de —	23			35	14			
3die	26de —	- 2den Juli	80			94	41			
4de	3die Juli	- 9de —	223			305	178			
5te	10de —	- 16de —	764	2479	307	1074	618			
6te	17de —	- 23de —	1365	2102	652	1907	1291	33	3	4
7de	24de —	- 30te —	1424	1077	284	1796	1178	765	16	3
8de	31te —	- 6te Aug.	814	551	66	959	729	133	16	21
9de	7de Aug.	- 13de —	379	282	8	466	331	125	14	21
10de	14de —	- 20de —	211	121	1	264	155	183	17	28
11te	21de —	- 27de —	120	81	1	157	100	132	16	19
12te	28de —	- 3die Sep.	66	10	"	76	45	46	9	11
13de	4de Sept.	- 10de —	28			30	20	17	4	4
14de	11te —	- 17de —	30			33	11	8	2	3
15de	18de —	- 24de —	10			11	15	8	2	2
16de	25de —	- 1ste Okt.	6			7	7	"	"	"

Denne Sammenstilling viser, at Udflytningen, der først kom ret igang og, som ovenfor viist, var stærkest i Begyndelsen af Epidemiens 7de Uge, da Sygdommen havde naaet sin Høide, strax i næste Uge træffer sammen med en betydelig Aftagen i de Angrebnes og de Dødes Tal, der falder til noget over det Halve, for derefter at halveres i de følgende Uger indtil September, da Antallet kun er 20, 11, 15 og 7.

Det samme Resultat omtrent faaer man ud, ved særskilt at tage de enkelte Qvarterer og Gader, hvorfra et større Antal blev udflyttet, f. Ex. Christianshavn og Adelgade.

Dette har jeg fremstillet i følgende Tabel.

Uge	Christianshavn				Adelgade				Aabenraa			Bognmagergade			
	Cholera		Udflytning		Cholera		Udflytning		Cholera		Udflytning	Cholera		Udflytning	
	Angreb.	Døde	Person.	Huse	Angreb.	Døde	Person.	Huse	Angr.	Døde		Angr.	Døde	Pers.	Huse
2den	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	Ingen Udflytning	2	"	"	"
3die	4	1	"	"	2	1	"	"	"	"		7	4	"	"
4de	13	9	"	"	22	17	"	"	1	"		4	1	"	"
5te	85	53	"	"	57	43	"	"	"	"		9	7	"	"
6te	262	199	33	4	107	75	"	"	7	3		14	10	"	"
7de	427	292	220	18	110	67	"	"	10	6		18	9	"	"
8de	227	129	70	13	106	69	172	9	9	5		23	15	"	"
9de	81	32	27	7	60	36	27	3	14	13		16	8	68	1
10de	21	13	45	9	23	12	14	3	5	5		10	3	"	"
11te	14	6	34	7	15	7	39	5	8	4		"	"	"	"
12te	8	6	10	3	5	1	20	1	4	1		2	1	60	9
13de	3	2	"	"	3	"	8	2	"	"		"	"	151	3
14de	"	"	3	1	1	"	2	1	1	1		"	"	"	"
15de	3	3	1	1	"	"	5	2	"	"		"	"	"	"
16de	1	1	"	"	3	3	"	"	"	"		"	"	"	"

Epidemien i Adelgade kulminerede alt i den 6te Uge og holdt sig saaledes omtrent uforandret i 3 Uger, til den 8de Uge, da Udflytningen i større Omfang blev iværksat fra 9 Huse i samme Gade. I næste Uge synke Tallene til det Halve og endnu stærkere i de 2 paafølgende Uger, hvormed Sygdommen saagodtsom er ophørt, medens der stadig blev udflyttet enkelte Familier fra de endnu truede Huse.

Paa Christianshavn er det først i 7de Uge, at Epidemien naaer sit Høieste; men i samme Uge udflyttes ogsaa stærkest, hvorefter Sygdommen temmelig raskt aftager.

Til nøiere Sammenligning er Aabenraa sat ved Siden af Adelgade, da ingen Udflytning foretoges fra denne Gade, hvis Forhold under og udenfor Epidemien iøvrigt saa temmelig ligne Forholdene i Adelgade. Epidemien kulminerede her først i 9de Uge, (medens den paa den Tid i Adelgade alt er i stærkt Aftagende efter Udflytningen) og aftager derefter mere jævnt i 3 Uger. I Vognmagergaden viser det sig, at Epidemien først hører op, efterat et enkelt Hus er udflyttet, men atter melder sig i Ugen derpaa, for endelig ganske at standse efter en meget stærk Udflytning.

Det er bekjendt, at der blandt de Udflyttede kun angrebes og døde meget Faa af Cholera. Fra Teltleiren paa Christianshavn kom saaledes i det Hele 30 Patienter, hvoraf 15 døde. Men herved maa bemærkes, først, at 11 af disse forekom i de første Dage efter Indflytningen, saa at det med Rimelighed tør antages, at de havde medbragt Sygdommen fra Hjemmet; dernæst, at en stor Deel af denne Teltleirs Beboere kun tilbragte Natten der paa Stedet, medens de om Dagen enten arbeidede paa Værksteder, opholdt sig i det ældre Hjem eller andre Steder, hvor de let kunde hente Sygdommen. Forøvrigt var denne Teltleir, paa Grund af det lave Terrain og den slettere Grund, maaskee et mindre sundt Opholdssted end

de øvrige Asyler; men man havde dengang intet andet Valg.

I Asylerne i Fodgardens Kaserne og Brøndsalen forekom intet Dødsfald af Cholera og i Teltleiren paa Glaciet ei engang nogen Angreben. Paa alle 3 Steder var den øvrige Sundhedstilstand upaaklagelig.

Alt dette ere Erfaringer, hvis Bedømmelse jeg indrømmer kan være noget forskjellig, idet der navnligen med nogen Ret kan paastaaes, at Epidemiens lovmæssige Stigen og Falden i det Hele dog maaskee vilde have været omtrent, som den var, selv uden at nogen Udflytning havde fundet Sted. Paa den anden Side sees det dog, at dens betydeligere Aftagen først begynder efter, at Udflytningen i noget Omfang er begyndt, og derefter overalt træffer sammen med den tiltagende Udflytning; og Sammenligningen mellem Aabenraa og Adelgade synes endnu tydeligere at vise en gavnlig Indflydelse af Udflytningen. At mange tidligere Erfaringer fra andre Steder tale for det Samme, har jeg allerede anført.

Den saaledes antagne gavnlige Indflydelse kommer altsaa det Almindelige, den offenlige Sundhed tilgode.

Indrømmes det imidlertid, at vore Erfaringer fra den sidste Epidemi, saaledes som jeg har formaaet at samle og søgt at fremstille dem, endnu ikke give fuldt Beviis herfor, saa at der i saa Henseende endnu kan være nogen Tvivl, saa er der dog eet Udbytte af Udflytningen, om hvis Godhed og Paalidelighed der neppe vil kunne reises nogen Tvivl, nemlig Gavnligheden af denne Foranstaltning for selve de udflyttede Individer. Thi sammenlignes den senere ubetydelige Dødelighed blandt disse (selv alle de første Dødsfald blandt de Udflyttede medregnede, bliver denne ikke over 1 pCt.) med

Dødeligheden blandt de øvrige ikke udflyttede Beboere i samme Periode (ɔ: i de sidste 11 Uger, hvor Dødsfaldenes Antal var 3882 i hele Staden), kan der ikke være Spørgsmaal om, at jo en Mængde af de fra de sletteste og mest truede Huse udflyttede, fattige Mennesker, blandt hvilke Sygdommen især rasede, ved Udflytningen er bleven reddet fra Sygdommen og Døden. Regnes Asylerne i Fodgardens Kaserne, Brøndsalen og paa Glaciet for sig, bliver Spørgsmaalet endnu lettere at afgjøre.

Som en Anbefaling for Udflytningen kan endnu anføres, at man derved faaer Leilighed til at udrense og forbedre de slette Boliger, saaledes som det ogsaa tildeels skete her i Staden.

De samme gavnlige Virkninger, som man saaledes, efter hvad jeg ovenfor har anført, tør tilskrive Udflytningen her i Kjøbenhavn, lader det ogsaa til, at man paa forskjellige andre Steder her i Landet under samme Epidemi har iagttaget af denne Foranstaltning. Paa denne troer jeg derfor, at Autoriteternes Opmærksomhed under en kommende Epidemi især deleshed bør være rettet; thi udføres den betimeligt og kraftigt vil den efter al Sandsynlighed baade være til Held for det Almindelige og til Frelse for den Enkelte."

Sundhedskollegiets Virksomhed med Hensyn til Cholera-Epidemien.

Efterat Cholera-Epidemien den 24de Juni var erklæret udbrudt i Kjøbenhavn, bleve samtlige Physici ved Cirkulære af 25de Juni underrettede herom og opfordrede til at holde et vaagent Øie med Sundhedsforholdene i deres Embedsdistrikter, indskærpe de deri ansatte Læger at iagttage det Samme for deres Vedkommende, samt drage Omsorg for, at de om Cholera gjeldende Lovbestemmelser bleve fulgte og de foreskrevne Foranstaltninger iværksatte. Kollegiet udbad sig derhos af Physici saa hurtigt som muligt Indberetning om mistænkelige Tilfælde, som maatte vise sig.

Senere fandt Kollegiet sig foranlediget til, ved Cirkulære af 18de Juli at anmode Physici om at indskærpe samtlige i deres Physikater ansatte Distriktslæger, at de i Henhold til Instruxen af 4de Marts 1818 § 26 have uopholdelig at gjøre Indberetning til Kollegiet, saasnart der i deres Embedsdistrikt skulde vise sig Tilfælde af den epidemiske Cholera. Ligeledes anmodedes Physici om at paalægge samtlige andre i deres Physikater ansatte eller privat praktiserende Læger, i Tilfælde af, at Cholera skulde udbryde i deres Virkekreds, derom uopholdelig at sende Beretning til Kollegiet.

Sidstnævnte Cirkulære blev derpaa ved Cirkulærskrivelse

af 26de Juli forklaret at være at forstaae saaledes, at det ikkun var om de første Cholera-Tilfælde, som viste sig noget Sted, at den paagjeldende Læge behøvede at gjøre Anmeldelse direkte til Kollegiet, hvorimod Indberetninger om Sygdommens videre Fremgang vilde være at sende til Physikus alene, fra hvem Kollegiet da atter vilde erholde behørig Meddelelse.

Under 26de Juni offenliggjordes til Veiledning for Publikum følgende

„Bekjendtgjørelse fra Sundhedskollegiet."

„Da en ondartet Cholera i de senere Dage har viist sig i Kjøbenhavn og i flere Tilfælde havt Døden til Følge, i nogle endog efter faa Timers Forløb, uden at det har kunnet eftervises, at Sygdommen har været indført andetsteds fra, og da det ved Erfaring tilfulde er godtgjort, at Grunden til denne Sygdoms Udbredelse hovedsagelig maa søges, foruden i Temperatur og Veirforhold, ogsaa i Levemaaden og i urigtige eller i mangelfulde diætetiske og hygieiniske Forhold, saa finder Kollegiet sig opfordret til at offenliggjøre nedenstaaende Forholdsregler til Forebyggelse af Sygdommen, og tilføier dernæst en Anviisning til foreløbig Behandling af samme.

Forholdsregler at iagttage til Forebyggelse af Sygdommen.

1) Man maa undgaae Opholdet i indsluttet, fordærvet og fugtig Luft. Denne maa derfor flittigt renses og fornyes ved dagligen at aabne Vinduerne og fjerne Alt, som fylder Luften med skadelige Uddunstninger; den størst mulige Reenlighed saavel i som omkring Boligerne maa iagttages.

2) Man maa vogte sig for Forkølelse, deels ved ikke at

udsætte sig for pludselig Vexel af Varme og Kulde, deels ved en passende Klædedragt, deels ved snarest muligt at skifte vaade Klædningsstykker. I Særdeleshed gavnligt er et varmt Bælte om Maven og uldne Klæder nærmest Kroppen, hvorved mild Hududdunstning befordres.

3) Man maa sørge for Reenlighed, saavel i Linned og Lagener, som ved Badning og Vaskning af Legemet, dog at ved kolde Bades Brug i fri Luft anvendes særdeles Forsigtighed, ligesom ved de varme Bade.

4) Man maa vogte sig for uafbrudt Aandsanstrengelse, nedtrykkende Sindslidelser, især Ængstelse og Frygt, Nattevaagen og Alt, hvad der forresten svækker Legemet.

5) Man maa iagttage Maadehold i Spise og Drikke. Saavel Mangel paa disse, som en altfor stor Mængde og slet Beskaffenhed, har i denne Henseende en skadelig Indflydelse. Man maa desaarsag afholde sig fra Nydelse af alle sværtfordøielige, sure, fede, opblæsende og afførende Fødemidler, saasom raae, især umodne, Frugter og Haveurter, Meloner, Agurker, Kaal og Roer, det Fede af Flesk, meget fede Fisk osv. Gavnligt er det at tilberede Maden med en passende Tilsætning af de almindelige Krydderier.

Af Drikkevarer maa især undgaaes daarligt Vand, slet gjæret eller surt Øl, sur Melk og en umaadelig Nydelse af Brændevin. Derimod vil en ringe Qvantitet af sidstnævnte Drik, tilberedet med kryddrede og bittre Substanser, ikke skade de dertil Vante; lige saa lidet som en maadelig Nydelse af god Viin.

Ialmindelighed fortsætter man bedst sin tilvante Levemaade, forsaavidt den ikke staaer i Strid med Ovenanførte.

Anviisning

til at kjende og behandle Choleraen, indtil Lægehjelp kan erholdes.

Cholera udbryder enten pludseligt, eller efter at den Syge i nogen Tid har følt sig ilde og lidt af Mathed, Uro, Tunghed i Hovedet, Svimmel, Trykken i Hjertekulen, Spænding i Underlivet, Madlede, Qvalme, Brækning og — næsten altid — Diarrhe med eller uden Kneb og Trækninger i Lemmerne.

Den Syge bør da strax gaae i Seng og dække sig vel til, mod Diarrheen og Mavekneбene tage en Theeskeefuld amerikansk Olie hver anden Time nogle Gange, samt drikke flittigt varme Drikke, f. Ex. Salep, Ris-, Havre- eller Bygsuppe, almindelig Thee eller Chamille-, Hylde- eller Pebermyntethee, hvortil kan sættes lidt Viin eller Kognak. For end mere at befordre Transpirationen, som altid er gavnlig, kan tillige tages Minderer-Draaber, efter Alderen fra en Theeskeefuld til en Spiseskeefuld hver anden Time, eller 20 til 30 Kampherdraaber. Ere de varme Drikke den Syge meget imod, eller forværre de Brækningerne, da kan ofte koldt Vand, helst med Iis i, taget et Glas hver $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{2}$ Time i Forbindelse med Minderer- eller Kampherdraaberne gjøre god Nytte. Vedbliver Diarrheen, kan man til Voxne give 5—10 Opiumsdraaber i Forbindelse med Kampherdraaberne, og mod Mavekneбene anvendes med Nytte Indgnidninger med tyk Kampherolie alene eller blandet med omtrent $\frac{1}{8}$ Opiumsdraaber.

De heftigere Tilfælde, som enten udbryde pludseligt eller følge efter de anførte mildere, ere: hyppig, smerteløs Diarrhe, Brækning, heftig Tørst, indvendig Hede; den udaandede Luft, ligesom ogsaa Tungen og Huden fornemmelig paa Hænder og Fødder, iiskolde, Huden desuden sammenskrumpet, bleg eller blaalig, ofte bedækket med kold Sved, Øinene indsunkne, om-

givne af blaae Ringe, Stemmen hæs, Pulsen svag, neppe følelig, Vandladningen standset; der indfinde sig smertefulde Kramper i Underlivet, i Armene og Benene, Sløvhed og Ligegyldighed, dog uden Tab af Bevidsthed og ofte med Kraft til at gaae oppe, selv kort før Døden.

Udtømmelserne ved Brækning og Diarrhe kunne i Begyndelsen være galdeagtige, men senere bestaae de af en tynd, Havresuppe eller Risvand lignende, snokket Væske.

Under disse Omstændigheder anvendes, foruden de allerede anførte Midler, Gnidning af Huden med Børster eller uldne Klude, dyppede i Brændevin med Salt eller Peber (en Spiseskeefuld af hver til en Pægel) eller i Kamphersspiritus eller Terpentinolie; hvor Huden er koldest, lægges desuden Dunke med varmt Vand i, eller Poser med varmt Sand eller Aske; paa Armene, Læggene og i Hjertekulen lægges Senepskager (Senepspulver udrørt med varmt Vand eller Eddike og lagt mellem linnede Klude), som, naar de have ligget 15 til 20 Minuter, aftages, for kort efter atter at paalægges; den heftige Tørst og Brækningerne lindres oftest ved iiskoldt Vand, eller ved at synke smaa Stykker Iis; sjeldnere befinder den Syge sig bedre ved lunkne Drikke. Strømmer Blodet til Hovedet med stærk Døsighed og Tunghed, anvendes kolde Omslag, som skiftes hver 4—5 Minuter, og 6—8 Igler i Tindingerne. De heftige Kramper lindres bedst ved Indgnidning med Kampherolie, hvortil som anført kan sættes Opiumsdraaber.

Da Sygdommen lettere hæves, jo tidligere Midlerne anvendes, er det godt at være forsynet med nogle af de ovennævnte, nemlig amerikansk Olie, Kampherdraaber, Opiumsdraaber, tyk Kampherolie, Chamille- eller Hyldeblomster, Senep, Brændevin, Peber.

De her anførte Medikamenter kunne erholdes fra Kjøbenhavns Apotheker uden Recept."

Stadsphysikus anmodedes i Skrivelse af 27de Juni om at opfordre Stadens Apothekere til, saavidt muligt, at sørge for en rigelig Forsyning af nedenstaaende Lægemidler, samt at bemyndige Apothekerne til, indtil videre at udsælge ogsaa tinct. opii simplex uden Recept. De ommeldte Lægemidler vare: tinct. opii simplex, spir. Mindereri, liqv. nervinus, linim. volat. camphorat., ol. ricini, flor. chamomillæ, flor. sambuci, pulv. sem. sinapis.

Under 27de Juni tilstilledes Justitsministeriet en Skrivelse, i hvilken meldtes, at Cholera havde viist sig her i Staden, og meddeeltes de af Kollegiet i denne Anledning foretagne Skridt, hvorhos Ministeriet anmodedes om kraftig Medvirkning til at iværksætte de fornødne Foranstaltninger og opfordredes til at paalægge den overordenlige Sundhedskommission for Kjøbenhavns Vedkommende at foranstalte, at paalidelige Efterretninger om Sygdommen og dens Udbredelse gjennem de mest læste Blade bleve bragte til Publikums Kundskab.

Under 28de Juni gjorde Kollegiet en Indstilling til Justitsministeriet om, at der maatte foregaae en Forandring i den Maade, hvorpaa de Personer, der bortdøde af Cholera, i Henhold til Bestemmelserne i Frdn. 17de April 1782 cfr. Frdn. 8de August 1832 vilde være at begrave. Kollegiet bemærkede, at Frdn. 8de August 1832 vel foreskriver, at alle de Forsigtighedsregler, som ved Frdn. 17de April 1782 ere anordnede med Hensyn til de af smitsomme Sygdomme Afdødes Begravelser, nøiagtigt skulle efterleves i Henseende til de ved Cholera foranledigede Dødsfald; men at sidstnævnte Anordning deels er given for Landet og derfor nærmest har Hensyn til Forhold, som ei ganske passe for Kjøbenhavn, deels indeholder Bestemmelser, som under nærværende Omstændighe-

der vare unødvendige og uhensigtssvarende. Kollegiet holdt det saaledes for ufornødent, at det paabydes, at Ligene skulle begraves i det samme Tøi, hvori Personerne ere bortdøde, og ansaae Befalingen om, at Kisterne, hvori Ligene lægges, skulle indvendigen være begede eller tjærede, samt at de bør nedgraves 4 Alen under Jorden, for ligesaa unødvendig og, naar Epidemien skulde gribe om sig i nogen betydelig Grad, vel og uiværksættelig. Det formeente, at disse Bestemmelser kunde bortfalde og antog det for tilstrækkeligt, at man indskrænkede sig til Paabudet om, at Ligene skulde være begravede inden 48 Timer efter Døden, og at man modificerede Forbudet mod Ligfølge derhen, at det befaledes, at Ligfølget ikke maatte samles og Ligtale ikke holdes i Sørgehuset, hvilken sidste Bestemmelse dog et af Kollegiets Medlemmer meente ogsaa at kunne bortfalde, navnlig fordi han antog, at det var hensigtssvarende og tilraadeligt, saavidt muligt, at undgaae Alt, som kunde afficere Sindsstemningen, og fordi det kunde forudsees, at, naar Epidemien maatte blive af en betydelig Udstrækning og Dødsfaldene talrige, Ligfølgene i Huse med indskrænket Leilighed vilde af sig selv bortfalde eller kun blive saa lidet talrige, at ingen Ulempe deraf kunde befrygtes.

Justitsministeriet svarede herpaa i Skrivelse af 30te Juni, at det ikke kunde ansee sig bemyndiget til at sanktionere saadanne Afvigelser fra de i den omhandlede Henseende gjeldende Lovbestemmelser, som af Sundhedskollegiet foreslaaet, men at Saadant kun vilde kunne skee ved Lov, som da formeentligen hensigtsmæssigst maatte gaae ud paa, i Almindelighed at tillægge Justitsministeriet Bemyndigelse til efter Omstændighederne at dispensere fra de i Frdn. 17de April 1782 givne Bestemmelser om Begravelsesmaaden, og det ikke alene forsaavidt de angaae de af Cholera Afdøde, men ogsaa dem, der

afgaae ved Døden af nogen af de Sygdomme, bemeldte Forordning umiddelbart omhandler.

Som Følge heraf tilskrev Kollegiet atter Justitsministeriet den 1ste Juli og bemærkede, at det havde antaget, at Frdn. 17de April 1782 ikke gjeldte for Kjøbenhavn, uden for saavidt den var udvidet dertil ved Frdn. 8de August 1832 med Hensyn til Afdøde af Cholera. Endvidere tilføiedes, at det var Kollegiet bekjendt, at de, som hidtil vare døde her i Staden af denne Sygdom, ikke vare begravede overeensstemmende med sidstnævnte Forordnings Forskrifter, og skulde Sygdommen udbrede sig i en høiere Grad end hidtil og medføre en saadan Dødelighed, som den har havt andre Steder, hvorom Ingen kunde forudsige Noget, vilde det være en fuldkommen Umulighed at iagttage Forordningens Forskrifter. Det var derfor nødvendigt — yttredes slutteligen —, at disse modificeredes snarest muligt, for saavidt Cholera vedkom, og hvad angik de øvrige Sygdomme, som omhandles i bemeldte Forordning, da vilde det vistnok være i høi Grad ønskeligt, at vedkommende Autoritet erholdt Bemyndigelse til, efter Omstændighederne at dispensere fra de i Frdn. 17de April 1782 givne Bestemmelser, da der let kunde indtræffe Tilfælde, hvor Trang til eller Nødvendighed for en Modifikation gjorde sig gjeldende.

Den 5te Juli meldte Justitsministerirt, at det samme Dag i Anledning af Sundhedskollegiets nysanførte Skrivelse havde underrettet Politidirektøren i Kjøbenhavn om, at det vilde være tilstrækkeligt, at Ligene af dem, der døde af den herskende Cholerasygdom, begravedes inden 48 Timer efter Døden, og at det paasaaes, at Ligfølget ikke samledes og Ligtale ikke holdtes i Sørgehuset, hvorimod de øvrige i Frdn. 17de April 1782 § 6 indeholdte Forskrifters Iagttagelse indtil videre ikke vilde være nødvendig.

Under 13de Juli androg Kollegiet dernæst hos Justitsministeriet paa, at der ogsaa for Landets Vedkommende maatte foretages Modifikationer i oftnævnte Forordnings Bud med Hensyn til Begravelsen af dem, der maatte bortrives af Cholerasygdommen, væsenligt i Overeensstemmelse med, hvad der nu var bestemt for Kjøbenhavn. For imidlertid bedre at forebygge Begravelsesgilder og andre Samlinger af mange Mennesker, som jævnligt finde Sted paa Landet ved Jordefærd, formeente Kollegiet, at det vilde være rettest, at det udtrykkeligt paabødes, at ingen Samling i Anledning af Begravelser tilstededes enten før eller efter denne, hverken i Sorgehuset eller andet Sted, men at de, som vilde bivaane Begravelsen, kun maatte møde i Kirken eller paa Kirkegaarden og skulde skilles ad, naar Begravelsen var tilendebragt.

I Skrivelse af 1ste Juli opfordrede Kollegiet Justitsministeriet at give vedkommende Autoriteter overalt i Riget Paalæg om, efter Konference med Lægerne, paa det Kraftigste at virke til, at de fornødne hygieiniske og fornemmelig Reenligheds-Foranstaltninger, som et af de virksomste Midler til at modarbeide Epidemien, maatte blive trufne, og androg til den Ende paa, at Sundhedskommissionerne overalt maatte træde i Virksomhed, saavel paa Landet gjennem Sogneforstanderskaberne, som i Kjøbstæderne gjennem Kommunalbestyrelserne.

Fra Justitsraad, Landphysikus Guldberg modtog Kollegiet under 11te Juli en Melding om, at en fra Kjøbenhavn kommende Jagt, paa hvilken Kokken underveis var bleven syg af Cholera-Tilfælde, uden videre Formaliteter af Lodsen var bleven indlagt dybt inde i Karrebæksminde Havn (jfr. S. 110). Noget Lignende havde Aaret i Forveien fundet Sted i Kjøge, og Physikus androg desaarsag paa: 1) at § 2 af Loven af 10de

Marts 1852, sammenholdt med §§ 7 og 10 i Frdn. af 8de Februar 1805, paa ny maatte blive Lodserne indskærpet gjennem samtlige Qvarantæne-Kommissioner, og 2) at alle Skibe, forinden Udklaringen fra Kjøbenhavn eller eventualiter fra anden choleraſmittet danſk Havn, maatte blive underkaſtede en Lægevisitation, for at forhindre, at Provinſerne uden Nødvendighed ſkulde blive belemrede med Cholera-Syge.

I Henhold til, hvad Kollegiet tidligere under 6te November 1852*) har indſtillet til Juſtitsminiſteriet underſtøttede det i Skrivelse af 15de Juli Guldbergs første Forſlag. Om det andet yttrede Kollegiet, at det fandt det henſigtsmæssigt i ſin Idee og derfor maatte anbefale det, ſaafremt det lod ſig udføre i Praxis.

---

*) I September 1852 fik Kollegiet fra Juſtitsraad, Landphyſikus Guldberg Indberetning om, at der i Kjøge Havn var indbragt en fra Danzig kommende og til London beſtemt norſk Jagt, hvis Fører led af en Cholera-Sygdom med mistænkelige Symptomer. Efter Skipperens Ønſke om at blive bragt iland, og da han ikke kunde behandles ombord, blev han indlagt i et afſides liggende Hus, hvor han toges under Kur af praktiſ. Læge Gjerſing, og hvorfra han ſenere udgik helbredet. Det er oplyſt, at Lodſen i den Tro, at Loven af 10de Marts 1852, ved at ophæve al Qvarantæne mod Cholera, tillige havde gjort overflødige de Beſtemmelſer, der indeholdes i Frdn. af 8de Februar 1805, uden nogen Betænkelighed havde indlagt Jagten i Havnens Yderrende, og at der først næſte Dag blev gjort Anmeldelse til Sundhedskommiſſionen af den tilkaldte Læge Gjerſing. Da der, efter hvad Kollegiet havde erfaret, var Grund til at formode, at den ſamme Misforſtaaelſe deeltes af andre Lodſer, androg det i Skrivelse af 6te November 1852 for Juſtitsminiſteriet paa, at det maatte indſkærpes Lodſerne eller Andre, ſom praie Skibe fra choleraſmittede Steder, at de ſkulle udſpørge Skipperen, om Nogen af de paa Skibet Værende paa Reiſen er bleven ſyg eller er død af Cholera, og i det Hele forholde ſig efter Frdn. af 8de Februar 1805 § 7.

Den overordenlige Sundhedskommission for Kjøbenhavn udbad sig i Skrivelse af 15de Juli Kollegiets Betænkning over et fra Krigsministeriet Samme tilsendt Andragende, hvori Lægeforeningen mod Choleraens Udbredelse anholdt om Tilladelse til at opføre Træhuse for Beboerne af cholerabefængte Huse paa den bedækte Vei mellem Amagerport og Barriereindgangen til Amagerfælled.

I den Anledning svarede Kollegiet under 17de Juli, at det fuldkomment tiltraadte Lægeforeningens Anskuelse om det Hensigtsmæssige i, at der blev opført Barakker, hvori Beboere fra de omhandlede Huse interimistisk kunde anbringes. Om den Plads, som var ommeldt, egnede sig dertil, maatte man overlade til Sundhedskommissionen, som den vedkommende lægekyndige lokale Autoritet, at bedømme. Iøvrigt blev bemærket, at under denne Sags Behandling i Kollegiet havde Stabslægen yttret, at Krigsministeren var villig til at anvise Lægeforeningen en anden Plads længere ude paa Amagerfælled, som ansaaes for hensigtsmæssigere, og at give Foreningen Valget mellem begge Pladser.

Den 17de Juli indgik Kollegiet med en Forestilling til Justitsministeriet om det fra det hygieiniske Standpunkt høist Betænkelige ved, at Kjøbenhavns Garnison paa en Tid, da Cholera-Epidemien dagligen greb mere og mere om sig, var af en omtrent dobbelt saa stor Styrke, som sædvanligt, hvoraf Følgen blev, at ikke blot Kasernerne vare stærkt belagte, men meget Mandskab ogsaa indqvarteret i Byen, og som det syntes, fortrinsviis i de Qvarterer, hvor Epidemien hidtil især havde hersket, idet de tillige vare de, som nærmest omgive Kasernerne i Kjøbenhavn. Som bekjendt overtages Soldaternes Indqvartering hyppigst af Kjelderfolk og Andre i lignende Stilling,

der sædvanligviis have et indskrænket og i sanitær Henseende ugunstigt Lokale, og det er let at indsee, at, naar dette Lokale tillige benyttes til Logis for Soldater, kan en Overfyldning ikke undgaaes, der maa give den udbrudte Epidemi Næring og saaledes indvirke høist skadeligt ikke blot paa de vedkommende Beboeres og de indqvarterede Soldaters Sundhed, men paa Stadens Sundhedsforhold i det Hele. Kollegiet ansaae det desaarsag for sin Pligt paa det Indstændigste at andrage hos Justitsministeriet paa, at dette vilde gjøre Alt, hvad der stod i dets Magt, til at bevirke, at Kjøbenhavns Garnison snarest muligt indskrænkedes saa meget, som Forholdene paa nogen Maade maatte tillade det, og kun holdtes paa den Styrke, som var absolut fornøden til at præstere den Tjeneste, som ikke kunde tilsidesættes for Øieblikket. Kollegiet ansaae denne Sag for saa vigtig, at saadanne Hensyn, som at de indkaldte Rekruter endnu ikke vare tilstrækkeligt indøvede o. s. v., paa ingen Maade burde komme i Betragtning ved Siden af den overhængende Fare for mange Menneskers Liv, som den daværende Tilstand førte med sig.

Dette Kollegiets Andragende fandt Krigsministeriet imidlertid Betænkelighed ved at gaae ind paa og det af følgende, i Skrivelse af 21de Juli anførte, Grunde. At Kjøbenhavns Garnison til den Tid var saa stor, at der skulde være tilstrækkelig Grund til en pludselig overordenlig Formindskelse af den, kunde Krigsministeriet ikke overbevise sig om. Efter de almindelig fulgte Regler for Indqvartering i Kaserner, vare disse ingenlunde overfyldte; tværtimod vare, paa Grund af den herskende Øiensygdom, flere Soldater udqvarterede, end ellers vilde have været Tilfældet, og den Erfaring, man havde gjort med Hensyn til Epidemiens Udbredelse, talede heller ikke for, at nogen Overfyldning fandt Sted. Sundhedskollegiet havde i sin Skrivelse bemærket, at de efter dets Formening saa stærkt be-

lagte Kaserner endog netop befandt sig i de Qvarterer af Byen, hvor Epidemien hidtil især havde hersket, og desuagtet vare dog fra den 22de Juni til den 21de Juli kun 22 Mand angrebne af Cholera i Kasernerne, der havde en Indqvartering af omtrent 5000 Mand. Kollegiet havde endvidere gjort opmærksom paa, at meget Mandskab var indqvarteret udenfor Kasernerne, navnlig i de Qvarterer, hvor Sygdommen havde været værst; men heller ikke denne Omstændighed havde efter den hidtil gjorte Erfaring viist sig fordærvelig for de Militæres Vedkommende. Af de i Byen indqvarterede c. 1100 Mand havde nemlig fra den 22de Juni til den 21de Juli kun 2 Mand været angrebne af Cholera. Denne Indqvartering hos Byens Indvaanere var ikke desto mindre af andre Grunde forekommet Ministeriet mindre heldig, og der var derfor ogsaa allerede truffet den Foranstaltning, at Antallet af de saaledes Indqvarterede formindskedes foreløbigen med et Par Hundrede uden Forøgelse af Kasernernes Indqvartering. Forsaavidt Sundhedskollegiet havde erklæret, at saadanne Hensyn, som at Rekruterne ikke vare uddannede, ikke burde komme i Betragtning, da kunde man ved denne Udtalelse, saavidt skjønnedes, neppe have betænkt, at man efter den Erfaring, der hidtil haves om Cholera-Epidemien, muligen i Konseqvens heraf vilde komme til periodisk maaskee med 1 eller 2 Aars Mellemrum at foretage slige Hjemsendelser af Mandskabet, som vilde medføre, deels en Forstyrrelse i Tusinders Erhverv og øvrige Livsforhold ved den gjentagne Indkaldelse til Militærtjeneste, deels en Derangering af det hele Forsvarsvæsen. En saa indgribende, med saa megen Forstyrrelse forbunden Foranstaltning syntes alene at kunne paabydes af den yderste Nødvendighed. Tilstedeværelsen af en saadan havde vel Sundhedskollegiet antydet ved den Yttring, at Garnisonens nærværende Størrelse medførte overhængende

Fare for mange Menneskeliv. Kollegiet havde imidlertid ikke sat Krigsbestyrelsen istand til at dømme om Betydenheden af det, man ved den foreslaaede Foranstaltning tilsigtede opnaaet, og Krigsbestyrelsen var saaledes henviist til dets egen Anskuelse af Forholdene uden Veiledning af Lægekyndiges Grunde. Man havde da ikke kunnet see Andet, end at Sundhedstilstanden blandt Garnisonens Mandskab var, baade i og for sig, og forholdsviis betragtet, ingenlunde ugunstig, at Tallet af det Mandskab, der, naar man gik videst, kunde hjemsendes, omtrent 1700 Mand, syntes at være en Ubetydelighed i Forhold til Byens Folkemængde, der dog i de sidste 14 Dage havde lidt en meget betydeligere Formindskelse ved de Mange, som vare flyttede herfra, ved Standsningen af Handel og Omsætninger m. m., og at man med Opoffrelse af mange vigtige Hensyn saaledes kun vilde have bortskaffet fra Byen et forholdsviis ringe Antal Mennesker, som netop ved den militære Disciplin vare stillede under langt gunstigere hygieiniske Vilkaar end den største Deel af Byens Befolkning og, for mange af de Militære, under gunstigere Vilkaar, end de vilde finde i deres Hjemstand, paa samme Tid, som man lod den forarmede Deel af Befolkningen, der vel antages at være Epidemiens farligste Propagator, blive sammenhobet i offenlige Bygninger paa forskjellige Steder i Byen, visselig i Lokaliteter og under Forhold, der frembyde større Fare end Kaserne-Indqvarteringen. Krigsministeriet havde saameget mindre kunnet overtyde sig om den paatrængende Nødvendighed af den foreslaaede Foranstaltning, som der dagligen offenlig fremkom, som det syntes, ikke ganske ugrundede Beklagelser over Undladelsen af Foranstaltninger, der, saavidt skjønnedes, laae Sundhedskollegiet langt nærmere; man sigtede herved navnlig til en mere bemærkelig Virksomhed af Sundhedspolitiet til energisk Overholdelse af det, der

med Hensyn til den offenlige og private Reenlighed paa Gader, i Huse og Gaarde absolut bør iagttages. — Til de Tvivl, Krigsministeriet, som anført, havde havt om Nødvendigheden og Nytten af den forlangte Garnisonsformindskelse, kom endnu den Hovedbetænkelighed, der syntes Ministeriet i høi Grad at være ved, midt under en Epidemi at hjemsende 1700 Mand, der havde garnisoneret her i Byen. Ved at tage i Betragtning Lægernes Tvivl om Cholerasygdommens Smitsomhed, om den Maade, hvorpaa den forplantes og udbredes, havde Ministeriet ikke kunnet frie sig for den Forestilling, at en saadan fra en cholerabefængt By over hele Landet udspredt Mængde Mennesker vilde kunne have uberegnelig Indflydelse paa Landets Sundhedstilstand. — Slutteligen kom hertil endnu den Omstændighed, at Garnisonen var angreben af en Øiensygdom, som ved den foreslaaede Hjemsendelse af det udtjente Mandskab kunde befrygtes at ville blive end mere udbredt rundt om i Landet, end den allerede var. I Henhold til Ovenstaaende erklærede Krigsministeriet, at det maatte finde det uforsvarligt at imødekomme det af Sundhedskollegiet udtalte Forlangende, saa meget Ministeriet end iøvrigt ønskede under den Ulykke, der havde rammet Hovedstaden, at lade Militæretaten yde al den Assistance, der stod til dens Raadighed.

Hvor der i Provinserne paa Grund af Epidemiens Udbredning og det der tilstedeværende Lægepersonales Utilstrækkelighed behøvedes extraordinær Læge-Assistance sørgede Sundhedskollegiet, saavidt muligt, for at afhjelpe denne Trang ved at sende Læger og medicinske Studerende til slige Steder; men de Lægekræfter, der i denne Henseende stode til Raadighed, vare ingenlunde tilstrækkelige til at tilfredsstille alle de Anmodninger om Hjelp, som indløbe.

Under 22de Juli gjorde Kollegiet Indstilling til Justitsministeriet om, at det under Cholera-Epidemiens tiltagende Fremskridt maatte ansees nødvendigt at have flere Læger til Disposition, deels for at assistere eller remplacere de Læger, der ikke kunde overkomme deres Forretninger, eller som ved Døden bortreves eller ved Sygdom bleve utjenstdygtige, deels for at kunne efterkomme Begjeringerne fra Provinserne om Ansættelse af flere Læger, og at det under disse Omstændigheder desaarsag vilde være hensigtsmæssigt at lade udgaae en Opfordring til norske og svenske Læger om at yde den attraaede Hjelp, saaledes som Sverrig tidligere ved lignende Anledning har erholdt Hjelp af danske Læger. Kollegiet formeente, at der foreløbigen vilde behøves et Antal af 20—30 fremmede Læger, og at der maatte tilsiges dem fri Reise frem og tilbage og et Honorar af 3 danske Species daglig. Efterat Justitsministeriet derpaa under 25de Juli havde bemyndiget Kollegiet til at engagere fremmede Læger paa de foreslaaede Vilkaar, anmodede Kollegiet i Skrivelse af 28de Juli Udenrigsministeriet om at foranledige, at der gjennem vedkommende Autoriteter i Stokholm, Upsala, Lund og Christiania maatte skee Opfordring til examinerede Læger og medicinske Studerende, som medbringe vedkommende lægekyndige Autoriteters Bevidnelse om deres Brugbarhed, til paa de ovenanførte Vilkaar at yde os en midlertidig Assistance under den herskende Cholera-Epidemi. Udenrigsministeriet foretog strax de fornødne Skridt i denne Anledning og henvendte sig desangaaende til den danske Gesandt i Stokholm, ved hvis Foranstaltning en saadan Opfordring blev besørget bekjendtgjort gjennem svenske og norske offenlige Tidender.

Fra Sverrig indløb imidlertid officiel Underretning om, at den svenske Regering, i det den med Taknemmelighed paaskjønnede de Tjenester, som Danmark ved en lignende Leilighed

havde viist Sverrig, beklagede, at den under de daværende Omstændigheder ikke saae sig istand til at opfylde den kongl. Regerings Ønske, ved i Kraft af en administrativ Bestemmelse at sende Læger til Danmark, da Sverrig selv havde Brug for sine Læger, deels paa Grund af, at Choleraen allerede var udbrudt i en af de svenske Byer og truede fra flere Kanter med at udbrede sig over Riget, deels paa Grund af, at mange Læger vare beordrede til at gjøre Tjeneste ved Qvarantæne-Anstalterne. Derimod vilde den kgl. svenske Regering ikke lægge Hindringer iveien for, at der blev indgaaet kontraktmæssige Overeenskomster i dette Øiemed mellem de danske Autoriteter og de Læger eller medicinske Studerende, der ikke vare engagerede af Staten.

Fra Sverrig meldte sig Ingen; derimod bleve fem norske Læger og medicinske Studerende engagerede af Generalkonsulen i Christiania og ankom hertil i Midten af August. Kun En af disse kom til at gjøre Tjeneste.

Under 25de Juli vare ogsaa hos os gjennem de offenlige Tidender Læger og ældre medicinske Studerende, som maatte være villige til at yde Lægehjelp udenfor Kjøbenhavn paa Steder, hvor Provinsiallægerne enten paa Grund af egen Sygdom eller af Forretningernes Mængde behøvede Assistance, blevne opfordrede til snarest muligt at melde sig hos Kollegiets Dekanus.

Under 13de August tilmeldte Sundhedskollegiet Udenrigsministeriet, at der nu, som Følge af, at Cholera-Epidemien i Hovedstaden var i stærkt Aftagende og flere Læger derved vilde blive til Disposition og saaledes kunne sættes i Virksomhed i Provinserne, ikke mere var Trang til fremmede Læger, hvorom Ministeriet bades at underrette den kgl. Gesandt i Stokholm og Generalkonsulen i Christiania.

Den overordenlige Sundhedskommission udbad sig i Skrivelse af 23de Juli Sundhedskollegiets Erklæring over nogle af Vandindspektør Colding og Fuldmægtig Thomsen til Standsning af den herskende Cholera-Epidemi gjorte Forslag, som gik ud paa, deels at forhindre den skadelige Gjæring i Jorden ved at gyde en Opløsning af Jernvitriol ned gjennem Huller, som skulde anbringes paa hver Qvadratfavn over hele Byen, deels at forbrænde Smitstoffet i Luften ved at anbringe Ildgryder i den øvre Deel af Skorstenene paa Hospitalerne og andre befængte Steder. — Kollegiet svarede under 25de Juli, at Erfaringen ei syntes at bekræfte den Theori, hvorpaa Forslaget om at imprægnere Jorden med en Opløsning af Jernvitriol var begrundet. Det blev altsaa et Forsøg, som skulde anstilles; men Udførelsen af det vilde være forbunden med saa mange Ulemper, at det ei kunde tilraades at prøve det under den liden Sikkerhed, der havdes for, at det vilde medføre noget heldigt Resultat.

Under 27de Juli udstedede Kollegiet gjennem de offenlige Tidender følgende Bekjendtgjørelse.

„At Ureenlighed og fordærvet Luft ere Betingelser, som fornemmelig bidrage til at gjøre Cholera ondartet og befordre dens Udbredelse, er almindelig anerkjendt, og Kollegiet har alt oftere opfordret til paa det Kraftigste at modarbeide dem, navnlig ved Udrensning af Kloaker, Sumpe, Grøfter og andre Ureenlighedsbeholdere. Da imidlertid selve Udrensningen, hvor denne tidligere ikke tilbørligen har været udført, medfører en midlertidig saa stærkt forøget Udvikling af skadelige Dunster, at den under en allerede udbrudt Cholera-Epidemi, saaledes som man under nærværende Epidemi i Kjøbenhavn har erfaret, indvirker skadeligt paa de Omboende og saaledes snarere maa fraraades end tilraades, finder Kolle-

giet sig under de nærværende Forhold opfordret til, paa det Indstændigste at opfordre alle vedkommende Autoriteter i Rigets Provinser, saafremt deslige Foranstaltninger endnu ikke ere udførte, da uopholdeligen og med alle disponible Kræfter at skaffe dem iværksatte og fuldførte, forinden den befrygtede ondartede Sygdom har viist sig paa Stedet."

Under 30te Juli udbad den overordenlige Sundhedskommission sig Kollegiets Betænkning over et privat fremsat Forslag om at forbyde al Handel med Frugt, navnlig Stikkelsbær. I den Anledning yttrede Kollegiet i Skrivelse af 4de August, at, da moden Frugt, nydt med Maade, ikke i Almindelighed kunde ansees for skadelig, og Salget af den til Syltning under ingen Omstændigheder burde forbydes, maatte Kollegiet erklære sig imod et almindeligt Forbud mod Forhandling af moden Frugt. Hvorvidt under særegne Omstændigheder et temporært Forbud mod Salg af alle Sorter eller enkelte Sorter burde udstedes, maatte overlades til Sundhedspolitiet paa hvert enkelt Sted at afgjøre, da en saadan Foranstaltning kun kunde finde sin Berettigelse i Overbeviisningen om eller Erfaringen for, at Nydelsen af Frugt under de bestaaende Forhold virkede skadeligt paa Befolkningens Sundhed.

Efter Forslag af Armeens Stabslæge indgik Kollegiet under 4de August med et Andragende til Justitsministeriet om, at Landmilice-Sessionerne i Kongeriget Danmark, som pleie at begynde den 15de September og i nogle Distrikter vedvare til midt i November, maatte blive udsatte til Marts 1854, paa hvilken Tid de afholdes i Hertugdømmene. Som Motiv for dette Andragende anførtes, at det var indlysende, at saavel de militære (i alt 8 Overlæger), som de civile Læger, saalænge Cholera-Epidemien varede, vilde være saa optagne af Forret-

ninger, at det næsten vilde blive en Umulighed for dem at være tilstede ved Sessionerne, og at Savnet af dem under Møderne ved disse vilde under Epidemien smerteligt føles ved de Syges Behandling, hvortil der i Provinserne sandsynligviis ikke overalt vilde kunne skaffes saa stor en Lægekraft, som var ønskeligt. Hertil kom, at Epidemien, naar den udbredte sig i Provinserne, kunde lægge Hindringer iveien for Mandskabets Møde, og at de store Samlinger af Ældre og Yngre paa Sessionsstederne lettelig vilde give Anledning til Drik og Svir, der, som bekjendt, under de tilstedeværende Sundhedsforhold kunde have høist betænkelige Følger.

I denne Anledning tilmeldte Justitsministeriet Sundhedskollegiet under 11te August, at man, da endeel Kavalleri-Rekruter fra Udskrivningsaaret 1854 allerede skulde møde til Tjeneste den 5te Januar næste Aar, og da der, efter Krigsministeriets Yttringer, ikke uden Vanskelighed deri kunde finde nogen Forandring Sted, ikke havde kunnet udsætte Sessionen saa lang Tid, som Sundhedskollegiet havde foreslaaet; men at man Dags Dato havde tilkjendegivet samtlige Sessioner i Kongeriget, at Landsessionen for 1854 først skulde paabegyndes den 15de Oktober 1853.

Da den i Frdn. af 19de Juni 1831 § 45 indeholdte Bestemmelse om, at, dersom der ikke allerede haves en Kirkegaard, som er tilstrækkelig fjernet fra Folks Boliger, skal en saadan Begravelsesplads for Cholera-Lig indrettes, ikke længere er gjeldende, og der iøvrigt ikke i Lovgivningen findes nogen Bestemmelse med Hensyn til Begravelsespladser for de af smitsomme eller epidemiske Sygdomme Afdøde, forespurgte Justitsministeriet i Skrivelse af 2den August, om det, for det Tilfælde, at en Kirkegaard er beliggende inde i en By, enten en

Landsby eller en Kjøbstad, maatte under den herskende Cholera-Epidemi ansees nødvendigt, at der anskaffedes en særskilt, fra Byen fjernet, Begravelsesplads for dem, der maatte døe af bemeldte Epidemi.

Herpaa svarede Kollegiet under 4de August, at det under alle Omstændigheder er af sanitære Hensyn ønskeligt, at intet Lig, og altsaa ei heller Lig af dem, der ere døde af den epidemiske Cholera, begraves paa Kirkegaarde, som ere beliggende inde i en Kjøbstad eller i en tætbebygget Landsby; men at der, hvor Kirkegaarden, som vel i Almindelighed er Tilfældet paa Landet, ligger frit og ikke omgiven af Boliger, ingen Betænkelighed antages at være ved, at disse Kirkegaarde benyttes til Begravelse af Ligene af de af Cholera Afdøde, naar kun Gravene erholde en tilbørlig Dybde.

Paa Forespørgsel fra Justitsministeriet af 3die August, om nogen særskilt Instrux eller Veiledning for Ligsynsmændene maatte ansees nødvendig med Hensyn til Ligene af dem, der ere døde af Cholera, svarede Kollegiet under 4de August, at det ikke fandt, at nogen særegen Instrux eller Veiledning for Ligsynsmænd, udenfor den almindelige, er nødvendig med Hensyn til Ligene af Cholera-Døde.

I Skrivelse af 5te August udbad Justitsministeriet sig Sundhedskollegiets Betænkning i Anledning af en fra Krigsministeriet gjort Forespørgsel om, hvorvidt det med Hensyn til den i Staden herskende Cholera-Epidemi, saavelsom ogsaa med Hensyn til den blandt Soldaterne grasserende Øiensygdom, kunde antages at være betænkeligt for Sundhedstilstanden i Kongeriget at hjemforlove Mandskab, der, skjøndt det kun som fuldkommen friskt vilde blive hjemsendt, dog muligen kunde bære Spiren til en af de nævnte Sygdomme i sig.

Kollegiet svarede herpaa under 7de August, at det antog, at der ingen Betænkelighed kunde være ved at hjempermittere Mandskab, som ved foregaaende Undersøgelse er befundet at være fuldkommen friskt.

Krigsministeriet, som ikke fandt sig tilfredsstillet ved dette Svar, begjerede gjennem Justitsministeriet yderligere Erklæring med Hensyn til tvende Betænkeligheder, der havde foresvævet det, nemlig deels Muligheden af, at det Lægeskjøn, hvorved de Paagjeldende erklæredes „fuldkommen friske," kunde være urigtigt, deels Muligheden af, at selv virkelig friskt Mandskab kunde føre en af Smitterne, navnlig Choleraen, med sig. Krigsministeriet bemærkede i denne Henseende, at Medicinalinspektøren for Hertugdømmet Slesvig i en over de omhandlede Spørgsmaal afgiven Erklæring havde yttret, at den Erfaring, der var vunden ved den her herskende Cholera-Epidemi, havde viist, at Personer, der ved Afreisen fra et cholerabefængt Sted havde befundet sig fuldkommen vel, hyppig efter deres Ankomst til et andet Sted vare blevne angrebne af Cholera, hvorfor han havde maattet ansee det for „meget betænkeligt", om et stort Antal Soldater paa een Gang hjempermitteredes.

Kollegiet afgav i Skrivelse af 31te August herpaa Svar af følgende Indhold. Det nærede den Overbeviisning, saavel om Dygtigheden, som om Samvittighedsfuldheden hos de Lægekræfter, som Krigsministeriet har til sin Disposition, at, naar det af disse undersøgte Mandskab erklæredes for fuldkommen friskt, havdes al den Sikkerhed for, at dette ogsaa var Tilfældet, som det staaer i menneskelig Magt at skaffe tilveie, og hvorved man derfor maatte finde sig tilfredsstillet. At virkelig friske Mennesker kunne føre Cholera-Smitte med sig ud i Landet, var Noget, som laae udenfor Kollegiets Erfaringer. Medens Cholera-Epidemien her var paa sit

høieste Standpunkt, havde, som bekjendt, et meget større Antal af Kjøbenhavns Indvaanere, end det permitterede Mandskab paa langt nær vilde udgjøre, forladt Hovedstaden og spredt sig over hele Riget, uden at deres Sundhedstilstand iforveien var undersøgt, og uden at der var bleven lagt den mindste Hindring iveien for deres Afreise. Kollegiet kunde derfor især paa en Tid, da Sygdommen var saa meget aftagen, ikke finde Betænkeligheder ved, at et mod de tidligere Bortreiste forholdsviis ringe Antal Mennesker, som endog førend deres Afreise nøiagtigt undersøgtes og befandtes fuldkommen raske, permitteredes.

I Anledning af en gjennem den overordenlige Sundhedskommission under 4de August indsendt Skrivelse fra Justitsministeriet betræffende en Meddelelse fra Ministeriet for Hertugdømmene Holsten og Lauenborg om, at man i flere preussiske Stæder, som have været hjemsøgte af Cholera, har renset Luften ved at antænde Halm i Gaderne, samt en Skrivelse fra Gasfabrikant L. Stuhlmann om i samme Øiemed at antænde Tønder med Tjære, yttrede Kollegiet, hvis Betænkning herover var forlangt, under 7de August, at man fandt, at disse Midler, som uanvendelige her, ikke kunde fortjene nogen Opmærksomhed.

Under 4de August begjerede en Distriktslæge Kollegiets Bestemmelse, om og naar en af Cholera afdød Persons Effekter kunde ved Auktion sælges til tredie Mand. Kollegiet svarede herpaa under 7de August, at det antog, at der ingen Fare kunde være forbunden med at sælge Effekter, som havde tilhørt Personer, der vare døde af Cholera, naar Sagerne forinden vare behørigt rensede ved Vaskning og Udluftning.

Under 10de August afgav Kollegiet en af Justitsministeriet begjeret Erklæring om, hvorvidt det paa de Steder, hvor

Cholera er udbrudt, kan ansees farligt for Vedkommendes Sundhed at lade Straf af Fængsel paa Vand og Brød exeqvere. Som bekjendt, antog Kollegiet, at det ikke var nødvendigt at standse med den ommeldte Straf, naar det ikkun paaagtedes, at Vedkommende, naar de undergaves Straffen, vare fuldkommen sunde, og at Straffen udsattes, hvis der under Straffetiden skulde vise sig Diarrhe eller andre gastriske Tilfælde (see Sundhedskollegiets Aarsberetning for 1853, 1ste Deel, S. 185).

Paa en af en Distriktslæge til Kollegiet stillet Forespørgsel om, hvorvidt han kunde henlægge Cholera-Patienter, hos hvilke Sygdommen var gaaet over i det typhøse Stadium, fra Cholera-Lazarethet i Distriktets Sygehus, ligesom almindelige Typhus-Patienter, uden Frygt for at forplante Choleraen til sidstnævnte Sted, svarede Kollegiet i Skrivelse af 16de August, at, da man endnu ikke havde afgjørende Erfaringer i denne Retning, vilde det være tilraadeligt at beholde saadanne Patienter, saa længe som muligt, i Cholera-Lazarethet, men, naar det maatte blive nødvendigt at flytte dem, da at drage Omsorg for, at de henlagdes i særegne, affondrede Værelser i Sygehuset.

I Anledning af, at et Sogneforstanderskab havde besluttet for det Tilfælde, at den epidemiske Cholera skulde udbryde i Sognet, at afbenytte et Afslukke i den ene Ende af Kirken til Lighus, forespurgte vedkommende Birkedommer under 22de August, om der for de Kirkesøgende maatte kunne befrygtes nogen Fare af de i Lighuset hensatte Cholera-Ligs Uddunstninger. Det omhandlede Afslukke er ifølge den heraf givne Beskrivelse et Rum i Kirkens vestlige Gavlende indenfor selve Kirkebygningens Mure og alene adskilt fra Kirkens Skib ved en sædvanlig Bindingsværksmur af en Steens Tykkelse, hvilken

man har paatænkt at give et Kalkoverdrag paa den ind til Kirkelokalet vendende Side, for at hindre Dunsters Gjennemtrængen. Af Vinduer eller Luftaabninger findes aldeles ingen paa Afslukket, hverken ind til Kirkelokalet eller ud til Kirkegaarden, og af Indgange til oftnævnte Afslukke alene en Dør, der udvendig fra Kirkegaarden er anbragt i Kirkens vestlige Gavlende. Indgangen fra Kirkegaarden til selve Kirkelokalet findes omtrent midt paa Kirkens sydlige Mur eller i en Afstand af c. 30 Alen fra ovennævnte Indgang til Afslukket; blandt Vinduerne paa Kirkens Skib ere nogle meget nærmere. — Kollegiet svarede herpaa under 2den September, at, da det af den givne Beskrivelse af Lokaliteterne fremgaaer, at det ommeldte Afslukke ved en Mur er fuldkommen adskilt fra Kirken, og ingen Kommunikation findes mellem begge, skjønnes det ikke, at der for de Kirkesøgende kan være nogen Fare ved, at Afslukket benyttes til Lighus, naar Ligene begraves inden Udløbet af den anordningsmæssige Tid. Da Afslukket imidlertid savner enhver Aabning, hvorigjennem Luften i det, naar dets Dør er lukket, kan fornyes, maatte denne Mangel, forinden det tages i Brug til Lighus, afhjelpes ved Anbringelsen af Luftaabninger paa passende Steder, for at Luften i det indesluttede Rum ikke af de henstaaende Lig skal blive saa fordærvet, at det kunde blive farligt at færdes i Afslukket, medens Ligene ind- eller udbringes.

Under 6te September begjerede Justitsministeriet Kollegiets Betænkning over et Andragende fra en stor Deel Næringsdrivende i Viborg Kjøbstad, om at Forbud mod Kram-markeders Afholdelse for Fremtiden maatte indskrænkes til cholerasmittede Steder, eller at deres Afholdelse paa ikke-cholerasmittede Steder i al Fald maatte tilstedes under den Betingelse, at de Markedsøgende skulde have deres Markedspasse forsynede med vedkommende Øvrigheds Paategning om, at de ikke kom

fra choleraſmittede Steder. — Kollegiet erklærede under 12te September, at, da der, medens Cholera-Epidemien har grasseret her i Landet, ikke er lagt Hindringer iveien for andet Samqvem, kunde det ikke antage, at der var særlig Anledning til at gjøre nogen Forandring heri, forsaavidt Markeder betræffer.

Under 21de September afgav Kollegiet en af Justitsministeriet forlangt Betænkning over et af en Amtmand udstedt Cirkulære, hvori paabydes Spærring af det Hus, i hvilket Cholera først maatte vise sig, mod hvilken Foranstaltning to Herreders Sogneforstanderskaber havde gjort Forestillinger i den Formening, at Spærring kunde bortfalde, naar der sørgedes for passende Receptionslokaler for de første Cholera-Patienter. Kollegiet erklærede, at en saadan almindelig Affspærring af befængte Gaarde og Huse, som af Amtmanden var foreskreven, maatte ansees utilraadelig, men at det antog det for hensigtsmæssigt, at den eller de første Syge i et Distrikt holdes affondrede, enten i et eget dertil indrettet Lokale (Lazareth), eller i det Hus eller den Gaard, hvor Sygdommen først har viist sig, dog saaledes, at af sammes øvrige Beboere, der ere sunde, kun den eller de, som passe de Syge, affondres med disse (jvfr. Sundhedskollegiets Aarsberetning for 1853, 1ste Deel, S. 191—92).

I Anledning af et Andragende fra Sundhedskommissionen i Nykjøbing paa Falster om, at den i Stadens nordre Udkant beliggende Park, kaldet Staldgaardsparken, snarest muligt maatte blive opfyldt, udbad Stiftsphysikus Købke sig under 14de September Kollegiets Betænkning om denne Foranstaltnings paatrængende Nødvendighed. Med Hensyn til nærmere Oplysninger om det denne Park omgivende Parti af Byen og sammes Forhold under Cholera-Epidemien henvises her til Distriktslæge

Hahns Beskrivelse S. 128 og til Kortet over Nykjøbing, paa hvilket de af Sygdommen hjemsøgte Steder ere betegnede. Kollegiet erklærede i sit under 21de September afgivne Svar, at ifølge de meddeelte Oplysninger maatte Parkens Opfyldning fra det offenlige Sundhedsvæsens Side ansees saa paatrængende nødvendig, at det vilde være uforsvarligt, om Sundhedspolitiet ikke traf Foranstaltninger til, at saadant skete snarest muligt.

I de offenlige Blade og navnlig i Adressekontorets Efterretninger af 7de Oktober saaes en Bekjendtgjørelse fra Sundhedskommissionen i Randers om, at de Handlende, som agtede at føre Klædningsstykker, Sengklæder og andre uldne Varer til Markedet i Randers den 13de s. M., skulde, forsaavidt de kom fra Steder, hvor Cholera var eller havde været herskende om Sommeren, lade deres Varer, forinden de udstilledes til Salg, undergaae en saadan Undersøgelse og Renselse, som Sundhedskommissionen maatte finde fornøden til Betryggelse mod Smitte. Da dette Paabud formeentligen maatte ansees som stridende mod den bestaaende Lovgivning, gjorde Kollegiet i Skrivelse af 13de Oktober Justitsministeriet opmærksomt paa samme.

Paa en Amtmands Forespørgsel om, hvormeget der formeentligen burde tilstaaes de i Amtet privat praktiserende og andre i Klasse med dem staaende Læger i Diæter, naar de, forsynede med Amtets Autorisation, paa offenlig Bekostning overtoge Behandlingen af en eventuel Cholera-Epidemi paa Landet, svarede Kollegiet i Skrivelse af 13de Oktober, at de Læger, som engageredes til at behandle de Cholera-Syge her i Staden, erholdt 5 Rdlr. om Dagen i Diæt og 2 Rdlr. til Befordringsudgifter, samt at de Læger, som paa Forlangende

gjennem Sundhedskollegiet udsendtes til Provinserne, gaves Tilsagn om fri Reise frem og tilbage, frit Qvarteer paa Opholdsstedet og 4 Rdlr. daglig. I Lighed med disse Sidstes Diæter formeentes de omspurgte privat praktiserende Læger passende at kunne sallareres, naar der tillige gaves dem fri Befordring.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Cholera's Forekomst før 1853	1.
Cholera-Epidemien i 1853	
Kjøbenhavn	9.
Nordre sjellandske Physikat	39.
Søndre sjellandske —	110.
Bornholms —	115.
Lolland-Falsters —	118.
Fyens —	135.
Ribe —	146.
Viborg —	147.
Aarhus —	147.
Aalborg —	178.
Oversigt	223.
Anhang: om Husvisitationen og Udflytningen i Kjøbenhavn	233.
Sundhedskollegiets Virksomhed	257.

Alphabetisk Register.

Aaby S. 216.
Aalborg 8, 178.
Aarhus 147.
Aasted 219.
Alsted 112.
Amager 1, 39.
Appernæs 110.
Asminderød 75.
Auderød 77, 87.

Baadebæk 219.
Baagø 111.
Bandholm 3, 134.
Beenløse 114.
Bidstrup (Birkerød Sogn) 71.
Bruntofte 133.
Brøndbyøster 58.
Brøndshøi 56.

Charlottenlund 70.
Christiansø 118.
Christrup 174.

Dragør 1, 41, 49.
Dronninggaard 62.

Egaa 175.
Eiby 59.
Elsted 150, 169.

Farstrup 214.
Feiø 134.
Flade 219.
Fredensborg 75.
Fredericia 146.
Frederiksberg 53.
Frederikshavn 217.
Frederikssund 76.
Frederiksværk 77.
Fæmø 134.

Galthen 169.
Gladsaxe 70.
Glostrup 59.
Grenaa 176.
Grønholt 75.
Gudumlund 215.

Hammer 216.
Haraldsted 112.
Hasle 8.
Helsingør 71.
Herløv 70.
Herstedvester 59.
Herstedøster 58.
Hillerød 75.
Hirschholm 71.
Hirsholmene 219.

Hjortespring 60.
Holbæk 108.
Hollænderby 42, 49, 52.
Holte 62.
Horsens (Kjær Herred) 216.
Husum (Sjelland) 57.
Hvidholm 145.
Hvidovre 53.
Høiethorstrup 59.
Hørmested 219.
Hørning 175.

Islemark 57.

Jagtveien 70.
Jægersborg 70.
St. Jørgensbjerg 101.

Kallundborg 110.
Karby 147.
Karrebæksminde 110.
Kastrup 42, 49.
Kastrupværk 49.
Kjeldby 111.
Kjærsgaard 150, 175.
Kjøbenhavn 6, 9.
Klampenborg Badeanstalt 68.
Korsør 6.

Lillevorde 215.
Lindeskov 145.
Lindholm 216.
Lyngby 68.
Læsø 219.
Løgsted 213.

Maglebylille 49.
St. Magleby 49, 52.
Mannerup 101.
Masnedø 113.
Mau 215.
Meiling 219.
Mosemarken 219.
Møen 111.

Nestved 110.
Nordgaardshuse 115.
Nyborg 142.
Nykjøbing (Falster) 119.
Nymølle 62.
Nyord 111.
Nyraad 113.
Nysted 134.
Nærum 62.
Nørre-Sundby 216.

Odense 138.
Ordrup 70.
Ousted 101.

Præstø 111.

Qværkeby 114.

Raavad 60.
Randers 169.
Roeskilde 101.
Rudkjøbing 146.
Rønne 8, 115.

Salling 214.
Saltholm 49.
Sandberg 71.
Sebbersund 214.
Sengeløse 59.
Skagen 220.
Skodsborg 69.
Skovshoved 62.
Slangerup 76.
Sletten 75.
Stege 111.
Strandby 219.
Stubstrup 175.
Sundby (Lolland) 134.
Sundbyvester 40, 49.

Sundbyøster 40, 49.
Svanike 116.
Svendborg 135.
Søllerød 62, 70.
Sønderby 134.
Sørup (Fyen) 138.
Sørup (Sjelland) 74.

Taarbæk 63.
Taarnby 42, 49.
Taasinge 136.
Thorø 135.
Tingsted 132.
Troense 136.
Tvede 138.

Udbyhøi 175.
Udbyovre 174.
Ugelhusene 174.
Usserød 71.
Uttersley 57.

Vaargaard 214.
Valby 54.
Vandløse 57.
Vangede 69.
Vedbæk 62.
Veilby 169.
Verø 76.
Vigerslev 56.
Villestofte 142.
Vordingborg 113.

Ølsted 176.
Ønsløv 132.
Østerby 134.
Østermarie 118.
Øverød 61.
Øverup 133.

Rettelser og Tillæg.

Side 19, L. 2 f. o. optaget, læs: opgivet.
— 27, - 7 f. o. 24de Juli, l. 22de Juli.
— 32, - 13 f. o. tilføies:

Under 24de Juli udstededes af Politiet Forbud mod Begravelse paa Vor Frelsers Menigheds Kirkegaard indenfor Voldene, saalænge Cholera-Epidemien herskede. Tillige blev det, for at forebygge Stank fra de der allerede begravede Lig, paalagt Kirkeværgen at drage Omsorg for, at der om hver Grav gravedes en dyb Grav, samt at denne fyldtes og Graven dækkedes med ulæsket Kalk og Trækulspulver, og at en Jordhøi af mindst een Alens Høide opførtes ovenpaa Graven, forsaavidt dette ikke allerede var skeet.

— 60, - 4 f. o. Raadvad, l. Raavad.
— 63, - 2 f. n. næsten 9 pCt., l. over 8 pCt.
— 70, - 15 f. o. Raadvad, l. Raavad.
— —, - 17 f. o. Basin, l. Bassin.
— 104, - 10 f. o. var, l. vare.

Tab. I.

AMAGER

med Hensyn til Cholera-Epidemien i 1853.

J. H. M. lith.

Em. Bærentzen & Co. lith. Inst.

Tab. II.

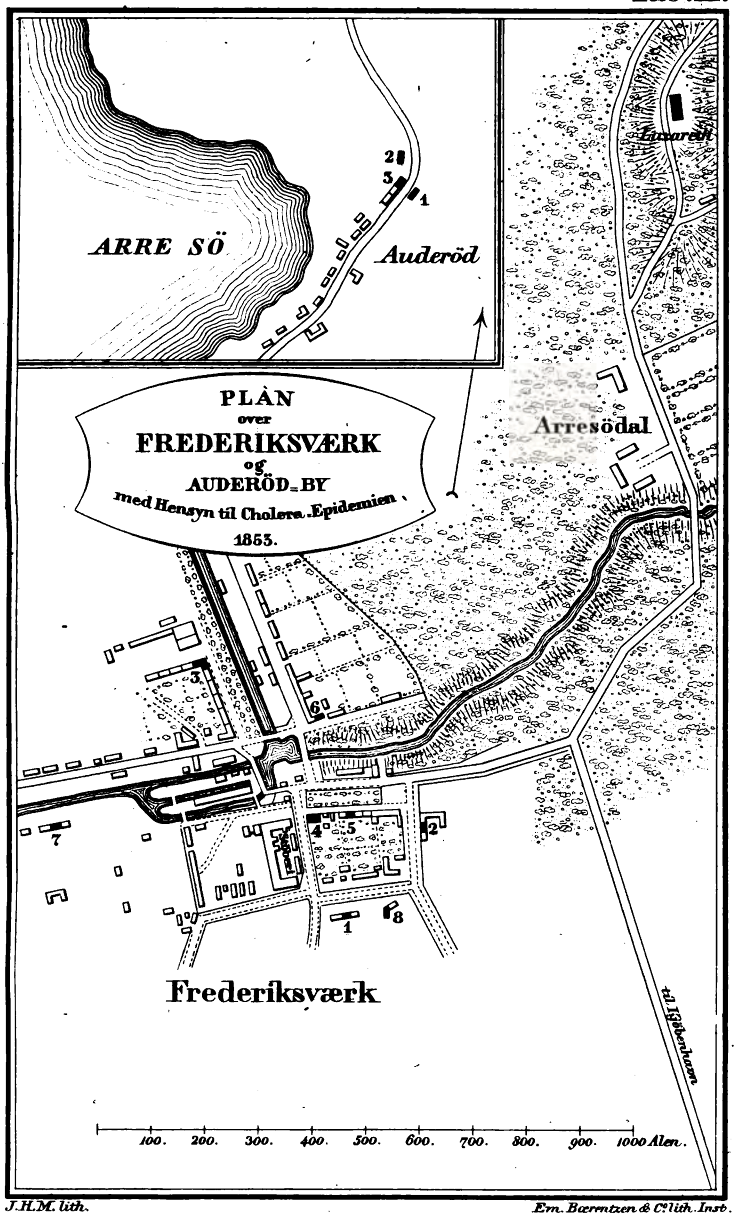

J.H.M. lith. Em. Bærentzen & C° lith. Inst.

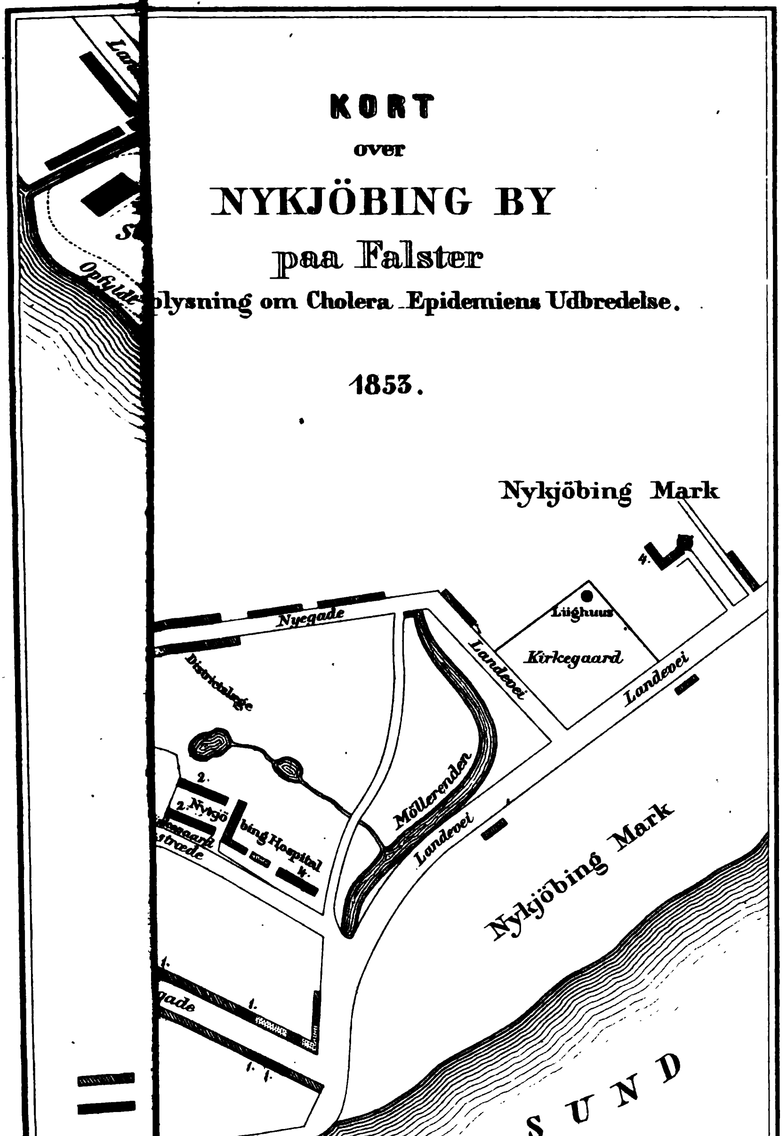

J.H.M. lith.

Em. Bærentzen & Co. lith. Inst.

Hos **C. A. Reitzels Bo og Arvinger** faaes:

Colding & Thomsen, om de sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke i de forskjellige Dele af Kjöbenhavn og om Midlerne til i Fremtiden at formindske Sygdommens Styrke. st. 8. 1853. — 64 Sk. — Hertil hörer:

Kjöbenhavns Jordbundskort, fremstillende: I. Jordmonnets omtrentlige Udstrækning i det 12te Aarhundrede, med Angivelse af naturlige Vandlöb, senere anlagte Grave og Fæstningsværker. II. Mægtigheden af de opfyldte Lag, udtrykt i Fod og bestemt ved forskjellige Jordarbeider. III. Jordbundens Indflydelse paa Choleraens Styrke under Epidemien 1853, angivet ved Bonitets-Flader, hvis Breder udtrykke Indflydelsens Störrelse. — 1 Rdl. 48 Sk.

English & Hanssen, Forslag til et Cloak-Anlæg for Kjöbenhavn. Med 2 lithogr. Tavler. st. 8. — 1854. — 24 Sk.

Indstilling til Kjöbenhavns Communalbestyrelse for den combinerede Comitee angaaende Indförelsen af Vand-, Gas- og Cloak-Anlæg i Kjöbenhavn. Med tilhørende Actstykker. Udtogsviis trykt som Manuscript st. 8. 1853. — 24 Sk.

Simpson, I., Betænkninger over de udarbeidede Planer for Vand-, Gas- og Cloak-Anlæg i Kjöbenhavn. (Trykt som Manuscript). st. 8. — 1853. — 24 Sk.

Sommer, A. G., om Cholera's Udbredelsesmaade i Kongeriget Danmark (udenfor Kjöbenhavn) i Aaret 1853. 8. 1854. — 80 Stk.

Wilkens, J., motiveret Forslag til en Udvidelse af Kjöbenhavn indtil Ferskvandsöerne. Tilligemed et Overslag over Bekostningen ved Slöifningen af de nuværende Fæstningsværker og Anlæget af nye sammesteds. Af Capitain J. P. Köbke. Med et Kort. st. 8. — 1854. — 40 Sk.

1855.